DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

LAFCADIO HEARN

JAPONYA

DOĞUBATI

JAPONYA

Lafcadio Hearn

Çeviren: Oğuz Adanır

DOĞUBATI

Lafcaido Hearn

Japonya

Lafcaido Hearn

Japonya

Çeviren: Oğuz Adanır

DOĞUBATI

Lafcadio Hearn (1850-1904)

İrlandalı bir cerrah subay ile Lefkada adasında yaşayan Yunanlı bir anneden doğan Patrick Lafcadio Hearn sırasıyla İrlanda, Londra ve Paris'ten sonra 19 yaşında ABD'ye giderek önce New York sonra Cincinatti'ye yerleşir. Zenci (melez) bir genç kadınla yasa dışı evlilik yapar, boşanır. İki yıl Martinique adasında *Harper's Monthly* için çalışır. O sırada Japon kültürünü keşfeder. Japonya'da elçilik yapan bir dostunun daveti üzerine 1890 yılında Yokohama'ya gider. Bir Samuray'ın kızı olan Koizumi Setsuko ile evlenir ve çok zor bir iş olan Japon vatandaşı olmayı başarır. Kısa sayılabilecek yaşamına yaklaşık yirmisi Japonya tarihi, kültürü, zihniyetiyle ilgili otuz dolayında kitap sığdırır. Japon insanını ve kültürünü özellikle Avrupa ve ABD'ye olabilecek en doğru ve nitelikli bir şekilde tanıtır. Japonya ile ilgili bu çalışmalarının büyük bir kısmı onlarca kez basılır ve bugün hâlâ basılmaya devam ediyor. Geleneksel Japon hayalet hikâyelerini Batılıların anlayabileceği bir şekilde derler ve yayınlanmasını sağlar. Hollywood bunların bazılarıyla ilgilenip film yapar. Yaşamı başlı başına birkaç ciltlik roman olabilecek bu ilginç kişilik 1904 yılında Tokyo'da bir kalp krizi geçirerek yaşama veda eder ve Budist âdetlere uygun bir şekilde gömülür.

© Tüm hakları Doğu Batı Yayınları'na aittir.

Fransızca Özgün Metin
Le Japon

Fransızcadan Çeviren
Oğuz Adanır

Yayına Hazırlayan
Taşkın Takış

Kapak Tasarım
Harun Ak

Baskı
Tarcan Matbaacılık
Eylül 2016

Doğu Batı Yayınları
Yüksel Cad. 36/4 Kızılay/Ankara
Tel: 0 312 425 68 64-425 68 65

www.dogubati.com

ISBN: 978-605-9328-18-0 / Sertifika No: 15036

Doğu Batı Yayınları-157 Tarih-18

Kapak Resmi: Utawaga Kuniyoshi, *Kumagaya: Kojirô Naoie*, 1852.

İÇİNDEKİLER

Çevirmenin Önsözü 7

Bazı Güçlükler 11
Çekici ve Tuhaf Japonya 14
İlkel Din Anlayışı 24
Ailenin/Ocağın Dini 32
Japon Aile Yapısı 45
Topluluk/Cemaat Kültü 60
Şintoizmin Gelişmesi 76
Tapınma ve Arınma 93
Ölülerin Koyduğu Kurallar 107
Budizmin Japonya'ya Girmesi 121
Üst Düzey Budizm Öğretisi 136
Toplumsal Örgütlenme 152
Askerî Zorbalık 170
Bağlılık Dini 185
Cizvit Tehlikesi 197
Feodal Düzen 222
Şinto Rönesansı 239
Kalıntılar 248
Modern (Resmî) Zorbalık 257
Resmî Eğitim 273
Sanayileşme Denilen Tehlike 289
Japonya ile İlgili Çeşitli Düşünceler 298
Herbert Spencer'ın Japonlara Yazdığı Mektup 313

Kaynakça 319

Çevirmenin Önsözü

Patrick Lafcadio Hearn ya da Koizumi Yakumo sıradışı bir yaşam öyküsüne sahip, 1850-1904 yılları arasında yaşamış sıradışı bir yazar, sözcüğün gerçek anlamında özgür beyne sahip bir aydındır. İrlandalı asker bir baba, Lefkada (Yunanistan) adasında yaşayan bir annenin çocuğu olarak dünyaya gelen Hearn yaşamının ilk otuz, otuz beş yılını inişli çıkışlı bir yaşam sürdürdüğü İrlanda, İngiltere ve ABD'de geçirdikten sonra Uzak Doğu'ya göç etmiştir. Japonya'ya yerleşen ve bir Japon kadına âşık olan yazar bir başka gezegende yaşadıklarını düşündüğü bu insanları yakından tanımak ve tanıtmak amacıyla muazzam bir çaba harcamıştır. 1890'lı yıllardan başlayarak Japonya'yı Avrupa ve Amerika'ya derinlemesine tanıtan gelmiş geçmiş belki de en önemli metinlerden bazılarını yazmıştır.

Asıl başlığı "Japonya'yı Bir Yorumlama Denemesi" olan bu metin 1904 yılında yayımlandıktan sonra çok geniş bir okuyucu kitlesi bulmuş ve günümüze kadar Japonya'yı dünyaya tanıtan en önemli ve ilginç metinlerden biri olmayı sürdürmüştür. Japonya hakkında birçok metin yazan ve Japon kültürünü dünyaya tanıtmak amacıyla özellikle gizemli Japon masallarını İngilizceye çeviren, yeniden düzenleyen Hearn'ün bu metinleri yalnızca Ja-

pon sineması değil aynı zamanda son dönem Hollywood sinemasının da ilgi odaklarından biri haline gelmiştir.

Japonya'yı ismini ve soyadını değiştirecek kadar çok seven bu Avrupalı, Japon kültür-zihniyet, inanç ve ülke tarihini, toplumsal yapısını olabildiğince nesnel ve sağduyudan uzaklaşmadan herkesin anlayabileceği bir dille aktarmıştır.

Bu metin yaşamın her alanında binlerce yıllık Japon tarihinin çok kısa bir özetini sunarken aynı zamanda Japon kültürünün-düşünce yapısının tüm gizemli yanlarını ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. Özellikle akılcı düşünceye boyun eğen bir kültür-düşünce yapısına sahip insanların Japonların binlerce yıl öncesinden neredeyse 20. yüzyıla kadar sürdürdükleri büyüleyici bir yaşam biçimi karşısındaki şaşkınlığını tüm içtenliğiyle yansıtmaktadır.

Ancak yazar yalnızca Japonya'nın geçmişiyle değil içinde yaşadığı mevcut durumla da ilgilenmiştir. Metin boyunca Fustel de Coulanges'ın *Antik Uygarlık*'ında sözünü ettiği antik Yunan ve Roma uygarlıklarıyla Japon uygarlığını karşılaştıran yazar Modernleşmeye çalışan bir Japonya'nın binlerce yıllık alışkanlıklarından neden kolay kolay kurtulamadığını da göstermektedir.

19. yüzyılın sonuna doğru Avrupa ve Amerikan istila tehditleri karşısında düşmana kendi silahlarıyla yanıt verilmesi gerektiğini kavrayan Japonya Modernleşmeye karar verip eğitim ve bilimsel araştırma düzenini, toplumsal, politik ve ekonomik yaşantısını Batılılaştırma kararı alır. Bu sürecin yaklaşık otuz yıllık bölümüne tanık olan Hearn Japonya'nın modernleşme sürecinde özellikle zihinsel-kültürel açıdan ne kadar zorlandığını göstermeye çalışır.

Dolayısıyla bu metin özellikle günümüz Japonya'sını anlama konusunda temel bir çalışma olarak nitelendirilebilir. Zira Japonya'nın yaklaşık yüzyıllık bir süre içinde nereden nereye geldiğini görmemizi kolaylaştırıyor. Hearn, otuz yıl gibi kısa bir süre içinde Japonya'nın Avrupalı toplumların yüzlerce yılda yaptığı işi hangi toplumsal düşünce yapısı ve nasıl bir kolektif disiplin anlayışına boyun eğerek başardığını açıklıyor. 1970'lerden sonra dünyanın dört büyük ekonomik, bilimsel ve teknolojik gücünden

biri haline gelen bir Japonya'nın bunu hangi tarihsel-toplumsal-kültürel-ahlâki altyapıya borçlu olduğunu ve bu altyapıda ne türden radikal değişiklikler yapmaya zorlandığını görüyoruz. Değişmeyi yadsıyan bir Japonya'nın yok olmaya mahkûm olacağını belirten yazar bugünün Japonya'sını görseydi hiç kuşkusuz sözünü dinleyen çocuklarının elde ettiği başarıya sevinen bir baba kadar çok sevinirdi. Aslında onun Japonya'ya olan inancı zaten bu konuda hiç kuşku duymadığını gösteriyor.

Türkiye'nin de yaklaşık aynı tarihlerde benzer bir değişim sürecinden geçmesi okuyucuya bir karşılaştırma olanağı tanıyor. Japonya hızla dünya ekonomisi, bilim ve teknoloji anlayışını belirleyen ülkelerden biri haline gelirken Türkiye'nin bu konularda görece neden geciktiğini anlayabiliyoruz.

Son olarak daha önce Çin Uygarlığı (Eugène Simon) başlığını taşıyan çevirimizde belirttiğimiz gibi Japon kültür-düşünce yapısı tarihinin de M. Mauss'un "Armağan Kültürü" kuramı çerçevesinde okunabileceğini düşünüyoruz. Günümüzde giderek eski etki ve önemini yitiren bir Marksist tarih anlayışının yerini çoktan alması gereken bu kuramsal yaklaşımın Marx'ın dünya tarihini ekonomik bir tarihe indirgeme eğilimindeki yaklaşımıyla karşılaştırıldığında çok daha zengin ve evrensel niteliklere sahip olduğu, ufuk açıcı bir kurama benzediği görülmektedir.

İçinde yaşadığımız dünyayı ve ulusların zihniyet-kültür değişikliklerinin kökenlerini anlayabilmemizi sağlayan bu sıradışı metinler bize aynı zamanda özellikle de Uzak Doğu'da ulus devlet kavramının ne kadar önemli olduğunu ve küresel ekonomi anlayışının bu toplumların zihinsel-kültürel-ahlâki yapılarında çok fazla bir değişikliğe yol açamadığını da gösteriyor.

İzmir, Şubat 2016
Oğuz ADANIR

Bazı Güçlükler

Japonya üzerine bugüne kadar herhalde bin kitap yayımlanmıştır. Ne var ki birkaç sanatsal nitelikte kitap ve az sayıdaki birtakım özgün çalışmalar dışında gerçekten yararlı olabilecek kitap sayısı yirmiyi geçmez. Bunun nedeni Japonya'daki yaşamın görünen yüzünün ötesine geçebilme ve görünenin gerisinde gizleneni anlayabilme gibi muazzam bir zorluktur. Japonların yaşantısının en ince ayrıntılarına kadar çözümlenebilmesi ve tarihsel, toplumsal, psikolojik ve ahlâki bir Japonya betimlemesi yapılabilmesi için daha en az elli yıla gerek vardır.[1] Konu öylesine uçsuz bucaksız ve karmaşıktır ki, bir kuşak bilim insanı hiç durmadan çalışsa bile bu işin üstesinden gelemez. Herhalde çok az bilim insanı yaşamını bu çok güç işe adamak isteyebilir. Deyim yerindeyse Japonların bilimsel bir yöntemle yazılmış tarihleri yoktur. Pek çok belgeyi biraraya getirmelerine karşın bu bilimsel verileri henüz oluşturamamışlardır. Modern yöntemlere uygun bir şekilde yazılmış iyi bir Japon tarihi olarak nitelendirilebilecek bir çalışma kesinlikle yoktur. Zaten araştırmacıların cesaretini kıran en önemli nedenlerden biri de budur. Batılı bir araştırmacının

[1] Bu metin 20. yüzyıl başlarında yazılmıştır. (ç.n.)

Japonya'nın toplumsal tarihinin yazılmasını sağlayacak verilere ulaşması en az bunlar kadar olanaksızdır. Aile ve klanın ilkel hali; sınıfların oluşması; politik ve dinî yasanın zamanla birbirlerinden ayrılması; değişik yetki sahipleri ve töreler üzerindeki etkileri; toplumsal gelişmeyi yönlendiren ya da harekete geçiren koşulların tarihi; ahlâki ve estetik değişikliklerin yanısıra daha pek çok konu hakkında kesin bilgi sahibi olmaktan uzağız.

Benim yaptığım çalışma en azından belli bir açıdan Japonya'nın Batıda anlaşılmasına katkıda bulunacak. Bu bakış açısı bana göre oldukça önemli. Bugüne kadar Japon dini konusunda hep bu dine düşman olan insanlar bir şeyler yazdılar. Diğer yazarlar ise konuyu bilmezden geldiler. Oysa Japonya'yı gerçekten tanımak istiyorsanız dinlerini bilmek zorundasınız, bu din hakkında yarım yamalak bilgilere sahip olursanız bu ülkeyi tanıyamazsınız. Töreler ve kurumların açıklamasını yapabilmek için din konusunda derinlemesine bilgi sahibi olmak zorundasınız. Sanayileşmenin ilk evresine çekidüzen veren dinî gelenekler ve âdetleri bilmezseniz bu halkın sanayileşme öyküsünü anlamanız çok zor olur.

Sanat konusunda da durum farklı değildir. Japonya'da din ve sanat arasında öylesine güçlü bir bağ vardır ki, yansıttığı inançları anlamadan sanatın ne türden duygular yansıttığını anlayabilmeniz neredeyse olanaksızdır. Burada sözü edilen şey yalnızca resim ya da heykel değil küçük bir erkek çocuğunun uçurtması ya da küçük bir kızın raketi üstündeki çok küçük süslemeler ya da figürlere kadar giden bir anlayıştır. Cilalı bir kutu ya da sırlanmış bir vazo üstündeki bir desen, bir işçinin havlusunu süsleyen siluetler, bir prensesin belindeki kemeri süsleyen nakış işi, bebek yaştaki çocuklara verilen kâğıttan köpek ya da diş kaşımaya yarayan oyuncakların yanısıra keza Budist tapınakların girişini koruyan devasa Ni-O'lardır.

Japon edebiyatını gerçek değerini takdir edebilmek için Japon inançlarına karşı en az bizim büyük hümanistlerimizin Euripides, Pindaros ve Theokritos gibi insanların inandıkları dine duydukları sempati kadar büyük bir sempati duyan bir bilim insanı tarafından gerçekleştirilmiş yazılı bir çalışmaya ihtiyacımız

var. Batı'nın eski ve yeni dinleri konusunda bir bilgi sahibi olmadan Fransız, İngiliz, Alman ve İtalyan edebiyatlarını nasıl değerlendirebiliriz? Burada sözünü ettiklerim özellikle Dante ya da Milton gibi din konusunda yazanlar değildir. Hıristiyan inançları ya da onlardan önceki inançları bilmeyen birinin Shakespeare'in herhangi bir oyununu anlayamayacağını iddia ediyorum. Avrupa'daki din konusunda bir şeyler bilmeden bir Avrupa dilini gerçekten konuşmanın mümkün olamayacağını söylüyorum.

En cahil insanların bile konuştuğu dilin dini anıştırmalarla dolu olduğunu görüyoruz, örneğin yoksulların atasözleri ve halk deyişleri, sokak şarkıları, atölyelerde konuşulan argoda yalnızca halk inançlarıyla açıklanabilecek çok sayıda ifadeyle karşılaşıyoruz. Uzun yıllar boyunca inançları bizimkilerden tamamıyla farklı ve ahlâk anlayışları bizimkine hiç benzemeyen bir toplumsal örgütlenmenin ürünü olan Japon öğrencilere İngilizce öğretmeye çalıştığım için bu gözlemin doğruluğunu kimse benden daha iyi bilemez.

Çekici ve Tuhaf Japonya

Japonya'yı ziyaret eden insanların edindikleri ilk izlenimleri çoğunlukla mest olmak şeklinde nitelendirebiliriz. Japonya'yı ziyaret edip de hiçbir şey hissetmeyecek bir insan olsa olsa bomboş beyinli, kaba saba biri olabilir. Japonya'dan etkilenen bir insan ise tam tersine bu duygulanma sayesinde bu ırk ve uygarlığa ait özellikleri kavrayabilir.

Japonya'ya yönelik ilk izlenimlerime gelince, ben de ülkeye genellikle diğer gezginlerin yaptığı gibi çok güzel ve bembeyaz güneş ışınlarının aydınlattığı bir bahar gününde geldiğimi anımsıyorum. Aradan on dört yıl geçmesine karşın özellikle nutkumun tutulduğu manzara karşısında aldığım keyfi unutamıyorum. Bu duyguları her fırsatta anımsıyor ve yeniden heyecanlanıyorum. Bu duygular hangi yöntemle çözümlenebilir ya da bu duygulara yol açan şey nedir bilmiyorum, zira bugün hâlâ Japonya'yı iyi tanıdığımı söyleyemem.

Çok uzun yıllar önce en yakın Japon dostum ölmeden önce bana:

"Dört ya da beş yıl içinde Japonları hiç mi hiç anlayamadığınızı düşünmeye başladığınızda onları az da olsa anlamaya başlayacaksınız" demişti.

Bu dostane kehanetin geçerliğini sınadım ve Japonları anlayamadığımı düşünmeye başladım. Öyleyse onlarla ilgili böyle bir deneme yazma girişiminde bulunabilirim.

En azından belli bir düşünce yapısına sahip insanlar açısından öncelikle Japonya'da karşılaşılan her şeye özgü belirgin tuhaflık açıklanması zor şaşırtıcı bir tedirginliğe yol açıyor. Sanırım bunu "hakkında kesinlikle hiçbir şey bilinmeyen bir varlık", doğaüstü bir varlık karşısında hissedilen o duyguya benzetebilirim. İnsan kendini bir anda tuhaf küçük sokaklar arasında yürürken buluyor. Sağınızdan solunuzdan olağanüstü biçimlere sahip giysi ve sandaletler giymiş tuhaf küçük insanlar geçiyor. İlk anda yanınızdan geçen insanların kadın mı erkek mi olduklarını anlayamıyorsunuz. Evlerin daha önce hiç karşılaşmadığınız bir şekilde inşa edildiklerini ve döşendiklerini görüyorsunuz. Evlerin önünde sergilenen çok sayıdaki nesnenin neden yapıldığını ve ne işe yaradığını bile düşleyemediğinizi şaşkınlıkla fark ediyorsunuz. Bunlar nereden geldiğini bilmediğiniz gıdalar, gizemli bir inanca özgü anlaşılmaz amblemler, tanrılar ve ejderhalar hakkında anlatılan efsaneleri anımsatan tuhaf maskeler ve oyuncaklar, koskocaman iki kulak arasında gülümseyen bir yüze sahip tanrılara ait küçük kaba saba heykelciklerdir. Hemen her yerde levhalar, dolaşanların sırtlarında taşıdıkları kumaşlar üzerine çizilmiş olağanüstü Çin karakterleri, insanı biraz da kışkırtan büyüleyici metinler görüyorsunuz. Bütün bunların yanısıra telgraf direkleri, yazı makineleri, elektrik ampulleri ve dikiş makinelerine de rastlıyorsunuz!

Bütün bu ayrıntılar o ilk karşılaşmaya özgü tuhaf duygularda en ufak bir yıpranmaya yol açmadığı gibi, bu masalsı dünyayı daha iyi tanımak gene duygularınızda en ufak bir değişikliğe yol açmıyor. Kısa bir süre sonra insanların her gün yineledikleri el kol hareketlerinin sizin için hiçbir şey ifade etmediğini de anlıyorsunuz. Bu insanlar da çalışıyor, ancak her ne yapıyorlarsa Batılı yöntemin tersi denilebilecek bir şekilde yapıyorlar. Tuhaf biçimlere sahip alet edevatı hiç beklenmedik şekillerde kullanıyorlar. Örneğin, örsünün başına çömelmiş bir demirci çekicini Avrupalı bir demircinin kullanamayacağı bir şekilde kullanıyor.

Marangoz tuhaf bir testereyle rendeyi ileri doğru iterek kullanacağına geriye doğru iterek kullanıyor. Her zaman ve her yerde onların sağ yanı solda, zira sağ yana her zaman kötü gözle bakıyorlar. Bir kilidi açmak ya da kapatmak için her zaman bizim alışkın olduğumuzun tersine çevirmek gerekiyor. Percival Lowell, çok doğru bir ifadeyle "Japonlar tersinden konuşuyor, tersinden okuyor ve yazıyor" diyordu. Tersinden yazmalarının bir nedeni var. Japon kaligrafisine baktığınızda sanatçının fırçasını ya da kalemini kendine doğru çekmek yerine neden ileri doğru ittiğini anlıyorsunuz. Peki ya genç Japon kız ipliği iğneden geçirmek yerine neden iğneyi ipliğe doğru itiyor?..

Yabancısı olduğumuz bütün bu yöntemler bize Japonların başka bir insanlık biçimi oluşturduklarını ve bir başka gezegende yaşayan insanlar bize ne kadar benziyorlarsa o kadar benzediklerini düşündürtüyor. Oysa onlarla bizim aramızda herhangi bir anatomik farklılık göremiyoruz. Bizimkiyle taban tabana zıt olan ruhsal yapıları Aryen bir geçmişe sahip olsa da bizimki kadar eski değildir.

Bununla birlikte bu gelişme düzeyinin daha düşük olduğu söylenemez. Karşılaştığımız sonuçlar karşısında hem çok şaşırıyor hem de büyüleniyoruz. Gerçekleştirilen kusursuz işler, sağlamlığını belli etmeyen zarif nesneler, neredeyse herhangi bir araç gereç kullanmadan nefis bir şekilde gerçekleştirilmiş işler, akla gelebilecek en yalın yöntemlerle tasarlanmış ve üretilmiş mekanizmalar, etkileme gücü önceden düşünülerek olağanüstü bir şekilde tasarlanmış asimetrik şekiller, özellikle de tonlar ve renklerin biraraya getirilmesinde en ince ayrıntılarda bile yakalayabildiğiniz kusursuz bir uyum ve zevk duygusuyla karşılaşıyorsunuz. Bütün bunlar bize buradan çok uzaklarda yaşayan Batımızın yalnızca sanat ve zevk sahibi olma değil gündelik yaşam ve ekonomi konusunda da bu uygarlıktan öğreneceği çok şey olduğunu gösteriyor. Güzellikleri karşısında kendimizden geçtiğimiz inanılmaz porselenler, olağanüstü nakış işleri, lake, fildişi ve bronz başyapıtlar kesinlikle barbar bir düşgücünün ürünü değildir.

Hayır bütün bunlar kendine özgü sınırlar içinde öylesine rafine olmuş bir uygarlığın ürünüdürler ki, bu düzeyi yalnızca bir

sanatçı algılayabilir. Helen uygarlığı için kusursuz diyebiliyorsak mantıken bu uygarlık için de aynı ifadeyi kullanabiliriz.

Japonya'ya özgü psikolojik tuhaflık sahip olduğu somut ve maddi tuhaflıktan çok daha şaşırtıcıdır. Bu psikolojik özgünlüğün sınırlarını eğitimli bir Batılının Japon dilini asla kusursuz bir şekilde konuşamadığını gördüğünüzde anlıyorsunuz. İnsan doğasının özünü oluşturan özelliklerle duygusal temellerin Doğuda ve Batıda birbirlerine çok benzediklerini görüyorsunuz. Japon bir çocukla Avrupalı bir çocuğun düşünce yapıları arasında olsa olsa varsayımsal bir benzemezlikten söz edilebilir. Oysa her ikisi de büyüdüklerinde bu benzemezlik hızla belirginleşecektir. Her ikisi de erkek olduklarında ikisi arasındaki zihinsel mesafenin ölçülemeyecek boyutlarda açıldığı görülecektir. Japon düşüncesinin ulaştığı üst düzeyle Batılı düşüncenin ulaştığı düzey arasında ortak payda bulabilmek neredeyse olanaksızdır. Bu düşünce kendini özgün bir mantıkla ifade ederken, bu insanlara özgü duygular kendilerini bizi şaşırtan ve ağzımızı açık bırakan bir duygusal düzene boyun eğerek göstermektedirler. Bize özgü düşüncelerle bu insanlara özgü düşünceler arasında hiçbir benzerlik olmadığı gibi, onların sahip olduğu duyguların bizim sahip olduklarımızla bir ilişkisi yoktur. Onların ahlâki yaşamı bizim düşünce ve duygularımızın ulaşamayacağı ya da uzun zaman önce terk ettiği alanları içeriyor. Konuşulan Japon diline özgü her tümceyi Batıya özgü bir dile çevirdiğinizde akıl almaz aptalca bir anlama sahip olurken, en basit bile olsa İngilizce bir tümcenin birebir Japonca çevirisi Avrupa dilleri hakkında hiçbir şey bilmeyen bir Japon tarafından kesinlikle anlaşılmıyor.

Japonca bir sözlükte yer alan tüm sözcükleri ezberlemenin Japonlara derdinizi anlatma ya da onları anlama konusunda hiçbir yararı olmayacaktır. Bu işi başarabilmek için Japonca düşünmeyi, yani bizim açımızdan tersine düşünmeyi, anlamları altüst etmeyi, Aryen mantığa tamamen yabancı akıl yürütmelere başvurmayı öğrenmeniz gerekir. Pek çok Avrupa dilini derinlemesine bilmek Japoncayı öğrenme konusunda size ancak Marslıların dilini düşlemek kadar çok yardımcı olabilir. Japoncayı bir Japon gibi konuşabilmek için baştan yaratılmanız ve düşünce yapınıza

özgü ilkeleri yenilemeniz gerekir. Japonya'da yaşayan Avrupalı anne babadan doğma ve çocukluktan başlayarak Japonca konuşan biri daha sonraki yıllarda içgüdüsel denilebilecek bir yöntemle Japonlar gibi düşünebilir. Japonya'da doğan Black adlı bir İngiliz dile öylesine âdeta olmuş ki, profesyonel masal anlatıcı (*hanaşika*) olarak güzel paralar kazanmış. Ancak bu istisnai bir durumdur.

Edebî dile gelince bu üst düzey Çinli bir memurun gerek duyduğu binlerce karakterin incelenmesinden çok daha zor bir iştir. Bir Avrupalının ilk bakışta edebî bir metnin ne anlatmaya çalıştığını kesinlikle anlayamayacağını söyleyebiliriz. Bunu yapabilen Japon sayısının da oldukça kısıtlı olduğu söylenebilir. Kimi Avrupalılar kendilerine hayranlık duyabilmemiz için Japoncayı yeterince güzel bir şekilde okumayı söktüler, ancak bu işi Japonların yardımıyla gerçekleştirebildiler.

Japonya'yı tanımak isteyen herkes bu ülkeye özgü o tuhaf dış görünümün güzelliğinden etkileniyor. İç görünümün de kendine göre bir çekiciliği var. Bu, insanların aile yaşantısına kadar egemen olabilen büyük bir ahlâki güce özgü bir çekiciliktir. Geçici bir süreliğine Japonya'ya gelip ülkeyi gözlemleyen biri bu yaşantının çekici dış görünümünün onlarca yüzyılın etkisinin bir sonucu olduğunu fark edemez. Yalnızca Percival Lowell gibi bilimsel bir düşünce yapısına sahip bir insan bu görünümün gerisinde gizlenen sorunu anında çözüp açıklamıştır. Bu kadar yetenekli olmayan bir yabancı bu görünüm karşısında doğal olarak duyarsız kalamamakta ve onu sevmeye başlamaktadır. Bu görünüm onu şaşırtmakta ve hayranlık duymasına neden olmaktadır. Dünyanın öteki ucundaki bir yaşantıya ait en sevimli ve insanı çok mutlu eden törelere tanık olduğunu düşünmektedir. Bu kişinin Japonya içlerinde bir yerlerdeki eski bir kentte altı ay ya da bir yıl gibi bir süreyle yaşama şansına sahip olduğunu varsayalım. Ziyaretinin ilk günlerinden başlayarak çevresini sarıp sarmalayan belirgin iyilik ve sevinç çemberi onu çok şaşırtacaktır. Kentte yaşayanların gerek kendi aralarında gerekse onunla olan ilişkilerinde birbirlerine her zaman iyi davranıp, incelik gösterdiklerini, birbirlerine, sınırlı sayıda dost çevresinden başka hiçbir

yerde göremeyeceği kadar çok yakınlık gösterip, hoş tutmaya çalıştıklarını görecektir. Herkesin birbirini mutluluk saçan bakışlarla selâmlayıp, birbirine güzel sözler söylediğini duyacaktır. Herkesin sürekli gülümsediğine tanık olacaktır. Gündelik yaşamda karşılaşılan en sıradan olaylar bile öylesine zarif ve nahif bir görünüme sahiptir ki, insan bunların yapmacık değil içten gelen davranışlar olduğunu düşünmektedir. Koşullar ne olursa olsun herkes birbirine karşı iyi davranmaktadır. İster fırtına, ister yangın, ister su baskını ya da deprem gibi felaketlere uğransın insanlar size gülerek hoş geldiniz demekte, gülümseyen gözlerle bakmakta, zarif bir şekilde selamlamakta, haliniz hatırınız sorulmakta, her konuda keyiflenmeniz için ne gerekiyorsa yapılmaya çalışılmaktadır. Dinî inançlar bu güzellikleri engelleyecek hiçbir müdahalede bulunmamaktadır. İnsanlar Buda ve tanrıların karşısında gülümseyerek dua etmekte, çocuklar tapınakların avlusunda oynamakta, büyük âyin alanlarını çevreleyen ve dinî törenlerden çok eğlenmeye yarayan yerlere dans podyumları kurulmaktadır. Aile yaşantısı da bu türden bir nezaket anlayışına boyun eğdiğinden kimse kimseyle tartışmamakta, kimse öfkeyle haykırmamakta, ağlama ve hıçkırık sesleri duyulmamakta, kimse kimseyi azarlamamaktadır. Hayvanlara kötü davranma diye bir şeyle karşılaşılmamaktadır. Köyden kente giden çiftçilerin atları ya da öküzleri yanısıra sakin bir şekilde yürüdükleri, bu sessiz yoldaşlarının yüklerini taşımalarına yardımcı oldukları ve bu esnada hiçbir şekilde kırbaç, ucu sivri dürtme demiri türünden bir şey kullanmadıkları görülmektedir. Arabacılar ve *kurumayalar* tembel bir köpek ya da bir tavuğu rahatsız etmek yerine çevresinden dolanmaktadırlar.

Bütün bu nefis görüntüler arasında hiçbir şey tarafından rahatsız edilmeden çok uzun bir süre keyif alarak yaşayabilirsiniz.

Hiç kuşkusuz bu türden örf ve âdetler yavaş yavaş sona eriyor, ancak az gelişmiş kırsal bölgelerde hâlâ hiç bozulmadan sürüp gidiyor. Yüzlerce yıldan bu yana tek bir hırsızlık olayıyla karşılaşılmamış bölgelerde yaşadım. İnsanların gece ya da gündüz kapılarını kilitlemedikleri bir yerde bir süre önce Meijiler tarafından inşa edilen hapishanelerin boş ve atıl bir şekilde dur-

duğunu gördüm. Hemen bütün Japonların aşina olduğu sıradan olgulardır. Bu bölgeleri ziyaret eden biri insanların aldıkları resmî bir talimat doğrultusunda kendisine karşı böyle iyi davrandıklarını bile düşünebilir. İnsanların birbirlerine karşı böylesine iyi davranmaları nasıl açıklanabilir bilemiyorum. Burada sertlik, kabalık, ahlâksızlık ya da yasa çiğneme diye bir şeyin olmadığını ve bunun yüzlerce yıldan bu yana bu şekilde sürüp geldiğini öğreniyorsunuz. Dolayısıyla ahlâken daha üstün insanlar arasında olduğunuza inanmaya başlıyorsunuz. Bu iyi huylu kentlileşmeyi, bu ödünsüz dürüstlüğü, hem sözler hem de davranışlar düzeyindeki bu temiz kalpliliği kusursuz bir iyi kalpliliğe bağlıyorsunuz. Oysa sizi büyüleyen bu yalınlık barbarlığa özgü bir yalınlığın eseri değildir. Japonya'da herkes okuryazardır. Herkes şiir yazabilir ve nazik davranmayı bilir. Her yer tertemiz ve güzel bir görünüme sahiptir. İç mekânlar cıvıl cıvıl ve bakımlıdır, herkes her gün sıcak suyla yıkanır. Tüm insan ilişkilerinin karşılıklı birbirini düşünme üzerine oturduğu, gerçekleştirilen tüm eylemlerin bir görev gibi algılandığı ve tüm nesnelerin bir Sanat eserine benzetilmeye çalışıldığı bir uygarlık tarafından büyülenmemek mümkün mü? Bu türden örf ve âdetlere hayran kalmamak ve bu insanlar tanrısız/çok tanrılı olarak nitelendirildiğinde kızmamak olanaksız. Çevrenizdeki insanlara karşı ne kadar iyi olabiliyorsanız bu iyi insanların da görünüşe göre fazla bir çaba harcamadan sizi mutlu ettiklerini görürsünüz. Zaten böyle bir çevrede yaşamak insanın sessiz sakin ve mutlu bir şekilde yaşaması için yeterli oluyor. İnsan düşsel bir evrende yaşadığını ve herkesin kendisine hoşlanacağı şekilde davranacağını, hoşuna gidecek yumuşak sözler söyleyeceğini düşünüyor. Üstelik bu insanlar dinlenmek için ideal, ışık içinde yüzen bir buhar katmanı tarafından sarılıp sarmalanmış bir ortamda sessiz sedasız bir şekilde hareket etmektedirler.

Evet, bu peri-insanlar uzun bir süre sizin yaşamdan tat almanızı sağlayacaklar. Ancak aralarında kalmayı sürdürdüğünüz takdirde aldığınız keyfin her geçen gün giderek düşlerdekine benzediğini düşünmeye başlayacaksınız. Bu düşü asla unutamayacaksınız. Ne var ki zamanla güneşli günlerin şafak vaktinde

Japonya'daki manzaralara doğaüstü bir çekicilik kattığı buhar katmanlarının dağılıp gitmesi gibi bu düş de sona erecektir. Asla ait olamayacağınız bu periler krallığında yaşamanın nasıl bir şey olduğunu görmüş olacaksınız. Ait olduğunuz zaman diliminden kopartılarak muazzam bir geçmiş zaman dilimi hattâ Mısır ve Ninova'nın şaşalı günlerine kadar giden belirsiz çağlara yolculuk yapabilirsiniz. Japonya'daki şeylere özgü güzellik ve tuhaflıkla bunlar karşısında hissettiğimiz iç ürpertisinin sırrı budur. İnsanlarla örf ve âdetlere özgü insanüstü çekiciliğin sırrı budur. Mutlu ölümlülerden biri olmak böyle bir şeydir. Bu sanki zamanın başlangıcına yapılan türden bir yolculuktur. Ancak burada her şeyin sizi büyülediğini, ölülerin cazibesine kapıldığınızı, renkler, kokular ve seslerin boşluk ve sessizliğin içinde kaybolup gittiklerini unutmamanız gerekiyor.

***

Aramızdan kaç kişi, kaybolup gitmiş Antik Yunan kültürü içinde bir mevsimliğine bile olsa yaşamak istememiştir? Okula başladıktan sonra Antikçağ uygarlığının nasıl bir şeye benzediğini bile söyleyemezken Yunan Sanatı ve Düşüncesinin çekiciliğine kapılarak böyle bir arzu duyabiliyorduk. Bu arzunun gerçekleşmesi durumunda bile bu uygarlığa uyum sağlayabilmemizin mümkün olamayacağını görürdük. Bunun çevreye uyum sağlama güçlüklerinden çok üç bin yıl önceki insanların duyarlılıklarını yakalama zorluğundan kaynaklandığını anlardık. Rönesans'tan bu yana antik dönem Yunanlılar konusunda yapılmış çok sayıda çalışmaya karşın antik yaşamın değişik yanlarını kesinlikle açıklayamayız. Modern bir psikolojiye sahip hiçbir insan Oidipus adlı büyük tragedyanın hangi duygulara seslendiğini gerçekten anlayamaz. Oysa biz Yunan uygarlığını 18. yüzyılda yaşayan atalarımızdan çok daha iyi biliyoruz. Fransız Devrimi sırasında bir Antikçağ Yunan Cumhuriyetine özgü törelerin Fransa'da yeniden oluşturulabileceğine ve çocukların Spartalıların sistemlerine uygun bir şekilde eğitilebileceğine inanıldı. Günümüzdeyse modern uygarlık tarafından biçimlendirilen bir zihnin antik kent uygarlıklarına özgü sosyalist despotluk düzeninde acı çekeceğini

biliyoruz. Antik Yunan yaşantısı bizim için özel olarak yeniden yaşama döndürülse bile kişisel ahlâk anlayışı ve duyarlık biçimimizi asla buna uygun bir hale getiremeyiz. Oysa böyle bir yeniden yaşama döndürülme sürecine katılma sevincini yaşamak, bir Korint festivali ya da Pan-Helenik oyunları izlemek için kimbilir neler verirdik! Bununla birlikte Pythagoras'la birlikte Kroton'da dolaşmak, Theokritos'un yaşadığı Sirakuza sokaklarında gezmek ve Japonların gündelik yaşantısına katılmaktan daha olağanüstü bir şey olmazdı.

Hattâ tarihi anlamda bile bu o kadar olağanüstü bir şey olmazdı. Japonya bize bu Yunan mucizesi dönemlerinin herhangi birinde karşılaşılan örf ve âdetler ya da psikolojik yapıdan çok daha eski dönemlere ait hem de capcanlı örf ve âdetler sunuyor.

Bizim uygarlığımızdan hem daha ilkel hem de başka bir görünüme sahip bir uygarlığın zorunlu olarak her açıdan bizimkinden daha geri olmasını gerektirmez. Helen uygarlığı zirvedeyken bile bizim bugün ulaştığımız toplumsal gelişmenin basit bir evresine ulaşamazdı. Oysa geliştirdiği sanatlar bugün hâlâ bizim en yüce ideal güzellik anlayışımızı belirliyor ve taklit edilmesi olanaksız örnekler sunuyor. Aynı şekilde Eski Japon uygarlığı da estetik ve ahlâki açıdan bizim hayranlık ve övgülerimizi hak edecek ortalama bir kültür düzeyine sahiptir. Yalnızca çok ama çok düzeysiz biri bunun geri kalmış bir kültür olduğunu söyleyecektir. Oysa Japon uygarlığı öylesine özgündür ki, Batıda kesinlikle bir benzeri yoktur. Temeldeki yalın yerel kültür üzerine gelip üst üste dizilmiş katmanlardan oluşan çok sayıdaki yabancı kültürün eseridir. Dolayısıyla bir bütün olarak ele alındığında inanılmaz karmaşık bir görünüme sahiptir. Bu uygarlık en önemli parçasını Çin'e borçlu olmakla birlikte, inanılması zor ama çok açık bir şekilde Japon halkı ve toplumuna özgün niteliklere sahiptir.

Japonya'nın tuhaflığı ya da çekiciliğini bu çok sayıda yaptığı alıntıya bağlamak yersizdir. Tıpkı eski zaman prensesleri gibi Japonya da değişik renk ve kumaşlardan oluşan on iki tören giysisini üst üste giymekle birlikte her birinin yaka, manşet ya da etek kısmındaki ayrıntıların şöyle ya da böyle görülmesini sağlamaya çalışmıştır. Japonya'da insanın gerçekten hayran olduğu

bir şey varsa o da giysi değil onu giyen kadın ya da erkektir. Güzel kesimli ya da güzel renge sahip bir giysinin daha ucuz olmasının nedeni tasarımcısı ve onu giyen kişinin sahip olduğu zevk düzeyini temsil etmesidir. Böylelikle eski Japon uygarlığının önemi koruduğu ve dışa vurduğu ırksal özelliklere bakılarak anlaşılabilir. Meiji yönetiminin gerçekleştirdiği değişiklikler hâlâ bu özelliklere bir son verememiştir. Meiji yönetiminin ırksal özellikleri dile getirmekten çok ima ettiğini söylemek daha doğru olacaktır. Zira bu özelliklerin neler olduğunu gerçekten tahmin etmek gerekiyor. Elimizde Japonların kökenleri konusunda bazı belgeler olsaydı bunları tahmin etmek kolaylaşırdı, oysa biz bu belgelere henüz sahip değiliz. Etnologlar Japon ırkının birçok halkın karışımından oluştuğunu ve belirleyici unsurun Moğollar olduğunu kabul ediyorlar. Bu egemen unsur: biri ince ve neredeyse kadınsı görünümlü, diğeri kütük gibi ve güçlü kuvvetli olmak üzere birbirinden çok farklı iki tip tarafından temsil ediliyor. Kimi bölgelerdeyse Çinliler ve Korelilere rastlanıyor. Ayrıca ülkeye çok sayıda Ayno girdiği söyleniyor. Ülkenin Malezya ya da Polinezya'dan da göç alıp almadığı belirlenememiştir. Oysa Japon ırkı konusunda da tüm nitelikli ırklar gibi kökene inildiğinde çok değişik ırkların birleşerek mevcut halkı oluşturdukları, çok uzun süre belli bir toplumsal disipline boyun eğen bu insanların sonunda tekil olarak nitelendirilebilecek bir tipe indirgendikleri söylenebilir. Japon karakterine ait kimi özellikleri hemen tespit edebilsek bile henüz açıklayamadığımız çok sayıda özelliğe sahip olduğunu da kabul etmemiz gerekiyor.

Bununla birlikte Japon karakter özelliklerini kesinlikle daha iyi tanımak gerekiyor. Zira Japonya dünyadaki rekabet ortamının bir parçası haline geldi. Böyle bir mücadele sürecinde bir halkın değeri sahip olduğu güç kadar karakter yapısıyla da ilintilidir. Japon karakterini daha yakından tanımanın yolu onun hangi koşullarda oluştuğunu ve ırka özgü ahlâki yapının hangi önemli olaylar tarafından belirlendiğini öğrenmekten geçiyor. Bu bilgilere ancak ulusal inançlar tarihi ve din aracılığıyla ortaya çıkan ya da gelişen kurumlar tarihine başvurarak ulaşabiliriz.

İLKEL DİN ANLAYIŞI

Japonya'da şu ya da bu biçimde bütün ulusun alenen benimsemeyi sürdürdüğü gerçek bir din varsa o da tüm dinlerin ve tüm uygarlaşmış toplumların kökeninde bulunan: Atalar kültüdür. Bu ilkel din binlerce yıl boyunca pek çok kez değişime uğramış ve pek çok görünüme bürünmüştür. Ancak Japonya'nın genelinde sahip olduğu tüm temel özellikleri korumuştur. Değişik Budist kültler dışında tamamen Japon kökenli olmakla birlikte sonradan Çin'e özgü din ve törensel düzenin etkisiyle değişmiş üç ayrı rit vardır. Atalara bu üç ayrı tapınma biçimine *Şinto* yani, "Tanrılara giden yol" denilir. Bu çok eski bir sözcük değildir. Budizm adlı yabancı din yani "Budaya giden yol" anlamına gelen *Butsudo*'yla yerel din olarak nitelendirilebilecek *Yol*'un birbirine karıştırılmasını engellemek amacıyla sonradan üretilmiş bir terimdir. Atalara Şinto yöntemiyle tapınmanın üç ayrı biçimi vardır: Aile içi dini, Topluluk/Cemaat dini ya da topluluğu temsil eden tanrı ve Ulusal din. Başka bir deyişle aile, kabile/aşiret ve imparatorluk atalarına tapınma. Başka türlü Şintoist tapınma biçimleri de vardır, ancak şimdilik onlardan söz etmeyeceğiz.

Gelişme sürecine bakarak konuşmak gerekirse bu üç dinî biçimin birincisi aile kültü niteliğindedir. Diğer ikisi daha sonra ortaya çıkmıştır. İlkel dönemler Japonya'sında aile bugünkünden farklı bir biçime sahipti. Ev halkı yüz ya da bin kişiden oluşurdu. Yunan *gelos* ya da Roma *gens*'ine benzerdi yani, sözcüğün en geniş anlamında patriarkal aile demektir. Tarih öncesi Japonya'da muhtemelen aile içi ataya tapınma yoktu. Ailelere özgü ritlerin yeri kabristandı. Aile içi ata kültü bu ilkel aile ritinin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Japonya'nın gelişme sürecini incelemeye girişmeden önce bu konuyla ilgilenmek gerekir.

Atalar kültü tarihi tüm ülkelerde birbirine benzer. Japonya atalar kültü tarihi Herbert Spencer'ın dinin gelişmesi konusundaki kuramını birebir doğruluyor. Bu kuramı anlayabilmek için dinî inançların kökenlerine inmek gerekir. Japonya'da şu anda geçerli olan atalar kültü Perikles zamanında yaşamış Atinalıların aile içi dinlerinden daha "ilkel" bir kült değildir. Günümüzde mevcut olan hiçbir tapınma biçimi ilkel değildir. Bu tapınma biçimleri düzensiz ve evcilleştirilmemiş bir başka aile tipi tarafından oluşturulmuştur ki, bunların kökeninde kuşkusuz daha eski cenaze törenleri vardır.

İlk Avrupa uygarlıklarında karşılaşılan atalar kültü hakkında bildiklerimiz bu kültün ilkel biçimini kapsamıyor. Yunanlılar ve Romalılar konusundaki bilgilerimiz aile içi dinin çok uzun bir süre önce başladığını gösteriyor. Bu dinin özellikleri hakkında bilgiler içeren bazı belgelere sahibiz. Oysa bu dinden önce mevcut olan ilkel dinin doğasını açıklayabilmenin yolu henüz uygarlaşmamış bir halkın atalar kültünün doğal tarihi incelenerek oluşturulabilir. Japon ırkı bu ülkeye yerleşmeye karar verdiği dönemlerde tanımlanabilecek türden bir uygarlığa sahip değildir. Bugün aile içi din olarak adlandırılan şey hiç kuşkusuz 8. yüzyılda *ataların ruhlarını simgeleyen tabletler* Çin'den ithal edildiği sırada oluşmuştur. Dolayısıyla ev içi atalar kültünün görece modern bir dinî inanç biçimi olduğu söylenebilir. Bu inanç en azından ülkenin gerçek anlamda uygarlaşmaya başlamasıyla yaşıttır. Bununla birlikte hiç kuşkusuz ilkel inançlar ve düşünceler

içeriyor. Öyleyse bu dinin incelenmesine geçmeden önce sözü edilen ilkel inançların incelenmesi gerekir.

Herbert Spencer'ın dediği gibi "bütün dinlerin kökenini oluşturan" atalar kültünün en eskisi Japonya'da hiç kuşkusuz ruhlara inanmaya başlanmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. İnsanlar varlığına inandıkları belli belirsiz bir ikiz/gölge düşüncesi üretmeye başlar başlamaz bir de merhametli ruhlar kültü oluşturmuşlardır. Bununla birlikte bu ruhlara tapınma olayı herhalde ilk soyut düşünce üretme sürecinden önceki uzun bir zaman dilimini kapsamıştır. İlkel dönemde atalara tapınan insanlar zihinlerinde yüce bir tanrı kavramı oluşturamamışlardır. Tapınma biçimleri incelendiğinde ilkel dönem insanlarının ruh ve tanrı kavramları arasında bir ayırımlama yapmadıkları görülmektedir. Dolayısıyla bu insanlar geleceğe yönelik bir yaşantıyla ilintili, ödüller ve cezaları –yani cennet ve cehennemi– kapsayan inançlara sahip değildirler. Gizemli bir yer altı dünyası ya da Hades fikri bile çok sonra ortaya çıkmıştır. Başlangıçta ölülerin zaman zaman bulundukları mezarlardan çıkarak yaşadıkları dünyevi mekânları ziyaret ettikleri ya da yaşayanların düşlerine girdikleri düşünülürdü. Onların gerçek mekânı mezarlar ya da höyüklerdi. Daha sonra yavaş yavaş gizemli bir şekilde mezarla ilişkilendirilen bir yer altı dünyası düşüncesi oluşturuldu. Bu tam olarak neye benzediği belli olmayan yer altı dünyası genişledi ve mutluluk ya da ıstırap çekme bölgelerine ayrıldı. Japon mitolojisinde hiç kuşkusuz kahramanlar ve erdemli insanların kabul edildiği bir Elize ve bir ölüler diyarı ya da cennet ya da cehennem kavramları asla var olmamıştır. Doğaüstü kavramı konusunda Şinto inancı günümüzde bile Homeros öncesindeki düşünce yapısına yakın bir görünüm sergilemektedir. Başlangıçta Hint-Avrupa ırkları da tanrılar ve ruhlar arasında hiçbir ayırım yapmamışlardır. Tanrılar bile önemlerine göre sıralanmamışlardır. Bu ayırımlamalar yavaş yavaş ortaya çıkmıştır.

Herbert Spencer'a göre, ilkel kabilede ölü ruhlar birbirlerinden ayrılması zor ideal bir grup oluşturuyorlardı. Zaman içinde ayırımlama giderek belirgin bir görünüm aldı. Toplumların gelişmesi, yerel ve genel gelenek sayısındaki artışla birlikte eskiden

birbirlerinden ayrılamayan bu insan ruhları halkların zihninde değişik özelliklere sahip oldu ve daha büyük bir yer işgal etmeye başladı. Zaman içinde birbirlerinden ayrıldılar ve o ilk ortaya çıktıklarında sahip oldukları özelliklerin büyük bir çoğunluğunu yitirdiler.

Antik dönem Avrupası'nda olduğu gibi Uzak Doğu'da da en büyük ulusal tanrılar ruhlara tapınma sırasında oluşturuldu. Batıda ve Doğuda örgütlü ilk toplumsal yapılanmalara yol açan atalar kültü üstüne oturan bu ahlâk anlayışı en güçlü tanrıların ortaya çıktığı dönem öncesine yani, hiçbir ayırım yapılmadan tüm ölülerin tanrıya dönüştürüldüğü döneme aittir.

Aryen ırka mensup atalara tapan ilkel toplumsal oluşumlar gibi ilk Japon toplulukları da ölülerinin ne ışıklar içinde yüzen öte-dünyaya ait bir yere çıktıklarını ne de sona ermek bilmeyen bir ıstırap içinde kıvranılan bir yere indiklerini düşünmüyorlardı. Sahip oldukları ilk dinî arşivler gizemli şimşek-tanrıları ve kötü cinlerin çürümekte olduğu bir yer altı dünyasından söz ediyor. Ne var ki, bu belirsiz ölüler dünyası canlıların dünyasıyla iletişim halindedir. Çürümekte olan bir kılıf içinde yatan ölüye yeryüzünde yaşayanlar saygı göstermeyi sürdürmektedirler. Budizmin bu ülkeye girmesinden önce cennet ve cehennem gibi bir düşünceyle karşılaşılmamaktadır. Ölülerin ruhları her zaman canlılarla birliktedir. Bu ruhların sakinleştirilmesi ve yaşayanların aldıkları zevkleri ve çektikleri acıları paylaşmaları gerekmektedir. Ölüler ışıklandırılmak, yiyecek ve içecek istemektedirler. Buna karşılık yaşayanlara iyilik yapmaktadırlar. Bedenleri toprağa karışmakla birlikte sahip oldukları tinsel güç yeryüzünde yaşamayı sürdürmekte; maddi nesneleri titretebilmekte, esen rüzgâr ve hareket eden su aracılığıyla var olduklarını gösterebilmektedirler. Ölüm sayesinde gizemli bir güç sahibi olmaktadırlar. Üstün varlıklara yani *Kamilere*, tanrılara dönüşmektedirler.

Sözcüğün Yunanca ya da Roma kültürüne uygun karşılığıyla tanrılara dönüşmektedirler. Ne Batıda ne de Doğuda bu tanrılaştırma girişimiyle ahlâk anlayışı arasında bir ilişki yoktur. Şintoizmin en önemli yorumcularından biri olan Hirata, "Bütün ölüler tanrılaştırılmaktadır" demektedir. Tıpkı ilk Yunanlılar ve

daha sonra da Romalılarda görüldüğü üzere bütün ölüler tanrılaştırılmaktaydı.

Fustel de Coulanges, *Antik Uygarlık* adlı çalışmasında, "Bu tür bir tapınma yalnızca önemli insanlarla sınırlı değildi. Tapınılan bir insan olabilmek için erdemli olmaya gerek yoktu. Kötülük yapan da iyilik yapan gibi bir tanrıya dönüşebiliyordu. Yeryüzünde olduğu gibi bu dünyada da aynı kötü eğilimlere sahip olabiliyordu" demektedir.

Şinto inancına göre de durumda bir değişiklik yoktu. İyi insan iyilik yapan bir tanrıya dönüşürken, kötü insan kötü bir cine dönüşüyordu. Ancak her ikisi de birer *Kami* olarak kabul ediliyordu. Motowori, "İyilik tanrıları gibi kötülük tanrıları da olduğuna göre bunlara lezzetli yemekler sunularak ya da harp veya flüt çalınarak, dans edilerek, keyiflerini yerine getirebilecek ne varsa yapılarak sakinleştirilmeleri gerekmektedir" der.

Latinler kötülük yapan ruhlara *Larva*, iyilik yapan ya da zararsız ruhlara *Lares*, *Kutsal ruhlar* ya da *Cin* diyorlardı. Ancak hepsi tanrı olarak kabul ediliyordu: *dii manes*. Çiçero okuyucularına tüm tanrılara: *dii manes* hak ettikleri saygıyı göstermelerini tavsiye ediyor ve:

"Onlar bu dünyayı terk ettiler. Onları ilâhi ruhlar olarak kabul etmelisiniz" diyordu.

Yunan inancında olduğu gibi Şinto inancında da ölmek insanüstü bir güce sahip olmak ve bu doğaüstü güçler sayesinde bol bol iyilik ya da kötülük yapabilmek anlamına geliyordu. Daha dün önemsiz basit bir işçi olan biri ölür ölmez ilâhi bir güce sahip olur ve çocukları da daha iyi yaşam koşullarına sahip olabilmek amacıyla kendisine dua eder. Tıpkı Yunan tragedyasındaki Alsest gibi kişiliklerin ölür ölmez tanrısallaştırılarak kendilerine tapılmaya ve dua edilmeye başlanması gibi. Ancak ölünün mutluluğu yakınlarının kendisine göstereceği bağlılıkla doğru orantılıdır. Her ruh kendisine uygun bir mezara sahip olmalı ve adaklar sunulmalıdır. Saygın bir mezara sahip olduğu ve yeterince beslendiği takdirde mutlu olacak ruh kendisine saygı duyanların mutlulukların sürüp gitmesini sağlayacaktır. Ancak kendisi için bir mezar yaptırılmaması ve gerekli cenaze törenlerinin gerçek-

leştirilmemesi, yiyecek ve içecek sunulmaması durumunda aç ve susuz kalan ruh öfkelenip, kötülük yapacak ve kendisini ihmal edenleri mutsuz etmeye çalışacaktır.

Eski Yunanlılar, tıpkı eski Japonlar gibi, ölüler konusunda bu türden düşüncelere sahiptiler.

İster Kuzey isterse Güney Avrupalı olsun Hayaletler dini bizim atalarımızın diniydi. Bugün en uygar toplumlarda bile karşılaşılan mezarları çiçeklerle süsleme âdeti o günlerden kalmadır. Oysa modern uygarlığın etkisiyle düşüncelerimiz çok değişmiştir. Ölülerin mutluluğunun somut gıda maddelerine bağlı olduğunu nasıl olup da hiç düşünemediğimizi söyleyebilmek zor. Bununla birlikte eski Avrupa toplumlarına özgü gerçek inancın birçok açıdan modern Japonya'da varlığını sürdüren inanca benzediği söylenebilir. Ölüler kendilerine sunulan yiyeceklerin yalnızca görünmeyen özünü emebilirler. Atalar kültünün başlangıç dönemlerinde gıda maddeleri sunumu önemliydi. Ruhların, dumanı çıksa bile, çok az gıdaya ihtiyaçları olduğu inancı yerleşik bir görünüm kazanınca kendilerine daha az gıda maddesi sunulmaya başlandı. Ancak ölülere ne kadar az gıda maddesi sunulursa sunulsun, bunun düzenli bir şekilde yapılması gerekir. Zira ölülerin rahat ve huzuru bu önemsiz miktardaki yiyeceğe bağlıyken, yaşayanların mutluluğu da ölülerin rahat ve huzurlu olmasına bağlıdır. Ölüler ve canlılar karşılıklı olarak birbirlerine yardımcı olmak zorundadırlar. Görünen dünya ile görünmeyen dünya pek çok bağla sonsuza dek birbirlerine zincirlenmişlerdi. Bu zincirin tek bir halkasının bile saf dışı bırakılması çok büyük felaketlere yol açabilirdi.

Tüm dinî kurban törenlerinin kökeni bu hayaletlere sunulan adak âdetine dayanmaktadır. Hint-Aryen ırkın tamamı bir zamanlar ruhlar dinine mensuptu. Özetle her insan topluluğu, tarihinin belli bir döneminde atalara tapınma evresini yaşamıştır. Bugün rafine bir uygarlıkla birlikte yaşamaya devam eden bu kültün varlığına tanık olabilmek için Uzak Doğuya gitmek gerekiyor. Japon atalar kültü Aryen olmayan bir halkın inançlarını temsil etmekle birlikte; gelişme sürecine bakıldığında pek çok ilginç özelliğe sahip olduğu ve genel anlamda hâlâ atalar kültüne

özgü pek çok düşünce içerdiği görülmektedir. Hangi coğrafya ya da ülkeye gidilirse gidilsin atalar dininin kökeninde olan üç inanç varlığını hâlâ sürdürmektedir:

1. Ölüler bu dünyanın bir parçasıdırlar, mezarlarına ve eskiden yaşadıkları evlere musallat olup, kendilerini göstermeden geride kalanların yaşantısına ortak olurlar.

2. Bütün atalar tanrılaştırılır, başka bir deyişle onlara insanüstü bir güç atfedilir. Bununla birlikte yaşarken sahip oldukları belirgin özellikleri yitirmezler.

3. Ölülerin mutluluğu geride kalanların kendilerine gösterdikleri saygı ve özenle doğru orantılıdır. Yaşayanların mutluluğu ise ölülere karşı olan dinî görevlerini ne ölçüde yerine getirdiklerine bağlıdır.

Bu ilk inançlara daha sonra gelişip ortaya çıkan ve belli bir dönemde muazzam bir etkiye sahip olan şu inançları eklemek gerekir:

4. Hasatlar, mevsimler, su baskınları, kasırgalar, denizin yükselmesi, depremler vb. iyi ya da kötü tüm olaylar ölülerin eseridir.

5. İyi ya da kötü tüm insani eylemler ölülerin denetimi altındadır.

İlk üç maddede sözü edilen inançlar ilk uygarlık örneklerinden, yani hepsinin aynı güce sahip olduğu tanrılaşmış ölülerden başka tanrının bulunmadığı dönemden bu yana varlıklarını sürdürmektedirler. Son iki maddede sözü edilen inançlar daha çok ilkel hayaletlere tapınmanın yol açtığı muazzam bir çok-tanrılı, gerçek mitoloji dönemine aittir. İnsanın ödünü patlatan ve her şeyi sarıp sarmalayan bu inançların basit olarak nitelendirilebilecek bir yanı yoktur. Bunlara bir çekidüzen veren Budizm öncesinde felaketlere göğüs germek durumunda olan bir halkın zihinsel evreni üstüne kurtulması zor bir karabasan gibi çökmüşlerdir. Bununla birlikte güncel kültün temelinde en eski inançların ılımlı bir biçimi vardır. İki bin yıldan bu yana Japonların atalara tapınma biçiminde pek çok değişiklik olmakla birlikte bunlar öz açısından ahlâki bir dönüşüme yol açmamıştır. Toplumsal dokunun tamamı bir ahlâki temeli andıran bu tapınma

biçimi üstüne oturmaktadır. Japonya tarihi gerçekte benimsediği dinin tarihidir. Bu konuda sunabileceğimiz anlamlı bir kanıt vardır: Eski Japoncaya özgü hükümet anlamına gelen *matsuri-goto* terimi sözcüğün gerçek anlamında *tapınma işleri* anlamına gelmektedir. İlerideki sayfalarda Japon toplumunda yalnızca hükümet sözcüğünün değil hemen her şeyin doğrudan ya da dolaylı bir şekilde atalar kültüne bağlandığını göreceğiz. Hemen her konuda ulusa önderlik eden ve onun yazgısını belirleyenler yaşayanlardan çok ölülerdir.

AİLENİN/OCAĞIN DİNİ

Toplumsal ve dinî gelişme sırasında atalar kültü üç ayrı evreden geçmiştir. Japon toplumsal tarihi bu evrelerin her birine ait örnekler sunar. Bunların ilki toplumsal örgütlenme dönemi öncesine aittir. Bu dönemde henüz ulusal bir lider yoktur, senyör olarak eski ve yeni liderleriyle birlikte büyük patriarkal aile bu topluma ait ilk örnektir. Bu dönemde yalnızca ailenin atalarına tapılırdı. Her aile ölülerini sakinleştirmeye çalışırdı.

Daha sonra patriarkal aileler biraraya gelerek aşiretlere dönüştüler. Âdetlere göre aşiretin tamamı boy reisinin ruhuna tapınmaya başlamıştır. Aile kültüne eklenen bu kült ikinci atalar kültünü oluşturmuştur.

Son olarak bütün aşiret ve boylar yüce bir şefin çevresinde toplandıklarında ulusal şeflerin ruhlarını sakinleştirme âdeti zamanla yerleşik bir görünüm kazanmıştır. Bu üçüncü kült ise ülkenin zorunlu dini haline gelmiştir. Bu kült öncekilerin yerini alamamış ve üçü birlikte var olmayı sürdürmüşlerdir.

*

Japonya'da atalar kültüne özgü bu üçlü evrenin gelişimini açıklayabilmek oldukça zordur. Bununla birlikte bazı belgelere dayanarak sürüp giden bu kültün değişik ilkel cenaze ritlerinden nasıl

türetildiğini anlamaya çalışabiliriz. Bunlar eski Avrupa'daki cenaze ritlerinden çok farklı olup, en ilkel toplumsal yaşam biçimine sahiptirler. Örneğin, Yunanistan ve İtalya'daki eski âdetlere göre ölüler ailenin yaşadığı yere gömülürdü. Mülkiyet konusundaki Yunan ve Roma yasaları bu uygulamanın bir sonucudur. Kimi zaman ölüler evin hemen yanına gömülürdü. *Antik Uygarlık*'ın yazarı bu konuyla ilgili eski yasaların yanısıra Öripides'in *Helena* adlı tragedyasından şöyle bir yakarışı aktarır: "Selam, atalarımın mezarı! Proteus (deniz tanrısı), seni daha sık selamlayabilmek amacıyla insanların içinden çıktıkları yere gömdüm. Ben, oğlun Teoklimenos (Yunan mitolojinde bir kâhin) buraya her girişim ya da çıkışımda sana yakaracağım, babacım."

Oysa eski Japonya'da insanlar ölünün yakınlarında dolaşmayı sevmezlerdi. Dolayısıyla ölülerini ailenin geride kalanlarının yaşadığı yerin yakınına gömmeyi uygun bulmadıklarını varsayabiliriz. Kimi Japon bilginler çok eski zamanlarda ölüler için bir cenaze töreni bile düzenlenmediğinden emin olduklarını ve cesetlerin kimsenin yaşamadığı yerlere götürülerek vahşi hayvanların insafına terk edildiğini söylemektedirler.

*

Bununla birlikte yapılan ilk cenaze törenleri konusunda varlığı ve değeri tartışılmaz belgeler vardır. Bu metinlere göre ölülerle ilgili kutlamalar cesetlerin gömülmesiyle birlikte başlamıştır. Bunlar tuhaf ve korkutucu âyinlerdir. İlkel dönemlerde ailenin yaşadığı yerin sonsuza dek ölülere devredildiği düşünülürdü. O zamanlar Japon evleri bir kulübeden ibaretti. Ancak yas döneminde ceset ölümün gerçekleştiği evde bırakılır ve aile yakınlarda bir yerde özel olarak inşa ettiği yeni yere taşınırdı. Bütün bu süre boyunca cesedin yanı başına yemekler ve içecekler bırakılır ve cenaze törenleri ev dışında düzenlenirdi. Ölünün yakınları yanına gelerek ölüye övgülerin düzüldüğü şinobigoto denilen şiirler okur, danslar eder, flüt ve trampet çalınırdı. Gece boyunca da evin önünde bir ateş yakılırdı.

Bütün bu ritler yerine getirildiğinde aradan sekiz ila on beş gün geçer ve ardından ceset toprağa verilirdi. Hemen sonrasın-

da ev terk edilerek muhtemelen bir ata mabedine ya da Şinto mabedinin ilk örneği ya da *moya* olarak "hayaletler evine" dönüştürülürdü.

Bu çok eski dönemlerde âdetlere göre biri öldüğünde gömme töreni öncesinde bazı ritlerin yerine getirilebilmesi için hemen bir *moya* ya da yas evi oluşturulması gerekiyordu. Zaten bu gömme töreni son derece yalındı. O zamanlar henüz bir mezar inşa edilmiyor ve mezar taşı konulmuyordu. Buna karşın defin sırasında boyutları ölünün yaşarkenki statüsüyle orantılı bir tümsek oluşturuluyordu.

Evin ölen kişiye terk edilme âdeti ilk bakışta Japon halkının sözde göçebe kökenini doğrular nitelikte görünmekle birlikte ortaya çıkan ilk Yunan ve Roma'ya özgü örf ve âdetlerde böyle bir uygulama yoktur. Bu sonunculardarda karşılaşılan cenaze âyinleri ailenin devamlı bir şekilde yaşadığı mekânda gerçekleştirilmektedir. Buna karşın en eski dönemlerde bile Japon âdetlerine bakıldığında zorunluluktan kaynaklanan kimi istisnalarla karşılaşılmaktadır. Bu da günümüzde Japonya'nın özellikle de mabetlerden uzak bölgelerinde çiftçilerin ölülerini neden kendi topraklarına gömdüklerini anlamımızı kolaylaştırmaktadır.

*

Cenaze törenlerinden sonra mezarların önünde belli aralıklarla törenler düzenlenirdi. Ruhlara yiyecek ve içecekler sunulurdu. Çin'den "ata ruhu tableti" ithal edilip sözcüğün gerçek anlamında bir aile/ocak kültü haline geldiğinde mezar başına gidilerek adaklarda bulunmaya devam edildi. İster Budist ister Şintoist olsun bu âdet günümüzdeki tüm ritlerde varlığını sürdürüyor. Her ilkbahar mevsiminde imparatorun bir habercisi İmparator Jimmu'nun mezarı önüne tıpkı 2.500 yıl önce İmparatorluğu Kuran Ruh'a sunulanlara benzer bir şekilde kuşlar, balıklar, deniz yosunları, pirinç, pirinç rakısı bırakmaktadır.

Bununla birlikte Çin etkilerinin hissedilmeye başlanmasından önce ailelerin ölülerine ölünün çıktığı ev ya da mezarı önünde tapındıkları görülmektedir. Ruhların mezarda yaşamakla birlikte buradan çıkarak nerede bulunduğu belli olmayan gizemli ve yer

altında bir yerlere gidip geldikleri düşünülmektedir. Bu insanlara göre ölüler yemek içmekten başka şeylere de ihtiyaç duyarlardı. Dolayısıyla mezarlara eğer erkekse kılıç, kadınsa ayna gibi nesneler koyarlardı. Bu nesneleri ölen insanın yaşarken en çok değer verdiği değerli madenlerden biblolar, cilâlanmış taşlar, değerli taşlar vb. arasından seçerlerdi.

Atalara tapınmanın bu evresinde ölülerin ruhlarının yaşarken neye ihtiyaç duyuyorlarsa aynı şeyleri talep ettiklerinden gerek insanlar gerekse hayvanların kurban edilmesine şaşırmamak gerekir. Çok önemli kişilerin cenaze törenlerinde bu oldukça sık karşılaşılan bir uygulamaydı. Haklarında hemen hiçbir belge bulunamayan kimi inançlara göre bu kurban törenleri Homeros öncesi toplu kıyımı andıran çok daha vahşi bir niteliğe sahipti. Bu törenler sırasında insan kurbanlar mezarın çevresinde boğazlarına kadar toprağa gömülerek avcı kuşlara ve vahşi hayvanlara yem edilirdi. Bu tür bir kurban töreni "*hogaki*" ya da "*insanlardan oluşan çit*" olarak anılıyordu. Bu da bizi bu tür kurban törenlerinde çok sayıda insanın kurban edildiğini düşünmeye itiyor.

Nihonghi'ye göre, İmparator Suinin 1.900 yıl önce çok eskilere ait olduğu düşünülen bu âdete bir son vermiştir. Erkek kardeşi Yamato-Kiko-no-Mikoto'nun cenaze töreni sırasında mezarının çevresine gömülen kurbanların şikâyetlerinden etkilenen İmparator Suinin: "Bu dünyada sevdiğimiz insanları öldüğünüzde peşinizden sürüklemek çok acı bir şey. Bunun çok eski bir âdet olduğunu biliyoruz. Ancak böylesine kötü bir âdeti sürdürmek zorunda mıyız? Bugünden itibaren bu âdeti yasakladığımdan herkesin haberi olsun" demiştir.

O sırada, bugün güreşçilerin taptığı bir aziz olarak nitelendirebileceğimiz, Nomi-no-Sukume adında bir saraylı canlı kurbanların yerine toprağa figürler çizmeyi önerir. Bu öneri benimsenir ve "insanlardan oluşan çit" uygulamasına bir son verilir. Bununla birlikte yüzyıllar boyunca insanlar kendi arzu ve iradeleri ya da zorunluluk nedeniyle ölen kişinin yanına gidebilmek amacıyla yaşamlarına bir son vermeyi sürdürürler. Çünkü MS 646 yılında İmparator Kotoku yazdırdığı bir fermanda:

> "Bir insan öldükten sonra hem başkalarını hem de kendilerini boğazlayarak öldürenler ya da ölen kişinin atının kurban edilmesini isteyenler var. Hattâ kimileri ölen kişinin kaybı nedeniyle duyduğu acı ve ona karşı olan saygısını gösterebilmek amacıyla toprağa değerli şeyler gömüyor, saçlarını ve kalçalarını doğruyor sonra bu halde ölülere düzülen övgüleri sayıp döküyor. Bundan böyle artık bu eski âdetlere kesinlikle bir son verilmesi gerekiyor" demiştir. (Nihonghi)

*

Bu ferman zorunlu bir fedakârlık ve halk arasında yaygın bir âdet olarak görülen bu uygulamaya hemen bir son verilmesini sağlamakla birlikte gönüllü fedakârlık örneklerine tamamen bir son verememiştir. Askerî gücün iktidarı ele geçirip yükselişe geçmesiyle birlikte ortaya yavaş yavaş *Junşi* ya da ölümünden sonra efendisini izleme, yani kılıçla intihar etme denilen bir âdet çıktı. Bu âdetin 1333 yılında Hojolardan çıkan son naip Takatoki'nin intiharından sonra hizmetindeki insanların bir bölümünün efendilerinin peşinden gitmek amacıyla *harakiri* yapmalarıyla başladığı söyleniyor. Bu olayın gerçekten böyle bir uygulamaya yol açıp açmadığı tartışılabilir. Ancak onaltıncı yüzyıldan itibaren *junşi*nin Samuraylar arasında yaygın onurlu bir âdete dönüştüğü söylenebilir. Efendilerine çok bağlı olan hizmetkârlar ölümünden sonra efendilerinin hayaletine eşlik edebilmek amacıyla kendilerini öldürmeyi bir görev olarak kabul ediyorlardı.

Budist öğretinin bin yıllık bir geçmişe sahip olması tüm bu ilkel kendini feda etme yükümlülüğü anlayışlarına tamamıyla bir son verilmesini sağlayamadı. Bu âdet varlığını Tokugawa Şogunları döneminde İyeyasu onu denetim altına alacak yasalar çıkartıncaya kadar sürdürdü. Bu yasalar çok sert bir şekilde uygulandı. *Junşi* yapan bir intiharcının ölümünden tüm aile sorumlu tutuldu. Meiji döneminin başlamasından sonra bile bu uygulama tam olarak sona erdirilemedi. Benim burada bulunduğum sırada bile kimileri çok dokunaklı bazı olaylar yaşadı. Bu intiharlar ölen bir efendi, koca ya da yakına hizmet umuduyla gerçekleştiriliyor. Aralarından belki de en ilginci on dört yaşındaki bir erkek çocu-

ğun öğretmeninin ölen küçük oğlunun ruhuna göz kulak olmak amacıyla gerçekleştirdiği intihardır.

İlk başlarda atalara tapınma kesinlikle ilkel bir şekilde olduysa bile ilk cenazeler için yapılan dinî törenler, sunulan kurbanlar, ölünün evinin terk edilmesi bu uygulamaları doğrular niteliktedir. Bunun bir nedeni de Şinto dininde ölümden nefret edilmesidir, zira ölümün hastalık gibi bulaşıcı bir şey olduğu düşünülmektedir. Günümüzde bile Şintoistler, eğer dinî ritlere göre düzenlenmemişse, bir cenaze törenine katılmayı dinî açıdan bulaşıcı bir şey gibi görmektedirler. Karısını yitiren Antikçağ efsane kahramanı İyenagi'nin yer altı dünyasına inerek onu araması yozlaşmaya öncülük eden hayalet güçlerle ilgili o eski inançların ne kadar korkunç olduklarını kanıtlamaktadır. Oysa bir yozlaşma biçimi olarak algılanan ölüm korkusu ve ruha tapınma arasında bir çelişki yoktur. Tam tersine bu tapınmanın bir tür yatıştırıcı kült olarak algılanması gerekir. Zira Tanrıların Yolu anlamına gelen ilkel Şintoizm sonsuza dek sürüp gidebilecek bir korku diniydi. Ölüye sadık insanlar yalnızca birlikte yaşadıkları yerleri terk etmekle kalmıyorlardı. Uzun yüzyıllar boyunca imparatorlar kendilerinden önceki ölünce başkent değiştirme gibi bir alışkanlığa sahipti.

Bununla birlikte eski cenaze ritleri arasından zamanla ortaya daha üst düzey bir kült çıktı. *Moya* ya da ölü evi bugün bile ilkel bir Japon kulübesini andıran Şintoist bir tapınakla yer değiştirdi. Ardından Çin'in etkisiyle atalar kültü evde yaşatılmaya başlandı. Daha sonra Budizm bu aile/ocak dinine dokunmadı. Bu din zaman içinde giderek bir sevecenlik ve görev dini haline geldi. İnsanların ölüm hakkındaki düşüncelerini dönüştürdü ve yumuşattı. 18. yüzyıldan itibaren atalar kültü bugün bile varlığını sürdüren üçlü bir görünüme sahip oldu. O tarihten bu yana aile/ocak kültü sabitlenerek en son biçimini aldı ve birçok açıdan eski Avrupa uygarlıklarına özgü aile/ocak dinine benzedi.

*

Bugün Japonya'da genel olarak kabul gören din aile/ocak dinidir. Her evde bu kültle ilgili bir mihrap vardır. Aile yalnızca Şinto

dinini benimsemişse bu mihrap ya da *mitamaya*[1] "ruha tapınılan yer" Şintoist bir tapınağın minicik bir örneği olup evin iç tarafındaki bir odanın duvarına raptedilmiş bir raf üstüne yerleştirilir. Bu rafa "Mitama-San-ho-tana", yani "tapınılan ruhlar rafı" denir. Ahşap kutular içine, üstüne ölülerin adlarının yazıldığı beyaz tahtadan tabletler yerleştirilir. Bu tabletlere *matashiro*, yani "ruhun vekili" denir. Daha eskilere dayandığı düşünülen "ruhların sopacıkları" da denir.

Aile atalarının ruhlarına Budist ritlere uyarak tapınıyorsa, ölüye ait tablet evin iç tarafındaki odalardan birindeki *butsudan*, yani nişin üst rafına yerleştirilir. Birkaç istisna dışında Budist ölü tabletlerine *işe*, yani *ruhun iletilmesi* denir. Bunlar cilâlı ve altın sarısı bir renge boyanmıştır, kaideleri genellikle tahta oyma bir nilüfer çiçeğini temsil eder. İşe üstüne ölünün gerçek ismi değil yalnızca dini ve öldükten sonra konulan adı yazılır.

Meselenin ilginç yanı bu kültlerin hepsinde ölü tableti bir mezar taşının küçük boyutlu bir örneğine benzer. Gerçekten de Şintoist mezarlıklarda görülen çok basit mezar taşları *hayaletlerin sopalarına* ya da ahşaptan mamul "ruhların sopacıklarına" benzer. Oysa eski Budist dinlenme alanlarındaki anıtlar biçimsel açıdan nerdeyse tamamıyla ölen kişinin yaş ve cinsiyetine göre değişen, *işelere* benzer.

Aile atalarının tabletlerinin konulduğu kutularda en fazla beş ya da altı tablet olur. Yalnızca son dönemlerde ölen atalar, yakınlar ve ölüler bu şekilde temsil edilir. Çok eski dönemlere ait ataların isimleri *butsudan* ya da *mitamaya* içinde muhafaza edilen kâğıt rulolar üstüne yazılır.

Aile ritlerinin hepsinde ataların tabletlerinin önünde dua edilir ve adak adanır. Ne tür adaklar adanabileceği ve dualarının özellikleri ailenin dini tarafından belirlenir. Ancak kültün zorunlu kıldığı temel görevler her yerde aynı olup, günümüzde genellikle evdeki yaşlı erkek ya da kadınlar[2] tarafından yerine getirilir.

---

[1] Genellikle *Miya*, yani "tapınılan yer" olarak adlandırılır ki, sıradan Şintoist tapınaklar da aynı şekilde adlandırılmıştır.

[2] Yalnızca dinî bir günün kutlanması amacıyla yakınların bir araya geldiği aile toplantılarında ritler ailenin şefi tarafından yerine getirilir.

Dualara gelince uzayıp giden bir tören, mutlak bir kural, çok ciddi olarak nitelendirilebilecek bir şey yoktur. Adaklar ailenin kendisi için hazırladıkları arasından seçilir. Fısıldanan dualar çok kısa ve az sayıdadır. Bu ritler önemsiz gibi görünse bile asla ihmal edilmezler.

Ev içinde gerçekleştirilen ritleri ayrıntılı bir şekilde betimlemek çok uzun sürebilir, ancak bunun nedeni karmaşık bir yapıya sahip olmaları değil, Batılıların hiç öngöremeyecekleri özelliklere sahip olmaları ve ailenin ait olduğu tarikata göre değişmeleridir. Bunların dışında en önemli şey din ve inançların örf ve törelerle ulusal özelliğe oranla incelenmesidir. Hiçbir din ölülerinin hâlâ ailenin bir parçası olduğunu, hâlâ sevgiye, çocukları ve yakınlarının saygısına ihtiyaç duyduklarını düşünen bu aile kültünden daha içten ve etkileyici olamaz. Bu kült korkunun sevgiden önce geldiği çok eski zamanlardan bu yana vardır. Bu dönemlerde ölülerin öfkesinden korkan insanlar onların hoşlarına gidecek şeyler yaparlardı. Yavaş yavaş bu bir şefkat dini haline gelerek o şekilde sürüp gitti. Ölülerin sevgiye ihtiyaç duyduklarını, ölülerin ihmal edilmesini acımasızca bir davranış olarak gören ve ölülerin mutluluğunun onlara karşı olan görevlerin yerine getirilmesine bağlı olduğunu düşünen bu inanç biçimi neredeyse tamamıyla o ilkel biçimin yerini almıştır. Ölüler ölü olarak görülmemekte ve kendilerini sevenlerin yanı başında yaşamayı sürdürmektedirler. Ortada hiç görülmedikleri halde evi/ocağı onlar korumakta, evde yaşayanların sağlık ve keyiflerinin yerinde olup olmamasıyla ilgilenmektedirler. Geceleri mihrap üstündeki lambadan yansıyan ışık huzmesi içinde yüzmekte ve hareketleri alevlerin oynamasına yol açmaktadır. Ancak üstünde yazıların yer aldığı ahşap tabletlerin içinde yaşamayı tercih etmekte, hattâ kimi zaman bu tabletlere can vererek onlara insani bir görünüm kazandırmakta ve yaşayanların arasına karışarak onlara yardımcı olmakta ya da teselli etmektedirler. Ruhlar içine yerleştirildikleri kutudan evde olan biten her şeyi görür ve duyarlar. Ailenin neşeli ve kederli anlarını paylaşır, çevrelerini sarıp sarmalayan gürültülü sesler ve yaşamın sıcaklığından çok hoşlanırlar. Yemek ister ancak yalnızca buharıyla idare ederler. Yalnızca kendileri-

ne karşı olan gündelik görevlerin yerine getirilmesi konusunda ısrar ederler. Yaşayanlar sahip oldukları can ve serveti ölülere borçludur. Yaşayanlara onlar can verdiğine göre öldükten sonra da yaşayanların efendisi olmayı sürdürürler. Yaşayan ırkın her türlü özveriye dayalı geçmişini temsil ederler. Yaşayanlar sahip oldukları her şeyi onlara borçludur. Buna karşılık yaşayanlardan fazla bir şey istemezler. Aile ocağının kurucusu ve koruyucusu olarak yalnızca kendilerine kısa ve basit dualarla teşekkür edilmesini isterler: "Ey Yüce Varlıklar bize gece ve gündüz ettiğiniz yardımlar için size karşı duyduğumuz saygı dolu minnettarlık duygularımızı kabul edin..."

Bu duaları etmeyen ya da unutan, ölüleri hiç umursamayan kişi kötü kalplidir. En büyük suç insanın kötü davranışlarıyla ruhların onurunu yaralaması ya da gerçekleştirdiği kötü davranışlarla onların isimlerine gölge düşürmesidir. Irkın ahlâki yapısını da onlar temsil ettiği için bu yapıyı yadsıyan biri ataların ruhlarını da yadsımakta ve hayvandan bile değersiz bir varlığa dönüşmektedir... Ruhlar sözlü kurallar, topluluğun gelenekleri ve herkesin herkese karşı olan görevlerini temsil eder. Bunlara karşı gelen biri ölülere karşı gelmiş demektir. Son olarak Görünmezliğin gizemine de onlar sahiptir, zira en azından Şinto inancında ölüler tanrı olarak kabul edilir.

*

Japon dilindeki *kami* sözcüğünün Latincedeki karşılığı *dei manes* (tanrılaşmış ölü atalar) olup modern tanrı kavramıyla hiçbir ilişkisi yoktur. Japonca sözcük Yüce ya da Yüce Varlıklar düşüncesine uygun bir deyimle daha doğru bir şekilde ifade edilebilir. Bu terim eskiden hem yaşayan senyörler hem de tanrısal varlıklar ve ruhlar için kullanılırdı. Bununla birlikte sözcük ruhun bedenden ayrılma düşüncesinden daha fazlasını içerir, zira Şinto inancına göre tanrılar dünyayı yönetmeyi sürdürürler. Bunlar rüzgârlar, yağmur ve gelgit, yaprakların filizlenmesi ve açması, yaratma, çürüme, arzulanan ve korkulan her şeyi kapsayan tüm doğal olayların nedenidir. Tanrılar evrenin üst katmanında yer alan ve etkisini hiç yitirmeyen atalara özgü etere benzer uçucu

bir unsurdur. Birlikte karar verip davranmaları durumunda onları hiçbir şey engelleyemez. Ulusal tehlike dönemlerinde halkı düşmanlarından korumaları için toplu halde kendilerine yalvarıp, yakarılırdı.

İnanç düzeyinde ele alındığında her aileye özgü her bir ruhun ötesinde sayısız *kami*nin belli belirsiz ancak ölçülmesi olanaksız gücü vardı. Ataya karşı hissedilen görev duygusu yeryüzünü denetleyen güçlerin sahip olduğu tanımlanması olanaksız korkutuculuk nedeniyle daha da güçleniyordu. İlkel Şintoist inanca göre evrenin tamamı hayaletlerle doluydu. Daha sonraki Şintoist inanç anlayışına göre hayalet konumunda bulunan bireysel bir ruh açısından bile zamansal ya da mekânsal sınırlanma yoktur. Bununla birlikte Hirata: "Ruhlar evdeki tahta kutu içinde yaşamakla birlikte kendilerine nerede tapınılırsa oradadırlar, zira tanrısal güçlere sahip olduklarından aynı anda her yerde olabilmektedirler."[3]

*

Budistler açısından ölüler Tanrı değil birer Budadır, yani *hotoke*. Bu terimle ifade edilmeye çalışılan şey bir inançtan çok dindarca bir umuttur. Budist inanca göre ölüler daha üst düzey bir yaşam aşamasına geçme yolundadırlar. Şinto tanrıları gibi onlara yalvarıp yakarılmaz ve tapınılmaz. Onlara beğenecekleri dualar edilmeli, ancak bu dualar doğrudan onlara seslenmemelidir.

Japon Budistlerin büyük bir çoğunluğu Şinto kültünden ayrılmamaktadır. Halk uzun bir zaman önce görünüşe göre birbirleriyle uyuşması olanaksız görünen bu iki dini zihninde uzlaştırmıştır. Budist doktrin bu Ev Dinine özgü doktrinlere sanıldığından çok daha az müdahale etmiştir.

*

Her ataerkil ve sivil toplumda atalara tapınma anne, babaya yönelik bir din oluşmasına yol açmıştır. Bu toplumlarda anne, babaya yönelik dindarca saygı, sevgi hâlâ en yüce erdemdir. Ancak bu ana babaya yönelik dindarca saygı, sevgi genellikle sanıldığı

[3] Oysa kimi Budist ritüeller bu inanca oranla istisna olarak nitelendirilebilirler.

gibi çocukların ana babaları için fedakârlık yapmaları anlamına gelmez. Bu *dindarlık* sözcüğünün daha çok klasik anlamına bakmakta yarar var. İlk Romalılarda *dindarlık* (*pietas*) aileye karşı olan görevlerin dini anlamda yerine getirilmesi demekti. Bu terim yalnızca anne, babaya karşı olan görevlerin yerine getirilmesi değil atalara da tapınma anlamına geliyordu. Çocuklar ve anne, baba arasındaki duygusal yakınlık; karı ve kocanın birbirlerine karşı olan görevleri; damatlar ve gelinlerin aileye karşı olan görevleri; kulun efendisine ve efendinin astlarına karşı olan yükümlülükleri gibi. Aile demek bir bakıma din demekti, atadan kalma konut bir mabetti. Günümüz Japonya'sında aile ve ev hâlâ bu niteliklere sahiptir. Bu yüzden Hirata, tüm erdemlerin atalara tapınmadan türetildiğini söylemektedir. Sir E. Satow'un aktardığı ona ait görüş bize göre önemli:

> "Herkes atalarına özenle tapınmak zorundadır. Herkes atasına aracılık yaptığını düşünmelidir. Atalara tapınma âdeti doğal, yani gerekli fedakârlıkları yerine getirmesi için bir mirasçıya sahip olma arzusundan kaynaklanmıştır. Bu arzunun ihmal edilerek yok olması engellenmelidir. Ataların anısına saygı göstermek erdemlerin en birincisidir. Bu görevleri yerine getiren biri asla ölülere ya da yaşayan ana babasına saygısızlık etmez. Bu kişi senyörüne sadık, dostlarına karşı vefalı, eşi ve çocuklarına karşı iyi ve yumuşak bir insan olacaktır."

Olaya bir toplumbilimci gibi yaklaşırsak Hirata haklıdır. Uzak Doğu ahlâk sisteminin tamamı kesinlikle aile dininden türetilmiştir. Saygı, vefa, özveri, vatanseverlik gibi duygular bu kült sayesinde gelişmiştir. Ana babaya karşı dindarca bir saygı, sevgi gösterildiğini kanıtlayan özellik şudur: Doğuda insan yaşamı alınıp, satılabilir. Bir piyasa değeri vardır. Bu değer ana babaya karşı gösterilen dindarca saygı, sevgiyle açıklanmaktadır. Ailelerini sefaletten kurtarmak isteyen oğullar kendilerini satar. Panama kanalı çalışmaları sırasında Çinliler yıllar boyunca kendilerini satmışlardır. Bu çalışma sırasında sayısız Çinli ölmüştür. Ancak ölenlerin yeri hemen doldurulmuştur. Japonya'da da oğulların böyle bir özveride bulunmalarının buyrulması durumunda ko-

layca satın alınacak yaşamlar bulunabileceğinden eminim, ancak herhalde Çinlilerin yaşamı kadar ucuz olmaz.

Ana babaya karşı dindarca saygı, sevgi gösterilen her ülkede birey evi, ailesi ve ataları için canını vermeye hazırdır. İnsanı böyle bir özveride bulunmaya zorlayan bir âdet giderek ailenin kendisini senyör sevgisi adına kurban etmeye götüren bir vefa duygusuna dönüşmüştür. Bu vefa borcu, Kusonogi Masashige'nin efendisine olan sevgisini kanıtlamak amacıyla yaptığı gibi, kendisini birbiri ardı sıra yedi yaşamı boyunca kurban etmeye kadar gitmektedir.

Gerçekten de Devleti ayakta tutan ahlâki güç ana, babaya karşı gösterilen dindarca saygı, sevginin ürünüdür. Keza halkı tehdit edici bir görünüme büründüğünde bu güçlü kamuoyu, despotluğu, hemen her zaman frenlemeyi bilmiştir.

*

Aileyi evdeki mihrapların çevresine toplayan ana babaya karşı gösterilen dindarca saygı, sevgi kültü çok eski tarihsel dönemlerde Romalılar ve Yunanlılarda görülen kültten çok daha ilkel bir evreyi temsil etmektedir. Eski Japonya'da aile Yunan ve Roma halklarında görüldüğü gibi sürekli aynı evde yaşayamazdı. O yüzden evler asla sağlam ve kalıcı olmamıştır. Japon savaşçı konusunda Romalı savaşçı için söylenenler söylenemez. Romalı savaşçı *pro aris et focis* (mihrap ve kutsal ateş) için savaşır. Oysa Japon evinde o dönemlerde ne mihrap vardır ne de kutsal ateş. Bunların yerine kutular ya da her akşam yakılan küçücük lambaları olan ruhların tabletleri vardı. İlkel dönemlerde tanrılara özgü imgeler bile yoktu. Evin koruyucu bir ya da iki tanrısı yerine atalara ait ölü tabletleri vardı ve bu küçük tabletlerin üstünde evi koruyan tanrıların isimleri yazardı. Bugün Japon ailesi hâlâ bu her yere taşınabilen kırılgan ahşap nesnelerden oluşmaktadır.

*

Batılı düşünce yapısına sahip biri için günümüzde bir aile dini olarak atalara tapınmanın ne ifade ettiğini anlamak ve bunu yaşayan bir inanç olarak görmek oldukça zor. Aryen atalarımızın ölüler hakkında neler hissettiğini ve düşündüğünü zihnimizde

canlandırabilmemiz oldukça zor. Bununla birlikte Japonya'da karşılaşılan güncel inançlar birçok açıdan eski Yunan dindarlığını anımsatıyor. Örneğin, aile üyelerinin her biri ataların ruhlarının kendisini hiç aksatmadan izlediğine inanıyor. Kendilerini göremediği gözlerin yaptığı her hareketi gördüğüne, ağzından çıkan her sözün dinlendiğine inanıyor. Ölüler düşünceleri de en az sözler kadar açık seçik bir şekilde algılayabilirler. Ruhların önünde kalbin tertemiz ve zihnin de kendine tamamıyla hâkim olması gerekiyor.

Japon karakteri en güzel yanlarını binlerce yıl boyunca insan davranışlarına çekidüzen veren bu tür inançlara borçludur. Günümüz Japonyası'nın aile dininde artık resmî tören ya da katı kural niteliğinde hiçbir şey yoktur. Fustel de Coulanges'ın Roma kültünün temel özelliklerinden biri olduğunu söylediği katı ve hiç değişmeyen disiplin anlayışından en ufak bir iz kalmamıştır. Japonya'da bu daha çok bir minnettarlık ve ölülere karşı hissedilen sevecenlik kültüne dönüşmüştür. Tüm aile bireyleri sanki ölüler aralarında yaşıyormuşçasına onlara hizmet etmektedir. Yunan uygarlığına ait geçmiş günleri kısa bir anlığına yaşayabilseydik onlara ait aile dininin en az günümüz Japon aile kültü kadar sakin, huzurlu olduğunu görürdük. Üç bin yıl öncesindeki Yunanlı çocukların da tıpkı Japon çocuklar gibi ataların ruhlarına sunulan en güzel şekerlemelerden bazılarını fark ettirmeden alıp götürebilmek amacıyla fırsat kolladıklarına eminim. Yunanlı ana, babaların da en az Meiji dönemindeki Japon ana babalar kadar yumuşak bir şekilde çocuklarına homurdandıklarına eminim. Japon aileler bir yandan çocuklarına bu türden masalsı olasılıkları sezinleme fırsatı tanırken, bir yandan da onlara kutsal atalar kültünü[4] öğretmektedirler.

[4] Ölülere sunulan yiyecekler daha sonra ailenin yaşlıları tarafından yenebilir ya da hacılara dağıtılabilir. Ancak geleneklere göre bu yiyeceklerden yiyen çocukların hafızaları zayıf olur ve asla bilge olamazlar.

JAPON AİLESİ

Atalar kültü herkes tarafından kabullenilmiş önemli bir düşünce üstüne oturur: Yaşayanların mutluluğu ölülerin mutluluğuna bağlıdır. Bu düşüncenin etkisi ve esinlettiği kült sayesinde ortaya ilk aile tipinin yanısıra, mülkiyet ve mirasla ilgili yasalar, özetle Batı ya da Doğu'da karşılaşılan eski toplumsal yapı çıkmıştır.

Ancak eski Japonya'daki toplumsal yapının atalar kültü üstüne nasıl oturtulduğundan söz etmeden önce, ilk başlangıçta, ölülerden başka tanrıların bulunmadığını anımsamakta yarar var. Japon atalar kültü bir mitoloji yarattığı zaman yaşayanlara ancak tanrılaştırılmış ruhlar önerebilmiştir. Bu aynı zamanda tüm mitolojilerin paylaştığı bir öyküdür. İlkel Japonların yaşadığı dönemde bir cennet ve cehennem düşüncesi yoktur. Ruhun bir bedenden diğerine geçmesi konusunda bile en ufak bir fikre sahip değildirler. Budizme özgü yeniden yaşama dönme son dönemlerde ithal edilmiş bir düşüncedir. Bu, eski Japonya'ya özgü arkaik inançlarla uzlaşabilecek türden bir düşünce olup daha ayrıntılı bir metafizik sistem üstüne oturtulmuştur.

Bununla birlikte Japonların ölüler hakkındaki ilk düşüncelerinin Homeros öncesindeki Yunanlıların düşüncelerine çok benzedikleri söylenebilir. Bu düşüncelere göre ruhlar yer altı dünyasında yaşayabilirdi. Ancak aynı ruhlar sık sık yalnızca kendi me-

zarlarına, "hayalet evlerine" musallat olmayı yeğlerlerdi. Sonra yavaş yavaş her yerde aynı anda bulunabilme düşüncesi gelişti. Buna karşın özellikle mezarlarına, mihraplarına ve evlerine bağlı oldukları gibi yaygın bir düşünce vardı.

Hirata[1] 19. yüzyıl başında şunları yazmıştır:

"Ölülerin ruhları bizi çevreleyen görünmez dünyada yaşamayı sürdürürler. Hepsi değişik karakter ve etkileme gücüne sahip tanrılara dönüşür. Kimileri onurlarına inşa edilen tapınakta yaşar. Başkaları mezarlarının yakınında uçar. Bunlar tıpkı yaşadıkları dönemde yaptıkları gibi efendilerine, yakınlarına, karı ve çocuklarına hizmet ederler."

Doğal olarak bu görünmeyen dünya görünen dünyanın bir tür ikizi olup, bu dünyadakilerin mutluluğu yaşayanların yardımına bağlıydı. Ölünün ruhu özünde kendisine tapınılmasını ve özveride bulunulmasını ister. Yaşayan için en önemli şey gelecekte bizzat kendi ruhuna özgü bir kült oluşturabilmektir. En büyük tehlike bir kült oluşturmadan ölmektir.

Öyleyse ataerkil toplum açısından en önemli şey ölüler kültünün devamı ve düzeni olup, külte yönelik görevlerini ihmal eden herkes kendisini binbir tehlikeye maruz bırakırdı.

Aynı şekilde ataerkil Japon ailesi, tıpkı eski Yunan ya da Roma ailesi gibi sözcüğün en kesin anlamında dinî bir topluluktu. Bugün bu durumda bir değişiklik yoktur. Başlangıçta atalar kültünün sürdürülmesini sağlayabilmek için ailenin bu şekilde örgütlenmesi gerekiyordu. Japon ailesine özgü yasalar ve âdetler birçok açıdan eski Aryen ailelerin geleneksel örgütlenme biçimi ve ilkelerini anımsatmaktadır. Benzerlikler konusunda karşılaştırmalar yapabilmek için yeterince veriye sahip değiliz. Zira Japon ailesinin tarihi konusunda çok az bilgi var. Bununla birlikte ana hatlar düzeyinde eski Avrupa'nın aile içi kurumlarıyla Uzak Doğu'nun aile içi kurumlarının kesiştikleri noktaları belirleyebiliriz.

---

[1] Ulusalcı dinbilim okuluna mensup 1776-1843 yılları arasında yaşamıştır. Eski Tarihin açıklaması anlamına gelen 3 ciltlik *Koşiden* adlı Japon bilgeliğinin en güzel eserlerinden birini yazmıştır.

Ölüler kültüne inanç günümüz Japon ailesinin yaşantısını belirlemeyi sürdürüyor. Bir Japon erkek için en büyük mutsuzluk geride ritleri yerine getirecek ve adakları adayacak erkek bir mirasçı bırakmadan ölüp gitmektir. İlk Yunanlılar ve Romalılar için de ana babaya yönelik en yüce dinî görev gene aile kültünün devam ettirilmesiydi. Bu yüzden bekârlık genellikle yasaktı ve yasal bir zorunluluk olmasa bile evlilik konusunda çevre baskısı yeterli oluyordu. Japonya'da özgür sınıflara mensup erkek mirasçı evlenmek zorundaydı. Bekârlık yasa tarafından mahkûm edilmediğinde, kamuoyu tarafından mahkûm ediliyordu. Ortanca erkek kardeşin çocuğu olmadığında bu kişisel bir üzüntü konusuydu. Oysa en büyük oğul, erkek mirasçı bırakmadan öldüğü takdirde atalara karşı bir suç işlemiş sayılıyordu. Öte yandan Japon yasaları tıpkı eski Avrupa yasaları gibi bu konularda kesinlikle bağışlayıcı olmamakla birlikte bu suçun işlenmesini engelleyecek çok çeşitli olanaklar sunuyordu. Bir kadının kısır olduğu ortaya çıkmışsa erkek ondan boşanma hakkına sahipti. Boşanamadığı takdirde koca bir mirasçıya sahip olabilmek amacıyla eve kuma getirebiliyordu. Ayrıca her aile reisi birini mirasçı olarak evlat edinebiliyordu. Aile reisi aileyi rezil eden bir erkek çocuğunu evlatlıktan reddedebiliyor ve onun yerine bir başkasını evlat edinebiliyordu. Son olarak yalnızca kız çocuklarına sahip bir erkek atalar kültünün devamlılığını sağlayabilmek amacıyla en büyük kızının kocasını evlat edinebiliyordu.

Gerçekten de eski Avrupa ailelerinde olduğu gibi kızlar mirasçı olamıyorlardı. Çok eski dönemlere özgü Japon inancında, tıpkı Antikçağ Yunan ve Roma inançlarındaki gibi çocuğa yaşam veren kişinin baba olduğu düşünülüyordu yoksa anne değil. Yaratıcılık erkeğe özgü bir nitelikti. Dolayısıyla atalar kültünü onun sürdürmesi gerekiyordu yoksa kadının değil.[2]

[2] Atalar kültünün var olduğu her yerde soyu erkek belirler, erkeğin ait olduğu kült benimsenir. Oysa okuyucu hiç kuşkusuz ataerkil toplumdan çok daha eski, anaerkil olarak adlandırılan ve kendine özgü bir atalar kültüne sahip olduğu varsayılan bir toplumsal yapılanma olduğunun bilincindedir. Spencer, "Soy dişi tarafından sürdürüldüğü sırada tam olarak neler olup bittiğini bilmiyoruz. Bu âdeti yaşatan toplumlarda bu

Kadın bu kültün geçici bir parçasıydı, çünkü genellikle evlenip başka ailelere gitmek zorundaydı. Kadın ayrıca kocasının dinini ve onun atalar kültünü benimsemek zorundaydı. Ataerkil ailelerde Japon kadını özellikle bu yüzden erkekle eşit bir konuma sahip değildir. Kız kardeş, erkek kardeşle aynı konuma sahip olamaz. Bununla birlikte Japon kızı Yunanlı kız gibi, evlilik sonrasında bile, kendi ailesine bağlı bir şekilde yaşayabilirdi. Tek koşul kocasının ailesi tarafından gerçek bir oğul olarak kabul edilmesiydi. Bu durumda bile kadın ikinci planda kalmayı sürdürüyordu, çünkü aile kültüne kocası rahiplik yapıyordu.

Eski Japon ailelerine *uji* deniliyordu, bu sözcük modern *uşi* sözcüğüyle aynı anlama sahiptir. "İçerisi" ya da "ocak" anlamına gelen bu sözcük o çok eski dönemlerde "isim", özellikle de "klan/soy ismi" anlamına geliyordu.

İki tür *uji* vardı. Birine *o-uji* ya da "büyük aile", diğerine *ko-uji* yani "daha az kalabalık aile" deniyordu. Bu terimlerin her biri birbirlerine akrabalık ilişkileri ve ortak bir ata kültüyle bağlı önemli bir grubu ifade ediyordu. *O-ujiler* Yunancadaki *yeos* ve Romalılardaki *gens*'in karşılığıydı. *Ko-ujiler* ise birinciye bağlı, ona boyun eğen alt grupları oluşturuyordu. Toplumsal birlik *uji* sözcüğüyle ifade ediliyordu. Kendine bağlı *ko-ujileriyle* birlikte her *o-uji* bir tür aşiret ya da ona ait bir alt birime benziyordu. İlkel Japon toplumunu oluşturan bundan daha önemli tüm diğer topluluklar bizim boy, aşiret ya da sürüler olarak adlandırdığımız biraraya gelmiş *ujilerdir*.

Daha yerleşik görünümlü bir uygarlıkta bu gruplar zorunlu olarak daha küçük birimlere bölünmekle birlikte en küçük alt birimler bile ilkel örgütlenmelerini korumuşlardır. Modern Japon ailesinde bu örgütlenmeye dair bir şeyler bulabilmek hâlâ mümkündür. Bu daha çok *gens* dağıldıktan sonraki Yunan ya da Roma ailesine benzeyen bir ailedir yoksa basit bir aile değil.

Bizim uygarlığımızda aile dağılıp gitmiştir. Biz birinin ailesinden söz ettiğimizde bu sözcükle o kişinin karısı ve çocuklarını

---

sorunun yanıtına rastlamamakla birlikte ölen erkeğin ruhuna başkalarından çok kendi çocuklarından biri yol göstermek zorundadır" diyor. *Principles of Sociology*, cilt VIII, s. 601.

ifade ederiz. Oysa Japon aile çok daha geniş bir gruptan oluşuyor. Çocuklar erken yaşta evlendiğinden aile dedeler, nineler, büyükbaba ve büyükanneler, ana ile baba ve çocukları kapsayabilmektedir. Bazen Japon ailesi birlikte yaşanan evin dışına taşabilmektedir. İlkel dönemlerde aile bir köy ya da kent nüfusunun tamamını oluşturabiliyordu. Bugün hâlâ herkesin aynı soyadına sahip olduğu önemli topluluklar vardır. Kimi bölgelerde eskiden tüm çocuklar elden geldiğince aile içinde tutulmaya çalışılır ve bu yüzden tüm kızların kocaları evlat edinilirdi. Aynı çatı altında yaşayan gruptaki insan sayısı kimi zaman altmışı bulurdu. Evlerin ihtiyaca göre genişletildiğini söylemeye gerek yok.

Bu ataerkil gruplar hiç kuşkusuz uzun bir süre önce ortadan kayboldu. Bununla birlikte merkezlerden uzak yörelerde hâlâ bu şekilde yaşayan birkaç cemaat bulunduğunu söyleyenler var. Dağılıp giden tüm özgün *gens* üyeleri ortak ata ya da *uji-no-Kami*'ye –*Uji*nin tanrısına– tapınmayı sürdürmüşlerdir. Zaman içinde *uji-no-kami*'ye ait hayalet ev mahalli bir modern Şintoist mabede dönüşmüştür. Atanın ruhu ise yerel koruyucu tanrıya dönüşerek günümüzde *ujigami* adını almıştır. Bu eski *uji-no-kami*nin kısaltılmış biçimidir.

Yerel kültün yanısıra her aile kendi ölülerine yönelik özel külte sahip olmayı sürdürmüştür. Bu ikili dini yapı hâlâ mevcuttur. Aile birçok eve dağılsa bile her ev kendi ölüler kültünü sürdürmektedir. İster küçük isterse büyük olsun aile eski oluşum biçimi ve özelliklerini korumaktadır. Başka bir deyişle bu tüm üyelerinin hâlâ geleneksel âdetlere boyun eğmesini zorunlu kılan dinî bir topluluktur.

*

Artık evlilik ve evlat edinme âdetlerinin bugünkü hiyerarşik yapıyla ne türden ilişkiler kurduklarını daha iyi anlayabiliriz. Kuramsal olarak aile reisi mutlak iktidar sahibidir. Herkes ona boyun eğmek zorundadır. Dahası kadınlar erkeklere, eşler kocalarına boyun eğmektedir. Ailenin en genç üyeleriyse kendilerinden büyüklere boyun eğmek durumundadır. Çocuklar yalnızca anne, baba ve büyükanne, büyükbabalarına değil evde kendilerinden

yaşlı olanlara karşı saygı göstermek zorundadırlar. Örneğin, küçük kardeş büyük abiye, küçük kız kardeş ablaya boyun eğer. Öncelik hakkı kuralı her durumda yumuşak bir şekilde uygulanır ve çocuklar bu kurala güle oynaya boyun eğer. Örneğin, yemek sırasında önce büyük ağabey, sonra ortanca ve sırasıyla diğerlerinin tabağı doldurulur. Ancak kendi sırasını bekleyemeyecek kadar küçük biri varsa önce ona yemek verilir. Bu âdet genellikle ortanca erkek kardeşe yönelik gülerek söylenen Bay Soğuk Pirinç gibi eğlenceli bir takma adın oluşmasına yol açmıştır. Ortanca kardeş büyük ağabey ve bebeklere yemek verilmesini beklemek durumunda kaldığından sıra kendisine geldiğinde genellikle verilen pirinç çok soğumaktadır.

Yasal olarak ailenin yalnızca bir reisi vardır. Bu kişi büyükbaba, baba ya da en büyük oğul olabilir. Çin kökenli bir geleneğe göre en büyük erkek oğul işleri devralacak yaşa geldiğinde yaşlılar bu reislik görevinden çekilerek görevi ona terk etmeyi yeğlemektedir.

Günümüzde bile ataerkil aile örgütlenmesinde reisin aynı zamanda hem yönetici hem de rahip olarak sınırsız bir yetkiye sahip olduğunu gençlerin yaşlılara, kadınların erkeklere boyun eğme biçimlerine bakarak anlayabilirsiniz. Bu tamamıyla dinsel olarak nitelendirilebilecek ilkel örgütlenmede aileyi oluşturan şey evlilik bağı değildir. Bir aile üyesinin aileyle olan ilişkisi aynı dinî topluluğa ait olup olmamasıyla ilgili bir konudur. Örneğin, bugün bile bir aileye gelin olarak kabul edilen genç bir kız ancak edinilmiş evlat statüsüne sahip olabilir, zira Japoncada evlilik sözcüğü "evlat edinme", "benimseme" anlamına gelmektedir. Hattâ geline *hamayome*, "çiçek kız" denilmektedir.

Aynı nedenlerden dolayı bir aileye kızın kocası olarak kabul edilen genç adam "evlat edinilmiş" sayılmaktadır. Evlat edinilen gelin ya da güvey zorunlu olarak kendilerini istediği zaman evden kovabilecek yetkiye sahip olan yaşlılara boyun eğmek zorundadır. Bununla birlikte: "Üç karış buğday ya da pirinç ekecek toprağınız varsa damat olmayın" diyen eski bir Japon atasözünde dile getirildiği üzere evlat edinilen damadın konumu her zaman çok hassas ve zordur. Bu olay Raşel'i bekleyen Hz. Yakup hikâ-

yesine benzemez. O hikâyede Yakup'un kölelik süreci, Raşel'in, Yakup'u koca olarak almak istemesiyle başlar. İki kez yedi yıl hizmet ettikten sonra kovulur. Bu durumda çocuklar ona değil aileye aittir. Tıpkı sevildiği halde benimsenmeyebileceği gibi hak etmediği halde kovulmuş da olabilir. Kurallara uygun bir şekilde alınan bu kararların kökeninde aile çıkarları, ocağın ve atalar kültünün devamlılığını sağlama gibi nedenler vardır.

Gelin ya da damadın istenildiği zaman kapı önüne konulma kuralının varlığına karşın Eski Japon ailesinde evlilik dinî bir niteliğe sahip olup; ailenin temel görevlerinden biri atalara karşı olan dinî görevleri yerine getirme zorunluluğudur. Eski Yunan ya da Roma dönemi ailelerinde de böyle yapılır, yani bugün Japonya'da olduğu gibi evlilik töreni bir tapınakta değil evde yapılırdı. Bu bir aile dinî riti olup, bu rit aracılığıyla inanışa göre ataların ruhları huzurunda genç kadın aileye gelin olarak kabul edilirdi. İlkel Japonlarda muhtemelen özel bir evlilik töreni yoktu. Atalar kültünün evde sürdürülmeye başlanmasından sonra evlilik töreni dinî bir rite dönüşerek bugünlere kadar süregeldi. Bununla birlikte sıradan evlilik törenleri, özel koşullar dışında, genellikle evdeki mihrap ya da ataların tabletleri önünde gerçekleştirilmez. Koca eşini yalnızca yakınları öldükten sonra ölü tabletlerinin yanına götürerek diz çökmesini bekler.

Soylu ailelerde –en azından eskiden– evlilik töreni *Horei Hikki* (Törenler derlemesi)den yapılan şu ilginç alıntıya bakılacak olursa daha dinî bir niteliğe sahip görünüyor: "Önemli insanların evlilik törenlerinde gerdek odası üç ayrı odanın tek bir oda gibi görünmesi sağlanacak şekilde düzenleniyordu (bu iş odalar arası sürgülü perdelerin kaldırılmasıyla gerçekleştiriliyordu.) Bu oda yeni eşyalarla döşeniyordu. Aile tanrısının imgesinin bulunduğu mihrap dinlenme yeriyle bağlantılı bir raf üstüne yerleştiriliyordu."

Ayrıca imparatorluğa mensup insanların düğün törenleri atalara resmî bir şekilde iletiliyordu. Tahta çıkma olasılığı bulunan mirasçı ya da saraya mensup herhangi bir erkeğin töreni *kashko-do-koro* ya da saray bahçesindeki imparatorluk ailesine mensup ataların mabedi önünde gerçekleştiriliyordu.

Japonya'daki evlilik töreninin özellikle Çin usulü evlilik töreninden etkilendiği söylenir. Çin'deki evlilik töreni dinî bir rit olup tıpkı ilkel Roma evlilik törenine benzer. Japon aile kültünde dinî ritin varlığı aynı derecede somuttur. Evli çiftler pirinç şarabını aynı kupadan içer ki, bu Romalılardaki *confarreatio*'ya (evlenen çift rahiplerin önünde undan bir keki paylaşarak yer) benzer. Böylelikle gelin yalnızca yaşayan ev halkı değil, ölüler tarafından da benimsenir. O günden sonra artık kocasının atalarına tapması, yani onları kendi ataları olarak kabul etmesi gerekir. Evde yaşlı birileri yoksa kocasının temsilcisi olarak adanması gereken adakları adama görevini yerine getirir. Buna karşın kendi ailesinin atalar kültüyle ilgilenmesine gerek yoktur. Bu dinî kopuş genç kızın evden ayrılmasından sonra gerçekleştirilen cenaze törenleriyle tamamlanır, yani odalar törensel bir şekilde süpürülür ve eşiğin önündeki atalara özgü ateş yakılır.

Fustel de Coulanges, Yunan ve Roma evliliğinden söz ederken şöyle bir uyarıda bulunur: "Böyle bir din çokeşliliğe izin veremezdi." Antikçağ uygarlığına bakıldığında bu düşüncenin o dönem her yerde geçerli olan aile dini için de geçerli olduğu söylenebilir. Ancak genel anlamdaki atalara tapınmadan söz ettiğimizde bu doğru değildir. Zira atalara tapınmanın kaba saba biçimlerinin geçerli olduğu dönemde çok eşli ve çok kocalı olunabiliyordu. Fustel de Coulanges'ın sözünü ettiği dönemdeki Batılı Aryen toplumlar tek eşliydi. Eski Japon toplumuysa çok eşliydi ve çok eşlilik aile dinine geçildikten sonra da varlığını sürdürdü. İlkel dönemlerde evlilik ilişkisini tanımlamak çok zordu. Eş ve birlikte yaşanan diğer kadınlar arasında hiçbir fark yoktu, hepsine birden "kadınlar" deniyordu. Muhtemelen Çin'in etkisiyle zamanla kadınlar arasında belirgin bir farklılaşma oldu. Uygarlığın gelişmesiyle birlikte tek eşliliğe doğru bir gidiş oldu, ancak yönetici sınıflar çok eşli olmayı sürdürdü. İyeyasu Yasası'nın 54. Maddesi lafı uzatıp dolandırmadan günümüzde varlıklarını sürdüren bu töreleri onaylıyor.

"Bir eşin bir kumaya oranla sahip olduğu konum bir Senyörün vassalına karşı olan konumunun aynısıdır. İmparato-

run on iki kuması vardır. Prensler sekiz kuma alma hakkına sahiptir. Üst düzey subaylar dört ya da beş kuma alabilir. Bir Samuray iki kuma alabilir. Daha sonra sıra sıradan evli erkeklere gelir."

Bu açıklama kuma almanın kimi istisnalar hariç bir ayrıcalık olduğunu kanıtlamaktadır. Eski toplumun askerî niteliği bu ayrıcalığın neden sürüp gittiğini yeterince açıklamaktadır. Bu ayrıcalık askerî sınıfın iktidarının lağvedilmesine kadar sürmüştür.

Tek eşlilik atalar kültünün önünü açmıştır, çünkü hiçbir ilişki biçimi ailedeki veraset düzeninin sürüp gitmesini onun kadar iyi bir şekilde sağlayamamıştır. Keza Eski Japon toplumunda ailenin dinî ve kitlelerin ahlâk anlayışı insanları doğal denebilecek bir şekilde tek eşliliğe doğru yönlendirmiştir.

*

Aileye özgü atalar kültü genelleştiğinde evlilik özellikle bir soyu sürdürme görevi olarak algılandı. Evlilik mantıken yalnızca gençlerin iradelerine boyun eğemezdi. Bu kurum aile tarafından düzenlenmeliydi. Aile dininin dayatmalarına herkes karşılıklı olarak boyun eğiyordu. Aileye bağlılığı tehdit edebilecek her türlü güçlü duygu derhal dinsizlik olarak mahkûm ediliyordu. Örneğin, bir koca eşine aşırı bağlandığında kadın evden gönderilebiliyordu. Aynı şekilde evin kızına aşırı bağlı içgüveysi damat da evden gönderilebiliyordu.

Eşler arasındaki duygusallığı kısıtlayan bu nedenler bizim anladığımız anlamdaki akrabalık haklarını da sınırlandırabiliyordu. Evliliğin amacının aile kültünün devamlılığını sağlamak, yani mirasçılar üretmek olması nedeniyle çocuklar anne, babalarından çok aileye aittiler. Gelin ya da evlat edinilen damadın gönderilmesi ya da oğlun mirastan mahrum edilmesi durumunda aile çocukları alıkoyuyordu. Zira genç ana babaların hakları evin sahip olduğu dinî haklardan sonra geliyordu.

Doğal olarak uygulamada, birey, içinde bulunduğu iyi ya da kötü duruma göre baba evinde belli bir özgürlüğe sahip olabilirdi. Ancak ister kuramsal düzey isterse uygulamada Eski Japon ailesinin hiçbir üyesi özgür olamazdı. Aile reisi bile böyle bir

özgürlüğe sahip olamazdı, çünkü o da büyük sorumlulukların esiriydi. En küçük çocuktan en yaşlısına herkes başka birine boyun eğmek zorundaydı ve gündelik yaşamda evdeki her davranış geleneksel âdetler tarafından belirlenirdi.

Tıpkı Yunanlı ya da Romalı baba gibi Japon ailesinin saygın yaşlı reisi de ilkel dönemlerde tüm aile üyelerinin ölmeleri ya da yaşamalarına karar verme hakkına sahipti. Hattâ kendi çocuklarını öldürebilir ya da satabilirdi. Daha sonra modernleşme aşamasına kadar yönetici sınıflar arasında reis sınırsız yetkilere sahip olmuştur. Geleneğin açıklamasını yaptığı kimi yerel istisnalar ya da kölelik koşullarının doğruladığı sınıfsal istisnalar dışında köken olarak Japon *pater familias* (aile babası) aynı zamanda hem yönetici, hem rahip hem de ailenin efendisiydi. Değişik dönemlerde, en azından avam tabaka düzeyinde, babanın iktidarına çeşitli kısıtlamalar getirilmiştir. Oysa askerî sınıflar düzeyinde *potestas patria* (babanın iktidarı) hemen hiçbir zaman kısıtlanmamıştır. En abartılı dönemlerinde babanın, sahip olduğu iktidar sayesinde: öldürme ve yaşatma, özgürlük, evlilik hakkı ya da önceden belirlenmiş/seçilmiş koca ya da kadını değiştirmeme, bir işe atama, belli bir meslek seçimi ve bu meslekte ilerleme haklarını tanıma ya da tanımama yetkisi vardı. Aile demek bir despotun egemenliği altında yaşamak demekti. Neredeyse kusursuz olduğu söylenebilecek bu mutlakiyetçi anlayış varlığını dinî inanca borçludur. Herkes kült aşkına her şeyin feda edilmesi gerektiğine yürekten inanır. Ailenin her üyesi aile kültünün sonsuza dek sürdürülebilmesi için canını vermeye hazır olmalıdır. Bu bilgiler doğrultusunda, çok gelişmiş bir uygarlık olarak görülen Japon topluluklarında bir babanın oğlunu satması ya da çocuklarını öldürmesini anlamak kolaylaşmaktadır. Bir oğlun işleyeceği suç, özellikle Japon toplumu gibi askerî nitelikler içeren bir toplumda aileyi mahvedip atalar kültünün sona ermesine neden olabilir, zira bu ülkede tüm aile üyeleri her bir üyenin davranışlarından bizzat sorumludur, dolayısıyla işlenen çok ciddi bir suç tüm aileyle birlikte çocukların da ölüm tehlikesiyle karşı karşıya gelmesine yol açabilir. Çok büyük bir sıkıntı çekilen bir dönemde satılan bir kız çocuğu tüm aileyi se-

faletten kurtarabilir. Ana babaya karşı duyulan sorumluluk böyle bir özveride bulunma zorunluluğunu kabul etmeyi gerektirirdi.

Aryen ailede olduğu gibi mülkiyet hakkı babadan en büyük oğula geçmekteydi. Malların geri kalanının bölüştürülmesi durumunda, miras olarak oturulan ev her zaman ilk doğan erkek çocuğa verilirdi. Bunun nedeni evin ailenin tapınağı olmasıdır. Büyük oğul evi bireysel anlamda değil aileyi temsilen miras edinebilirdi. Genel olarak oğul baba otoritesi altında yaşarken onun rızası olmadan mal sahibi olamazdı. Bu kural uygulamada kimi istisnalar içerse de bir kız çocuğu miras edinemezdi. Yalnızca bir kız çocuğuna sahip olunması durumunda damat erkek çocuk olarak evlat edinilir ve evin mülkiyeti ona geçerdi, çünkü çok yakın bir tarihe kadar kadın aile reisi[3] olamıyordu.

Modern bakış açısına göre Eski Japon ailesinde kadın oldukça mutsuz bir varlığa benzemektedir. Çocukken yalnızca kendisinden yaşça büyüklere değil, aile içindeki tüm büyüklere boyun eğmek durumundadır. Eş olarak bir başka aileye gittiğinde birilerinin boyunduruğundan kurtulup başkalarının boyunduruğu altına girmekte ve burada kendisine baba ya da erkek kardeşin gösterdiği özen gösterilmemektedir. Kocasının ailesiyle birlikte geçirdiği zaman kocasının kendisine karşı duyduğu sevgiye değil, büyük çoğunluğun ve özellikle de kendinden yaşlı olanların iradesine bağlıdır. Boşanırsa çocuklarını yanına alamaz. Onları kocasının ailesi alır. Eş olarak yerine getirmesi gereken görevler bir hizmetçinin görevlerinden çok daha ağırdır. Yalnızca belli bir yaşa geldiğinde biraz otorite sahibi olabilir. Yaşlandığında bile birilerinin vesayeti altındadır. Eski bir Japon atasözü: "Kadın üç dünyanın hiçbirinde ev sahibi olamaz" der. Kendine ait bir inancı olamaz, zira bir ailede kadınlara özgü bir kült olamaz, dolayısıyla kocasınınkinden farklı hiçbir âyine katılamaz. Evlilik yoluyla daha üst düzey bir aileye gelin gitmesi halinde durumu daha da zorlaşırdı. Zira aristokrat kadınları hiçbir özgürlüğe sahip olamazdı. Hattâ tahtırevanla (*kago*) taşınmak dışında oturu-

[3] Eski Japonya'da veraset yasaları ait olunan sınıf, yer ve döneme göre çok değişiyordu. Bu sorun henüz derinlemesine incelenmemiştir, dolayısıyla bu konuda ancak genelleme yapılabilir.

lan evin parmaklıklarının ötesine bile geçemezdi. Üstelik bu evde kocasının kumaları tarafından tehdit edilebilirdi.

*

Eski dönemlerde ataerkil aile örgütlenmesi böyleydi. Kadın, katı yasa ve âdetler tarafından öngörülen koşullara oranla muhtemelen daha yumuşak bir ortamda yaşıyordu. Japon ırkı neşeli ve iyi insanlardan oluşur. Bu ırk çok uzun yüzyıllar önce yaşamın güçlüklerine karşı gelmeyi, yasal zorunluluklar ve âdetleri yumuşatmayı öğrenmiştir. Aile reisi sahip olduğu gücü çok nadiren vahşice ya da çok sert bir şekilde uygulardı. Aile reisi sorumluluklarına uygun bir şekilde müthiş yasal haklara sahip olmakla birlikte bunları topluluğun görüşüne başvurmadan kullanmazdı. Eskiden yasal olarak birey diye bir varlığın bulunmadığını unutmayalım. Yasa yalnızca ailenin haklarını tanırdı. Yasaya göre aile reisi tüm aile üyelerinin temsilcisiydi. Bu reis bir yanlış yaparsa cezanın bedelini ailenin tamamı öderdi. Buna karşın otoritesinin sınırlarını her aştığında sırtına bununla doğru orantılı sorumluluklar yüklenirdi.

Örneğin kendi otoritesine dayanarak karısından boşanabilir ya da oğlunu evlat edindiği gelininden ayrılmaya zorlayabilirdi. Ancak her durumda evden kovduğu kişinin ailesine nedenini açıklamak durumundaydı. Bu yüzden özellikle Samuray sınıfında ailenin kin tutabileceği endişesi boşanma olaylarını çok büyük ölçüde engellerdi. Bir kadının haksız yere ailesine geri gönderilmesi bu sonuncuya yapılmış bir hakaret olarak algılanırdı. Aile reisi tek oğlunu mirastan mahrum edebilirdi, ancak bu durumda çocuğun yeni bir aile tarafından evlat edinilmesi gerekirdi. Bir aile reisi oğlunu öldürebilir ya da satabilirdi, ancak sefil bir sınıfın mensubu değilse bu davranışı konusunda topluluğa hesap vermek zorundaydı.[4]

[4] Baba Samuraylar utanmazlıkla suçlanan kızlarını ya da ailenin adına leke sürüp küçük düşürme suçunu işleyen bir oğulu öldürme hakkına sahiptiler, ancak çocuklarını satamazlardı. Yalnızca korkunç bir sefalet içinde yaşayan en yoksul ya da başka kastlara ait aileler kızlarını satabi-

Aile reisi, topluluğa ait mal ve mülkü gelişigüzel bir şekilde yönettiği takdirde aile bireylerinden biri herkesi bu konuyla ilgili toplantıya çağırabilir ve alınan kararla aile reisinin görevine bir son verilebilirdi. Aile yasası despotik bir görünüme sahip olmakla birlikte aile reisinden çok topluluğun yönetimiyle ilgiliydi. Zira reis gerçekte kararlarını grubun kendi dışında kalan tüm diğer üyeleri adına alırdı. Bu gibi durumlarda aile bir despotluk yönetimine benzemekle birlikte, âdetler yasal reisin hem aile içi hem de aile dışındaki yetkilerini kısıtlamıştır. Çocuk evlat edinme, mirastan mahrum bırakma, evlilik ve boşanma konusunda kararlar genellikle toplu halde alınırdı. Birey aleyhine olabilecek her ciddi önlem konusunda evde yaşayanlarla anne ve babanın rızalarının alınması zorunluydu.

Doğal olarak eski aile örgütlenmesinde birey boyun eğmesinin karşılığında çeşitli avantajlara sahip olabiliyordu, bu bir bakıma karşılıklı yardımlaşma toplumuydu. Aile üyelerinden her biri gerektiği takdirde bir başka üyenin görevlerini yüklenebilirdi. Her aile üyesinin diğerleri tarafından korunması gerekiyordu. Bu kural günümüz Japon toplumunda hâlâ geçerlidir.

İyi bir şekilde örgütlenen her evde ideal yaşam koşulları vardır, örneğin her davranış eski nezaket ve iyilik kurallarına uygun bir şekilde yerine getirilirdi. Kimse kimseye asla kötü bir söz söylemez, gençler kendilerinden yaşlı olanlara sevgi ve saygıyla yaklaşır, aktif bir iş yapamayanlar evdeki çocukları yetiştirir ve onlara verdikleri ahlâk ve davranış eğitimiyle topluluğa paha biçilemeyecek hizmetler sunarlardı. Gündelik yaşamdaysa her evin sakinleri birbirlerinin yaşamdan keyif almasını sağlamaya çalışırdı. Akla gelebilecek en olumlu ve saf anlamında herkes birbirine sevgi ve minnet duygularıyla bağlanırdı. Böyle bir aile ocağı kutsal bir yerdir.

*

Sıra Eski Japonya'da yaşamış hizmetlilerin durumundan söz etmeye geldi. Bu olgu tüm ayrıntılarıyla birlikte somut bir şe-

---

lirdi. Bununla birlikte zaman zaman kızların ailelerine duydukları sevgi nedeniyle kendilerini sattıkları da görülmüştür.

kilde açıklanmaktan uzak olmakla birlikte evlerdeki ilk hizmetliler muhtemelen köle ya da serfti. Özellikle yönetici sınıfa ait hizmetlilerin yaşam koşulları ilk Yunan ya da Roma ailelerine hizmet etmiş kölelerinkine benziyordu. Zorunlu olarak bir alt konuma mensup olmalarına karşın onlara ailenin üyeleri gibi davranılırdı. Onlar ailenin sadık dostlarıydı. Aileyle birlikte gülüp eğlenmelerine ve pek çok aile toplantısına katılmalarına izin verilirdi. Yasal olarak kölelere acımasızca davranılabilirdi, ancak onlara karşı iyi davranılmasının nedeni kendilerinden efendilerine karşı mutlak bir bağlılık göstermelerinin istenmesiydi. Onların yaşam koşulları hakkındaki en ayrıntılı bilgilere bugün hâlâ varlıklarını sürdüren âdetlerde rastlıyoruz. Gerek yasal gerekse uygulama açısından ailenin hizmetli üstünde hiçbir hakkı bulunmamakla birlikte eski zamanlarda görülen içten ilişkiler hâlâ devam ettiğinden bu gerçekten ilgilenmeye değer bir konudur. Aile sözcüğün gerçek anlamında kendisine hizmet eden kişileri rahat ettirmeye çalışırdı. Onlara karşı kendi ailesindeki yoksul akrabalara davrandığı şekilde davranırdı. Eskiden daha üst düzeydeki bir eve hizmetliler gönderen bir ailenin bu evle olan ilişkisi bir vassalın senyörüyle olan ilişkisinin neredeyse aynıdır. Bu aileler arasında gerçekten sadakat ve iyiliğe dayalı bir ilişki vardı. O zamanlar hizmetkârlık nesilden nesile geçen bir işti, çocuklar bu işe çok erken yaşlardan itibaren hazırlanırdı. Hizmetçi ya da besleme belli bir yaşa geldiklerinde kendilerine evlenme izni verilirdi. Onlar artık hizmet etmezdi, ancak sadakat ilişkisi sürerdi. Evlenen hizmetlilerin çocukları zamanı geldiğinde aynı efendinin evine gönderilir ve onlar da o evden ancak evlendiklerinde ayrılabilirdi. Kimi soylu ve eski vassal aileler arasında hâlâ bu türden ilişkilere rastlanıyor. Bu insanlar arasında hâlâ yüzyıllardan bu yana süregelen ve kuşaktan kuşağa aktarılıp sunulan hizmet türlerinin yanısıra yaşatılan kimi güzel gelenekler de var.

Feodal dönemlerde bir efendi ve kölenin birbirlerine karşı olan görevleri çok ayrıntılı bir şekilde saptanmıştı. Köle gerektiği takdirde efendisi ve efendisinin aile ocağına duyduğu sevgi adına yaşamı dâhil her şeyini feda etmek zorundaydı. Çalışan insanı kısaca bir hayvana indirgeyen bu tür bir insanlık dışı hizmet an-

layışının oluşmasından önce Yunan ya da Romalı hizmetkârdan da aynı sadakat bekleniyordu. Bu kısmen dinî bir görevdi. Eski Japonya'da görünüşe göre Fustel de Coulanges'ın betimlediği: Yunanlı ya da Romalı kölenin aile kültüne kabul edilmesi âdetine eşdeğer bir âdet yok. Bununla birlikte hizmetlileri gönderen Japon vassal aileleri zorunlu olarak senyörlerinin bağlı olduğu aşiret kültüne bağlı olduklarından hizmetlinin hizmet ettiği aileye karşı olan görevi bir noktaya kadar dinî olarak nitelendirilebilir.

*

Bütün bu özellikler dinî bir birlik olarak nitelendirilebilecek aile uğruna bireyin nasıl feda edildiğini gösteriyor. Hizmetçiden efendiye aile içi tüm hiyerarşik sıralamaya bakıldığında herkes aynı görev yasasına tâbidir, yani âdet ve geleneğe boyun eğmekten başka seçenek yoktur. Atalar kültünde hiç kimse bireysel özgürlüklere sahip olamaz, kimse keyfince yaşayamaz. Birey yasal bir varlığa bile sahip değildir, zira toplumsal birim ailedir. Yasa karşısında din adamı, yaşayanlar ve ölülere karşı sorumlu bir temsilciden başka bir şey değildir. Bununla birlikte onun kamusal sorumluluğu yalnızca sivil yasalarla sınırlı kalmayıp, bir de kabile ya da aşiretin atalar kültü gibi dinî görevi vardır. Atalara yönelik bu kamusal tapınma biçimi ev içi dinden daha zorlayıcı niteliktedir.

TOPLULUK/CEMAAT KÜLTÜ

Japonya'da aile dini bireyin ev içi gündelik davranışlarının tamamını; bölge ya da köyün dini de aynı şekilde ailenin toplumla olan tüm ilişkilerini belirlerdi. Kentin dini de ailenin dini gibi atalar kültü üstüne otururdu. Aile açısından ev içi mihrap ne ifade ediyorsa topluluk için Şintoist mahalle tapınağı da aynı şeyi ifade ediyordu. Tapılan Tanrıya *ujigami ya da* ilkel dönemde ataerkil aile, *gens* ya da soy/aile adı anlamına gelen *Uji*'nin tanrısı deniliyordu.

İlkel dönemde Uji tanrısının kentle kurduğu ilişkiler hâlâ somut bir şekilde ortaya konulamamıştır. Hirata, Uji tanrısının tüm klanın Ortak Atası, yani ilk dinî reisin ruhu olduğunu söylemektedir. Bu bilgi kimi istisnalar dışında kuşkusuz doğrudur. Bununla birlikte Uji-Ko'ların (günümüzde sadık Şintoistler hâlâ bu şekilde adlandırılmaktadır) başlangıçta yalnızca klanın atalarının torunlarını mı yoksa bölgede boyun yönetimi altında bulunan herkesi mi kapsadığını belirleyebilmek güçtür. Günümüzde, genellikle, Japonya'daki her koruyucu tanrı atayı temsil etmemektedir. Görünüşe göre önce eski bir yöneticinin ruhuna ya da yönetimdeki herhangi bir ailenin koruyucu tanrısına tapmış olabilecekleri gibi, ortak bir atanın ruhuna da tapmış olabilirler.

Görece yakın bir tarihe kadar Japon halkı kökenleri tarih öncesine kadar giden bir kölelik döneminden geçmiştir. Boyun eğen sınıflar hiç kuşkusuz kendilerine özgü bir inanca sahip olmadıklarından efendilerinin dinini kabul etmek durumundaydılar. Daha sonraları vassal hiç kuşkusuz efendisinin kültüne bağlanmıştır. Ancak Japonya'da kent dininin oluşma biçimi hakkında bir bilgiye sahip değiliz, zira Japon ulusunun tarihi soydaş, tek bir halkın değil değişik kökenlere sahip pek çok grubun, boyun yavaş yavaş birleşerek muazzam bir ataerkil toplum oluşturmasının tarihidir.

En donanımlı Japon bilginlerce dile getirilen, Ujigamilerin ilkel dönemlerde boyun tanrıları olduğu düşüncesini biz de paylaşabiliriz. Dolayısıyla çoğu kez kendilerine boyun ataları olarak tapılırdı. Kimi Ujigamiler tarih öncesi dönemlere aittir. Örneğin, adına hemen tüm büyük kentlerde mahalli tapınaklar yaptırılan savaş tanrısı Haşiman, ünlü Minamoto kabilesinin reisi İmparator O-Jin'in yüce ruhundan başkası değildir. Eski Japonya'da tarih öncesi dönemin başlangıcında büyüklü küçüklü 1.182 kabile ve aynı sayıda kült vardı. Günümüzde Ujigami, yani genellikle mahalli Şintoist tapınaklar olarak adlandırılan tapınakların her biri ayrı sınıfa mensup tanrılara adanıyor. Oysa büyük kentlerde aynı Uji tanrılarına adanan tapınaklar var. Bu da bize kent kültünün değişik bölgelerden ithal edildiğini gösteriyor. Örneğin, İzumo bölgesinde yaşayan ve Kazuga-Sama'ya tapan birinin Osaka, Kyoto ve Tokyo'da inandığı Tanrıya adanmış mahalli tapınaklar bulup bulamayacağı belli değildir. Oysa Haşiman-Sama'ya tapan bir Kiyuşili Musaşi, Bungo ya da Higo bölgelerinden birine gittiğinde de kendi tanrısının koruması altına girebilir.

Ujigami zorunlu olarak en önemli mahalli Şintoist tapınak değildir, ancak kent kültünün zorunlu mahalli tapınağıdır. Bu tapınağın yakınında çok daha üst düzey Şintoist tanrılara adanmış çok daha önemli bir tapınak vardır. Örneğin, İzumo bölgesindeki Kizuki kentinde büyük İzumo tapınağı Ujigami değildir. Yerel kült çok daha küçük bir tapınakta sürdürülmektedir.

İleride daha üst düzey kültlerden söz edeceğim. Şimdilik kent dininin kentin gündelik yaşamındaki yerini belirlemeye ça-

lışalım. Günümüzde Ujigamiye tapınmaya atfedilen toplumsal önem geçmişteki etkisini anlamamızı sağlamaktadır.

Hemen tüm Japon köyleri, her büyük kent, her bölgenin kendi Ujigamisi vardır. Koruyucu tanrı kültü tüm mahalli tarikatlar –*Ujikolar*, yani "koruyucu tanrının çocukları" – tarafından sürdürülmektedir. Her mahalli tapınağın kendine özgü kutsal günleri olup, tüm Ujikolor o gün tapınağı ziyaret eder, aslında her aile Ujigamiye en az bir temsilci gönderir. Çok önemli ve sıradan bayram günleri vardır. Tören alayları, müzik, danslar özetle popüler zevke seslenen her şey töreni daha çekici hale getirebilir. Komşu bölgelerde yaşayanlar birbirleriyle kendi tapınaklarının bayramlarını (*matsuri*) daha gösterişli bir şekilde kutlamak amacıyla yarışırlar ve her aile sahip olduğu olanaklar doğrultusunda bu olaya katkıda bulunur.

Mahalli Şintoist tapınak hem topluluk yaşantısı hem de her bir Ujikonun yaşamının merkezini oluşturur. Çocukluktan başlayarak her *Ujiko* tapınakla tanıştırılır. Çocuk erkekse doğduktan 31 gün sonra, kız ise 33 gün sonra tapınağa getirilir ve tanrının koruması altına alınır, yeni doğan bebeğin kaydı tanrının huzurunda yapılır. Bu günden sonra genç *Ujiko* kutsal günler ve tüm büyük bayramlarda düzenli bir şekilde tapınağa götürülür. Çocuğun düşgücü bunları neşeli günler olarak algılar. Seyyar satıcılar her türlü oyuncak satar, tapınak yakınında eğlenceli gösteriler düzenlenir. Örneğin, kimi sanatçılar yer taşları üzerine renkli kumlarla tablolar çizer; şeker satanlar şekerli bir hamurla hayvanlar ve canavarlar yapar; hokkabazlar ve cambazlar vardır... Çocuk tapınağa yürüyerek gidip gelebilecek yaşa geldiğinde tapınağın bitişiğindeki bahçeler ve korular onun oyun alanına dönüşür. Aile bölgeyi terk etmediği takdirde okul yaşantısı *ujikoyu* Ujigamiden koparmaz ve tapınağa gitmeyi bir görev bilir. Yetişkin bir insan olduğunda, hattâ evlendiğinde bile *ujiko* düzenli bir şekilde koruyucu tanrısını ziyaret eder. Çok uzun bir yolculuğa çıkacağı ya da yaşadığı yeri bir daha geri dönmemek üzere terk edeceği zaman *ujiko* Ujigami ve ailesinin atalarının mezarlarına bir veda ziyareti yapar. Uzun bir süre ortadan kay-

bolduktan sonra doğduğu yere geri dönerse aklına ilk gelecek varlık tanrısıdır...

Pek çok kez Kore, Çin ya da Formoza'dan dönen askerleri köylerdeki tek tük küçük tapınaklardan biri önünde dua ederken görmüş ve çok duygulanmışımdır. Eve döndüklerinde yaptıkları ilk iş savaş ve salgın hastalıklar sırasında kendilerini koruduğuna inandıkları çocukluk tanrılarına teşekkür etmektir.

Eski Japonya'nın yerel yasa ve âdetleri konusunda en tanınmış isim olan John Henry Wigmore, Şintoist kültün yerel yönetime pek bulaşmadığını söylemektedir. Ona göre Ujigamiler ilkel dönemlerde birkaç soylu ailenin tanrılaştırılmış atalarıydı ve bu aileler onlara ait tapınakların yöneticisiydi. Şintoist rahip ya da "Tanrı efendi" (Kanuşi) görevi eskiden olduğu gibi şimdi de kalıtsaldır. Genellikle her *Kanuşi* kendi soy kütüğünü Ujigaminin koruyucu tanrı olduğu ilkel dönemlerdeki aileye kadar tanır. Oysa kimi istisnalar dışında Şintoist rahipler ne hâkimlik yapar ne de yöneticilik. Profesör Wigmore'a inanmak gerekirse bunun nedeni kültün başlangıçtaki örgütlenme biçimidir.

Bana göre Şintoist rahiplerin herhangi bir sivil görevi olmamakla birlikte bugün olduğu gibi eskiden de yasanın kendilerine tanıdığı yetkilerden çok daha fazlasına sahiptiler. Yalnızca dinî bir otoriteye sahip olmalarına karşın kimse onlara karşı gelemez ve çok büyük bir saygı görürler.

Gerçekten de her toplulukta toplumsal ilişki demek dinî ilişki, yani yerel koruyucu tanrı kültü demektir. Toplulukla ilgili tüm girişimlerin başarılı olması, senyörün savaşı kazanması için Ujigamiye yalvarıp yakarılırdı. Açlık ve hastalıklardan korunma konusunda da gene ondan yardım istenirdi. Bütün nimetleri Ujigami dağıtırdı, O halkın Yardımcısı, Koruyucusuydu. Japonya'daki kırsal kesim yaşantısını inceleyen herkes bu inancın hâlâ sürüp gittiğini görecektir. Çiftçi bol hasat ya da kuraklık döneminde yağmur için Budalara yakarmaz. Mahsul bol olduğunda şükranlarını gene Budalara değil eski yerel Tanrıya sunar.

Üstelik Ujigami kültü kentin ahlâki yapısına kişisellik kazandırır, yani kentin en değerli gelenek ve âdetleriyle "yazılı olmayan" ahlâk yasalarını temsil eder.

Ailenin ahlâk kurallarını çiğnemek, nasıl ailenin atasına yönelik bir küfür olarak kabul ediliyorsa, köy ya da bir bölgede âdetlerin çiğnenmesi de Ujigamiye karşı saygısızlık anlamına geliyordu. Aile mutluluğunun geleneksel ev içi ahlâk kurallarıyla birbirine karıştırılan aile inancının kurallarına boyun eğilmesine bağlı olduğu düşünülüyordu. Bugün bile topluluğun refahının ataların belirlediği âdetlerle, herkesin çocukluktan başlayarak öğrendiği bölgeye özgü geleneksel yasalara boyun eğmekten geçtiğine inanılıyor.

Ne şekilde olursa olsun kent âdetlerinin çiğnenmesi kenti koruyan tanrılara karşı bir saldırı olarak algılanmakta, dolayısıyla bunun kamusal çıkarlara zarar verdiğine inanılmaktadır. Tek bir üyesinin işlediği suç nedeniyle tüm topluluğun varlığı tehlikeye girebilir. Bu yüzden her birey giriştiği eylemler ve davranışlarından dolayı kente karşı sorumludur. Tüm davranışlar Ujikonun geleneksel uygulamalarına uygun olmak zorundadır, zira istisnai ya da keyfî bir davranış kamuya kafa tutma olarak algılanmaktadır.

Bu veriler doğrultusunda bireyin eskiden kente karşı ne gibi yükümlülükleri olduğunu anlayabiliriz. Bu birey kişisel düzeyde üç bin yıl önceki Yunan yurttaştan daha çok hakka sahip değildir. Hattâ daha az hakka sahiptir. Yasaların değişmesine karşın bugün de durumda bir değişiklik yoktur. Keyfî bir şekilde davranabileceği gibi bir düşünce Japon bir yurttaşın aklının ucundan bile (İngiliz ve Amerikan toplumlarının kişisel davranışlar konusunda dayattığı sınırlar çerçevesinde bile) geçemezdi. Ona böyle bir özgürlüğün neye benzediğini açıklama girişiminde bulunanlara bunun hayvanların, kuşların yaşam biçimine benzediği yanıtını verebilirdi. Bizde sıradan insanları hedefleyen toplumsal kurallar özellikle neler yapılmaması gerektiğiyle ilgilidir. Oysa Japonya'da ahlâk kurallarına uyarak size düşen ortak görevin yarısını bile yapmış sayılmazsınız, zira neler yapılması gerektiğini bilmek çok daha yararlıdır.

Şimdi kısaca âdetlerin bireysel özgürlüğe getirdiği kısıtlamaları inceleyelim. Önce topluluk iradesinin aile iradesini güçlendirip, aile dinine boyun eğilmesini zorunlu kıldığını anlamak ge-

rekir. Genç bir erkeğin davranışları yalnızca ailesi değil, içinde yaşadığı çevre tarafından da belirlenmektedir. Yalnızca ailesinin koyduğu kurallara değil, ev içi ilişkilerinde kamuoyunun belirlediği kurallara da uymak zorundadır. Aile diniyle uyuşmayan her türlü belirgin saygısızca davranış herkes tarafından yargılanacaktır. Bir erkek çocuk okula ya da işe gitmeye başladığında gündelik yaşantısı sıkı bir şekilde denetlenmekte ve eleştirilmektedir. Ev içi yasalar tarafından kuşatıldığı bir yaşa geldiğinde kamuoyunun baskısını da üzerinde hissetmeye başlamaktadır. Ergenlik çağına geldiğinde evlenmek zorunda olup, doğal olarak kendi eşini kendisinin seçmesine izin verilmeyecektir. Kendisine uygun görülen eşi kabul etmek zorundadır. Kadından hiç hoşlanmaz ve onu eş olarak kabul etmezse, olayın büyüyüp çözümü olanaksız bir soruna dönüşmesi durumunda ailesi kendisine başka bir eş buluncaya kadar beklemek zorundadır. Kent halkı bu konuda hiçbir başkaldırıya izin vermeyecektir, zira tek bir aile içi karşı koyma örneği bile çok tehlikeli bir geleneğin oluşmasına yol açacaktır. Genç Japon erkeği evin reisi olup, ailesinin davranışından sorumlu olduğunda bile ev içi işlerin yürütülmesi konusunda başkalarının görüşlerini kabul etmek gibi kolektif bir duyguya boyun eğmek zorundadır. Kimi zaman kendi verdiği kararı uygulama özgürlüğüne sahip değildir. Âdetler onu ailesine yardım etmeye zorlar, ancak ailesiyle sorunları varsa başkalarının hakemliğini kabul etmekle yükümlüdür. Yalnızca kendi eşi ve çocuklarını düşünmesi yasaktır, böyle bir davranış kabul edilemez bir bencillik olarak algılanacaktır. En azından görünüş düzeyinde, aileden olmayan insanlara karşı davranışlarında eş ya da baba sevgisinin etkisini hissetmiyormuş gibi davranabilmelidir. Daha ileri bir tarihte köyü ya da yaşadığı bölgenin reisi seçildiğini kabul etmemiz durumunda davranış ya da düşünce düzeyinde en az eskisi kadar çok baskı göreceğini söyleyebiliriz. Hattâ toplumsal merdivende yukarı tırmandıkça kişisel özgürlüğün aynı ölçüde kısıtlandığı bile söylenebilir. Kişi yönetici konumunda bir reis gibi görünebilir, ancak uygulamada onu otorite sahibi yapan topluluk istediği zaman onu bu otoriteden mahrum edebilir. Kamusal iradeyi desteklemesi için seçilir yoksa

ona kendininkini dayatması için değil. Ortak çıkarlara hizmet etmesi için seçilir yoksa kendi çıkarlarına değil. Âdetleri yaşatması ve uygulaması için seçilir yoksa onlarla olan bağları kopartması için değil. Reis konumunda bulunsa bile kamuya hizmet etmekle yükümlüdür ve köyün en çok baskı gören kişisidir.

Notes on Land Tenure and Local Institutions of old Japan[1] başlıklı çalışmasında Profesör Wigmore'un çevirdiği ve yayımladığı çeşitli belgeler kırsal bölgelerdeki Tokugawa Şogunları dönemine ait cemaat yaşantısının düzenlenmesi konusunda insanı oldukça şaşırtan düşünceler sunmaktadır. Bu kuralların bir kısmı hiç kuşkusuz üst düzey yetki sahipleri tarafından dayatılmakla birlikte, bu kuralların bazıları eski yerel âdetleri temsil ediyorlardı. Bu belgelere *Kumi-şo* ya da "Kumi Yasaları" deniliyordu. Bu "yasalar" bir köyde yaşayan tüm insanların uyması gereken davranış kurallarını belirliyordu.

Dolayısıyla toplumsal açıdan bunların çok önemli belgeler oldukları söylenebilir. Yaptığım kimi kişisel araştırmalar sonucunda Japonya'nın değişik yerlerinde *Kumi-şo*lar tarafından belirlenmiş kurallara çok benzeyen köy âdetlerinin dayatıldığını öğrendim. Profesör Wigmore'un çevirisinden birkaç örnek verelim:

> "Aramızdan biri ailesine karşı kötü davranır, onları ihmal eder ya da sözlerini dinlemezse onun bu davranışını görmezden gelmeyeceğimiz gibi, bu konuda cesaretlendirmeyecek ve hemen bir rapor hazırlayacağız.
>
> Çocukların ana babalarına saygı duymalarını, hizmet edenlerin efendilerine boyun eğmesini, erkek ve kız kardeşlerin tam bir uyum içinde yaşamalarını ve gençlerin kendilerinden

[1] Feodal dönemin sonuna kadar gerek büyük kentler gerekse köylerde yaşayan Japon halkı *Kumi* ya da arkadaş grupları olarak adlandırılan bir araya gelmiş aileler daha doğrusu ocaklar tarafından yönetiliyordu. Bir *Kumi* oluşturmak için genellikle beş ocak gerekiyordu, ancak kimi bölgelerde altı hattâ on evden oluşan *Kumi*ler vardı. *Kumi*leri oluşturan evlerin reisleri aralarından birini reis olarak seçiyor ve bu reis bir *Kumi*nin tüm üyelerinden sorumlu temsilciye dönüşüyordu.

yaşlılara hürmet gösterip, içtenlikle sevmelerini sağlayacağız. Her *Kumi* üyelerinin davranışlarını dikkatle gözleyerek her türlü olumsuz eylemin önünü kesecektir.

İster çiftçi, ister zanaatkâr ya da tüccar olsun tembel ve işlerini aksatan bir Kumi üyesi *ban-gaşira* (subayların reisi) tarafından bir köşeye çekilerek nasihat edilecektir. *Ban-gaşira* onu uyaracak ve doğru yolu bulmasına yardımcı olacaktır. İhmalkâr kişinin bu öğüte kulak asmaması, inatlaşması ya da öfkelenmesi durumunda *toşiyori* ya da köyün yaşlısına haber verilecektir.

Evlerine geç dönmeyi seven kavgacı kişiliğe sahip ve aklı başında davranışlar sergilemeyen erkekleri biz ifşa edeceğiz. Eğer başka *Kumiler* bu görevi yerine getirmezse bu görevi biz yerine getireceğiz.

İlişkide oldukları insanlarla aralarını bozan ve onların verdikleri bilgece öğütleri dinlemeyi yadsıyan herkesin yanısıra yakınlarının sözünü dinlemeyen herkes köyün yöneticilerine ihbar edilecektir.

Dans, güreş ve diğer kamusal gösteriler yasaklanacaktır. Şarkıcılar, dansözler ve fahişelerin köyde (*mura*) bir gece bile kalmasına izin verilmeyecektir.

Kavga etmek yasaktır. Her türlü tartışma ihbar edilecektir. İhbar edilmeme durumunda olaya karışan herkes ayırım gözetilmeden cezalandırılacaktır.

Söylenenler doğru olsa bile bir başka adam hakkında onur kırıcı sözler söylemek ya da herkesin içinde sahtekârlıkla suçlamak yasaktır.

Aile dini ve efendilere karşı sadakatle hizmet doğal şeyler gibi görülmelidir. Ancak sebatkârlık ve sadakatiyle ön plana çıkanlar hiç kuşkusuz yönetime tavsiye edilecektir.

Bir *Kumi*nin üyeleri olarak birbirimize karşı, yakınlarımıza karşı beslediğimizden çok daha dostane duygular besleyeceğiz. Birbirimizin mutluluğuna karşılıklı olarak katkıda bulu-

nacak, üzüntülerimizi paylaşacağız. Kumide yaşayan utanmaz ve tasasız biri varsa onun sorumluluğunu hep birlikte paylaşacağız."

Bu örnekler ahlâk kurallarıyla ilgilidir. Oysa başka görevlerle ilgili çok daha ince ayrıntılar içeren kurallar da vardır. Örneğin:

"Bir yangın çıktığında bütün halk hızla felaketin yaşandığı yere gitmek ve bir kova su götürmek durumundadır. Herkes bir yöneticinin denetimi altında ateşi söndürmeye çalışmalıdır. Bu işten kaçanlar suçlu olarak kabul edilir.

Aramıza bir yabancı gelip, "ortak konuk odasında" bir geceliğine bile kalsa geldiği *mura* hakkında bilgi edinilmeli, ona biri kefil olmalıdır.

Hırsızlık olduğunda ya da gece baskına uğrandığında çanlar çalınarak herkese haber verilecektir. Olayı bu şekilde duyan herkes suçlu yakalanana kadar izini sürecektir. Bilinçli bir şekilde yakalama sürecine katılmayan kişi yapılacak araştırma sonrasında cezalandırılacaktır."

Aynı *Kumişo*lara göre bir geceliğine bile olsa hiç kimse izin almadan köy dışına çıkamazdı. Üstelik başka bir yere gidip hizmet etmek ya da başka bir bölgeden bir kadınla evlenmek ve oraya yerleşmek olanaksızdı. Cezalar çok sertti. En sık başvurulan ceza yöntemi sopayla güzel bir dayaktı. Günümüzde böyle cezalar yok ve kişi istediği şekilde davranabilir. Bununla birlikte topluluk duygusu ve eski âdetlerin sürdürülmesi nedeniyle bireysel özgürlük çok kısıtlıdır.

Kırsal kesime mensup hiçbir cemaatte bir adamın gelirini gerçekten kendi kişisel zevki için keyfi bir şekilde harcadığı söylenemez. Bir adamın zamanı, emeği, serveti yalnızca kendisine ait olamaz. Hattâ ruhunu taşıyan bedeni bile gerçekten kendisine ait değildir. Topluluk içinde yaşama hakkı kesinlikle ona hangi ölçüde hizmet etmeye rıza gösterdiğine bağlıdır. Kendisinden yardım ya da onunla duygularını paylaşmak isteyen herkesin yardımına koşmak zorundadır.

Japonya'da, çok üst düzey kimi yetkililer dışında, bir adamın evi onun "şatosu" değildir. Hiç kimse evinde yaşayanları kapı dışarı edemez. Herkesin evi ziyaretçilere açıktır. Gündüz ön kepenklerin kapatılması topluluğa hakaret olarak kabul edilir. Ev sahibi hastalık bahanesiyle konuklarını reddedemez. Yalnızca çok üst düzey yetkililer evlerine kimseyi kabul etmeyebilir.

Birinin içinde yaşadığı köy ya da mezradaki insanları hoşnut etmemesi çok ciddi bir davranıştır. Zira hoşnut edilmeyen bir topluluk tek bir kişi gibi hareket edebilir. İster beş yüz isterse binlerce kişiden oluşsun bir topluluk tek bir insan gibi düşünür. Ciddi bir yanlış yapan kişi olay sonrasında topluluğun iradesine karşı koyması durumunda kendini aniden yapayalnız bulabilir. Kesinlikle yalnız bırakılır ve aforoz edilir. Bu kişiye karşı sessiz hattâ yumuşak bir düşmanlık gösterilmesi belki çok daha ürkütücü olacaktır. Şiddete çok nadiren başvurulur, çok istisnai durumlar dışında, başvurulan şiddet basit bir cezalandırmadan ibarettir. Daha sert karaktere sahip kimi topluluklarda bir yaşamı tehlikeye atma türünden yanlışların bedeli bedensel cezadır. Bu bir öfke sonucu değil geleneksel ilkenin dayattığı bir cezadır.

Bir gün bir balıkçı köyünde bu türden bir cezalandırmaya tanık olmuştum. Köy sakinleri kanlı ve tehlikeli bir iş olan ton balığı avlamakla meşguldüler. Bu harala gürele içinde balıkçılardan biri mızrağını küçük bir erkek çocuğun başına sapladı. Herkes bunun basit bir kaza olduğunu biliyordu, ancak başkasının yaşamını tehdit eden kazalar ağır şekilde cezalandırılıyordu. Kazayı yapan adam en yakınındaki iki kişinin vurduğu darbelerle kendinden geçti, daha sonra suyun içinde sürüklenerek karaya çıkartıldı ve kumların üstüne terk edildi, orada nasıl kendine geleceğiyle kimse ilgilenmedi. Ardından herkes kazayı unuttu ve ton katliamına devam edildi.

Bana, tekneyi tehlikeye atan bir yanlış yaptıklarında arkadaşlarının bu genç balıkçılara çok kötü bir şekilde davrandıklarından söz edildi. En basit aptalca bir yanlış bile bu şekilde cezalandırılıyor. İnsanı aforoz edip, yalnız bırakmak şiddet uygulamaktan çok daha korkutucu bir ceza. Bundan çok daha katı tek ceza kişinin birkaç yıllığına ya da yaşam boyu sürgün edilmesidir.

Feodal dönemde sürgün etme hiç kuşkusuz çok sert bir cezaydı, günümüzde de hâlâ ciddi bir ceza olduğu söylenebilir. Eskiden doğduğu köydeki topluluğun iradesiyle evinden, mesleğinden ve ait olduğu kabileden kovulup, sürgün edilen kişi akla gelebilecek en sefil yaşam koşullarına mahkûm edilmiş olurdu. Aralarında akrabaları yoksa başka hiçbir topluluk onu bünyesine kabul etmezdi. Akrabalarının olması durumundaysa bunlar kişinin geldiği yerin yerel yetkilileri ve doğduğu köyün görevlilerine danışmadan onu konuk etme riskini göze almazlardı. Bir yabancı kendi yaşadığı bölgenin dışında bir yere resmî bir izin almadan yerleşemezdi. Bazı belgelerde herhangi bir akrabalık ilişkisi bahanesiyle bir yabancıyı evlerine alan ailelere verilen cezalardan söz ediliyor. Sürgün edilen adamın ne evi ne de dostu olurdu, ama işinin ustası bir işçi olabilirdi. Bu durumda gittiği kentteki meslek birliğinin iznini almadan çalışamazdı. Oysa meslek birlikleri toplum dışına itilenleri kabul etmezdi. Bu insanlar ev içinde hizmet etmek isteseler bile sığındıkları topluluğun iznini almaları gerekiyordu, zira bu topluluk efendilerin bir kaçak ya da bir yabancıyı çalıştırıp çalıştıramayacaklarına karar veriyordu. Sürgünün dinî ilişkilerinin ona hiçbir yararı yoktu, zira topluluk yaşantısının kuralları Şintoist ahlâk anlayışı tarafından belirlenirdi yoksa Budist değil. Doğduğu yerin tanrıları kendisini reddederken, başka bir yere ait tanrıların onun bağlı olduğu kültle bir ilişkisi olamazdı. Hiçbir dinî yardım alamazdı, bir sürgün olmak bir zamanlar ait olunan kültü küçük düşürmenin kanıtı sayılırdı.

Hiçbir yabancı diğer yabancıların kendisini aralarına alıp dostane bir şekilde davranmalarını bekleyemezdi. Günümüzde bile kamuoyu yaşadığı bölgenin dışından bir kadın seçip evlenen erkeği mahkûm ediyor, oysa bu feodalite döneminden kalma bir yasak. Günümüzde bir erkeğin hâlâ doğup büyüdüğü yerde çalışıp, evlenmesi isteniyor. Bununla birlikte kimi durumlarda ve kendi yakınlarının da toplu onayıyla başka bir topluluk tarafından evlat edinilmesine izin veriliyor.

Feodal dönemde yabancıya karşı bu kadar anlayışlı davranılmıyordu. Sürgün edilmek açlık, yalnızlık ve akıl almaz mahrumi-

yetlere katlanmak demekti. O dönemde bireyin yasal varlığı aile ve cemaatle olan ilişkilerinden ibaretti. Her insan birkaç aile ve her aile birkaç kabile için yaşıyor, çalışıp çabalıyordu. Bu aile ve diğer akraba aileler dışında sürdürülecek bir yaşam ancak suçlular, dilenciler ve toplum dışına itilmiş insanların yaşantısına benzeyebilirdi. Resmî bir izin almadan kimse Budist rahip olamazdı. Aşağı tabakaya mensup insanlarla toplum dışına itilmiş insanlar kendi içlerinde bağımsız bir yönetime sahip cemaatler oluştururlardı. Onların da kendilerine özgü gelenekleri vardı ve her geleni içlerine kabul etmezlerdi.

Dolayısıyla toplum dışına itilenler genellikle bir *hinin*e dönüşürler ve resmî terimlerle "insan-olmayanlar" olarak adlandırılan sefil serseriler sınıfına dâhil olurlardı. Bunlar dilenerek ya da sokak müzisyenliği, cambazlık gibi adi işler yaparak yaşarlardı. Eskiden kendilerini satabilirlerdi, ancak Tokugawa döneminde bu övünülecek bir yanı olmayan ayrıcalık ellerinden alındı.

Bugün böyle bir sürgünlüğün yaşam koşullarını zihinde canlandırabilmek çok zor. Bunun Batı'da bir karşılığını bulabilmek için Yunan ya da İmparatorluk öncesi Roma dönemine gitmek gerekir. Bu dönemde sürgün edilme dinî nitelikte bir aforoz edilmeydi. Uygulamadaysa her türlü uygarlaşmış topluluk tarafından reddedilmek demekti. Başka bir deyişle o dönemde ne insani kardeşlik duyguları vardı ne de yakınlar hariç insanca davranılma hakkı diye bir kavram. Yukarıda sıraladığımız olgulara bakıldığında bir insanın kişiliğinin gelişme ve kendini kabul ettirme şansının yok denilecek kadar az olduğu kolayca anlaşılıyor. Birey topluluk uğruna acımasız ve kesinkes bir şekilde kurban ediliyordu. Günümüzde bile bir Japon kentinde benimsenebilecek tek ihtiyatlı davranış biçimi her zaman için yerel âdetlere boyun eğmektir, zira bu kurallara karşı gösterilecek en küçük saygısızlık gözden düşmeyle sonuçlanacaktır. Japonya'da yalnızlık diye bir şey yoktur, hiç kimse hiçbir şeyi gizleyemez, başka bir deyişle herkes herkesin erdem ve kusurlarını bilir. Her kural dışına çıkma girişimi geleneksel âdetlerin çiğnenmesi olarak değerlendirilir. Âdet ve gelenekler hâlâ dinî yükümlülüklerin gücüne sahiptir. Bu yadsınılmaz bir gerçektir ve hem kökenleri

hem de geçmişe tapınmayı içeren kamusal kültle olan ilişkileri yüzünden böyledir.

Dolayısıyla Şintoizmin neden asla yazılı bir ahlâk yasasına sahip olmadığını ve en önemli bilgelerinin neden bir ahlâk yasasının yararsızlığından söz ettiklerini anlamak kolaylaşmaktadır. Atalar kültü tarafından temsil edilen dinî gelişmenin bu evresinde din ve ahlâk ya da ahlâk ve âdetler arasında bir ayırım yapabilmek olanaksızdır. Yönetim ve din birbirine karışmaktadır. Âdetler ve yasalar birbirlerinin aynısıdır. Şintoizmin talimatları âdetlere uygun bir şekilde yorumlanmaktaydı. Geleneksel aile kurallarıyla geleneksel cemaat yasaları Şintoizmin ahlâk anlayışını oluştururdu, başka bir deyişle din demek bu ahlâk kurallarına boyun eğmek demekti. Onlara karşı gelmek dinsizlik demekti...

Üstelik ister yazılı isterse sözlü olsun, her türlü dinî kuralın gerçekten ne anlatmak istediği, tanımladığı toplumsal görev anlayışının yanısıra sunduğu iyilik ve kötülük doktriniyle, o dini benimseyen halkın ahlâk anlayışında aranmalıdır. İngilizlerinkine benzeyen ideal modern davranış biçimi ve ilk Yunanlarınkine ya da Japonlarınkine benzeyen ideal ataerkil davranış biçimi arasındaki farka yakından bakıldığında eski anlayışın bireysel yaşamın en ince ayrıntılarına kadar sızdığı görülür. Şinto dini yazılı komutlar olmadan da kesinlikle var olabilirdi, zira çocukluktan başlayarak verilen talimatlar ve örnekler aracılığıyla öğretilen bu komutları ortalama bir zekâya sahip herkes öğrenebilirdi. Bir din koyduğu kurallara uygun bir şekilde davranmayan biri açısından bir tehdit oluşturuyorsa belli ki bir yasa oluşturmaya gerek yoktur.

Bizde bile çok üst düzey bir yaşantı sürdürenlere uygun bir davranış biçiminden söz edilemeyeceği gibi, uygarlaşmış çevrelere ait insanlar da yalnızca On Emire boyun eğmezler. Bu çevrelere ait insanlar nasıl davranmaları gerektiğini şeylerin varoluş nedenleri konusunda deney gözlem yaparak ve içgüdüsel denilebilecek bir bilgilenmeyle öğrenirler.

Şimdi yeniden topluluk duygusunun temsilcisi Şinto rahibinin otoritesine dönelim ve bu rahibin her zaman büyük bir otorite sahibi olduğunu söyleyelim.

Kimi kırsal bölgelerde kolektif hoşnutsuzlukları dışavurma biçiminin hâlâ dinî bir özellik taşıması, topluluk tarafından üyelerine verilen cezanın genellikle Koruyucu Tanrı adına verildiğinin bir kanıtıdır. Antik çağlara ait bu âdetlerle en çok kentlerden uzak kırsal bölgeler ya da her şeyden uzak ıssız köylerde karşılaşılmaktadır. Zira köyde yaşayan herkes diğerlerinin sıkı gözetimi altındadır. Koruyucu tanrı adına düzenlenen yıllık bir festival olan Şinto festivali öncesinde ufak tefek suçlardan çok az söz edilir. Ancak bu festival sırasında topluluk görüşlerini açıklar ve yerel ahlâka aykırı davranışları cezalandırır. Bu bayram sırasında Tanrının kendi Ujikolarının yaşadığı yerleri ziyaret ettiği varsayılır. Sahip olduğu ağır maddeden yapılmış otuz ya da kırk kişinin kaldırabildiği taşınabilir mihrap kentin belli başlı sokaklarında dolaştırılır. Mihrabı taşıyanlar tanrının iradesine boyun eğer yani ilâhi ruhun gösterdiği yerlerden geçerler...

Sahil tarafındaki bir köyde pek çok kez katıldığım tören alayını betimlemeye çalışayım: Tören alayının ön tarafında bir grup genç insan yürür. Kaba saba hareketlerle daireler çizerek dans eder, yani yolu açarlar. Yakınlarından geçmek ya da durmak tehlikelidir, zira bir tür kudurmuş hayvanlar gibi hiç durmadan dönerler. Bu dansçıları ilk kez gördüğümde eski Dionysos şenliklerindeki bir orjiye tanık olduğumu düşünmüştüm. Kendi etraflarında hiddetle dönmeleri Yunan betimlemelerindeki kutsal antik öfkeyi andırıyordu. Doğal olarak baş tarafları Yunan'a benzemiyordu, ancak ayaklarındaki sandallar ve bellerindeki kemer dışında güneşte yanmış esnek, çıplak bedenleri kaslı heykeller gibi olup antik bir vazonun alt kısmında görülebilecek vahşi hayvanların dans sahnesini andırıyordu.

Tanrılara boyun eğerek sokaklardaki kalabalığı bir o yana bir bu yana kaçırıp savuran bu dansçıların arkasından bakire rahibeler gelir. Tüllerle örtülü bu rahibeler beyaz giysilidir. Bunlar ata binerler ve arkalarından gene beyazlar giyinmiş ve yüksek siyah tören başlığı takmış çok sayıda atlı rahip gelir. Onların arkasından taşıyanların başı üstünde kasırgaya yakalanmış bir yelkenli gibi sallanan ağır mihrap gelir. Güçlü kuvvetli kolların bir kısmı onu sağa iterken diğerleri sola çeker. Mihrap öne ve

arkaya doğru hiddetle çekilir ve itilir. Kükreyerek dua edenlerin sesleri tüm diğer gürültüleri bastırır. Binlerce yıldan bu yana süregelen bir âdete göre evlerin üst katları sıkı sıkıya kapatılır. Tanrıya *yukarıdan* bakmaya yeltenecek kâfir meraklının yakalanması durumunda vay haline!

Daha önce de belirttiğim gibi mihrabı taşıyanlara tanrının ruhunun, özellikle de Haşin olan Ruhunun rehberlik yaptığı varsayılıyor, zira Şintoist Tanrı çoğul bir varlık. Bütün bu çekiştirmeler, sallamalar yalnızca tanrının yolu üstündeki evleri denetlediğini gösteriyor. Her evin altını üstüne getirip kendisine taptıklarını söyleyenlerin kalplerinin temiz olup olmadığına bakıyor. Onlara bir nasihat mi yoksa ceza mı vermesi gerektiğini düşünüyor. Taşıyıcılar tanrıyı istediği her yere hattâ gerektiğinde duvarların ötesine taşıyabilirler. Tanrının Mihrabı bir eve ya da yalnızca evin saçağına çarpsa bile, bu, tanrının o evde yaşayanlardan hoşnut olmadığı anlamına geliyor. Mihrap evin bir bölümünü yıkarsa bu kötüye alâmet. Tanrı bir evin içine girmek de isteyebilir. O zaman başına kötü bir şey gelmesini istemeyen ev halkının arka kapıdan kaçıp gitmesinde yarar var. Zira zapt edilmesi olanaksız tören alayı, tanrı yeniden yola devam kararı vermeden önce, evin içine dalarak her şeyi yerle bir edip yağmalar.

Tanık olduğum böyle iki yağmalama olayının nedenlerini öğrenmeye çalıştım. Her iki saldırının da ahlâki açıdan cemaat tarafından onaylandığını öğrendim. Birinci durumda bana bir dolandırıcılık, ikinci durumdaysa boğulan bir köylünün ailesine yardımın reddedilmesinden söz edildi. Bu saldırıların biri yasal diğeri yalnızca ahlâki bir niteliğe sahipti. Bir köy halkı yangın, cinayet, hırsızlık ya da başka ciddi suçlar dışında kalan suçları işleyenleri asla polise teslim etmez. Bu topluluklar sivil yasalardan nefret eder ve bir işi başka türlü sonuçlandırma olanaklarına sahipse asla sivil yasalara müracaat etmez. Eskiden kural buymuş ve feodal yönetim bu kuralı desteklermiş. Doğal olarak zarara uğrayan kurban yeni yasal düzenlemeden yararlanma ve evini yıkıp yağmalayanları adaletin karşısına çıkarıp uğradığı zarar, ziyanı telafi ettirme hakkına sahiptir, zira modern mahkemeler Şinto yasalarını uygulamazlar. Topluluk tarafından yargılanma

sürecine yalnızca gözüpek bir adam karşı gelip modern yasal düzene başvurabilir, ancak bu başvuru bile âdetlere karşı işlenmiş ciddi bir suç olarak algılanır. Topluluk oluşturduğu danışma kurulu aracılığıyla suçsuzluğunu kanıtlayanlara karşı her zaman adil davranır. Ancak kendisine atfedilen suçları gerçekten işleyen ve dini olmayan bir yasal sürece başvurarak intikam almaya çalışan bir adamın ailesini alarak oradan olabildiğince uzak bir bölgeye yerleşmesinde yarar vardır.

Eski Japonya'da bireysel yaşamın iki tür dinî denetime boyun eğdiğini gördük. Bütün davranışları ev kültü gelenekleri ya da dinî kült kurallarına uygun olmak durumundadır. Gene kent dininin ev dinine boyun eğilmesini sağlama sorumluluğunu üstlendiğini gördük. Her iki kültte de: yaşayanların mutluluğunun ölülerin mutluluğuna bağlı olması gibi temel bir düşünceye boyun eğildiğini düşünürsek bunda anlaşılmayacak bir şey yoktur. İnanışa göre ev içi kültünü ihmal etmek ruhların düşmanlığına neden olabilir. Bu düşmanlık kamusal bir mutsuzluğa yol açabilir. Ataların ruhları ateş çıkarma, su baskını gerçekleştirme, veba, açlık gibi intikam alma araçlarına sahipti. Dindışı bir davranış köyün tüm sakinlerinin mutsuz edilmesine yol açabilirdi. Topluluk ölülere karşı kendini her ailedeki ata dininin yürütülmesinden sorumlu tutardı.

ŞİNTOİZMİN GELİŞMESİ

Herbert Spencer kuramsal bir çalışmasında bir halkın en büyük –insanların düşgüçlerinde doğal güçler tarafından yaratılmış varlıklar ya da bu güçlerin özgün hâkimleri olarak yer eden– tanrılarının atalar kültünü izleyen oldukça uzun bir zaman sonrasına ait bir gelişmeyi temsil ettiklerini söylemektedir. Sınıfların henüz birbirlerinden ayrılmadıkları ilkel toplumda ataların ruhları aşağı yukarı böylesine büyük bir saygı görüyorlardı. Daha sonra tıpkı Topluma ait bireyler gibi çok büyükler ve büyükler olarak farklı konumlara sahip oldular. Yavaş yavaş tek bir ata ruhu ya da tek bir grup ata ruhuna tapınma tüm diğer kültlere baskın geldi. Böylelikle yüce bir Tanrı ya da bir yüce tanrılar grubu fikri oluştu. Bununla birlikte atalar kültünde görülen farklılaşmaların çok değişik yönlerde ilerlediklerini söyleyebiliriz. Örneğin, mesleğin kuşaktan kuşağa aktarıldığı ailelere özgü atalar bu mesleğin öncüsü koruyucu tanrılara dönüşebilirler, başka bir deyişle bunlar meslekler ve meslekî örgütlere yol gösteren tanrılardır. Değişik düşünsel çağrışımlar güç, sağlık, uzun yaşam, özel ürünler ve özel yerlerin tanrılarıyla kimi başka ata kültleri oluşmasına yol açtı. Japonların kökenleri sorusuna yeni açıklamalar eklendikçe

muhtemelen bugün bu ülkede kendilerine tapılan pek çok koruyucu ya da yol gösterici tanrının köken olarak Çinli ya da Koreli işçilerin tanrıları oldukları görülecektir. Sonuç olarak Japon mitolojisinin bir bütün olarak gelişme yasası dışına çıkabilecek çok nadir önemli örnek sunabileceğini düşünüyorum. Şintoizm'e özgü mitolojik hiyerarşinin gelişimi yalnızca bu yasayla yeterince somut bir şekilde açıklanabilir.

Ujigami'yi bir kenara bıraksak bile Japonya'da üst ve alt seviyeden binlerce tanrıyla karşılaşabiliriz. Örneğin, yalnızca isimlerini bildiğimiz, kaos dönemi olarak adlandırılan dönemde ortaya çıkan ilkel tanrılar var. Dünyayı oluşturan yaratıcı tanrılar var. Yeryüzü ve gökyüzü, güneş ve ay tanrıları var. İnsan yaşamında: doğumlar, evlilikler ve ölüm, zenginlik, yoksulluk, sağlık ve hastalık gibi her türlü mutluluk verici ve mutsuz edici olaya önderlik eden sayısız tanrı var.

Bütün bu mitolojinin yalnızca Japonlara ait eski atalar kültünden geldiğini kabul edebilmek olanaksız. Bu mitolojinin kökeni hiç kuşkusuz Asya kıtasında. Ancak ulusal kültün gelişmesi –Şintoizm'in bu biçiminin Devlet dinine dönüşmesi– kesinlikle yalnızca Japonya'da görülen bir şey. Bu kült imparatorların oğulları olduklarını ileri sürdükleri tanrılara, yani "imparatorluğun atalarına" tapınmayı içerir.

–Eski defterlerin "semavi hükümdarlar" olarak adlandırdığı– ilk Japon imparatorlar sözcüğün gerçek anlamında imparator olarak nitelendirilemezler. Zira evrensel bir yaptırım gücüne bile sahip değildirler. Bunlar en güçlü aşiretlerin reisleridir. O dönemde muhtemelen onlara özgü atalar kültü henüz çok güçlü değildi. Bununla birlikte bu büyük aşiretin şefleri ülkenin gerçek hâkimlerine dönüştükçe onlara özgü kült yaygınlaşmış ve hiçbirine son vermeden tüm diğer kültlere egemen olmuş. Ulusal mitoloji işte bu şekilde oluşmuştur.

Daha önce Japonya'da atalara tapınmanın Aryen ırklar gibi üç ayrı evreden geçtiğini söylemiştik. Asya kıtasından gelen ırk yeni vatan olarak seçtiği adaya çıktığında, beraberinde kaba saba bir atalar kültü getirmiş olabilir. Bu kült mezarlar önünde gerçekleştirilen yalnızca ritler ve verilen kurbanlardan ibaret bir

inanç biçimidir. Daha sonra topraklar her biri kendi atalar kültüne sahip çeşitli aşiretler arasında paylaşıldı. Bu aşiretin yayıldığı alanda yaşayan herkes yavaş yavaş bu aşiretin atasının dinini kabul etti. Sayısız Ujigami kültü işte bu şekilde oluştu. Daha sonra en güçlü aşirete özgü kült olan ve yüce şefin soyağacında yer aldığını iddia ettiği Güneş tanrıçasına tapınma ulusal bir dine dönüştü. Ardından Çin'in etkisiyle ilkel aile kültünün yerini aile içi atalara tapınma biçimi aldı. O tarihten sonra her evde atalara adaklar sunulup aile mezarlarının simgeleri olan ata tabletleri önünde dualar edilmeye başlandı. Bununla birlikte belli özel durumlarda bizzat mezarların önüne gidilerek adaklar sunuldu ve üç Şinto kültüyle daha sonra Budizm tarafından getirilen kültler birbirlerine koşut bir şekilde hep birlikte var olmayı sürdürdüler. Bugün bile ulusun günlük yaşantısını belirlemeyi sürdürüyorlar.

Yüce şef kültü halka geleneksel inançların ilk yazılı çizelgesini sundu. Yüce şefin naibi Şintoist Elyazmalarını gözden geçirdi ve atalar kültünün mevcut tüm biçimleriyle uzlaşan bir sistem oluşturdu. Elyazmaları tüm Şinto geleneklerini birbirine karıştırarak tek bir efsane temeli üstüne oturan tek bir mitolojik öyküye dönüştürdü. Mitolojinin tamamı iki cilde sığdırılarak İngilizceye de çevrildi. En eski mitolojinin adı *Ko-ji-ki* ya da "Eski Sorunlarla İlgili Defterler" olup hiç kuşkusuz MS 712 yılında oluşturulmuştur. Çok daha kapsamlı olan diğerinin adı *Nihonghi ya da* "Nihon (Japon) Vakayinameleri" olup MS 720 tarihinden kalmadır. Bu iki yapıt tarih anlatısı olduklarını iddia etmelerine karşın büyük ölçüde mitolojik özelliklere sahip olup, her ikisi de birer yaratım öyküsüyle başlamaktadır. Her ikisinin de kendilerinden önce yedinci yüzyılda yazılmış daha eski –ancak bulunması olanaksız– bir metinden yararlandıkları söylenmektedir. Dolayısıyla elimizdeki metinler en erken Antikçağa ait olmamakla birlikte binlerce yıl eskiye dayanan geleneklerden söz etmektedir.

Ko-ji-ki'nin olağanüstü bir belleğe sahip yaşlı bir adam tarafından yazdırıldığı söyleniyor. Şintoist ilâhiyatçı Hirata bizi mevcut geleneklerin çok eskilere dayandığına inandırmaya çalışıyor:

"Bu eski gelenekler muhtemelen bellekler zorlanarak korundular ve bu yüzden belgelere kaydedilenlerden çok daha ayrıntılı bir şekilde bize aktarıldılar. Ayrıca insanlar o dönemlerde bazı olguları anımsayabilmek amacıyla henüz yazı karakterlerini kullanma alışkanlığı edinmediklerinden hiç kuşkusuz çok daha güçlü bir belleğe sahiptiler. Bu olgu günümüzde okuryazar olmadıklarından yalnızca belleklerine güvenebilen cahil insanlar örneğiyle kanıtlanmıştır"

Hirata'nın bu içten sözleri ve sözlü geleneğin gerçekliğine duyduğu güven karşısında kendimizi gülümsemekten alıkoyamıyoruz. Bununla birlikte "folklor" uzmanlarının en eski mitlerde çok eski çağların varlığını kanıtlayan veriler bulabileceklerini düşünüyorum.

Her iki yapıtta da Çin etkisini görmezden gelebilmek mümkün değil. Oysa kimi bölümlerin Çin'le hiçbir ilişkisi yok. Bu bölümler diğer mitik edebi yapıtlarla hiçbir ortak özellik taşımayan ilkel bir saflık, bir tuhaflık ve özgünlüğe sahiptir. Örneğin, dünyayı yaratan İzanagi öyküsü, tıpkı ölü eşini yaşama geri döndürmek amacıyla hayaletler ülkesini ziyarete giden Orpheus'un öyküsüne benzer, ancak mitin bu biçimi tamamıyla Japonlara özgü gibidir. Burada değişik versiyonlarının anlatıldığı bu efsanenin tözünden söz etmekle yetineceğim:

Ateş tanrısı Kagu-Tsuşi'yi dünyaya getirdiği gün İzanami-no-Mikoto alevler tarafından yutularak ortadan kaybolur. Bunun üzerine çok öfkelenen İzanagi-no-Mikoto: "Bana yazıklar olsun! Çok sevdiğim kız kardeşimi bir çocuk karşılığında verdim!" dedikten sonra eşinin ayakları dibinde ağlayıp, feryat ederek başını yerlerde sürür. Döktüğü gözyaşları yeryüzüne düşerek bir tanrıçaya dönüşür...

İzanagi-no-Mikoto, İzanami-no-Mikoto'yu Yomilerin (ölüler dünyasına) ülkesine kadar izler. Orada İzanami-no-Mikoto yaşarkenki görüntüsüyle ortaya çıkar ve ölüler sarayının önündeki örtüyü kaldırıp kocasının yanına gelir. Bir süre konuştuktan sonra İzanagi-no-Mikoto: "Buraya geldim, zira senin yüzünden çok acı çektim benim sevgili güzel ortanca ablam, birlikte kur-

maya çalıştığımız ülke henüz oluşmadı... Hadi benimle birlikte gel" deyince İzanami bunun üzerine:

> "Benim yüce efendim ve kocam, daha önce gelmemene çok üzüldüm, zira ben de Yomilerin arasına karıştım. Bununla birlikte ziyaretin beni tahmin edemeyeceğin kadar çok onurlandırdığından, ey benim cezbedici büyük ağabeyim, seninle birlikte yaşayanlar dünyasına geri dönmeyi arzuluyorum. Bu konuyu gidip Yomi tanrılarıyla konuşayım. Beni burada bekle ve kesinlikle bana bakma"

der. Bu sözlerin ardından uzaklaşıp, kaybolur. İzanagi onu bekler. İzanami uzun süre saraydan geri dönmeyince, İzanagi sabırsızlanmaya başlar. O sırada eline saçlarının sol tarafını tutan tahta tarağı alır ve tarağın bir dişini kırar, sonra tarağı yakıp İzanami-no-Mikoto'yu aramaya çıkar... Sonunda onu uğuldayan bir solucan yığınının ortasında vücudu şişmiş ve çürümüş bir halde bulur. Vücudu üstünde sekiz değişik Şimşek Tanrısı oturmaktadır. Bu manzara karşısında dehşete kapılan İzanagi oradan kaçıp kurtulmak ister, ancak İzanami çığlık atarak ayağa fırlar ve:

"Beni çok ama çok utandırdın. Neden söylediklerimi dinlemedin? Beni çıplak halimle gördün, ben de seni çıplak halinle görmek istiyorum" der ve Yominin İğrenç Kadınlarına kocasını izleyip öldürmelerini söyler. Ardından İzanami'nin ardısıra sekiz Şimşek Tanrısı da onun peşine düşer...

"Bunun üzerine İzanagi-no-Mikoto kılıcını çeker ve bir yandan koşarken bir yandan da onu arkasından gelenlere doğru sallar. Oysa Şimşekler kendisine çok yakındır. İzanagi siyah saçlardan oluşan başlığını çıkartıp uzağa fırlatır ve saçlar hemen üzüm salkımına dönüşür. İğrenç varlıklar bu üzümleri yerken o da onlardan biraz uzaklaşır. Ancak arkasından hızla yetişirler. Bunun üzerine tarağını çıkartıp yere atınca, tarak küçük bambu filizlerine dönüşür. İğrenç varlıklar bambu filizlerini yiyip yutarken o kaçmayı sürdürür ve sonunda Yomiler ülkesinin giriş kapısına gelir. Hemen on bin adamın kaldıramayacağı ağırlıkta

bir kayayı İzanami oraya ulaştığı sırada kaldırıp girişin ağzına koyar ve kapatır. İzanami kayanın arkasından ona seslenir ve:

> "Çok sevgili efendim, benden boşanacak olursan bir günde kullarından bin kişiyi boğarak öldüreceğim" der.

İzanagi-no-Mikoto yanıt verir ve:

> "Sevgili ortanca ablacığım, böyle bir şey yaparsan ben de günde bin beş yüz kulumun doğmasını sağlarım" der.

O sırada Kukuri-Kime-no-kami adlı tanrı ortaya çıkar ve İzanami'ye bir şey söyleyince o da ortadan kaybolur..."

O korkunç derecedeki doğallığını korumaya cesaret edemediğim bu mitteki tuhaf abartı ve terör karışımının onun arkaik özelliğini yeterince ortaya koyduğunu düşünüyorum. Bu birinin gerçekten gördüğü bir düş olmalı – şu sevgilinin yüzünün birdenbire korkunç bir hale geldiği karabasanlardan birine benziyor. Bu özel ilgiyi hak eden mitlerden biridir, zira ölüm korkusunu, şu ilkel atalar kültünde sözü edilen ölülerden korkmayı ifade ediyor. Bu mitte başvurulan abartılı dil ve öykünün tuhaflığı, kullanılan kavramların tanımlanamayacak ölçüdeki korkunçluğu, en önemli tiksinme ve dehşete kapılma anlarında başvurulan ve yinelenen duygusal sözcükler tartışmasız bir şekilde Japonların eseridir. *Ko-ji-ki* ve *Nihongi* adlı eserlerde hiç kuşkusuz en az bu kadar çarpıcı başka mitler de vardır. Ancak bu mitler çok yumuşak dilli efsanelerle karıştırılıp, çok zarif bir şekilde anlatıldığından insan ister istemez her iki hikâye türünün de aynı ırk tarafından yazıldığına inanmakta zorlanıyor. *Nihongi*'nin ikinci cildindeki sihirli mücevherler ve Deniz Tanrısının sarayını ziyaret öyküsü tuhaf bir şekilde bir Hint peri masalına benziyor. Dolayısıyla *Nihongi* ve *Ko-ji-ki*'de yabancı kaynaklardan derlenmiş mitler olabilir. Ne dersek diyelim mitolojik bölümlerle ilgili henüz yanıtı verilmemiş tuhaf sorularla karşılaşabiliriz. Bize eski zamanlara ait âdetler ve inançlardan söz etmelerine karşın bu kitaplar okunması son derece zor metinlerdir. Genel olarak Japon mitolojisinin insanı cezbeden bir yanı yok. Burada bu konuyu

uzun uzadıya ele almanın bir anlamı yok, zira Şintoizmle olan ilişkilerini birkaç sözle özetleyebiliriz:

Dünyanın başlangıcında ne bir güç ne de bir biçim vardı. Dünya suda salınan bir denizanası gibi su üstünde oraya buraya doğru gidip geliyordu. Daha sonra bize söylenmeyen bir şekilde yeryüzü ve gökyüzü birbirlerinden ayrıldı. Ortaya şekli şemali belirsiz tanrılar çıktı ve ardından hemen kayboldular. Sonunda var olan bir erkek tanrı ve bir dişi tanrıça sayesinde dünyada ne varsa ortaya çıktı. İzanagi ve İzanami adlı bu çift Japon adalarını, tanrı kuşaklarını, Güneş ve Ay tanrılarını yarattı. Bu yaratıcı tanrıların torunları ve dünyaya getirdikleri tanrıların sayısı sekiz –ya da seksen– bindir. Şintoistler işte bu sayısı belirsiz tanrılara tapmaktadır. Kimileri Mavi Gökyüzü Ovasında yaşarken, kimileri yeryüzünde yaşayıp Japon ırkının atalarını oluşturmuşlardır.

Ko-ji-ki ve *Nihonghi* mitolojisinin özeti budur. Bu mitoloji başlangıçta Gökyüzünde ve Yeryüzünde yaşayanlar olmak üzere iki tanrı kategorisinden söz ediyor. Eski Şinto (norito) ritüelleri böyle bir ayırımlama yapmayı sürdürüyor. Buna karşın çok ilginç olan bir şey varsa o da bu mitolojideki gökyüzü tanrılarının gökyüzü güçlerini temsil etmemeleridir. Olaylarla gerçekten özdeşleştirilen tanrılar –yeryüzünde doğmaları ya da oluşturulmaları nedeniyle– yeryüzü tanrıları olarak sınıflandırılmış. Örneğin, Güneş ve Ayın Japonya'da doğup daha sonra gökyüzüne yerleştirildikleri söylenir. Ölüler krallığına yaptığı ziyaret sonrasında Tsukuşi adasındaki bir nehrin ağzında boy abdesti aldığı sırada İzanagi'nin sol gözünden Tanrıça Güneş, Ama-terasu-o-hono-Kami ve sağ gözünden Tanrı Ay, Tsuki-yomi-no-Miko türetilmiş. 18. ve 19. yüzyıllarda Şinto bilgeleri bu akıl almaz karmaşaya bir çekidüzen vermeye çalışmışlar. Örneğin, doğum olayı dışında, gökyüzü ve yeryüzü tanrıları arasındaki ayırımlamaya bir son vermişler. Keza Tanrılar Çağı (Kami-Yo) ve ardından gelen İmparatorlar dönemi arasındaki eski ayırımlamayı da yadsımışlar. Onlara göre yalnızca ilk Japon şefler değil daha sonra gelenler de tanrıdır. İmparatorluğu oluşturan hanedanlık doğrudan Tanrıça Güneş soyundandır. Hirata: "Tanrılar Çağı ve günümüz arasında kesin bir sınır yoktur. Nihonghi'de yapıl-

dığı gibi, böyle bir sınırlama getirme yetkimiz de yoktur" diye yazmaktadır.

Doğal olarak bu görüş tüm ırkın tanrısal bir kökene sahip olma düşüncesini içeriyordu, zira eski mitolojiye göre ilk Japonlar tanrıların çocuklarıydı. Hirata bu doktrine sahip çıkıyor ve tüm Japonların tanrısal bir kökene sahip olduklarını ve bu yüzden tüm diğer ülkelerde yaşayan insanlardan üstün olduklarını ileri sürüyor. Kendi ağzından dinleyelim:

"Ninigi-no-Mokito'nun (Tanrıça Güneşin torunu ve İmparatorluk Ailesini kurduğu varsayılan kişi) torunlarına eşlik eden tanrıların yanısıra sonradan Taira, Minamoto vb. gibi isimlerle Mikadoların kulları arasında yer alan Mikadoların torunlarının sayısı zamanla çoğalıp arttı. Japonların birçoğu hangi tanrının torunlarından olduğunu söyleyemez. Oysa her biri başlangıçta kendilerine Mikadolar tarafından verilen *Kabane* aşiret isimlerini taşıyor. Soyağacı bilgeleri bir adamın ismine bakarak en eski tarihlerdeki atalarını tespit edebiliyorlar."

Böylelikle tüm Japonların birer Tanrı olduğu söylenebilir. Ülkelerinin adı tam olarak Tanrılar Ülkesidir. Bu durumda Hirata'nın her söylediğine inanmak gerekir mi? Bence gerekir. Bununla birlikte feodalite döneminde Japon ulusunu oluşturdukları resmen kabul edilen sınıflar dışında Japon, hattâ insan olarak kabul edilmeyen başka önemli sınıflar vardı. Bunlara toplum dışı insanlar/parya deniyordu. Bu insanların hayvanlar kadar bile önemi yoktu.

Hirata muhtemelen Samuraylar, çiftçiler, zanaatkârlar ve tüccarlar gibi dört sınıfı göz önünde bulundurarak konuşuyordu. Böyle olsa bile insan doğasının ahlâki ve fizikî zafiyetine karşın bütün bir ırkın tanrısal öze sahip olduğu nasıl savunulabilir? İnsanın ahlâki zafiyeti Şinto'nun kötülük tanrıları, "hilekâr tanrılar" kuramıyla açıklanıyor. Bu tanrılar "İzanagi'nin yeraltı dünyasını ziyaret ettiği sırada bulaştırdığı pisliklerden doğan ve onların özelliklerini taşıyan çocuklarıdır". Fizikî zafiyetler ise imparatorluk ailesinin tanrısal kurucusu Ninigi-no-Mikoto'ya atfedilen bir efsaneyle açıklanıyor. Bu öyküde Uzunyaşam Tanrıçası İha-naga-hime (Prenses Uzun Kaya) kendisine eş olarak

gönderilir. Ancak çirkinliği nedeniyle Mikoto onu reddeder. Bu düşüncesizce davranış insan ömürlerinin kısalmasına yol açar.

Mitolojiler genellikle ailenin dinî reisi ya da ilkel kabile şeflerine çok uzun yaşam süresi tanır. Mitolojik zaman çizgisinde geriye doğru gidildikçe şefler sanki daha uzun süre yaşarlar. Japon mitolojisi bu kuralı bozan istisnalardan söz etmiyor. Ninigi-no-Mikoto'nun oğlu görünüşe göre Jakahibo'daki sarayında beş yüz seksen yıl yaşamış. Ancak Hirata: "Atalarıyla karşılaştıracak olursak kısa bir ömrü olmuştur" diyor.

Bundan sonra insan bedenleri güç kaybına uğrar ve insan ömrü kısalır, ancak bu yozlaşmaya karşın Japonlar tanrısal kökenlerinin izlerini korumayı sürdürürler. Öldükten sonra bu dünyayı terk etmedikleri gibi daha üst ve tanrısal bir konuma sahip oluyorlar...

Hirata böyle söylüyor. Kökenlerle ilgili Şinto kuramı tanrıların insan doğasına bağışladıkları bu özelliklerin ilk başta göründüğü kadar saçma görünmesini engelliyor. Modern Şintoizm yaşamın kökenlerini Güneşe bağlayan bu doktrinde belki bilimsel hakikate dair mikroskobik ölçekte bir şeyler bulabilir.

Şinto mitolojisindeki hiyerarşiyi anlamamıza en çok katkıda bulunan yazar Hirata'dır. Bu hiyerarşi eski Japon toplumunun örgütlenme biçimine birebir uymaktadır. En alt düzeydeki ruhlar halk arasında yaşayanlardır, bunlara yalnızca evlerdeki mihrap ya da mezarları önünde tapılmaktadır. Bunlardan sonra sıra insanlara nazik davranan tanrılar ya da Ujigamiler, yani artık topluluğu temsil eden tanrılar olarak tapınılan eski reislerin ruhlarındadır. Hirata, tüm Ujigamilerin büyük Tanrı İzumo, Oho-Kuni-nuşi-no-Kami'nin denetimi altında olduklarını söylüyor. Bunlar "büyük tanrının hizmetkârları olarak insanların doğum öncesi, yaşarken ve öldükten sonraki yazgılarını belirlerler". Bu, sıradan hayaletlerin görünmeyen dünyada klanlar ya da koruyucu tanrıların emirlerine boyun eğdiklerini ve yaşam sırasındaki kolektif tapınma koşullarının ölüm sonrasında da devam ettiğini gösteriyor. Hirata'nın yazdıklarından yapılan şu ilginç alıntı yalnızca birey ve Ujigami arasında var olduğu düşünülen ilişkileri

değil aynı zamanda eskiden doğduğu yeri terk eden kişiyi kamuoyunun nasıl yargıladığını da açıklıyor:

> "Bir adam yaşadığı yeri değiştirdiğinde terk ettiği bölgedeki Ujigamisiyle yeni taşındığı yerdeki Ujigamisi anlaşmak durumundadır. Bu koşullarda eski tanrıya veda edilerek en kısa sürede yeni tanrının yargılama alanı içine dâhil olmak ve tapınağını ziyaret etmekte yarar var. İnsanlar görünüş itibariyle pek çok nedenden dolayı yaşadıkları yeri değiştirebilirler. Oysa gerçek nedenler şunlardır: Bu yer değiştirmenin nedeni acaba Ujigamisine hakaret ederek onun tarafından kovulması mı yoksa bir başka Ujigamiyle gerçekleştirilen bir müzakere midir?"

Bu durumda herkesin hem yaşarken hem de öldükten sonra herhangi bir Ujigaminin kulu, hizmetçisi ya da vassalı olarak görüldüğü söylenebilir. Doğal olarak bu boy tanrıları arasında da tıpkı yaşayan reisler –toprağın efendileri– arasındaki gibi çok sayıda hiyerarşik mevki farkı vardır. Sıradan Ujigamilerden sonra değişik bölgelerde bulunan ve İşi-no-miya ya da birinci dereceden tapınaklar olarak adlandırılan belli başlı Şinto tapınaklarında kendilerine tapınılan tanrılar gelmektedir. Bu tanrılar çoğunlukla yeryüzündeyken çok büyük bölgeleri yöneten prensler ya da önemli daimyoların ruhlarıdır. Ancak bu türden ruhların hepsi bu kategoriye ait değildir. Bu ruhlar arasında birincil güçler – Rüzgâr, Ateş, Deniz– ya da unsurların yanısıra uzun yaşam, hasatların yazgısını belirleyen tanrılar vardır. En eski dönemlerde bunlar muhtemelen kabilelerin tanrıları olmuşlar, ancak gerçek öyküler uzun bir zaman önce hafızalardan silinip gitmiştir. Tüm diğer Şinto tanrıları üstünde İmparatorluk Kültünün tanrıları yer alır. Bunlar Mikadoların ataları olarak kabul edilir.

Şinto tapınma biçimleri arasında birinci sırada imparatorluk atalarına tapınma vardır, zira bu Devlet kültüdür. Oysa en eski kült bu değildir. En yüce olarak nitelendirilebilecek iki kült vardır: Ünlü İse mihraplarının temsil ettiği Tanrıça Güneş kültü ve büyük Kitzuki tapınağı tarafından temsil edilen İzumo kültü. İzumo tapınağı en eski kült merkezidir. Bu tapınak Tanrılar

(İzumo) Bölgesindeki en önemli tanrı olan Oho-Kuni-nuşi-no-Kami ve Tanrıça Güneşin erkek kardeşinin oğluna adanmıştır. Kurucu İmparatorluk hanedanlığı lehine krallığına son verilen Oho-Kuni-nuşi-no-Kami "Görünmeyen Ülke", yani Ölüler Dünyasının Kralı olmuştur. Öldükten sonra tüm insanlar onun kasvetli ruhlar krallığına gider, o tüm Ujigamilere hükmeder. Öyleyse onu Ölüler İmparatoru olarak adlandırabiliriz.

Hirata: "En uygun koşullarda bile insan yüz yıldan daha fazla yaşamayı umamaz. Öldükten sonra Oho-Kuni-nuşi-no-Kami'nin "Görünmeyen Dünyasına" gidip onun vassalı olacağınıza göre şimdiden onun önünde nasıl yere kapanacağınızı öğrenin" diyor.

Coleridge'in "Kabil'in Uzun Yolculuğunda"da yazdığı olağanüstü satırlarda uydurduğu tuhaf hayal eski Şinto inancıyla ilgili bölümlerden birinin açıklaması gibidir: "Rabbimiz yaşayanların Tanrısıdır; Ölülerin başka bir Tanrısı vardır..."

Eski Japonya'da Yaşayanların Tanrısı doğal olarak Mikado idu. Bu canlı kanlı bir tanrıydı – *Arahito-gami*. Onun sarayı ulusal tapınaktı, yani en Kutsal tapınaktan daha Kutsal bir tapınak. Bu sarayın sınırları içinde *Kaşiko-Dokoro*, yani "Korkuyla Karışık Saygı Mekânı" (yalnızca Saray mensuplarının gelip tapınma hakkına sahip oldukları İmparatorluk Atalarının yaşadıkları bina) vardı. Bu kültün halk versiyonu yalnızca İse'de vardır. İmparatorluk ailesi Kitzuki, İse ve diğer önemli tapınaklarda her zaman yaptığı gibi vekâleten gönderdiği insanlar aracılığıyla ibadet edebilirdi. Eskiden pek çok tapınağın bakım ve onarım masrafları ya tamamen ya da kısmen imparatorluk ailesi tarafından karşılanırdı. Belli bir öneme sahip tüm Şinto tapınakları birinci ve ikinci derece tapınaklar olmak üzere ikiye ayrılırdı. Birinci kategoriye mensup 304, ikinci kategoriye mensup 2.828 tapınak vardı. Oysa bu resmî sınıflandırma sayısız yerel tapınağı kapsamıyordu. Günümüzde Şintoist mihrap sayısı 195.000'i geçiyor.

Öyleyse İzumo'da bulunan önemli Oho-Kuni-nuşi-no-Kami kültünü bir kenara bırakacak olursak, atalara yönelik dört ayrı tapınma biçimi olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar: ev içi din, Ujigami dini, değişik bölgelerde bulunan belli başlı (İşi-no-Miya)

mihraplar(ı) önünde tapınma ve Ulusal İse kültüdür. Gelenekler şimdi bütün bu kültleri biraraya getirdi ve Şintoist mümin bütün bu tanrılara sabah duası sırasında toplu halde tapınıyor. Bu mümin kimi zaman bölgesindeki en önemli mihrabı ziyaret ediyor ve yapabilirse İse'ye hacı olmaya gidiyor. Her Japon'un yaşamı boyunca bir kez İse tapınaklarını ziyaret etmesi ya da buralara kendi adına vekil göndermesi gerekiyor. Doğal olarak çok uzak kırsal bölgelerde oturan insanların bu ziyareti gerçekleştirme olanağı yok. Ancak yapılacak masrafları önceden taksit taksit toplayarak cemaat adına Kitzuki ya da İse'ye hacı göndermeyen tek bir köy bile yok. Üstelik her Japon, Şintoizmin en yüce tanrılarına kendi evinde hürmet gösterebilir. "Tanrılara yönelik rafların" (*Kamidana*) üstüne ilâhi koruyucunun verdiği sözlerin yazıldığı tabletler konulur – bunlar İse ya da Kitzukili rahiplerin dağıttıkları kutsal büyülü sözlerdir. İse kültünde bu tabletler çoğunlukla tapınak tahtasından yapılır. En eski âdetlere göre bu tapınaklar yirmi yılda bir yeni baştan inşa edilir ve yıkılan tapınağın tahtaları tabletlere bölünerek bütün ülkeye dağıtılır.

Atalar kültüyle ilgili yakından incelemeye değer bir başka gelişmeyse meslek ve zanaatlara önderlik eden tanrıların kültleridir. Ne yazık ki bu konuda ayrıntılı açıklamalara sahip değiliz. Eskiden insanlar bu kültle bugünküne oranla çok daha yakından ilgilenir ve düzenli dua ederlermiş. O dönemlerde yapılan işler kuşaktan kuşağa aktarıldığından zanaatkârlar loncalar, hattâ neredeyse kastlar şeklinde örgütlenirlerdi. Her lonca ya da kastın hiç kuşkusuz kendine ait bir tanrısı vardı. Kimi zaman meslek tanrıları muhtemelen Japon işçilerinin ataları, kimi zamansa Çin ya da Kore kökenliydiler. Göçmen zanaatkârların çok eski tanrıları kültlerini de Japonya'ya taşımışlardı. Belli bir dönemde pek çok, hattâ tüm loncalar büyük bir olasılıkla dinî bir örgütlenmeye sahipti ve kabul edilen çıraklara yalnızca bir meslek değil aynı zamanda bir kültün kuralları öğretiliyordu. Dokumacılar, çömlekçiler, marangozlar, demirciler, ok ve tekne imalatçılarının loncaları vardı. Bu mesleklerin kimilerinin günümüzde hâlâ dinî bir özellik taşıyor olması eski örgütlerinin de dinî bir niteliğe sahip olduğunun kanıtıdır. Örneğin, marangozlar hâlâ Şintoist

geleneğe uygun bir şekilde çalışırlar. İş belli bir aşamaya geldiğinde usta bir rahip giysisi giyer, belli ritleri yerine getirip belli duaları okur ve tanrıların yeni inşa ettiği evi korumasını diler. Oysa eskiden en kutsal meslek kılıç imalatçılığıydı. Bu usta da bir rahip giysisiyle çalışır ve ince bir demir şeridini bir sıvıya batırırken Şintoist arınma ritlerini yerine getirirdi. Örsünün önüne en eski Şinto simgelerinden biri olan pirinç saplarından yapılmış kutsal urganı (şime nawa) asardı. Bu sırada aile üyeleri dâhil hiç kimse ona ne seslenebilir ne de atölyesine girebilirdi. Bu usta yalnızca kutsal ateş üstünde pişen yemekleri yiyebilirdi.

Bununla birlikte 195.000 Şinto mihrabı boy, lonca ya da ulusal kültlerden daha fazlasını temsil ediyor.

Pek çok mihrap tek bir tanrıya ait değişik ruhlara adanmıştır, zira Şinto dini bir insan ya da bir hayvana ait ruhun birçok parçaya bölünebileceğini kabul ediyor. Bölünen her bir parça ayrı bir özelliğe sahip olabilir ve bunlara *waka-mi-tama*, yani "bölünmüş yüce ruhlar" denir. Örneğin, beslenme Tanrıçası *Toyo-uke-bime* bölünerek ağaçların tanrısı *Kukunoşi-no-Kami* ve otların tanrıçası *Kayanu-hime-no-Kami*'yi oluşturmuştur.

Bütün tanrılar ve insanların biri Yumuşak biri Haşin olmak üzere iki Ruha sahip oldukları varsayılmaktadır. Hirata'ya göre Büyük Tanrı İzumo'nun Haşin Ruhuna bir tapınakta tapınılırken, Yumuşak Ruhuna da bir başka tapınakta tapınılmaktadır.[1]

Öte yandan pek çok Ujigami tapınağının aynı tanrıya adandığını unutmamak gerek. Üstelik pek çok önemli mihrapta pek çok farklı tanrıya yakarılmaktadır. Dolayısıyla günümüzde var olan Şinto tapınaklarının sayısı ne tapınılan tanrı sayısı ne de değişik kültlerin sayısını ifade eder. *Ko-ji-ki* ve *Nihongi*'nin sözünü ettikleri her tanrının bir mihrabı vardı. Bunların dışında kalan –sonradan yüceltilenler de dâhil olmak üzere– yüzlerce tanrının kendilerine ait tapınakları vardır. Örneğin pek çok tapınak tarihî kişiliklere –önemli bakanlar, kaptanlar, yöneticiler, bilginler, kahramanlar ve üstün niteliklere sahip devlet adamlarının ruhla-

[1] İnsanların da bir Yumuşak bir de Haşin Ruhları vardı. Ancak bir Tanrı: Haşin, Yumuşak ve İyiliksever olarak üç ayrı ruha sahipti. Bunlara sırasıyla, Ara-mi-tama, Migi-mi-tama ve Saki-mi-tama deniyordu.

rına– adanmıştır. İnsanlar her gün çok sayıda tapınağa giderek İmparatoriçe Jingo'nun art arda altı imparatora hizmet eden ve üç yüz yaşında ölen ünlü bakanı *Take-no-uji-no-Sakane*'ye yakarır, zira bu kişi "insan yaşamını uzatan ve bilgelik kazandıran" bir varlığa dönüşmüştür. Eskiden imparator Deygo'nun atadığı bir bakan olan *Sagewara-no-Mişizane*'nin ruhuna *Tenjin ya da Temmangu* adı altında Güzel yazı Tanrısı olarak tapılmaktadır. Çocuklar her yerde kendisine ilk yazılı ödevlerini sunmakta ve mihrabı üzerine konulan derince bir çanağın içine yazı fırçalarını bırakmaktadırlar. 12. yüzyılda yaşanan ünlü bir trajedinin kurbanları ve kahramanları olan *Soga* kardeşler kendilerine kardeşlik duygusunun yaşatılması amacıyla dua edilen tanrılara dönüşmüşlerdir. Cizvit Hıristiyanlığının baş düşmanı ve Hideyoşi'nin en değer verdiği kaptan *Kato-Kiyomasa*'ya hem Budistler hem de Şintoistler tapar. İyeyasu'ya *Toşogu* adı altında tapılmaktadır. Özetle Japon tarihinin pek çok önemli isminin anısına tapınaklar yaptırılmıştır. Eskiden *daimyo*ların ruhlarına hem torunlarının vassalları hem de onların torunları tapardı.

Ziraat ve zanaat alanlarına yol gösteren ruhlara –ya da köylülerin ipek böceği tanrıçası, pirinç tanrıçası, Rüzgâr ve Zaman tanrıları gibi özellikle yakardıkları tanrılara– adanan tapınakların dışında, Japonya'nın hemen her bölgesinde tövbe edilen tapınaklar olarak adlandırdığım tapınaklar vardır. Bu Şinto mihrapları büyük bir haksızlığa uğramış ya da büyük bir talihsizliğin kurbanı olmuş insanların ruhlarını teskin etme amacıyla oluşturulmuş olabilir. Bu kült oldukça ilginç bir özelliğe sahip, zira ruha tapınan kişi tanrılaştırılan ve bu arada yaşamı boyunca kötülük ya da talihsizliğe uğramış varlığa kendisini kötülük ya da talihsizlikten koruması için dua ediyor.

İzumo'da bir kadının ruhuna adanmış bu tapınaklardan birini keşfettim. Bu kadın eskiden bir prensin gözdesi olmuş. Kıskanç rakibelerinin entrikaları sonucunda intihara sürüklenmiş. Efsaneye göre çok güzel saçları varmış, ancak simsiyah değillermiş. Rakibeleri hiç durmadan bunu yüzüne vururlarmış. Oysa günümüzde çocukları kestane rengi saçlara sahip anneler bu tapınağa giderek güzel gözdenin ruhuna çocuklarının saç rengini

siyaha çevirmek amacıyla yalvarıyorlar. Kendisine örülmüş saçlar ve renkli Tokyo gravürleri sunuyorlar, zira söylentilere göre bu gravürleri severmiş.

Aynı bölgede efendisinin yokluğunda üzüntüden solup eriyen ve ölen genç bir kadının ruhuna adanmış bir mihrap var. Genç kadın giden efendinin dönüşünü daha iyi görebilmek amacıyla her gün aynı tepeye tırmanırmış. Mihrap onun bekleme noktası üstüne inşa edilmiş. Bugün kadınlar giden kocalarının dönüş mutluluğunu yaşayabilmek amacıyla buraya gelip dua ediyorlar.

Benzer bir teskin etme amaçlı tapınmayla mezarlıklarda karşılaşılıyor. Acıma duygusuna sahip bir halk başkaları tarafından intihara sürüklenen ya da yasal açıdan suçlu görünmekle birlikte vatanseverlik duyguları ya da insanların hoşlarına giden başka nedenlere boyun eğdikleri için öldürülen insanların ruhuna tapınmak istiyor. İnsanlar onların mezarlarına adaklar sunuyor ve dualar ediyor. Mutsuz âşıkların ruhlarını yardıma çağıranlar aynı dertten muzdarip gençler.

Diğer teskin edici kült biçimleri arasında hayvanların --özellikle de ev hayvanlarının-- ruhlarına yönelik küçük mihraplar yapılmasını isteyen eski bir âdet var. Bu mihraplar hayvanların sessiz sedasız bir şekilde gerçekleştirdikleri bir hizmet karşılığında yeterince ödüllendirilmemeleri nedeniyle duyulan minneti göstermek ya da kendilerine haksız yere yapılan işkenceyi telafi ettirmek amacıyla yapılır.

İncelememiz gereken bir başka koruyucu tanrı kategorisi de insanların evlerinde ya da bu evlerin çevresinde yaşayanlardır. Eski mitolojide bunlardan birkaçına rastlıyoruz. Bunlar hiç kuşkusuz Japonların atalar kültünden kaynaklanıyor. Yabancı kökenli olanlar da var, bir tapınağa sahip olmayanlar da. Bazılarıysa *Animizm*'i temsil ediyor. Bu kategoriye mensup tanrılar Yunanların *daimon*'larından çok Romalıların *dii genitales* dediklerine benziyor. Kuyuların tanrısı *Suijin Sama*, Fırın tanrısı *Kojin* (Japonya'daki tüm mutfaklarda ya ona adanmış minik bir mihrap ya da onun isminin yazılı olduğu büyülü bir nesne vardır). Kazan tanrısının adı *Kudo-no-Kami*, kâse tanrısının adıysa *Kobe-no-Kami*'dir. Söylentiye göre yılan görünümünde ortaya

çıkan Göletlerin Efendisinin adı İke-no-Nuşi, insanlara tarlalarını ilk kez nasıl bereketli hale getireceklerini öğreten Tuvalet tanrıları –bunlar genellikle kâğıttan erkek ya da kadın siluetleri şeklinde temsil edilir, ancak yüz çizilmez–, Ateş, Odun ve Metal tanrılarının yanısıra Bahçeler, Tarlalar ve Korkuluklar, Köprüler, Tepeler ve Irmakların tanrıları vardır, keza Ağaçların da. Zira Japon mitolojisinde orman perileri vardır. Bütün bu tanrılar Şintoizmin ürünüdür. Öte yandan yollar özellikle Budist tanrıların koruması altındadır. Sınır tanrılarıyla –Latincedeki *termes*– ilgili bilgi toplayamadım. Köy topraklarının sınırlarında yalnızca Buda figürleriyle karşılaşılıyor. Oysa tüm bahçelerin Kuzey tarafında *Kimon*, yani "Şeytan Kapısı" –başka bir deyişle Kötülüğün geldiği yönün– karşısında küçük bir Şinto mihrabı bulunur. Bu pek çok Şinto tanrısına adanmış küçük mihraplar yaşanan yeri kötü ruhlardan korur. Bu *Kimon* inancı doğal olarak Çin'den ithal edilmiştir.

Bununla birlikte evin her bölümü, her kiriş hattâ her mutfak ya da ev eşyasının görünmeyen bir koruyucuya sahip olmasının Çin etkisiyle gerçekleştiğini söylemek zor. Bir ev inşaatının –ev mimarisinin yabancı bir modaya uygun olması durumu dışında– dinî bir eylem olduğu ve evi inşa eden ustanın bir rahibin görevlerini yerine getirdiğini söyleyebiliriz.

Bu da bizi animizme yönlendiriyor. Çağdaş evrimcilik ekolüne mensup biri animizmin atalar kültünden önce geldiği gibi modası geçmiş bir düşünceyi herhalde benimsemez. Zira bu düşünce cansız nesnelerin ruhlarına olan inancın bir insan ruhuna olan inançtan önce geldiği gibi bir varsayımı içerir. Günümüz Japonya'sında animist inançlar ve Şintoizmin ilkel biçimlerini birbirlerinden ayırmak hayvanların dünyasını bitkilerin dünyasından ayırmak kadar zordur. İlkel Şinto edebiyatında bugünkü kadar gelişmiş bir animizmle karşılaşılmıyor. Bu gelişme hem zamana yayılmış hem de Çin inançları tarafından etkilenmiş olabilir. Oysa *Ko-ji-ki* bize "ateşböcekleri gibi parıldayan ve Mayıs sinekleri kadar düzensiz kötülük tanrılarının" yanısıra "kayaları, odun parçalarını ve yeşil suların köpüklerini konuşturan cinlerden" söz ediyor. Bu da bize animist ya da fetişist kavramların Çin

etkisinden önce de var olduğunu kanıtlıyor. Animizmin zamana direnen inatçı (tuhaf biçimlere sahip taş ya da kaya parçalarına tapınma gibi) bir kültle birleştiği yerde karşımıza genellikle Şinto tapınma biçiminin çıkması bir rastlantı olamaz. Bu nesnelerin önüne çoğu kez Şinto inancına özgü bir engel olan *torii* (tapınakların kutsal alanına girilen tören kapısı) konur.

Çin ve Kore etkisiyle birlikte gelişen animizm nedeniyle eski Japonya'da insanlar gerçekten bir ruhlar ve cinler dünyasında yaşıyorlardı. Bunlar insana mırıldanan göletler, gürleyen çağlayanlar, inildeyen rüzgâr ve hışırdayan ağaç yaprakları, cırlayan böcekler, doğanın çıkardığı tüm sesler aracılığıyla sesleniyordu. İnsanın görebildiği tüm hareketler –dalgalar, otlar, sisler ya da bulutlar bir ruhun varlığının belirtisiydi– hattâ yol üstündeki taşlar görünmez ve korkutucu bir yaşamın göstergesiydi.

TAPINMA VE ARINMA

Eski zamanların Japonya'sındaki ilkel din canlılar dünyasının tamamen ölüler dünyasına boyun eğmesini istiyordu. Her Japon yaşamı boyunca ruhların gözetimi altında yaşıyordu. Evinde ataların ruhları hiç durmadan kendisine bakıyordu, sokakta inandığı dinin tanrısı attığı her adımda kendisine eşlik ediyordu. Yaşam ve ölüme ait görünmez güçler: ışık ve gölge, zaman ve mevsimler, rüzgârlar ve gelgit olayları, bulutlar ve nehirler, sağlık ve hastalık dâhil her şeyi egemenlikleri altına almışlardı.

Elle tutulması olanaksız atmosfer bir tür hayalet-deniz, bir ruhlar okyanusuydu. Bizzat sürdüğü toprak ölülerin özlerinin karıştığı bir varlıktı. Ağaçlar perili ve kutsaldı. İnsanlar kayalar ve taşların bilinçli bir ömür sürdürdüklerine inanıyordu.

Yaşamının her ânında kendisine örnek olan o görünmez dünyaya ait kusursuz uyum görevlerini eksiksiz bir şekilde yerine getirme zorunluluğu duymasını sağlıyordu.

En önemli Japon tanrılarının isimlerini sayabilecek bilge kişi sayısı çok azdır. En dindar insan bile ettiği dualar sırasında bu inanılmaz sayıdaki tanrıların hepsinin ismini sayamaz. Günümüze yakın bir dönemde Şinto rahipleri müminin işini kolaylaştırmaya çalıştılar ve kendisine her gün tüm tanrılara genel olarak

seslenen tek ve kısa bir dua okumasını, kimi özel tanrılara yönelik olarak da belli birkaç sözcük mırıldanmasını öğütlediler. Böylelikle zaten zorunluluğun yol açtığı bir âdeti de onayladılar. Hirata bu konuda:

"Değişik görevleri olan tanrı sayısı o kadar çok ki, yalnızca en önemlilere isimleriyle seslenip, diğerleri için genel nitelikte bir dua mırıldanmak uygun olacaktır" diyor.

Yazarımız insanlara her gün hoşlarına giden on duayı tekrarlamalarını emrediyor. Çok meşgul olan insanların görevleriniyse hafifletiyor:

"Her gün çok sayıda işle ilgilendikleri için tüm duaları okuyamayanlar: 1. İmparator sarayı; 2. Evdeki ruhlar rafı *Kamidana*; 3. Atalarının ruhları; 4. Yol gösteren yerel tanrı; 5. Kendi mesleklerinde yol gösteren tanrıya tapınmakla yetinebilir" diyor.

Hirata bu insanlara her gün "ruhlar rafı" önünde şu duayı söylemelerini öğütlüyor:

> "Önce İse'deki iki sarayın büyük tanrısına saygıyla tapın – sekiz yüz dolayında saymakla bitmeyecek yeryüzü tanrısı, Sekiz Adadan oluşan büyük ülkenin tüm köyleri, tüm adaları, tüm bölgelerinde kendilerine büyük ve küçük tapınakların adandığı bin beş yüz dolayındaki saymakla bitmeyecek tanrıyla– bu saraylara hizmet eden bin beş yüz dolayındaki tanrı ve alt Dal Sarayları ile alt Dal Tapınaklarının tanrılarına ve bu yüce raf üstüne oturtulmuş mihrapta yaşamak için dua ettiğim ve kendisine her gün taptığım *Sohodo-no-Kami*'ye bütün bu tanrıların hepsine onların önünde farkında olmadan işlediğim günahları tenezzül edip bir daha işlememi sağlamaları için endişe ve saygıyla yalvarıyorum. Ayrıca sahip oldukları güç ölçüsünde beni kutsamaları, bana yardımcı olmaları ve gösterdikleri tanrısal örneğin izinden gitme ve bu *Doğru yolu* izleyerek arzularını yerine getirme gücü vermeleri için yalvarıyorum."

En büyük Şinto kuramcısının gözünden nasıl dua edilmesi gerektiğini gördük. *Sohodo-no-Kami*'ye yönelik anıştırma dışında kalan bölümün özü her sabah tüm Japon evlerinde hâlâ yinelenen

bir dua olmayı sürdürüyor. Bu dua yalnızca biçimsel anlamda kısaltıldığından eski rit basitleştirilmiş haliyle yoluna devam ediyor. En eski Şinto bölgelerinden biri olan İzumo'da bir mümin uyanır uyanmaz abdest alıyor. Yüzünü ve ağzını temizledikten sonra güneşe dönerek iki elini birbirine vuruyor ve başını eğerek mütevazı bir şekilde özetle şu basit sözleri yineliyor:

"Ey Yüce Varlık bugün de sana selam olsun!"

Güneşe yönelik bu selamlama aynı zamanda her vefalı kulun tanrıça Güneşin oğlu olan İmparatorluk Atasını selamlama yükümlülüklerini de yerine getirmesini sağlıyor. Bu rit her gün açık havada ve ayakta yineleniyor. Yalınlığı insanı etkiliyor. Vahşi Oki sahilinde kayığının baş tarafında çıplak ve ayakta duran genç bir balıkçının siluetini anımsıyorum. Yükselen güneş ışığı altında tapma işareti olarak ellerini çırptığında parlak kızıl ışık ona bronz bir heykel görünümü veriyordu. Gene Fuji dağının en yüksek tepelerinde ayakta duran bir grup hacının yüzlerini Doğuya çevirip, ellerini eski ritme uygun bir şekilde çırparak hep birlikte dua edişlerini çok net bir şekilde anımsıyorum.

Belki de on ya da yirmi bin yıl önce tüm insanlık Gündüzün Efendisine böyle tapıyordu.

Güneşi selamlayan mümin evine dönerek *Kamidana* ve ataların tabletleri önünde dua eder. Diz çökerek İse ya da İzumo gibi büyük tanrılara, bölgesindeki belli başlı tapınakların tanrılarına, Tanrı Ujigami'ye –son olarak da Şintoizmin binlerce tanrısına– yakarır. Bu duaları alçak sesle yineler. Ocağını (evini) kuran atalarına şükreder ve daha üst düzey tanrıların yardımı ve korumasını talep eder.

Japonya'da muhtemelen en geri kalmış bölgelere kadar varlığını koruyan bir başka dine bağlılığı gösteren âdet de, her sabah İmparatorluk Sarayı yönünde eğilmedir. Bu dinî saygı gösterisine sık sık tanık oldum. Hattâ Tokyo'yu ziyarete gelen köylülerin bunu sarayın parmaklıkları önünde yaptıklarını anımsıyorum. Bunlar sık sık köylerine gittiğim, tanıdık köylülerdi. Tokyo'ya gelir gelmez beni buldular, onları Saraya götürdüm. Ana giriş kapısı önünde durdular, şapkalarını çıkardılar, eğilip tanrıları ya da Yükselmekte olan Güneşi selamlarcasına ellerini çırptılar...

Bu işi böylesine saygılı, yalın ve ağırbaşlı bir şekilde yapmaları beni çok etkilemişti.

Sabah atalara yöneltilen dualar iyi bir Şintoistin yerine getirmesi gereken tek dinî görev değildir. En üst kategoriden tanrılara ayrıca ibadet etmesi gerekiyor. Atalar mihrabı aşağı yukarı Romalıların *lararium*'una denk geliyor. Oysa ailenin özel olarak taptığı iki yüce tanrının simgeleri olan *tema ya da o-nusa*'sıyla birlikte ruhlar rafı Latin âdetince Penatlara (evcil tanrılar) tapmaya ayrılan bölümle karşılaştırılabilir.

Atalara ve aile tanrılarına yönelik bu iki kültün kendilerine özgü bayram günleri var. Başka bir deyişle atalara ayrılan günlerde bütün aile üyeleri evde gerçekleştirilen rit için biraraya gelir. Şintoist aynı zamanda Ujigami bayramlarına ve özellikle de dokuz büyük ulusal kült bayramına katılır. Zira toplam on bir günlük bir süre içinde dokuz gün atalara tapınmaya ayrılır.

Kamusal ritler tanrıların hiyerarşik sıralamadaki yerlerine göre değişmekle birlikte hepsine adaklar sunulur ve dua edilir. Yalnız en üst düzey tanrılara abartılı bir şekilde ibadet edilir. Törenler: tören alayları, müzik, şarkılar ve dansları içerir. Çok küçük tapınaklarda az sayıda tören yapılır ve yalnızca yiyecek adanır. Büyük tapınaklarda hiyerarşik sıralamaya uygun rahip ve rahibe (*miko*) grupları yaşar. Rahibeler genellikle rahiplerin kızlarıdır. Gerçekleştirilen törenlerde arkaik özelliğin en somut şekilde ortaya çıktığı yer 14. yüzyıla kadar her zaman bir İmparator kızının rahibelik yaptığı İse tapınağıdır. Budizm tarafından belli bir süreliğine etkilenmekle birlikte yok edilemeyen eski din on iki yüzyıl öncesinin tüm özelliklerini koruyor. Bu kutsal alanda zaman sanki peri masallarındaki büyülü saraylar örneği durmuş görünüyor. Çok yüksek ve tuhaf yapıların biçimleri buna alışkın olmayanları şaşırtıyor. Tapınağın iç bölümü bomboş denilebilecek bir yalınlıkta. Burada –dik duran sırıklara asılmış simgesel adak ve görünmeyen tanrıların göstergeleri sayılan *gohei* denilen şu tuhaf kesimli kâğıt parçaları dışında– hiç put, süs ya da simge yok. Tapınaktaki tanrı sayısı sırıklara asılı *gohei* kâğıtlarının sayısına bakılarak bulunabilir. Burada mekân, sessizlik ve geçmişin anısı dışında insanı etkileyen bir şey yok. En gizli mihrabın üstü

örtülü. Örtünün altındaki çok sayıda zarf içinde bronz bir ayna, eski bir kılıç *ya da* herhangi bir nesne olabilir. Hepsi bu kadar. İkonolardan bile daha eski olan bu inanç biçiminde imgelere yer verilmiyor. Bu inanç sisteminin tanrıları ruhlar. Bu bomboş kutsal alanlarda hüküm süren sessizlik insanı her türlü imgeden çok daha fazla korkutuyor ve saygılı davranmasını sağlıyor.

Bir Batılı gözüyle bakınca ritler ve kültle ilgili nesneler insana çok tuhaf görünüyor. Örneğin, kutsal ateş modern bir yöntemle yakılamaz, zira bu ateşle tanrıların yemekleri yapılıyor. Ateş iki odun parçası birbirine sürtülerek yakılıyor. Büyük rahipler kutsal beyaz renkli giysiler giyiyorlar. Eski dönemlerde senyörler ve prenslerinkine benzeyen yüksek başlıklı şapkalar taşıyorlar. Yardımcıları mevkilerine göre değişik renkte giysiler giyiyorlar. Hiçbiri yüzünü tamamen tıraş etmiyor. Hattâ kimileri sakallı, kimileri de yalnızca bıyık bırakıyor. Bu öğretmen rahiplerin tavır ve davranışları betimlenmesi zor bir ilkel soyluluk sergiliyor. Her hareketleri gelenekler tarafından belirlenmiş, bir *kanuşi*'nin bu hareketleri hakkıyla yerine getirebilmesi için çok uzun bir hazırlık döneminden geçmesi gerekiyor. Bu kişi babasının rahipliğini devraldığından çok erken yaşlardan itibaren eğitim görmeye başlıyor. Böylelikle zaman içinde edindiği sakin kalabilme yeteneği insanı şaşırtıyor. Tören sırasında *kanuşi* bir adamdan çok bir heykele benziyor, sanki görünmeyen bir mekanizmaya boyun eğen bir puta dönüşüyor. Tanrılar gibi gözlerini asla kırpmıyor, kırpsa da biz göremiyoruz. Bir gün büyük bir Şinto töreni sırasında birçok Japon dostla birlikte at üstündeki genç bir rahibin ne kadar süreyle gözünü kırpmayacağını gözledik. Atı bir ara çok aksilik etmesine karşın ne gözleri ne de göz kapaklarını kesinlikle oynatmadı.

Büyük tapınaklarda kutlanan bayramlar sırasında üç tören yapılıyor. Birincisinde adaklar sunuluyor, ritüele özgü dualar ediliyor ve rahibeler dans ediyor. Gelenek bu süreçlerin her birini çok ayrıntılı bir şekilde belirlemiş. Adaklar kırmızı toprak kaplar içinde sunuluyor. Bu kapların içine şekerli ekmek, balık, deniz yosunu, meyveler, kümes hayvanları şeklinde haşlanmış pirinç konuyor. Pirinç rakısı binlerce yıldan bu yana üretilen

testilere konuyor. Bu adaklar tapınağa beyaz odundan yapılma üstünde ilginç şekiller bulunan tepsiler üstünde götürülüyor. Bunlar beyaz odundan yapılma gene ilginç şekiller içeren masalar üstüne bırakılıyor. Bunları taşıyan insanların yüzleri yalnızca gözleri açık kalacak şekilde kâğıtla örtülüyor, zira insan nefesinin tanrıların yiyeceğine bulaşmaması gerekiyor. Bu yüzden rahip yardımcıları tepsileri kollarını öne uzatarak taşıyorlar...

Hiç kuşkusuz Japonca yazılmış bilinen en eski belgeler olan *norito*'lara ya da Şinto ritüellerine göre geçmişte rahipler yemeklerden daha değerli adaklar sunarmış.

Tatsuta'nın Rüzgâr tanrılarına yönelik ritüel duasından bir bölümü Satow'un çevirdiği metinden aktarıyoruz. Bu metin *norito*'ların diliyle ilgili çok güzel bir örnek olmasının yanısıra ilkel dönemlerde yapılan büyük törenlerin niteliği ve sunulan adakların türü hakkında değerli bir belgedir:

> "Gençlik Tanrısına çok değerli adaklar sunmak gerektiğine göre ona çeşit çeşit adaklar sunacağım. Kendine giysiler yapması için parlak, ışıldayan, hem esnek hem de sert kumaşlar –beş farklı şeyle, bir kalkan ve bir mızrağın yanısıra bir de eğerlenmiş at sunacağım. Bakire tanrıçaya değişik türde adaklar sunacağım. Ona giysiler, altından bir iplik kutusu, bir *tatari* (büyü), altından bir yumak, parlak, ışıldayan, yumuşak ve sert kumaşlar ve beş farklı şeyden –eğerlenmiş bir at– sunacağım. İçecek olarak bira küplerini çok yükseğe koyacağım. Bira küplerini dolduracak ve saplarını yan yana dizeceğim. Yumuşak ve sert taneli tahıl bırakacağım. Tepelerde yaşayan şeylere yumuşak ve sert tüylü şeyler bırakacağım. Büyük tarlalarda yetişen şeylere yumuşak ve acı otlar sunacağım. Mavi deniz adlı tarlada yaşayan şeylere büyük ve küçük yüzgeçli şeylerle derin ve sığ sularda yetişen bitkiler sunacağım. Yüce tanrılar gürültü patırtı çıkarmadan yüreklerine bıraktığım –bir tepecikler dizisi şeklinde yan yana yerleştirdiğim– bu büyük adaklardan hoşlanır ve yeterli görürlerse; Gökyüzünün altındaki Bölgede yaşayan Büyük Halkın ürettiklerini kötü rüzgârlar ve fırtınalı denizlerden korumaya

> tenezzül ederlerse belki onları kutsar ve olgunlaşmalarına razı olurlar. İşte o zaman, yani sonbaharda tanrılara ilk olgunlaşan meyveleri sunacağım, bira küplerini yükseğe yerleştirecek ve içlerini dolduracağım, küplerin saplarını yan yana dizeceğim. Yamato ülkesinin prensleri, danışmanları, memurları, altı çiftliğin hizmetçileri bu yüzden geldi. Hattâ erkekler ve dişilerin hepsi geldi. Bu yılın dördüncü ayında toplandılar ve karabataklar gibi boyunlarını her şeye kadir tanrıların huzurunda eğerek övücü şarkılar söylediler, şu sıradaysa Güneş tüm heybetiyle yükseliyor."

Günümüzde adaklar artık "bir tepecikler dizisi şeklinde yan yana yerleştirilmiyor". "Dağlar ve denizlerde yaşayan her şeyi" kapsamıyor. Buna karşın muazzam bir sessizlik var ve tören görkeminden hiçbir şey yitirmemiş. Kutsal dans da oldukça ilginç. Tanrıların mihraplarının önündeki yemeklerini yedikleri ve içkilerini içtiklerine inanıldığı bir sırada genç rahibeler kızıl ve beyaz giysileriyle flüt ve davullar eşliğinde zarif bir şekilde hareket ediyorlar. Ellerindeki yelpazeleri sallıyorlar ya da bir yandan kutsal alanın etrafında dönerken bir yandan da ellerindeki minicik zilleri çalıyorlar. Batılı düşünce yapısı *miko*ların yaptığı hareketleri sözcüğün gerçek anlamında bir dans olarak kabul edemez. Oysa bunun son derece zarif bir gösteri olduğu söylenebilir. Atılan her adım, bedenin her pozisyonu tarihini belirlemenin olanaksız olduğu çağlar öncesine ait geleneklerin ürünü. Batılı bir kulak bu hareketlere eşlik eden müziğin bir melodiye benzemediğini söyleyecektir. Oysa tanrıların hoşuna gittiği kesin, zira iki bin yıldan bu yana yenilemeyi düşünmemişler.

Sizlere bu törenleri İzumo'da gördüğüm şekliyle betimledim. Bu törenler bölgesel külte göre değişiyor. Oysa ziyaret ettiğim İse, Kasugo ve Kompira mihraplarında gördüğüm sıradan rahibeler küçük kızlar. Evlenecek yaşa geldiklerinde bu işi bırakıyorlar. Kitzuki'de rahibeler kadın, bu iş kuşaktan kuşağa aktarılıyor ve evlendikten sonra bile kadınlar bu işi yapmayı sürdürebiliyorlar.

Eskiden *miko*luk basit bir hizmetten öte bir şeydi. Öğrendikleri şarkılar ilkel dönemlerde kendilerini tanrıların eşleri olmaya

adadıklarını gösteriyor. Hâlâ dokunduğu şeylerin kutsal olduğu, onun eliyle ekilen buğdayın kutsandığı düşünülüyor. Belli bir dönemde falcılık yaptıkları, tanrıların vecd halindeki bu kadınların ağzından konuştuğu söyleniyor. Bu en eski dinin şiirsel yanı özet olarak: Görünmeyen varlığın mihrabı önünde beyaz ya da altın renkli olağanüstü kelebekler gibi hareket eden küçük rahibeler, tanrıların çocuk-eşleridir. Bu gelişip serpilme yaşlarında topluluğa ait okula gitmek zorunda olsa bile *miko* her zaman genç Japon kızlarına özgü zarafetin canlı bir örneğidir. Evde aldığı özel eğitim sayesinde aşırılıklardan kaçar, mütevazı bir şekilde davranır, masumiyetini korur, en önemsiz hareketleri bile son derece zariftir, her konuda tanrıların gözdesi olarak kalmayı hak eder.

Arınma töreni Şinto dinine özgü eylemlerin en önemlisidir. Bu törene "kötülüklerin kovulması ya da onlardan kurtulma" anlamına gelen *o-harai* denir.

Antik dönem Atina'sında her yıl benzer bir tören yapılırdı, Roma'daysa dört yılda bir böyle bir tören yapılırdı. *O-harai* töreni eski takvime göre biri altıncı, biri dokuzuncu ayda olmak üzere yılda iki kez yapılırmış. Roma'daki arınma ritüeli gibi bu da zorunluymuş.

Hirata bu görevi şu şekilde açıklıyor:

"Ne kadar tedbirli olursa olsun her insan kesinlikle kaza eseri yanlışlar yapabilir. İki türlü kötü söz ve kötü davranış vardır: Bilerek söylediklerimiz ve yaptıklarımızla bilmeden söylediklerimiz ve yaptıklarımız. Yalnızca farkında olmadan suç işlediğimizi kabul etmemiz daha iyidir!"

Oysa eski Japonya'da yaşayan bir insan için tıpkı ilkel dönemlerin Yunan ya da Romalı yurttaşı gibi din çok sayıda âdete titizlikle boyun eğmekten ibaret bir şeydi. Dolayısıyla değişik kültlerin zorunlu kıldığı görevleri yerine getirirken kişinin dalgınlıkla Görünmez güçlerin hoşuna gitmeyecek bir şey yapıp yapmadığını belirleyebilmek çok güçtü. Halk dinî açıdan temiz kalabilmek amacıyla belli aralıklarla arınma töreni düzenlemek zorundaydı.

En eski dönemlerden bugüne Şinto temizliğe çok önem verir. Fiziksel kirliliği manevi kirlilikle eşdeğer sayar, tanrılar asla böyle bir şeye izin vermez. Şintoizm her zaman olduğu gibi bugün de temizliği şart koşan bir dindir. Japonya'daki temizlik aşkı ülkenin her yerinde her gün yapılan banyo alışkanlığı ve evlerin kusursuz temizliğiyle kanıtlanmıştır. Bu aşkın bugünlere kadar sürüp gelme nedeni hiç kuşkusuz din tarafından kurumsallaştırılmasından kaynaklanıyor. Atalar kültüne özgü ritler tapınak ve evde dua edecek insanın tertemiz olmasını zorunlu kılıyor. Bu temizlik kuralı zamanla yaşamın tüm alanlarına yayılmış. Belli aralıklarla gerçekleştirilen büyük arınma törenlerinin yanısıra kült tıpkı ilk Yunan ve Roma uygarlıklarında olduğu gibi ikincil nitelikte pek çok arınma ritüeli öngörmüş. Örneğin, bu uygarlıklarda doğumla ilgili arınma ritüeli, evlilik ve ölümle ilgili arınma ritüeli, savaşlar öncesi arınma ritüeli vardır. Bunların dışında temiz kalabilmek amacıyla, bölgeyle, kentle ilgili belli aralıklarla yerine getirilen arınma ritüelleri vardır. Tıpkı Japonya'da olduğu gibi bu uygarlıklarda da hiç kimse önce ellerini yıkamadan bir tapınağa yaklaşamazdı. Eski Şinto dini doğumlar için ayrı "doğurma evleri", evliliğin koşullarını yerine getirmek amacıyla özel "gerdek kulübeleri" ve ölülerin konulduğu "yas evleri" inşa edilmesini emretmiştir. Eskiden âdet dönemleri ve doğum esnasında kadınlar ayrı bir yerde yaşamak zorundaydılar. Bugün bu ilkel kaba saba âdetler kentlerden çok uzak birkaç bölge ve kimi rahip aileleri dışında neredeyse tamamen ortadan kaybolmuştur. Ancak yaşamla ilgili önemli durumlarda ve kutsal yerlere girilip çıkılırken genel arınma kurallarına hâlâ uyulmaktadır. Bu kurallar zaten hem fiziksel temizlik hem de duygu ve kalp temizliğiyle ilgilidir. Her altı ayda bir yinelenen büyük arınma ritüeli manevi bir arınmayı amaçlar. Bu ritüel yalnızca büyük tapınaklar ve tüm *ujigamiler*de değil tüm konutlarda da[1] yapılır.

[1] *Kamidana* ya da tanrılar rafı üstüne konulan kâğıttan yapılma uzun bir kutuda, İse rahipleri tarafından ulusal büyük arınma ya da *o-harai* (kötülüklerin kovulması ya da onlardan kurtulma) töreni sırasında kullanılan parçalara bölünmüş sopacıklar vardır. Bu kutu üstünde büyük İse tanrılarının isimleri yazılıdır. Bu nesnenin varlığı inanışa göre yu-

Günümüzde evlerde gerçekleştirilen *o-harai* ritüeli çok basittir. Her yerel Şinto tapınağı *ujikoları* ya da topluluğu *hitogata* (insani biçimler) denilen Çin'de kullanılan türden erkek, kadın ya da çocuk şeklinde küçük kâğıt parçacıkları verir. Bu *hitogata*lar siluet görünümündedir, ancak oluşturuldukları kâğıt beyaz olup ilginç bir şekilde kıvrılmıştır. Her aile bünyesindeki aile üyesi kadar *hitogata* alır, erkeklerin ve erkek çocuklarınki erkek biçiminde, kadınlar ve kızlarınki kadın biçimindedir. Ailedeki her birey *hitogata*sıyla başına, yüzüne, tüm organları ve bedenine dokunur. Bu işi yaptığı sırada yinelediği Şintoist bir duayla tanrıları bilmeden gücendirmesi durumunda merhamet edilmesini, kendisi ve ailesinin hak ettiği, her türlü kötülük ve her türlü hastalıktan korunmasını diler. (Zira Şintoist inanca göre hastalık ve kötülük tanrılar tarafından verilen cezalardır). Daha sonra her *hitogata* üstüne verildiği kişinin cinsiyeti ve yaşı yazılır ancak ismi yazılmaz. Bu işler yapıldıktan sonra bütün *hitogatalar* yerel tapınağa götürülerek arınma ritleri eşliğinde yakılır.

Eski Yunan ve Roma kentlerinde arınma töreninden önce bir sayım yapılırdı. Törenin yapılabilmesi için bütün yurttaşların orada olması gerekirdi. Bilinçli bir şekilde törene katılmayanlar kırbaçlanabilir, köle olarak satılabilir ya da yurttaşlık haklarından mahrum edilebilirdi. Eski Japonya'da bir topluluğun tüm üyeleri arınma ritüellerine katılmak zorundaydı, ancak bir sayım yapılıp yapılmadığını belirleyemedim. Bu hiç kuşkusuz gereksiz bir formalite olarak görülüyordu, zira Japonya'da yasal olarak birey diye bir varlık yoktu. Eski zamanlarda sayım yapılıyordu, ancak bunun *o-harai* ile hiçbir ilişkisi yoktu. Kayıtları Şintoist değil Budist rahipler tutuyordu.

---

vayı korur. Bu süre altı ay olup, altı ayın sonunda onun yerine başka bir *o-harai* konulması gerekir. Zira büyünün geçerlik süresi iki resmî arınma töreni arasındaki süreyi aşamaz. Kötülüklerden kurtulmak amacıyla İse'deki arınma töreni sırasında başvurulan, büyü yapmaya yarayan ve parçalara bölünerek binlerce eve dağıtılan sopacıklar bir sonraki *o-harai* törenine kadar bu evlerin büyük rahip eliyle koruma altına alındığını ifade eder.

Kaza eseri dinî bir kirlenme durumunda özel ritler düzenlendiğini eklemeye gerek bile yok. Zaten bu kültün kurallarını çiğneyip günah işleyenler arınmak zorundaydılar.

Şintoizme özgü dünya nimetlerinden elini eteğini çekme konusundaki değişik âdetlerle arınma arasında yakın bir ilişki var. Oysa bu dinin özünde çile çekmek diye bir şey yok, zira tanrılarına et ve şarap sunuyor, eski âdetler ve terbiye anlayışı gereği müminlere yalnızca kendilerini adamalarını emrediyor. Ancak bu müminler arasından bazıları kimi durumlarda özellikle soğuk banyo almak gibi sıradışı uygulamalara başvuruyorlar. Dinî kurallara tutkuyla bağlı olan kişi çoğu kez kışın ortasında, çırılçıplak bir vaziyette buz gibi bir suyun altına girerek tanrılarına yakarıyor.

Çok uzak bölgelerde hâlâ varlığını sürdüren tuhaf bir âdet var. Kent, her yıl hemşehrilerinden birini kendini diğer hemşerileri adına tamamen tanrılara adaması için görevlendiriyor. Kendini bu işe vakfetme süresi boyunca cemaati temsil eden kişi ailesinin yanından ayrılmak; hiçbir kadınla ilişkide bulunmamak; her türlü hazdan uzak durmak; yalnızca kutsal ateşte pişen yemekleri yemek; şarap içmekten kaçınmak zorunda. Ayrıca her gün birçok kez soğuk suyla yıkanması, belli saatlerde özel duaları yinelemesi ve geceleri uyanık kalması gerekiyor. Tespit edilen zaman dilimi içinde bu arınma ve oruç görevlerini yerine getirdikten sonra bu kişi dinî açıdan yeniden özgürlüğüne kavuşabiliyor. Arkasından onun yerine seçilen bir başka hemşeri aynı görevi yerine getiriyor. Söylentiye göre kentin refahı bu temsilcinin görevlerini titizlikle yerine getirmesine bağlı. Kamusal bir talihsizlik yaşandığında insanlar bu kişinin görevini tam olarak yerine getirmediğinden şüpheleniyorlar. Hattâ eskiden herkesi etkileyen bir talihsizlik yaşanması durumunda suçlu olduğu düşünülen bu temsilci öldürülüyormuş.

Bu âdetten söz edildiğini ilk kez duyduğum Meonoseki adlı küçük kentte cemaati temsil eden kişiye *işi-nen-gannuşi* (bir yıllığına tanrı-efendi) deniyor. Bana bu görevin genellikle yaşlı erkeklere verildiği, gençlerinse çok nadiren görevlendirildiği söylendi. Eskiden bu görevi yerine getiren kişiye "oruçlu" denirmiş.

Zaten gerçek Japonya tarihinin başlangıcından önce Çinlilerin Japonya üstüne yaptığı kimi çalışmalarda bu âdete göndermeler yapılıyor.

Atalara her tapınma biçimi bir ya da birden çok kehanet sistemine sahip. Şintoizm de bu genel kurala boyun eğiyor. Bugün Eski Japonya'da kehanetin bir zamanlar Yunan ya da Romalılarda sahip olduğu resmî öneme sahip olup olmadığını belirleyebilmek güç. Bununla birlikte astroloji, büyü ya da falcılığın Çin'den ithal edilmesinden çok önceki döneme ait şiirler, tutulan günlükler ve ritüeller Japonların değişik kehanet türlerine başvurduklarını gösteriyor. Ayrıca en önemli kültlerle ilişkilendirilebilecek pek çok resmî kâhinden söz ediliyor. Kemikler, kuşlar, pirinç, kaynatılmış arpa, ayak izleri, toprağa batırılmış sopalar ve yoldan geçen insanların konuşmalarının çıkardığı seslere bakılarak kehanetlerde bulunuluyor. Halk halen neredeyse bütün bu eski kehanet yöntemlerine başvurmayı sürdürüyor. Bununla birlikte en eski resmî kehanet biçimi bir geyik ya da bir başka hayvanın kürek kemiğinin yakılıp ateşin yol açtığı çatlaklara bakılarak kehanette bulunmaktı.[2] Daha sonra kaplumbağa kabukları da kullanıldı. Söylentiye göre İmparatorluk Sarayının özel kâhinleri vardı. 18. yüzyılın ikinci yarısında Motowori, bu dönemde kehanetin imparatorun görevlerinden biri olduğunu söylüyor. Ayrıca:

"Mikado'nun sonsuza kadar Güneş Tanrıçasının oğlu olarak kalacağını söylüyor. Çünkü onun düşünme ve hissetme biçimiyle tanrıçanınki aynıymış. Yeni bir şeyler bulmaya çalışmak yerine tanrılar çağında bulunanlarla hüküm sürüyor. Bu konuda bir kuşkuya kapıldığında büyük tanrıçanın ne düşündüğünü gösteren kehanete başvuruyor" diyor.

En azından tarihsel olarak nitelendirilecek dönemlere ait savaşlar sırasında Yunan ve Roma orduları kadar çok kehanete başvurulmuyor. Hideyoşi ve Nobunaga gibi en ünlü savaşçılar kehanetleri hiç önemsemezlerdi. Uzun tarihi geçmişlerinin ilk

[2] Bu türden bir kehanette bulunma biçimi konusunda Satow, Cengiz Han dönemindeki Moğollar ve günümüz Kırgız Tatarlarının da bu yönteme başvurduklarını söylemektedir. Japon aşiretlerinin muhtemel kökenini belirleme konusunda üstünde durulması gereken bir konu.

başlangıç döneminden bu yana Japonlar hiç kuşkusuz edindikleri deneyim sayesinde savaş taktiğini kehanetler üstüne oturtan generalin kurnaz bir general karşısında her zaman dezavantajlı bir konuma sahip olduğunu öğrenmişlerdi.

Bugün hâlâ geçerli olan çok popüler eski kehanet yöntemlerinden birisi evde ailelerin başvurdukları kuru pirinç yöntemidir. Halk hâlâ Çin usulü kehanette bulunma yöntemine de sık sık başvuruyor. Bununla birlikte Japon falcının Çin'den gelen kitaplara başvurmadan önce her zaman Şinto tanrılarına dua etmesi ve evinde bir Şinto mihrabı bulundurmasını ilginç buluyoruz.

Japonya'daki atalar kültünün Eski Avrupa'daki atalar kültüyle birebir çakışan özellikler sergilediğini gördük, özellikle de kamusal kült ve arınma yükümlülükleri konusunda.

Oysa Şintoizm sanki daha da katı bazı yükümlülükler dayatmış. Müminin dinî yükümlülükleri yalnızca aile ve cemaatle sınırlı kalmayıp cansız nesneleri de kapsayabiliyor. Eskiden bir Japon hangi işi yaparsa yapsın bir tanrı ona yol gösterirdi. Hangi araçları kullanırsa kullansın bunları meslek kültünün onayladığı geleneksel talimatlara uyarak kullanmak zorundaydı. Marangoz, marangozlar tanrısını onurlandıracak şekilde çalışırdı; demirci, körük tanrılarını onurlandıracak şekilde çalışırdı; çiftçi toprak, beslenme ya da korkuluk tanrılarına, hattâ evinin yakınındaki ağaçların ruhlarına karşı her zaman saygılıydı. Evde kullanılan eşyalar bile kutsaldı. Hizmetçi fırın, ocak bacası, kazan, mangal tanrılarının varlığıyla saf ateşi canlı tutma gibi yüce bir görevi asla unutamazdı.

Meslekler de zanaatlar gibi ilâhi bir öndere boyun eğerdi. Hekim, öğretmen, sanatçının kendilerine özgü gelenekleri ve yerine getirmeleri gereken dinî görevler vardı. Öğrenci yazı yazmaya yarayan araç gereçten saygısızca yararlanamaz, üstüne yazı yazdığı kâğıdı sıradan bir amaçla kullanamazdı. Böyle bir davranış güzel yazı yazma tanrısına hakaret anlamına gelirdi. Din, kadınlara karşı erkeklere karşı olduğundan daha nazik değildi; yaptıkları her işi denetlerdi. İplik üreten ve bir şeyler dokuyan genç kızlar İplik Tanrıçası ve İpek Böceği Tanrıçasına şükretmek zorundaydı. İğne kullanan kız iğnelerine karşı saygılıydı, bütün

aileler iğne ruhları bayramı için özel bir gün belirler ve onlara adaklar sunardı. Samuray ailelerinde savaşçı silahları ve zırhını kutsal nesneler olarak kabul ederdi. Bu nesnelere her zaman kusursuz bir şekilde iş görmesini sağlayacak şekilde bakardı, zira en ufak ihmal savaş sırasında bir talihsizlik yaşamasına neden olabilirdi. Bazı günler yaylar, oklar, mızraklar, kılıçların önüne ve ailenin yaşadığı salonun köşesine adaklar bırakılırdı.

Yakın bir dönemde Japonların kamu binaları, tren garları ya da modern fabrikalarda temizliğe evlerindeki kadar çok dikkat etmedikleri anlaşıldı. Bunun nedeni, Batılı özelliklere sahip, tüm yerel geleneklere tamamen ters, yabancıların ürettiği malzemelerle inşa edilen bu binaların yaşlı Japonlar tarafından tanrıların terk ettiği yerler olarak kabul edilmesi. Bu kirlenmiş ortamda hizmet edenler kendilerini Görünmeyen güçler tarafından kuşatılmış hissetmiyorlar. Buralarda eski bir âdete, insanın saygısını hak eden tüm güzel ve basit şeylerin sahip olduğu görünmez haklara boyun eğmek gerekmiyor.

Ölülerin Koyduğu Kurallar

Şintoist ahlâk anlayışı özünde çoğunlukla aile kültünden kaynaklanan âdetlere körü körüne itaatten ibarettir. Bu ahlâk anlayışı dinle birbirine karışırken, din, "din işleri" adlı anlamlı bir sözcükle ifade edilen yönetme eylemiyle birbirine karışıyordu. Bütün politik törenler öncesinde dualar ediliyor ve kurbanlar sunuluyordu. En üst düzeydeki insan da en alt düzeydeki insan da geleneklere boyun eğmek zorundaydı. Boyun eğmek bir dindarlık göstergesi olarak algılanırken, karşı gelmek dinsizlik anlamına geliyordu. Aile, kent ve üst düzey otoritenin nasıl davranması gerektiği bu geleneksel kurallar tarafından belirleniyordu. Bu kurallar insanlara görünmeyen güçlerden korkmayı, otoriteye boyun eğmeyi, yakınlarını sevmeyi, eşe ve çocuklara karşı şefkatli olmayı, komşular ve evdeki hizmetçilere karşı iyi davranmayı, işinde çalışkan olmayı ve işi doğru bir şekilde yapmayı emrediyordu. Bu kurallar öylesine içselleştirilmişti ki, gelenekle gerçek ahlâk birbirinin yerine geçebiliyordu. Modern düşünce yapısına sahip bir insanın o dönemdeki toplumsal yaşamı gözünde canlandırabilmesi çok zor. Bizde dinî ahlâk anlayışı ve toplumsal ahlâk uygulamada çok uzun bir süre önce birbirinden ayrılmıştır. İnançta görülen zayıflamayla birlikte toplumsal ahlâk dinî ahlâka

oranla daha bir güçlendi ve önem kazandı. Artık hemen hepimiz küçük yaşlardan başlayarak, sessiz sedasız bir şekilde yapıldığı takdirde, dinî talimatlara karşı gelmenin toplumsal âdetlere karşı gelmek kadar tehlikeli bir şey olmadığını öğreniyoruz. Oysa Eski Japonya'da durum farklıydı. Kurallardan hiçbirine karşı gelinemezdi, zira gelinmesi durumunda, sır diye bir şey olmadığından, muhakkak ötekiler tarafından öğrenilirdi. Ayrıca o dönemde on adet değil yüzlerce dinî emir vardı ve kazaen olsa bile herhangi birini çiğnemek bir günah olarak kabul edildiğinden kişi cezalandırılırdı.

Sıradan bir insan ne kendi evinde ne de bir başka yerde keyfince davranamazdı. Üst sınıfa ait bir insansa gece gündüz bu kurallara uyma konusunda büyük çaba gösteren hizmetlilerin gözetimi altında olduğundan ne türden olursa olsun âdete karşı gelmesi çok zordu. Yaşamdaki her eylemi kamuoyunun gücüyle düzenleyen din sonuç olarak bir din dersine gerek duymamıştır.

Ahlâkla ilgili âdetler çok açık ve seçik bir şekilde ifade edildiğinden kişi üzerinde yeterli bir baskı oluşturabiliyordu. Başlangıçta bu baskı nedeniyle çok zor edinilen alışkanlıklar sürekli yinelendiklerinde kolaylaşıp sonunda otomatik denilebilecek bir hale bürünüyordu. Sivil ve dinî otoritenin kuşaklar boyunca dayattığı davranış biçimi ırka özgü içgüdüsel bir görünüme bürünmüş. Eski Japonya'da Şintoizm sayesinde oluşan bu ulusal karakter adlı olağanüstü olaya hayranlık duymamak olanaksız. Bu karakterin sahip olduğu temel özellik bizimkinden çok farklıydı. Ancak toplumsal gereksinimlere kesinlikle yanıt verebiliyordu. *Yamato damaşi* ya da *Yamata Goro*, yani "Yamatonun Ruhu" ya da "Yamatonun Kalbi" ifadesi bu amaçla üretilmiştir. Yamato ilk imparatorların yerleşim yeri olup, ifade ülkenin tamamını temsil eden eski Yamato bölgesinden türetilmiştir. Yamatonun ruhu demek, "Eski Japonya'nın ruhu" demekti.

18. ve 19. yüzyılın büyük bilginleri bu ruha öylesine inanmışlardı ki, onu örnek olarak sunup, vicdanın tek başına yeterli bir ahlâki örnek olduğunu söylüyorlardı. Japonların sahip olduğu çok nadiren karşılaşılan bu vicdan anlayışı onların gözünde ırklarının tanrısal kökeninin bir kanıtıydı.

Motowori: "İnsanlar iki Yaratıcı Tanrısal varlığa özgü ruhların ürünü olup doğal olarak ne yapmalarını ve ne yapmamaları gerektiğini bilirler. Dolayısıyla ahlâk sistemleriyle ilgilenmelerine gerek yoktur. İnsanlar ahlâki bir sisteme gerek duysalardı, o zaman hayvanlardan da daha aşağı düzeyde varlıklar olurlardı, zira hayvanlar içgüdüsel olarak ne yapacaklarını bilirler, ancak insanlar kadar iyi bilmezler..." demektedir.

Daha eski bir dönemde yazan Mabuşi, Japonlar ve Çinlilerin ahlâk anlayışı arasında Çinlilerin çok aleyhine olduğu söylenebilecek bir koşutluktan söz etmektedir. Mabuşi:

"Eskiden insanlar samimi olduklarından karmaşık bir ahlâki sisteme ihtiyaçları yoktu. Doğal olarak zaman zaman yanlış şeyler yapıyorlardı. Ancak samimiyetleri yapılan yanlışı gizlemelerini ve böylelikle başkalarının da aynı yanlışı yapmasını engelliyordu. O günlerde insanların İyilik ve Kötülük üstüne oturan bir doktrine ihtiyaçları yoktu. Oysa kötü kalpli Çinliler kendilerine verilen eğitime karşın yalnızca dış görünüm itibariyle iyiydiler. Yaptıkları yanlışlar öylesine çoğaldı ki sonunda toplumsal bir kargaşaya yol açtı. Oysa samimi olan Japonlar bu doktrine gerek duymadılar."

Motowori aynı düşünceleri başka bir şekilde ifade ediyor:

"Japonlar gündelik yaşantılarında gerçekten ahlâklı bir şekilde davrandıklarından bir ahlâk kuramına gerek duymadılar. Çinlilerinse, tam tersine, ahlâk kuramı konusunda çıkardıkları yaygara uygulamada pek ahlâklı davranmamalarından kaynaklanıyor... Öğrenilecek ve uygulanacak (etik sistem) Yol olmadığını bildiğinizde Tanrıların yolundan gitmeyi gerçekten öğrenmiş sayılırsınız."

Gene Hirata daha sonraki bir dönemde:

"Görünmeyenden çekinmeyi öğrenin, zira bu sizi kötülük yapmaktan alıkoyacaktır. İçinizdeki vicdanı geliştirmeyi öğrenirseniz doğru Yoldan ayrılmazsınız" demektedir.

Üstün ahlâk anlayışı sahibi olmayı öğütleyen bu sözler bir toplumbilimcinin gülümsemesine neden olabilir, oysa belli bir gerçeklik payına sahipler. Mabuşi ve Motowori yazmaya başladıklarında Japon ulusu yüzyıllar öncesinden başlayarak inanılmaz ayrıntılı, sıradışı sertlikte bir disiplin anlayışına boyun eğiyordu. Bu disiplin Japon ahlâk anlayışının ortalama düzeyinin çok yükselmesi, yani insanların öncelikle çevresini düşünen, namuslu, iyi ve uysal çok cesur insanlar olmaları gibi şaşırtıcı bir sonuca yol açmıştı.

İlkel dönemlerde bu disiplin yerli yerine oturmakla birlikte özünde yeterince güçlü değildi. Daha sonra toplumsal örgütlenmeye koşut bir şekilde giderek sıkılaştı ve Tokugawa'nın Şogunluk döneminde en üst düzeye ulaştı. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, bu dönemde ulusal güç artıp halk disiplin adlı bu boyunduruğa alıştıkça boyunduruk daha bir ağırlaştı.

Profesör Wigmore ve Dr. Simmons gibi Amerikalı bilginler Tokugawa dönemindeki Japon halkının yasal konumuyla ilgili gün ışığına çıkardıkları pek çok belgenin geçerliği o dönemde yapılan ayrıntılı yasal düzenlemelere bakılarak değerlendirilebilir. Bu yasalar hem sayısal açıdan hem de ayrıntılar düzeyinde Batı'da var olmuş tüm yasaların çok ilerisindedir.

Bu yasalar erkek, kadın ya da çocuk olarak bireyin nasıl giyinmesi, yürümesi, oturması, konuşması, çalışması, yemesi ya da içmesi gerektiğini söylüyordu. Alınacak zevkler de en az çalışma konusundaki kurallar kadar ayrıntılı bir şekilde düzenlenmişti.

MS 681 yılında İmparator Temmu "Soylu Prenslerden sıradan insanlara her sınıfın nasıl giyineceğini belirlemekle kalmamış saçlarının görünümü, bellerine takacakları kemerler ve üstlerinde bulundurabilecekleri her türlü renkli kumaşa kadar müdahale etmişti." MS 679 yılına ait bir fermanla rahip ve rahibelerin hangi tür ve hangi renk kumaşlar giyebilecekleri ilân edilmişti.

Tokugawa'nın şefleri daha da ileri giderek bir çiftçinin gündelik yaşantısındaki en küçük ayrıntıları bile yasalarla düzenlemişlerdi. Örneğin, evinin boyutları, biçimi ve fiyatından, evinde hangi sayıda ve nitelikte yemek yeme hakkına kadar yasa tarafından belirlenmişti. Yılda 100 *Koku* (= 100 sterlin) geliri olan bir çiftçi altmış adım uzunluğunda bir ev inşa edebilirdi. Cumbalı

bir oda inşa etmesi yasaktı ve özel olarak izin almadığı takdirde evinin çatısını kiremitle kaplayamazdı. Evinde yaşayan hiç kimse ipek kumaştan giysiler giyemezdi. Evin kızı ipek giyme hakkına sahip bir gençle evlendiği takdirde damat düğün günü ipek giysi giyme hakkını kullanamazdı.

Bu çiftçinin kızı ya da oğlu evlendiğinde düğün sırasında konuklara yalnızca üç çeşit et yemeği sunabiliyordu. İkram edilen çorba, balık ya da tatlı çeşitleri de yasayla sınırlanmıştı. Gene düğün hediyelerinin sayısı ve fiyatları –hediye olarak getirilen pirinç rakıları, pirinç ve tuzlu balık dışında geline armağan edilecek tek yelpazenin niteliği– bile yasa tarafından belirlenmişti.

Bir çiftçi dostlarına asla değerli armağanlar veremezdi. Bir cenaze olduğunda konuklarına yalnızca basit yemekler sunabilirdi. Buna karşılık pirinç rakısını kadehlerde değil çorba taslarında sunmak zorundaydı!

Bu sonuncu kural hiç kuşkusuz Şintoist cenaze merasimleri için geçerliydi. Bir çocuk doğduğunda aile büyükleri –âdetlere göre "pamuktan çocuk giysisi" dâhil– yalnızca dört adet hediye getirebilirdi. Bu hediyelerin fiyatları önceden belirlenmişti. Erkek çocuklarının yaş günleri kutlandığında ailenin tamamı çocuğa kâğıttan bir bayrak ve iki küçük mızraktan başka bir şey veremezdi.

Yıllık geliri 50 *Koku* olarak belirlenen bir çiftçi 45 ayaktan daha uzun bir ev inşa edemezdi. Kızı evlendiğinde kendisine armağan edeceği kemerin fiyatı 50 *sen*'i geçemezdi. Düğün yemeği sırasında yalnızca bir çeşit çorba ikram edebilirdi... Yıllık geliri 20 *Koku* olarak belirlenen bir çiftçinin evi 36 ayaktan daha uzun olamazdı. Bu evin inşaatında *keyaki* ya da *kiyoki* gibi değerli kereste türlerini kullanamazdı. Çatıyı saman ya da bambu saplarıyla inşa etmek zorundaydı, düğüm atması da kesinlikle yasaktı. Kızını evlendirdiğinde konuklarına balık ya da rosto et ikram etmesi yasaktı. Ailenin kadınları hasır sandalet ya da odundan takunyalar giyebilir ancak asla deriden sandaletler giyemezdi, bu sandaletler ve takunyaların bağcıkları yalnızca pamuktan olabilirdi. Bu kadınlar saçlarına ipekten bir şey takamaz, pullu saç tokası kullanamazlardı. Fildişi olmama koşuluyla kemik tarak-

lar kullanabilirlerdi. Erkekler çorap giyemezdi, sandaletlerinin bambudan imal edilmesi gerekiyordu. Güneşlik (*hegara*) ya da kâğıt şemsiyeler kullanmaları yasaktı...

Bunlardan daha yoksul topraksız çiftçiler hakkında resmî bir terim olan "*mizunomi*" ya da "*su içiciler*" sözcüğü kullanılıyordu. Bunlar yeme, içme ve giyinme, vs konusunda daha da katı kurallara boyun eğmek durumundaydılar. Örneğin, düğün hediyesi olarak yatak örtülerinin konulduğu bir sandığa bile sahip olamazlardı.

Profesör Wigmore tarafından yayımlanan belgeler bu aşağılayıcı kısıtlamaların karmaşıklığı konusunda bir fikir veriyor. Bu kısıtlamalar genellikle şu tür paragraflardan oluşuyor:

> Boyunluk ve kol süslemeleri ipekten olabilir ve kişi ipek ya da ipek krepten bir *obi* (yumuşak kemer) kemer takabilir. Ancak bu şekilde sokağa çıkamaz.
>
> 20 *koku*'dan az kazanan bir aile *Takeda-wan* (Takeda pirinç kâsesi) ve *Nikko-zen* (Nikko tepsisi...Bu aletler en ucuz cilayla imal edilirlerdi) kullanmak zorundaydı.
>
> Önemli çiftçiler ya da *kumiler* şemsiye kullanma hakkına sahiptiler. Küçük çiftçiler ve üreticiler *minolar* (yağmura karşı hasırdan paltolar) giyebilir ve geniş siperli hasır şapkalar takabilirlerdi.

Bu belgeler yalnızca Mezuru daimyoluğundaki yasal kuralları içeriyor. Ancak benzer yaralayıcı nitelikte kuralların hemen tüm ülkeye dayatıldığı söylenebilir. Meijiler öncesinde İzumo bölgesinde toplumu oluşturan çeşitli sınıfların yalnızca hangi kumaşları değil, aynı zamanda hangi renk ve ne tür desenlere sahip giysiler giyebileceklerini söyleyen muhteşem yasalar vardı! Odaların büyüklüğü ve evin boyutları yasayla saptanmıştı. Yanısıra yapılar ve parmaklıkların yüksekliği, pencere sayısı, inşaat malzemesi de aynı şekilde belirlenmişti...

Batılı zihniyet insanların böylesine ağır yasalara nasıl sabırla boyun eğdiklerini anlayamaz. Bu kadarı yetmiyormuş gibi toplumsal örgütlenme yerel idareye bu muhteşem kuralları de-

netleme yetkisi veriyordu. Bu kurallara boyun eğen insanlar kendi kendilerine baskı yapmak zorundaydılar. Yerel toplulukların *kumi* denilen beş aileden oluştuğunu biliyoruz. Bir *kumi* oluşturan aile şefleri aralarından birini *kumigaşira* ya da grup şefi olarak ilân ediyorlardı. Bu kişi üst otoriteye karşı doğrudan sorumluydu. *Kumi* toplulukta yaşayan herkesin davranışından sorumlu olurken, topluluğun her üyesi de diğerlerinden sorumluydu. Daha önce sözü edilen bu belgelerden birinde:

"Bir *kumi* üyesi meslektaşlarının davranışlarını yakından izlemelidir. Aralarından biri geçersiz bir mazeretle kuralları çiğnerse cezalandırılır ve bağlı olduğu *kumi* de bu kişinin davranışından sorumlu tutulur..." diyordu. Küçük bir çocuğa bir kâğıt bebekten fazlasını vermek gibi ağır bir suç nedeniyle sorumlu tutulabilirsiniz!...

İlk Yunan ve Roma toplumlarında benzer bir yönetmelik olduğu doğru. Sparta yasaları bir kadının saçlarını nasıl taraması gerektiğini söylerken; Atina yasaları kadının kaç giysiye sahip olabileceğini belirliyordu. İlkel dönem Roma'sında kadınların şarap içmesi yasaktı, Milet ve Massilia'da (Eski Marsilya) da aynı yasa var. Rodos ve Bizans'ta yurttaş tıraş olamazdı, Sparta'da bıyık bırakmak yasaktı. Japonya'nın bu muhteşem yasalarının, özellikle de köylülere dayatılanların en şaşırtıcı yanı sahip oldukları genel özellikten çok en küçük ayrıntılara kadar inerek ne yapılması gerektiğini söyleyen o titiz ve zalim yaklaşımıydı.

İnsanın maddi yaşamının böylesine keyfî bir şekilde belirlendiği bir yerde konuşma özgürlüğü diye bir şeyden söz edilemez. Gerçekten de böyle bir özgürlük yoktu. Yalnızca konuşulan Japon dilini inceleyenler konuşma biçimlerine ne kadar ayrıntılı bir şekilde müdahale edildiğini anlayabilir. Topluma özgü hiyerarşik örgütlenmenin dil denilen sözleşmesel yapıdaki –önekler ve soneklerin sıfatları kademelendirme sürecine– birebir yansımasını –fiil çekim zamanları, soy isimler ve isimler– görebilirler. Ne yenip ne yenmeyeceğini, nasıl davranılacağını ve nasıl giyinilmesi gerektiğini söyleyen acımasız kurallar konuşma biçimini de hem olumlu hem de olumsuz –daha çok olumlu– denilebilecek bir şekilde belirliyordu. Bu kurallar söylenmemesi gerekenler ko-

nusunda ısrar etmezken, ne söylenmesi gerektiğini –seçilmesi gereken sözcük, oluşturulması gereken tümce gibi– çok sayıdaki kesin kural aracılığıyla belirliyordu. Japonlar çok küçük yaşlardan başlayarak üstlerine seslendiklerinde yalnızca belli fiilleri, belli soy isim ve isimleri kullanabileceklerini öğreniyorlardı. Buna karşın kendileriyle eşit ya da daha aşağı konumda bulunanlarla konuşurken başka sözcükler kullanabiliyorlardı. Kör cahiller bile bu kurallar konusunda bilgi sahibi olmak zorundaydı. Buna karşın eğitim öylesine karmaşık bir sözlü mevki ve unvan sistemi oluşturmuştu ki, bu sisteme gerçekten hâkim olabilmek yıllar alabiliyordu. Üst sınıflar arasında bu mevki ve unvanlar inanılmaz hassas bir yapının oluşmasına neden olmuştu. Başlangıçtan itibaren kendisine seslenilen insana konuşma süresince övücü nitelikte sözcükler söylemek gerekirken bu sözcükleri söyleyen insanın kendisini değersiz gösterecek en mütevazı sözcükleri kullanması gerekiyordu. Daha sonra bu yatıştırıcı nitelikteki konuşma biçimi Çin'in de etkisiyle sonsuz sayıda görünüme büründü.

Günümüzde bile Mikado'ya yalnızca ona özgü olup, onun dışındaki herkese yasaklanan şahıs zamiri ya da zamir çeşitleriyle seslenilebiliyor. Toplumun en alt kesimlerine kadar her kesim ona özgü değişik bir "Ben" sözcüğü kullanıyor. Bugün hâlâ on altı değişik şekilde "siz" ya da "sen" denilebiliyor, eskiden bunların sayısı çok daha fazlaymış. Yalnızca çocuklar, öğrenciler ve hizmetçilerle konuşurken kullanılan sekiz farklı biçimde ikinci tekil şahsı ifade etme olanağı var. Akrabalığı ifade eden isimlendirme biçimleri de zaman içinde aynı şekilde kademelendirilmişti. Bugün hâlâ "baba", "anne" ve "kız çocuğunu" ifade etmek için kullanılan dokuz ayrı sözcük var. "Karı" ve "erkek çocuk" anlamına gelen on bir sözcük, "koca" anlamına gelen yedi farklı deyim var. Fiillerin terbiyeli çekimi denilen şeyse inanılır gibi değil.

Kadınlarla erkekler aynı şekilde konuşmadıklarından ortaya mektuplaşma dilini andıran özel bir konuşma stili çıkmış. "Kadınlara özgü konuşma dili" denilen şey hâlâ kullanılıyor. Kadınların konuşma biçimleri ait oldukları toplumsal sınıfa göre

değişiyordu. Günümüzde eğitim gören kadınlar konuşma sırasında hâlâ özgün sözcük ve tümceler kullanabiliyor. Feodal dönemlerde Samurayların eşleri özgün ifadeler kullanabiliyordu, bugün bile bu sayede eski usul aile içi eğitim alan bir kadını diğerlerinden ayırabilmek mümkün.

Konuşma biçimlerinin yanısıra doğal olarak hangi konularda konuşulacağı da belirlenmişti. Çeşitli koşullarda nasıl bir duruş sergileneceği konusunda acımasız bir protokol oluşturulmuştu. Bu protokolde cinsiyet ve yaşa göre değişen bin bir çeşit selamlama biçimi vardı. Protokol dış görünüş, gülümseme biçimi, soluk alıp verme, oturma, yürüme, ayağa kalkma ya da ayakta durma biçimlerini de belirlemişti! Her insan nasıl bir yüz ifadesine sahip olması ve nasıl bir duruş sergilemesi gerektiğini çocukluktan başlayarak öğreniyordu. Bir üst karşısında her türlü üzüntü ya da acı duygusunu bir bakış ya da bir jest aracılığıyla istemeden dışa vurmanın ilk kez ne zaman bir saygısızlık olarak kabul edildiğini bilmiyoruz. Bu bakış açısı doğrultusunda, tarih öncesi dönemlerden bu yana insanların kendilerine hâkim olmayı öğrendiklerine inanmamızı sağlayacak geçerli nedenler var. Ancak, kısmen Çinlilerin etkisiyle duruş sergileme kuralları çok daha karmaşık bir hale gelerek ifadesizlikten öte bir duruş sergilenmesini zorunlu kıldı. Bu kurallar yalnızca her türlü öfke ya da acının ifade edilmesini yasaklamakla kalmayıp hissedilen duyguların tam tersi sayılabilecek bir yüz ifadesi sergilenmesini zorunlu kıldı. Bu kurallara usulünce uymamak bir suç olarak kabul edilirdi, zira bu kurallara edilgin bir şekilde boyun eğmek yeterli değildi. Gerçek boyun eğme yumuşak bir ses tonu ve zarif bir gülümsemeyi zorunlu kılıyordu. Gülümsemenin kendi kuralları vardı. Dikkat edilmesi gereken gülümseme dereceleri ve nitelikleri vardı. Kişinin, üstüne, azı dişlerini göstererek gülümsemesi ölümcül bir suçtu!

Bu duruş sergileme kurallarının en katı şekilde uygulandığı topluluk askerî sınıftı. Samurayların eşleri tıpkı Spartalıların eşleri gibi kocalarının savaşarak öldüğünü öğrendiklerinde çok sevindiklerini göstermek zorundaydılar. Bu koşullarda hiçbir

doğal duygunun sergilenmemesi terbiye kurallarına karşı gelmek olarak görülüyordu.

Bir tür içgüdüsel görünüm kazanmış kimi hareketlere bakarak günümüzde törelerin hemen her yerde bu antik disiplin anlayışını istemeden dışa vurduklarını görüyoruz. Selam verme, secde ve aynı zamanda tanrılara dua etme sürecine eşlik eden ıslıklı soluk alıp verme, karşılama ya da vedalaşma sırasında ellerin yere değdirilmesi, bir konuk geldiğinde oturma, kalkma ya da yürüme biçimi, herhangi bir şeyi alma ya da verme biçimi gibi sıradan hareketler görünüşte öylesine hoş bir doğallığa sahiptirler ki, eğitim sonucu edinilmiş alışkanlıklara benzememektedirler. Eskiden eğitimli sınıflara özgü bu çok zarif davranış ve hareketlerin günümüze miras kaldığı ve bu çok katı disiplin anlayışının etkisiyle tüm Japonların, ancak özellikle de kadınların doğuştan edinilmişe benzeyen doğal yumuşak hareketler sergiledikleri görülmektedir.

Görgü kurallarıyla ilgili bu disiplin anlayışının halk tarafından benimsenmesi aslında oldukça güçtü. İyeyasu imzaladığı bir fermanla her Samuraya üç ast sınıfa ait kabalık yapan bir insanı öldürme yetkisi tanımıştı. İyeyasu "kabalığı" şu şekilde tanımlamaktadır. Ona göre Japoncada kaba insan demek, olması gerektiği gibi olmayan insan demektir. Dolayısıyla ölüm cezasına çarptırılmak için "beklenmedik" bir şekilde, yani konulmuş kurallara aykırı davranmak yeterliydi!

> "Samuraylar dört sınıfa hükmederler. Çiftçiler, zanaatkârlar ve tüccarlar Samuraylara karşı saygılı olmak zorundadır. Bir Samuray kendisine karşı "beklenmedik" bir şekilde davranan birini öldürürken hiç kimse araya giremez."

İyeyasu'nun yeni bir katletme ayrıcalığı oluşturduğunu düşünmemize yol açacak fazla bir neden yok. Bu fermanla çok eski askerî hakları onaylamaktan başka bir şey yapmadığı söylenebilir. Kendinden alt bir konumda bulunanların üstlerine karşı davranışlarını belirleyen katı kurallar sanki askerî iktidarın en güçlü olduğu dönemlerden önce de acımasızca uygulanmış. 5. yüzyılın ikinci yarısında İmparator Yuriaku kendisine seslendiği halde çe-

kingen davranıp yanıt vermeyen maiyetindeki insanlardan birini öldürmüştür. Aynı imparatorun kendisine bir rakı kadehi sunan nedimelerden birine şiddetli bir darbe indirdiği ve kadının zekice davranıp şiirle af dilemesi nedeniyle, başını kesmekten vazgeçtiği anlatılmaktadır. Kadın kadehin içine düşen bir ağaç yaprağını fark etmeme suçunu işlemişti. Bunu fark etmemesinin nedeni saray kuralları gereğince kadehi soluğunun bulaşamayacağı bir şekilde taşıma zorunluluğuydu. Zira tanrılara nasıl hizmet ediliyorsa İmparatorlar ve üst düzey soylulara da öyle hizmet edilirdi.

Özetle, Japon ulusu Çin ceza yasasının ülkeye girmesinden, Şogunların ülkeyi yönetmelerine yardımcı olan Ming ve Tsing yasalarından çok önce de sonra da tam anlamıyla boyunduruk altındaydı. Halk işlediği en anlamsız suçlar nedeniyle acımasızca kırbaçlanırdı. Ciddi suçlar karşılığında insanlara işkence ettikten sonra öldürmek sıradan bir cezaydı. Keza bizdeki Ortaçağ işkenceleri kadar barbarca sayılabilecek sıradışı işkence cezaları da vardı. Örneğin, insanları canlı ya da haça gererek yakmak, vücudu dört parçaya bölmek ya da canlı canlı kaynar yağa atıp haşlamak gibi! Köylülerin gündelik yaşantısını düzenleyen belgelerde cezalarla ilgili hiçbir bilgi yok. *Kumi-Şo*'lar yalnızca şu ya da bu davranışın cezalandırılacağını öne sürüyorlar. Aslında "ceza verme" sözcüğünün en küçük para cezasından ateşte yanmaya kadar giden çok geniş bir cezalandırma skalasını içerdiği söylenebilir.

Japonya'yı 1613 yılında ziyaret eden Kaptan Saris'in yazdığı ilginç bir mektup herkesin gözü önünde kavga etmenin ne kadar sert bir şekilde cezalandırıldığını gösteriyor. Kaptan:

> "1 Temmuz günü iki adamımız atışmaya başladı, iş neredeyse düelloya dönüşecekti ki, bu da hepimizin yaşamının tehlikeye atılması demekti. Zira bu ülkede öfkeli bir insanın kılıcını çekmesi durumunda, hiç kimseye bir zarar vermese bile, paramparça edilmesi gibi bir âdet var. Çok ama çok küçük de olsa bir zarar vermesi durumunda tüm çocukları ve torunlarıyla birlikte öldürülüyor."

Kaptan ileriki sayfalarda "paramparça etmenin" ne anlama geldiğini tanığı olduğu bir infaz olayının betimlemesini yaparak açıklıyor:

> "Ayın sekizinde ikisi erkek, biri kadın üç Japon infaz edildi. Çok da namuslu olduğu söylenemeyecek bir kadın, kocası seyahatteyken iki erkekle farklı saatlerde buluşmak üzere anlaşır. Birincinin varlığından bihaber olan ikinci erkek buluşma saatinden önce gelir. İlk erkeği kadınla basar ve öfkelenerek *katama*'sını çıkartıp kadını ve ilk sevgiliyi ağır bir şekilde yaralar. Rakibinin belkemiğini neredeyse ortadan ikiye böler. İlk sevgili adamın elinden kurtulmayı başarır ve katamasını çıkartıp o da saldırganı yaralar. Yoldan geçenler kavgayı fark edince üçünü birden alıp götürürler. Kral Foyne olaydan haberdar edilir. Neye karar vereceği beklenir (zira o izin vermeden suçlular infaz edilemez). Derhal suçluların kellerinin kesilmesini emreder. Bunun üzerine isteyen herkes kendi katamalarının keskinliğini gelip mahkûmlar üstünde deneyebilir. Çok insan geldi. Suçluların bedenlerini bir erkek eli büyüklüğünde parçalara ayırdılar. Bununla da yetinmeyip bu parçaları üst üste koyup tek bir darbeyle hepsini birden kesmeyi deneyenler oldu... Daha sonra bu et parçaları vahşi kuşlara yem oldu."

Askerî sınıfa mensup insanlar bir alt sınıfa mensup "beklendiği-gibi-davranmayanları" öldürme ayrıcalığına sahip olmakla birlikte uygulatmakla yükümlü oldukları disiplin düzeninden çok daha katısına boyun eğmek zorundaydılar. Söyledikleri tek bir söz, hoşa gitmeyen bir bakış ya da yerine getirmeleri gereken görev sırasında yaptıkları en ufak bir yanlışın bedeli çoğu kez ölümdü. Genellikle bu ölüm cezasını bizzat yerine getirmelerine izin verilirdi. Bu insanlar intihar hakkını bir ayrıcalık olarak görürlerdi. Bununla birlikte insanın uzun bir bıçağı sapına kadar karnının sol tarafına soktuktan sonra tüm iç organlarını kesecek şekilde yavaşça sağa doğru kaydırması en az sıradan bir çarmıha germe daha doğrusu iki kez çivilenme cezası kadar zalimcedir.

Yasa yaşam gibi ölüm konusunda da belli kurallara uyulmasını istiyordu. Yasalar her insanın hangi nitelikte bir tabuta konulabileceğini, harcanacak cenaze masraflarının miktarını, cenaze töreninin düzenini, mezarının biçimini belirliyordu. 7. yüzyılda cenaze törenleri için yapılan aşırı harcamalara bir çekidüzen verildi ve cenaze törenlerinde harcanacak para miktarı kişilerin toplumsal hiyerarşideki yer ve mevkilerine göre belirlendi. Daha sonra yayımlanan fermanlarla tabutların hangi malzemeden yapılabileceği, tabut ve mezar boyutları belirlendi. 8. yüzyılda cenaze törenleri konusunda prensten köylüye tüm toplumsal sınıfları kapsayan çok ayrıntılı bir kararname yayımlandı. Bütün bunlara karşın Japonlar'da olağanüstü cenaze törenleriyle gömülme arzusu yaşamaya devam etti. Cenaze masrafları konusunda yayınlanan onca yasaya karşın bu arzu halen toplumsal bir tehlike olma niteliğini sürdürüyor. Bunun nedeni ruhların gücüne karşı olan sarsılmaz inançtır, onları onurlandırmak ve yatıştırmaktır, bu amaçla aileyi mahvetmeyi bile göze alabilirler.

Sözünü ettiğim yasaların çoğu bize zorbaca görünebilir, hattâ kimilerini inanılmaz zalimce bulabiliriz. Üstelik bu yasalardan kaçıp kurtulabilmek de mümkün değildir. Bu uğurda ya mahvolup gideceksiniz ya da toplum dışına itilmeyi kabul edeceksiniz. Yaşamak için boyun eğmek zorundasınız. Böylesine bir sertlik doğal olarak insanlar arasındaki her türlü ahlâki ya da entelektüel ayırıma bir son veriyor ve insanın kişiliğini boğarak tek tip ve hiç değişmeyen bir karaktere sahip olmasına yol açıyordu. Gerçekten de günümüzde her Japon'un beyni hâlâ atalarının beynini biçimlendiren antik çağlara ait kalıba uymayı sürdürüyor. Kendisini biçimlendirmeye katkıda bulunan daha doğrusu uyumlu bir görünüm kazandıran bu toplumsal ve dinî yasaları az da olsa bilmezseniz modern Japon psikolojisini kesinlikle anlayamazsınız.

Öte yandan bu insanlık dışı disiplin anlayışı tartışmasız bir şekilde bu toplumun kusursuz bir ahlâk anlayışına sahip olmasını sağladı. Ulusun çok yoksul olması nedeniyle çok sayıda kuşağı tutumlu olmaya zorladı. Hayat pahalılığını Batılıların zorunlu olarak nitelendirdiği hayat pahalılığının çok altında tut-

tu. İnsanları yalın ve tutumlu olmaya itti; temizlik, nezaket ve cesaret kültürünün yerleşmesini sağladı. İnsana tuhaf gelse de bu kültür halkı mutsuz etmedi. Tüm kaygılarına karşın Japonlar dünyanın güzel bir yer olduğuna inanıyorlardı ve eski insanlar yaşamın verdiği mutluluğu sanat eserlerinde ifade ettiler, tıpkı adı sanı belirsiz sanatçıların Antik Yunanlı'nın yaşam sevincini seramiklere çizdikleri resimlerle dile getirmeleri gibi. Japonların bu dışsal zorlama düzenini korumalarının nedeni onu yürekten arzulamalarıdır. Bu ırk kendi kendini disiplin altında tutmak istemiştir. Hepsi kendi ahlâk deneyimleri üstüne oturan bu yasaların üstünlüğüne inanıyorlardı. Bu yaşama tahammül etmelerinin nedeni inançlarına her şeyden çok önem vermeleriydi. Dinleri bu disiplin sayesinde korkak, tembel insanlar yetiştirilmesini engelliyordu ve Japonlar bu yüzden hiçbir zaman bozulmadılar. İnsanı özveride bulunmaya ve boyun eğmeye zorlayan gelenekler aynı zamanda cesur ve neşeli olmaya da teşvik ediyordu. Şefin sınırsız bir güce sahip olmasının nedeni tüm ölülerin gücüne de sahip olmasıdır. Herbert Spencer:

> "İster yazılı olsun ister sözlü yasalar ölülerin yaşayanlar üstündeki egemenliğinden söz ederler. Eski kuşakların yaşayan kuşaklar üstündeki bu etkisinin yanısıra onların fiziksel ve ahlâki özelliklerini taşırız –öte yandan bizi miras bıraktıkları âdetler ve yaşam biçimleriyle etkilerler–, bıraktıkları yazılı ve sözlü kurallarla halka nasıl davranması gerektiğini söylerler... Bu gerçeklerden yola çıkarak elle dokunulabilecek bir atalar kültünün varlığını göstermeye çalışıyorum..." demektedir.

Bu gözlemler özellikle Eski Japon yasaları için de birebir geçerlidir. Bu yasalar "ölülerin yaşayanlar üstündeki egemenliğini" çok çarpıcı bir şekilde dile getirmektedir. Ölüler oldukça güçlüdür ve günümüzde yaşayanları büyük ölçüde etkilemeyi sürdürmektedirler.

BUDİZMİN JAPONYA'YA GİRMESİ

Japon ailesinin temeli atalara tapınmaydı. Bu kural kent ve aşiret için de geçerliydi. Bunların en yüce şefi hem büyük-rahip hem de tüm diğer kültleri ortak bir gelenekle buluşturan atalar kültünün tanrısıydı. Özünde Şintoizm karşıtı bir dinin ortaya çıkması demek toplumsal düzeni tamamıyla alt üst etmek demekti.

Bununla birlikte, Budizmin kendini ikinci bir ulusal din olarak kabul ettirmeyi başarması oldukça şaşırtıcıdır. Gerçeği söylemek gerekirse, başlangıçta mücadele etmek zorunda kalmış hattâ kanlı bir savaş olmuştur. Ancak içerdiği, Şinto inançlarına tamamen ters düşen, özgün doktrine karşın Budizm Hindistan, Çin, Kore ve diğer komşu ülkelerde atalar kültüne sadık kalan halkların ruhani gereksinimlerine nasıl yanıt vereceğini öğrenmiştir. Budizm atalar kültüne karşı çıksaydı gittiği ülkeye yerleşemez ya da uzun bir süre önce ortadan kaybolurdu. Gerçekten de bakıldığında Budizmin yalnızca atalarına tapan ırkları fethetmeyi başardığı görülmektedir. Budizm Çin, Kore, Myanmar, Siyam ya da Annam'da atalar kültünün yerini almaya kalkışmamıştır. Gittiği her yerde eski âdetlerin düşmanı değil, müttefiki olduğu için kabul görmüştür. Japonların dinî yaşantılarını doğru bir şekilde anlama konusunda bu hayati öneme sahip bir konudur.

Birkaç Şinto ritüeli dışında, bugün bilinen en eski Japon metinleri 8. yüzyıla aittir. Dolayısıyla var olan tek dinin atalar kültü olduğu bu ilkel döneme ait toplumsal yaşam konusunda yarım yamalak bilgilere sahibiz. Bu tanrıların çağı hakkında az çok bir fikir sahibi olabilmek için henüz Çin ya da Kore etkisi altında kalmamış bir Japonya düşlemek gerekmektedir. Oysa bu iki kültürün ülkeyi ilk önce hangi dönemde etkilediğini söyleyebilmek zordur.

Konfüçyüsçülük, Japonya'ya, Budizmden çok daha eski bir tarihte girmiş ve çok hızlı bir şekilde gelişmiştir. Budizm ise Kore yoluyla MS 552 yılına doğru gelmiş, ancak ilk misyon pek hoş bir şekilde karşılanmamış. 8. yüzyılın sonuna doğru Konfüçyüsçülüğün etkisi altında tüm Japon idari sistemi Çin modellerine göre yeniden düzenlenmiştir. Budizm ülkenin her yerine 9. yüzyıldan önce yayılmakla birlikte yavaş yavaş toplumsal yaşama egemen olmaya başladı ve tüm Japonların düşünce yapısına renk kattı. Bununla birlikte 1871 yılında Budizmin yasaklanıp iki dinin birbirinden ayrılmasıyla atalar kültünün sahip olduğu olağanüstü geleneksel güç ve temelinde her türlü karışımı yadsıyan doğası çok açık bir şekilde ortaya çıktı. Yaklaşık bin yıllık bir süre boyunca sözcüğün gerçek anlamında Budizm tarafından boğazı sıkılan Şintoizm derhal o ilkel yalınlık ve asla değişmeyen biçimlere sahip ilkel ritlerine yeniden kavuştu.

Oysa bir ara Budizm, Şintoizmi yutmaya kalkışmıştı. Bu yutma sürecinin 800 yılına doğru Kuke ya da Kobodayşi tarafından tasarlandığı söyleniyor. Şingon tarikatının ünlü kurucusu en üstün nitelikteki Şinto tanrılarının değişik Budaların ete kemiğe bürünmüş örnekleri olduğunu söyleyerek Budist politikaya özgü bildik yöntemlerden birine başvurmuştur.

Yeni Budizm ve Şintoizm düzenlemesine Ryobu-Şinto[1] adının verilmesini İmparator bizzat onaylayıp destekledi. O tarihten sonra yüzlerce kent ve köyde iki din kimi zaman aynı tapınağın çatısı altında hüküm sürdü. Görünüşe göre birbirlerine gerçekten karışmışlardı. Bununla birlikte hiçbir zaman gerçek

[1] Ryobu terimi "iki bölüm" ya da "iki din" anlamına geliyor.

bir kaynaşma sağlanamadı. Bin yıllık bir zorlama ilişkiden sonra birbirlerinden sanki hiçbir zaman biraraya gelmemişçesine denilebilecek kadar kolay bir şekilde ayrıldılar.

Yalnızca ev içi atalar kültünde, Budizm birkaç biçimsel değişikliğe neden oldu. Bu değişiklikler hayati bir öneme sahip olmadıkları gibi ülkenin her yerinde benimsenmediler. Kimi bölgelerde bu türden değişiklikler de olmadı ve halkın büyük bir çoğunluğu atalar kültünün Şinto biçimine sadık kaldı. Nüfusun önemli bir bölümü Budizmi kabul etmekle birlikte eski dininin kurallarına boyun eğmeyi sürdürdü. Bu insanlar atalar kültünü Budist ritlerine uygun bir şekilde gerçekleştirirken aynı zamanda eski atalara tapınmayı sürdürdüler. Günümüz Japonyası'ndaki pek çok evde "tanrıların tabletleriyle", "Budist kutusu", yani iki kült aynı çatı altında yan yana var olabiliyor.[2]

Bu olgulardan Şinto'nun kalıcı gücünü kanıtlayabilmek amacıyla söz ediyorum, yoksa Budist propagandaya yönelik herhangi bir aksaklığı belirtmek amacıyla değil.

Budizmin, Japon uygarlığını çok çeşitli alanlarda ve sonuçları ölçülemeyecek şekilde derinden etkilediği yadsınamaz. İnsan Budizmin nasıl olup da Şinto inancına kesin bir darbe indirip sonlandıramadığını anlamakta zorlanıyor. Şintoizmin resmî din olarak kabul edildiği dönemde kimi yazarlar Budizmin en çok sevilen dine dönüştüğünü söyleyerek büyük bir yanlış yaptılar. Aslında Budizm de Şintoizm kadar resmî bir niteliğe sahip oldu ve hem halk hem de üst düzey sınıflar tarafından kabul gördü. Budizm sayesinde kimi İmparatorlar rahipliği seçerken, kızları rahibe oldu. Budizm şeflerin nasıl davranacağını, fetvaların içeriğini ve yasaların nasıl uygulanacağını belirledi. Her cemaatte Budist rahip hem manevi bir öğretmen hem de bir memur oldu. Bölge kayıtlarını o tuttu ve üst makamlara en önemli yerel sorunlarla ilgili raporlar sundu.

---

[2] Aile Budist ise atalar kültü ve cenaze ritleri Budizme uygun bir şekilde gerçekleştiriliyor. Şin tarikatına bağlı olanlar dışındaki Budist evlerinin pek çoğunda Şinto tanrılarına da tapılıyor. Bununla birlikte Şin tarikatına bağlı insanların büyük bir çoğunluğu kendi Ujigamilerine sahip olup, eski dine olan bağlılıklarını sürdürüyorlar.

Japonya'ya eğitim aşkını aşılayan Konfüçyüsçülük Budizmin önünü açtı. İlk yüzyıldan başlayarak Çinli bilginler Japonya'da yaşamaya başladı. Oysa yönetici sınıflar arasında yalnızca 3. yüzyılın sonuna doğru Çin edebiyatını öğrenme gerçek anlamda bir modaya dönüştü. Bu sırada Konfüçyüs doktrini yeni bir dini temsil etmiyordu. Bu doktrin Japonya'dakine çok benzeyen atalar kültü üstüne oturan ahlâki bir öğretim sistemiydi. İnsanlara bir tür toplumsal felsefe, şeylerin belirgin nedenlerinin açıklanmasından söz ediyordu. Böylelikle atalar dinî doktrinini güçlendiriyor; mevcut törensel yapıyı yenileyip daha kusursuz bir hale getiriyor ve yönetime özgü tüm ahlâk biçimlerine sistemli bir görünüm kazandırıyordu. Konfüçyüsçülük yönetici sınıfların eğitiminde çok önemli bir rol oynadı ve günümüzde hâlâ da oynuyor. Bu doktrinler sözcüğün en iyi anlamında insani bir niteliğe sahipti. Japon şeflerin en bilgesi olarak kabul edilen İyeyasu'nun yasaları ve özlü sözlerinin de gösterdiği gibi toplumsal yönetim politikasına daha insani bir nitelik kazandırdı.

Bununla birlikte Budizm Japonya'ya varlığı çok net bir şekilde hissedilen insani duygular getirdi. Bu yeni bir şefkat öğretisine benzeyen din, aradaki çok temel benzemezliklere karşın, eski inançlara uyum sağlayan pek çok yeni inanç getirdi. Sözcüğün en olumlu anlamında uygarlaştırıcı bir güç oldu. Yaşama karşı başka bir şekilde saygı duyulabileceğini, tüm insanlara olduğu kadar tüm hayvanlara iyi davranmanın bir görev olduğunu, bugünkü davranışlarınızın geleceğinizi nasıl etkilediğini, geçmişte yapılan yanlışların kaçınılmaz sonucu olan acıya karşı dayanaklı olunması gerektiğini öğretti. Üstelik Japonya'ya mimarlık, resim, heykel, gravür, matbaacılık, bahçe sanatı gibi Çin'e özgü sanatlar ve el becerisi gerektiren işleri taşıdı. Özetle Japonya'da yaşamı güzelleştirmeye katkıda bulunan tüm sanatlar ve el becerisi gerektiren işlerin gelişmesi ilk kez Budist öğretim sayesinde oldu.

Pek çok Budist öğreti ve modern Japonya'da da belli başlı on iki Budist tarikat var. Burada bir sonraki bölümde ele alacağım felsefi Budizmden çok ayrı özelliklere sahip popüler Budizmden söz etmek yeterli olacak. Üst düzey Budizm hiçbir zaman ve hiç-

bir ülkede çok yaygınlaşamamıştır. Halka Nirvana doktrini türünden özel doktrinler öğretildiğini sanmak yanılgıdan başka bir şey değildir. Basit bir düşünce yapısına sahip insanlara doktrinin yalnızca anlayabilecekleri ve hoşlarına gidecek biçimlerinden söz edilmesi uygun görülüyordu. Budist bir atasözü: "Önce kişiyi gözlemleyin Yasayı daha sonra öğretin", başka bir deyişle "Neler öğreteceğinize karşınızdaki kişinin yeteneğine göre karar verin" diyor. Çin'de olduğu gibi Japonya'da da Budizm eğitim sistemini henüz soyut düşünce alışkanlığına sahip olmayan sınıfların anlayabileceği bir hale getiriyordu. Kitleler bugün bile Nirvana, "Nehan" sözcüğünün ne anlama geldiğini bilmiyor. Onlara dinin en basit biçimleri öğretildi. Bu biçimlerden söz ederken tarikat ve dogma farklılıklarına değinmenin bir yararı olamaz.

Budist eğitimin halk üstündeki doğrudan etkisini anlayabilmek için Şintoizmde ruhun bedenden bedene geçmesiyle ilgili bir doktrin bulunmadığını anımsatmakta yarar var. Eski Japon düşüncesine göre ölülerin ruhları bu dünyada yaşamayı sürdürür. Bunlar doğada kendilerine aracılık yapan görünmeyen biçimlere karışarak hareket edebilirler. İyi ya da kötü her şey bu ruhlar sayesinde olup biter. Yaşarken kötü olanlar öldükten sonra da kötülük yapmayı sürdürürler, iyi olanlarsa öldükten sonra iyilik yapan tanrılara dönüşürler. Ne var ki, iyi ya da kötü tüm ruhların yatıştırılması gerekir. Budizmin gelmesinden önce, Japonlar, gökyüzü ya da cehennem konusunda en ufak bir fikre sahip değildiler. Ruhların ve tanrıların mutluluğunun canlıların onlara tapınmalarına ve sundukları adaklara bağlı olduğuna inanıyorlardı.

Budizm bu eski inançlara onları geliştirip, açıklayarak ve yepyeni bir şekilde yorumlayarak müdahale etmeye çalıştı. Değişiklikler yaptı ancak hiçbir şeyi yok etmedi, hattâ eski inançların tamamını kabul ettiği bile söylenebilir. Bu yeni öğreti ölülerin görünmeyen bir şekilde yaşamayı sürdürdükleri doğrudur dedi. Onların tanrılara dönüştüklerine inanmak doğrudur, başka bir deyişle bütün ölüler er ya da geç tanrısal niteliklere sahip olup, birer Budaya dönüşecektir. Budizm, Şintoizmin en büyük tanrılarını tüm özellik ve meziyetleriyle birlikte kabul ediyordu.

Onların Budalar ya da Bodisatva'ların ete kemiğe bürünmüş görünümleri olduğunu söylüyordu. Örneğin, Güneş kraliçesi De-Nişi-Nyore (Tathagata Mahaverokana) ile özdeşleştirilmişti; tanrı Haşiman, Amida'dan (Amitaba) başkası olamazdı. Budizm şeytanlar ve kötü ruhların varlığını da inkâr etmiyordu, onlara Preta ve Marakayikalar deniyordu. Japonca hayalet anlamına gelen Ma terimi bugün hâlâ bize bu özdeşleşmeyi anımsatıyor. Kötülük yapan hayaletlere Preta (Gaki) deniyordu. Bunlar önceki yaşamlarında yaptıkları yanlışlar nedeniyle Sonsuza dek sürecek bir Açlığa mahkûm edilmişlerdi. Budizm, hastalık ve salgın hastalık, ateş, çiçek hastalığı, dizanteri, verem, öksürük ve nezle tanrılarına sunulan eski adakları onaylıyordu. Bununla birlikte Budizmi benimseyenlerin hem kötülük yapan varlıklar hem de Pretaları göz önünde bulundurmaları gerekiyordu. Bu varlıkları hem yatıştırmak hem de çektikleri acıyı hafifletmek için yalnızca Pretalara sunulan yiyeceklerden sunmak gerekiyordu. Tıpkı ataların ruhları konusunda olduğu gibi bu konuda da Budizm, hayaletlere dua etmek yerine onların iyiliği için yinelenmesi gereken dualar edilmesini emrediyordu...Aslında Roma Katolik inancı birebir benzer bir koşulla hâlâ eski Avrupa atalar kültünün sürdürülmesine izin veriyor. Bu kült günümüzde tüm Batılı ülkelerde köylülerin ölülerine ziyafet çektikleri Tüm Azizler Günü aracılığıyla yaşamayı sürdürüyor. Oysa Budizm yalnızca eski ritlerin yaşamasına izin vermekle kalmayıp onları geliştirdi ve sayılarını arttırdı. Verdiği eğitim sayesinde yepyeni ve çok güzel bir ev içi kültü yarattı. Modern Japonların atalar kültünü işleyen o çok dokunaklı şiir Budist misyonerlerin öğretisinden türetildi. Budizmi benimseyen Japonlar ölülerini sözcüğün eski anlamında tanrı olarak görmekten vazgeçtiler. Ancak ruhların varlığına inandıklarından onlara saygı ve sevgi dolu sözcüklerle seslenmeyi sürdürdüler. Pretalar doktrininin eskiden ev içi ritlerinin ihmal edilmesinden kaynaklanan korkuyu güçlendirmesi oldukça ilginç. Sevilmeyen hayaletler zorunlu olarak "kötü tanrılara" dönüşmüyorlardı. Kötülük sever Gaki kötü Kami'den daha korkunçtu, zira Budizm Gaki'nin korkunç bir görünmeyen güce sahip olduğunu söylüyordu. Budist cenaze törenlerinin pek

çoğunda ölüler "Gaki", yani "kendilerinden şikâyet edilmesi ve korkulması gereken varlıklar" olarak anılır. Onlar insanların yardımına ve sevgisine muhtaçtır, kendilerini besleyenlere manevi yardımda bulunarak ödüllendirebilirler.

Budist öğretinin en çekici yanlarından biri, hem yalın hem de zekice bir doğa yorumu sunmasıdır. Şintoizmin asla inceleme gereği duymadığı ve açıklayamayacağı pek çok noktayı Budizm ayrıntılı ve kolayca anlaşılır bir şekilde yorumlamıştır. Budizm doğum, yaşam ve ölümün gizemlerine içtenlikle inanan insanları yatıştırıcı, öte yandan kötü niyetlileri üzse de rahatsız etmeyecek türden açıklamalar getiriyordu. Ölülerin mutluluk ya da mutsuzluğunun yaşayanların kendilerine önem vermemesi ya da ihmal etmesinden değil, onların yaşadıkları dönemdeki davranışlarından kaynaklandığını söylüyordu.[3] Halk kesinlikle anlayamayacağı için art arda gelen doğuşlarla ilgili en üst düzey doktrini öğretmeye kalkışmıyordu. Buna karşın herkesin anlayabileceği tamamen simgesel bir doktrin olan ruhun bir bedenden diğerine nasıl geçtiğini öğretiyordu.

Ölmek, doğaya karışıp gitmek değil, yeniden yaşama dönmek demekti. Her kişinin sahip olacağı yeni bedenin özellikleri ve yeni var oluş koşulları bir önceki yaşamında sergilediği eylemler ve sahip olduğu düşüncelerin niteliğine bağlıydı. Yaşanılan tüm durumlar ve karşı karşıya kalınan tüm koşullar insanların geçmişteki eylemlerinin sonuçlarıydı. Bir adamın bugün zengin ve güçlü olmasının nedeni daha önceki yaşamlarında cömert ve iyi olmasıydı. Bugün bir adamın hastalıklı ve yoksul olmasının nedeni daha önceki bir yaşamı sırasında şehvete düşkün ve bencil olmasıydı. Şu kadının kocası ve çocuklarıyla birlikte mutlu

[3] İnsan, Budizmin art arda gelen doğuşlara yönelik doktriniyle atalar kültüne ilişkin düşünceleri nasıl uzlaştırdığını sormadan edemiyor. İnsan yalnızca yeniden doğmak amacıyla ölüyorsa, bu durumda, yeniden yaşama dönecek atalara adaklar sunmak ya da dua etmenin bir anlamı olabilir mi? Budist rahipler bu güçlüğü ölülerin hemen yeniden doğmadıklarını, Şu-U denilen özel bir bekleme süresi olduğunu söyleyerek aşıyorlardı. Bu bekleme süresi bazen yüzyılı bulabiliyordu. Dolayısıyla Budist inancın ölülere yönelik sunduğu hizmetler yüz yılla sınırlıydı.

bir yaşam sürmesinin nedeni daha önceki dünyaya gelişlerinden birinde müşfik bir kız ve sadık bir eş olmasıydı. Buna karşın bir diğer kadının mutsuz ve kısır olmasının nedeni daha önceki yaşamında kıskanç bir eş ve zalim bir anne olmasıydı.

Budist vaiz:

"İnsanın düşmanından nefret etmesi son derece anlamsız ve kötü bir şeydir. Bugün düşmanınızın size karşı böyle davranmasının nedeni, sizin daha önceki yaşamlarınızdan birinde dostunuz olmak isteyen bu adama hainlik etmenizdir. Öyleyse bugün sizi incitmesine katlanmalısınız. Bunu unutulan bir günahın bedelini ödemek olarak kabul edin. Evlenmek istediğiniz genç kızı ailesi size değil de rakibinize mi verdi? Bunun nedeni belki de sizin daha önceki yaşamlarınızdan birinde sizi o kıza bağlayan yeminlere sadık kalmamanızdır. İnsanın çocuğunu kaybetmesi hiç kuşkusuz çok acı bir olay. Bunun nedeni belki de bir önceki yaşamınızda şefkat göstermeniz gerektiği bir sırada şefkat göstermemiş olmanızdır. Bir kaza sonucu kör olup yaşamınızı idame ettiremeyecek bir duruma mı düştünüz? Başınıza gelen felaketin nedeni başka bir yaşamda bir insanı kötülük olsun diye yaralamanız olabilir. Yaptığınız kötülük size kötülük olarak geri döndü demektir, o zaman işlediğiniz suçtan pişmanlık duyun ve *Karmasının* şimdi çektiğiniz acılar sayesinde sona ermesi için dua edin"... diyordu.

Budizm, insanların çektiği tüm acıları bu şekilde açıklayıp, onları bu şekilde teselli ediyordu. Her insanın yaşamı geçmiş adlı sonsuzluktan gelecek adlı sonsuzluğa doğru yapılan hiç bitmeyecek bir yolculuğun kısa bir bölümü gibi görüyordu.

Budizm, kendisine inananların bu dünyayı yolculuğa çıkanlar için bir mola, bir han gibi görmesi gerektiğini söylüyordu.

Budizm, halka Nirvana doktrinini vaz etmek yerine yaşanması gereken neşeli anlar ve kaçınılması gereken acılardan söz ediyordu. Amida'nın Cennetinden, uçsuz bucaksız Işığın Efendisinden, To-kevatsu denilen gireni cayır cayır Yakan sekiz cehennemle, Abuda denilen gireni Donduran sekiz cehennemden söz

ediyordu. Budist öğretiye göre, gelecekte çekilecek acılar korkunçtu. Hassas insanlar Japonlar ya da Çinliler tarafından yapılan cehennem betimlemelerini asla okumasınlar. Bu cehenneme yalnızca en büyük kötülükleri yapanların gittiği doğru, ancak sonsuza dek orada kalmıyorlar. Hattâ şeytanlar bile günün birinde günahlarından ve acı çekmekten kurtulabileceklerini umabilirlerdi... İyilik yapanlar gökyüzüne gönderilerek ödüllendirilirdi, ancak bu ödüllendirme, Karmanın yavaşlaması üzerine arka arkaya gerçekleşen doğuşlarla geciktirilebilirdi. Öte yandan bu yaşamda gerçekleştirilmiş tek bir kutsal eylem gökyüzüne gitmeyi hak etmek için yeterli olabilirdi. En yüce ödül öncesinde Kutsal Yolda hiç durmadan ilerleyerek dünyaya her arka arkaya gelişte daha mutlu bir yaşam sürdürebilmek mümkündü. Bu geçici dünyada yaşayanların iyi bir davranışın yol açtığı sonuçları hor görmemesi gerekir. Günümüzde bir dilenci olan kişi yarın bir Daimyo sarayında yeniden dünyaya gelebilir, kör bir berber bir sonraki yaşamında İmparatora Bakanlık yapabilir.

Ödül liyakatle doğru orantılı olmak durumundadır. Bu geçici dünyada erdemli olabilmek zor olduğundan en büyük ödülleri hak edebilmek de çok zordur. Ancak her eylem kuşkusuz hak ettiği şekilde ödüllendirileceğinden herkes bir ödüle sahip olabilir.

Budizm, tanrıların insanlara bağışladıkları Şintoist vicdan, İyilik ve Kötülük duygusu doktrinini kabul etmekle birlikte her insanın Budaya özgü bilgeliğe de sahip olabileceğini söylüyor. Cehalet, arzu bu bilgeliğe ulaşmayı engellerken, Karma elini kolunu bağlıyor, ancak er ya da geç bu bilgeliğe ulaşılıyor ve insan zihni aydınlanıyor.

Her canlıya iyi davranmayı ve acı çekene acımayı öğreten Budist görev kuramı, bu yeni din daha her yerde kabul görmeden önce, Japonların ulusal alışkanlıkları ve âdetlerini derinden etkilemiştir. 675 yılında İmparator Temu yayınladığı fermanla "inek, at, köpek, maymun eti ya da kümes hayvanları yemeyi" yasaklamıştı. Hayvanlara tuzak kurmak bile yasaklanmıştı. Doğal olarak bütün hayvan etlerinin tüketilmesi yasaklanmamıştı. İmparator Temu yeni ve eski dini birbirleriyle uzlaştırmaya ça-

lışıyordu. Tüm hayvanların etlerinin tüketilmesini yasaklamak Şinto âdet ve geleneklerine ters düşecekti.

Örneğin, balık her zaman laik sınıfların yiyeceklerinden biri olmuştur. Ancak Japon ulusu Budist öğretiye boyun eğerek balık dışında her zaman yedikleri yemekten ve etten vazgeçmiştir.

Bu öğreti her türlü duyarlı canlının birliği beraberliği gibi bir doktrin üstüne oturtulmuştu. Budizm, görünen dünyayı halkın anlayabileceği bir hale getirip, yalınlaştırarak Karma doktriniyle açıklıyordu. Tüm canlılar –kuşlar, sürüngenler, memeliler, böcekler ya da balıklar– Karmanın çeşitli görünümleriydi. Manevi yaşam her yerde aynıydı. En aşağılık varlık bile ilâhi bir kıvılcıma sahip olabilirdi. Kurbağa ya da yılan, kuş ya da yarasa, inek ya da at fark etmeden hepsi geçmişte ayrıcalıklı bir insani ve belki de insanüstü görünüme sahip olmuştu. Mevcut görünümleri geçmişte yaptıkları yanlışların bir sonucuydu. Keza her insan yapacağı benzer yanlışlar nedeniyle gelecekte hayvan olmaya mahkûm edilebilirdi. Bir hayvana karşı bilinçli bir şekilde zalim davranan biri dünyaya yeniden o hayvana benzeyen bir hayvan şeklinde gelebilir ve benzer kötü muameleye maruz kalabilirdi. Dürtülen bir öküz, dolu dizgin koşturulan bir at, öldürülen bir kuşun daha önceki yaşamlarında bu işi yapan insanın yakınlarından biri –atası, babası, erkek kardeşi, kız kardeşi ya da çocuğu... – olmadığı ne malum?

Bütün bunlar yalnızca sözlerle dile getirilmiyordu. Şinto'nun yararlanabileceği bir sanat dalı yoktu. Şinto'nun "Hayaletlere ait evleri" sessiz ve bomboş, süslemelerden yoksundu. Oysa Budizm beraberinde heykel, resim ve süsleme sanatlarını getirmişti. Altınla sarılmış gülümseyen Bodisatva imgeleri, gökleri bekleyenler ve cehennemdeki yargıçların figürleri, dişi melekler ve korkunç şeytanlar bunlara alışkın olmayan Japonları şaşırtmış hattâ hayretler içinde bırakmıştı. Tapınaklara asılan koskocaman resimler, duvarlar ya da tavanları aydınlatan freskler Altı Varoluş Durumuyla gelecekteki acı çekme ve ödüllendirilme dogmasını sözcüklerden daha iyi açıklıyorlardı. Uzun sıralar halinde yan yana asılmış *kakemonolar* (üstünde bir resim ya da yazı olan uzun ve dar enli ipek kâğıttan duvara asılan rulo) Ruhun yargı-

lanacağı krallığa yaptığı yolculuk ve değişik cehennemlerde karşılaşılacak dehşeti gösteriyorlardı. Bunlardan biri yüzyıllar boyunca Ölüm kaynaklarının yakınında yetişen sert bambu otlarını ayıklamaya mahkûm edilmiş eşini aldatan kadınları gösterirken, bir diğeri dili şeytan-prensler tarafından parçalanan iftiracının çektiği ıstırabı canlandırıyordu. Bir üçüncü boşu boşuna ateşten kadınların okşamalarından kaçmaya ya da Kılıçlar dağının yamaçlarına korkunç bir öfkeyle tırmanmaya çalışan şehvet düşkünü erkeklerin hayaletlerini sergiliyordu. Aynı şekilde Pretalar (açlıktan kıvrananlar) dünyasının çemberlerini, Açlıktan Kıvranan Hayaletleri ve dünyaya sürüngen ve hayvan şeklinde yeniden dönenlerin çektikleri acıları görebilmek de mümkündü. İlk başlarda temsil edilen bütün bu sahnelerin bugün bile büyük ölçüde üretilmeye devam edildiğini ve bunun önemsenmesi gereken bir sanat dalı olduğu söylenebilir. Kırmızı çatık kaşlara sahip Emma'nın –Hintlilerin *Yama*'sı[4]– eskiden halkın düş gücünü nasıl etkilediğini söyleyebilmek zor. Her ruha yaşarken işlediği günahları gösteren fantastik aynanın görüntüsü, tüm gizli günahları görme yeteneğine sahip, yargılama koltuğunun önüne yerleştirilmiş, Mirume adlı kadını canlandıran iki yüze sahip korkunç baş– ya da her türlü kötü eylemin kokusunu uzaklardan alabilen Kazuhama adlı adamın görüntüsü.

Babalık duygusu ruhlar nehrinin kurumuş yatağında, şeytanların gözetimi altında cezalarını çekmeye mahkûm edilmiş küçük hayaletler, çocuk hayaletler dünyası adlı efsanenin resmî tarafından derinden etkilenmiş olabilir. Bu dehşet verici imgelerin yanısıra teselli edici imgeler de vardı. Beyaz Merhamet tanrıçası Kwannon'un güzel yüzü, ölmüş küçük çocuklarla oynayan ve onlara tüm şefkatiyle bakan güler yüzlü Jizo, masmavi bir ortamda rengârenk kanatlarıyla süzülen sevimli gökyüzü perileri gibi. Budist ressam gökyüzündeki sarayları yeryüzündeki saf insanların düş gücünü harekete geçirecek bir şekilde sunarak bakanları değerli taşlarla donanmış ağaçların yer aldığı bahçelerden, ruhlarının nilüfer çiçekleri içinde yeniden doğduğu ve meleklerin

[4] Ölüm Tanrısı

üstüne titrediği mutlu insanların yaşadığı o göl kenarına kadar sürüklemektedir.

Budist rahiplerin inşa ettikleri yeni tapınaklar Miya Şinto'nun yalın mimarisine alışkın insanları hiç kuşkusuz şaşırtmış olmalıdır. Devasa heykeller, taş ve bronz aslanlar ve fenerler tarafından korunan devasa Çin parmaklıkları, içinde sallanan merteklerin bulunduğu devasa çanlar, büyük çatıların damlalıkları altındaki sayısız ejderha, göz alıcı parlaklıktaki mihraplar, şarkıların eşlik ettiği törenler, tütsü ve Çin müziğine özgü tuhaf sesler olağanüstü şeyler evrenine ilgi duyan insanları herhalde hem büyülemiş hem de kaygılandırmıştır. Bizim Batılı gözlerimiz ve zihinlerimizi en çok etkileyenlerin Japonya'da inşa edilen ilk Budist tapınaklar olduğu söylenebilir. Osaka'daki dört Deva Kralının tapınağı pek çok kez yeniden inşa edilmesine karşın MS 640 yılına ait o ilk görünümünü koruyor. Nara yakınında 607 yılına doğru inşa edilen Horyuji Tapınağı daha da güzel.

Doğal olarak meşhur resim ve heykeller yalnızca tapınaklarda görülebiliyordu. Bununla birlikte Budist heykeltıraşlar kısa süre içinde en akla gelmeyecek yerleri Buda ve Bodisatvaların taş heykelleriyle doldurmaya başladılar. Yollarda yanından geçen yolcuya hâlâ gülümseyen ilk Jizo ikonları o zaman oluşturuldu. Keza üç simgesel maymunla birlikte yolların büyük koruyucusu Koşin'in imgeleri ve köylülerin atlarını koruyan Balo-Kwanon figürü de o zaman oluşturuldu. Bunların yanısıra kaba saba ancak etkileyici sanat ürününe benzeyen pek çok heykelde Hint sanatının izlerini görebiliyoruz. Mezarlıklar yavaş yavaş ölülerin kutsal bekçileri olan ve taştan nilüfer çiçekleri üstüne oturan, gözleri kapalı bir şekilde En Yüce Barışçıl gülümsemeyi yansıtan dalgın Buda heykelleriyle dolmaya başladı. Kentlerin her yerinde heykeltıraşlar dindar ev halkının asması amacıyla değişik Budist tarikatları tarafından tapılan belli başlı tanrıların heykellerini ürettikleri dükkânlar açtılar. İhe ya da Budist ölü tableti satıcılarının sayısı tıpkı ev halkı için kutsal kutular imal edenlerinki gibi arttı.

Bununla birlikte halk seçtiği dine göre atalarına tapmayı sürdürdü. İnsanların yavaş yavaş çoğunlukla Budist riti seçmele-

rinin nedeni Budizmin ritler ve törenlere insanı duygulandıran ve çok özel bir çekicilik katması olabilir. Önemsiz birkaç ayrıntı dışında iki din birbirinden farklı olmadığı gibi, eski atalar kültü düşüncesi ve Budizmin bu atalar kültü hakkındaki yeni yorumları arasında hiçbir çelişki yoktur.

Budizm duaların ölülere yardımcı olduğunu, onları mutlu ettiğini ve sunulan yiyeceklerin manevi açıdan onları çok rahatlattığını söylüyordu. Ölülere et ve şarap sunmak yasaktı, ancak onları meyveler, pirinç, pastalar, çiçekler ve tütsü dumanıyla yatıştırabilmek mümkündü. Zaten duaların erdemiyle en basit yemekler tanrılara layık içecek ve yiyeceklere dönüşüyordu. Yeni kült Şintoizmin sahip olmadığı ve dolayısıyla insanların hoşuna giden pek çok etkileyici ve güzel başka âdetler içeriyordu. Kısa bir süre sonra ülkenin her yerinde Japonlar ölülerinin yaptıkları yıllık ziyaretler sırasında yüz sekiz hoş geldin mumunu yakmayı; ruhlara saman ya da sebzeden yararlanabilecekleri küçük öküzler ya da atlar[5] sunmayı; hayaletlerin yeraltındaki dünyalarına dönebilmek amacıyla bindikleri (şoryobune) denilen hayalet tekneleri yapmayı öğrendiler. Aynı tarihlerde Bon-odoti ya da Ölüler Bayramı Dansları[6] yerleşik bir görünüm kazanmaya başladı. Ölülerin geliş gidişlerini kolaylaştırmak amacıyla mezarların önüne beyaz ve evlerin parmaklıklarına değişik renklerde fenerler asılması âdeti de bu dönemden kaldı.

---

[5] Ayak görevi yapacak dört tahta parçasının saplandığı bir patlıcan genellikle bir öküzü, bir salatalık da bir atı temsil eder. Kimi Yunan kurban törenlerinde gerçek hayvanların yerine benzer taklitleri kullanılıyordu. Thebai'deki Apollon kültünde koyun yerine üstüne küçük ince sopacıkların batırıldığı ayaklar ve boynuzları temsil eden elmalar sunuluyordu.

[6] Çok tuhaf ve çekici nitelikteki danslar da Budizmin gelmesinden çok daha önceki dönemlere ait olup 3 günlük Bayram sırasında sunulan bir gösteriye benziyordu. Bon-odoti gösterisini görmeyen birinin Japon dansı hakkında herhangi bir fikir sahibi olabilmesi olanaksızdır. Bu çok ilkel, tuhaf ve büyüleyici bir danstır. Pek çok gecenin tamamını köylülerin bu dansı yapmalarını izleyerek geçirdim. Doğrusunu söylemek gerekirse Japon dansözler dans etmiyorlar, estetik bir görüntü sunuyorlar. Oysa köylüler gerçekten dans ediyorlar.

Budizmin yaptığı en önemli iş Japon çocuklarının eğitimi konusunda sağladığı ulusal katkıdır. Şinto rahipleri öğretmenlik yapmazlardı. İlk başlarda bunlar özellikle soylu aileler, kabilelerin dinî temsilcileriydi. Halkı eğitme düşüncesi akıllarının ucundan bile geçemezdi. Öte yandan Budizm dinî eğitimin tüm yararlarını sunmanın yanısıra Çin'e özgü sanatlar ve bilgeliği de öğretiyordu. Budist tapınaklar kısa sürede sıradan okullara dönüştü ya da en azından okullar onlara bağlandı. Her topluluğun tapınağında çocuklara kuramsal bir eğitimin ardından inançla ilgili doktrinler, Çin klasiklerinde anlatılan bilgelik, güzel yazı yazma, resim yapma ve başka şeyler öğretiliyordu. Zamanla Budistler ulusal eğitim sistemini ellerine geçirdiler. Askerler sınıfı için özel bir eğitim sistemi var olmakla birlikte Samuray olacak öğrenciler ünlü Budist öğretmenlerin öğrencisi olmak ve kendilerini geliştirmek istiyorlardı. İmparatorluk ailesi bile Budist öğretmenler çalıştırıyordu. Halk için Budist rahip her şeyi öğretebilen biriydi. İnsanların onu Samurayla bir tutmalarının nedeni sahip olduğu din adamı niteliklerinden çok öğretmenlik yapabilmesiydi. Japon karakteri en çekici yanını herhalde Budist öğretim sistemine borçludur.

Budist rahibin öğretmenlik görevlerine 1871 yılına kadar sürecek nüfus memurluğunu da eklemesi son derece normaldi. Cemaatle ilgili bölgesel nüfus kayıtlarını o muhafaza ediyor ve gerektiğinde doğum, ölüm ya da aileyle ilgili soy ağacı belgesi veriyordu.

Budizmin Japonya üstündeki uygarlaştırıcı muazzam etkisi hakkında doğru dürüst bir fikir verebilmek için onlarca ciltlik kitap yazılması gerekir. Bu muazzam yenileştirme çabasını yalnızca belli başlı olguları sıralayarak özetleyebilmek de mümkün değil. Manevi bir güç olarak Budizm otoriteyi pekiştirdi ve halkın kolaylıkla boyun eğmesini sağladı. Eski dine oranla çok daha büyük umutlar beslenmesine ön ayak oldu. Eğitici olarak toplumun en alt tabakalarına ait insanlardan en üstteki sınıflara kadar tüm Japonları eğitti ve sonunda onlara bir ahlâk ve estetik anlayışı kazandırdı. Japonya'da Sanat adına ne varsa hepsinin kökeninde Budizm vardır. Bu yaklaşım birkaç Şinto ritüeli ve birkaç ilkel

şiir parçası hariç tüm Japon edebiyatı için de geçerlidir. Budizm daha sonra drama, şiirsel kompozisyonun en gelişmiş biçimleri, romanlar, tarih ve felsefeyi getirmiştir. Japon yaşantısına özgü ince zevk ürünü şeylerin hepsinin kökeninde Budizm vardır. İnsanı keyiflendiren ve eğlendiren şeylerin bir kısmının kökeninde de aynı öğreti vardır. Günümüzde bile ülkede güzel ya da ilginç ne varsa şu ya da bu şekilde Budizmden esinlenilerek üretilmiştir. Bu toplumun Budizme olan borcunu ödeyebilmesi çok zordur. Bu katkının tüm boyutlarıyla değerlendirilebilmesi için Budizmin tüm Çin uygarlığını Japonya'ya taşıdıktan sonra bunları tamamen ve kesin bir şekilde Japonya'ya uyacak şekilde değiştirdiğini ve biçimlendirdiğini unutmamak gerekir.

Antikçağ'lara özgü Çin uygarlığı gelip yalnızca Şinto dinine boyun eğen Japonya'nın üstünde ikinci bir katman oluşturmadı. Budizm bu iki inanç sistemini öylesine özen göstererek birbirlerine uydurdu, öylesine kusursuz bir şekilde birbirlerine kaynaştırdı ki, zaman içinde bu kaynak izleri tamamen ortadan kalktı.

Üst Düzey Budizm Öğretisi

Bu bölüme başlarken felsefi Budizm hakkında iki nedenden dolayı gözden kaçırılmaması gereken bir, iki şeyden çabucak söz etmek gerekiyor. Birinci neden konunun yeterince derinden kavranamaması ya da bilgisizlik nedeniyle Japon entelektüellerinin ateist olarak suçlandığını bilmemiz. İkinci nedense Japon halkının, yani ulusun büyük bir çoğunluğunun bir yok oluş biçimi olarak görülen Nirvana doktrinine inandığını, dolayısıyla bu doktrinin yol açacağı bir mücadele sürecine uyum sağlayamayacağı için bu insanların yeryüzünden yok olup gitmeye razı olduğunu düşünenlerin bulunmasıdır. Ne var ki, kitleler Nirvana sözcüğünün anlamını bilmezler. Biraz derinlemesine düşündüğünde kafası çalışan her insan böyle bir inancın ne vahşi ne de uygar bir ulus tarafından asla bir din olarak benimsenemeyeceğini anlar. Oysa binlerce Batılının inandırıcılıktan tamamıyla yoksun ifadeleri hiç düşünmeden kabul etmeye hazır oldukları görülmektedir. Üst düzey Budizm doktrinlerinin halkın anlayabileceği bir şekilde ifade edildiğini üç beş okuyucuma bile gösterebilirsem gerçekten hakikat ve sağduyuya hizmet ettiğimi düşüneceğim. Daha önce sıraladığım ve beni bu konuyu işlemeye iten nedenlere çok

özel bir üçüncü neden ekleniyor ki, bu felsefi çalışmalar yapan insanlar açısından hayati bir öneme sahip.

Daha derinlere inmeden önce her yerde olduğu gibi Japonya'da da Budist metafiziği inceleyebilmenin mümkün olduğunu anımsatmak isterim. Aforizmalardan oluşan en önemli kitaplar (sutralar) Avrupa dillerinin pek çoğuna çevrildi, henüz çevrilmeyen metinlerin birçoğu gözden geçirildi ve yayınlandı. Japon Budizmine özgü metinler Çince olduğundan, bu konuda en ayrıntılı açıklamaları yalnızca Çinli aydınlar yapabilir. Zaten 7.000 ciltten oluşan Budizmin genel kurallarının okunması olanaksız bir şey olarak görülüyor. Bu işi gerçekten yalnızca birkaç Japon'un başarabildiği söyleniyor. Üstüne üstlük değişik tarikatların değişik yorumları, türetilen çok sayıdaki doktrin zihinleri daha da karıştırmış. Japon Budizminin karmaşıklığı akıl almayacak boyutlarda olup, bu konuyu aydınlatmaya çalışanların hepsi bir süre sonra o labirentin içinde kaybolup gidiyor. Oysa bütün bunların benim söylemek istediklerimle bir ilişkisi yok. Japon Budizmini diğer Budizmlerden ayıran özellikler konusunda söyleyebileceğim çok az şey var. Tarikat farklılıkları konusundaysa söyleyebileceğim hiçbir şey yok. Yalnızca üst düzey Budizm doktriniyle ilgili genel olgulardan söz edebilirim. Size bu doktrini zihninizde en somut şekilde canlandırmanızı sağlayacak olgulardan söz edeceğim. Sahip olduğu önem nedeniyle Nirvana doktrininden söz etmeyeceğim, bu işi becerebildiğim kadarıyla *Gleanings in Bouddha Fields* başlıklı kitabımda yaptım. Burada yalnızca Budist metafizik ve çağdaş Batı felsefesi arasındaki benzerliklerden söz etmekle yetineceğim. Budizm konusunda İngilizce yayımlanmış en iyi ve özet çalışmalardan biri, özlemle andığımız Henry Clarke Warren'a ait olup bu konuda şunları söylüyor:

> "Yaptığım Budizm incelemeleri sırasında aldığım keyfi, entelektüel manzaranın tuhaflığı olarak adlandırdığım şeye borçluyum. Tüm fikirler, tüm akıl yürütme biçimleri, hattâ ortaya atılan ve kanıtlanmayan postûlâtlar bugüne kadar alışkın olduklarıma oranla bana öylesine tuhaf, öylesine farklı göründü ki sürekli Periler Ülkesinde dolandığım gibi bir izlenime

> kapıldım. Doğuy'a özgü düşünce ve fikirleri çekici bulmam büyük ölçüde Batılı düşünce kategorileriyle olan uyuşmazlığından kaynaklanıyor."

İnsanı böylesine kendine çekebilen Budist felsefenin daha iyi bir tanımını yapabilmek olanaksız. Batılı filozoflar bugüne kadar gerçekten de tersine çevrilmiş bir dünyadaki "entelektüel manzaranın tuhaflığıyla" ilgilenmişlerdir. Bununla birlikte kimi Budist "kavramların" bizim genel fikirlerimizle az çok örtüştüğü söylenebilir. Üst düzey Budizm bir monizm[1] biçimidir. Sunduğu kimi doktrinler Alman ya da İngiliz monistlerin bilimsel kuramlarıyla çok şaşırtıcı bir derecede uyumludur. Bana göre Budizmin en ilginç yanı bu uyumluluğudur; özellikle de Budizmin ulaştığı sonuçlara bizim hiç bilmediğimiz akıl yürütmeler aracılığıyla ve hiçbir bilimsel bilgiye sahip olmadan ulaştığını düşünürsek.

Herbert Spencer'ın bir öğrencisi olduğumu söyleme cesareti gösteriyor ve yaptığım Sentetik Felsefe çalışmaları sayesinde Budizmde şiirsel niteliklerden başkalarıyla da karşılaştığımı göstermek istiyorum. Özetle Budizm aynı zamanda bir evrim kuramıdır. Bizim ürettiğimiz evrim kuramının ana fikri her ne kadar gelişmenin türdeşten türdeş olmayana doğru gittiği şeklinde olsa da dünyadaki yaşam konusunda Budist doktrinle örtüşmemektedir. Huxley'in ortaya attığı gelişme çizgisi: "Bir top güllesinin izlediği çizgiye benzer bir yol izlemek zorunda olup, genel sürecin bir yarısı yükselen bir çizgiye benzerken öteki yarısı alçalan bir çizgiye benzeyecektir." Spencer, yükselen çizginin en üst noktası dengeyi, çöküş öncesinden önceki gelişmenin ulaştığı en yüce ânı ifade eder demektedir. Oysa Budist gelişme sürecinde bu zirve ânı Nirvana'yla birbirine karışmaktadır. Budist bakış açısını daha iyi bir şekilde açıklayabilmek amacıyla sizden bu söylenenin tersi olarak nitelendirilebilecek bir çizgi düşünmenizi istiyorum. Bu çizgi sonsuzluktan gelip yere değsin ve oradan bilinmeyen bir yöne doğru yükselsin.

---

[1] Şeylerin bütününün gerek kendilerini belirleyen töz ve yasalar (ya da mantıksal veya fiziksel) gerekse manevi açıdan tekile indirgenebileceğini söyleyen bütün felsefi sistemler.

Bazı Budist düşüncelerin bizim evrim konusundaki güncel düşüncelerimizle inanılmaz benzerlikler gösterdiği görülüyor. Bizim düşünce yapımıza tamamıyla ters düşen kimi Budist kavramlar bile modern bilimden ödünç alınacak metaforlar ve sözcüklerle ifade edilebilir.

Budizmin en çok dikkat çeken öğretileri –daha önce açıkladığım nedenler yüzünden Nirvana'yı bir kenara bırakırsak– şunlardır:

Tek bir Gerçeklik vardır.

Bilinç, gerçek Ben değildir.

Madde, eylemler ve düşüncelerin gücüyle yaratılan olguların biraraya getirilmesidir.

Her nesnel ya da öznel varoluş sürecinin bir Karması vardır –bugün geçmişin ürünüdür ve bugün gerçekleştirilen eylemlerle geçmişteki eylemler biraraya gelerek geleceği belirlerler.

Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, maddi ve (ne yapacağını bilen) manevi dünya kesinlikle ahlâki bir düşünceye boyun eğerek gelişirler.

Şimdi bu düşüncelerin modern felsefi doktrinlerle benzerliklerinden söz edebiliriz. İşe monizmden başlayalım. Budalar, tanrılar, insanlar ve tüm canlı yaratıklar –güneşler, dünyalar, aylar, tüm görünür evren– gibi bir biçim ya da isme sahip her şey geçicidir. Herbert Spencer'a dayanarak her gerçekliğin kanıtının süreklilik olduğunu kabul edersek o zaman bu Budist görüşü yadsıyamayız. Bu görüş İlk İlkeler adlı çalışmanın son bölümünde sunulan sonuca oldukça yakın sayılır:

> "Özne, nesne ilişkisi Zihin ve Madde arasında bir karşıtlığı zorunlu kılsa da, biz, hem birini hem de diğerini her ikisini de ayakta tutan Bilinmeyen Gerçekliğin göstergelerinden başka bir şey olarak kabul edemeyiz. (1834 Baskısı)"

Budizm açısından tek gerçeklik vardır o da mutlak Buda, yani Varlığı hiçbir Koşula bağlanamayacak ve Başı sonu olmayan bir varlık. Burada Ben ile Ben-Olmayanın özü arasında hiçbir fark yoktur. Bu da bizi Herbert Spencer'ın: "Onu ister nesnel ister öznel bir şekilde algılayalım sonuç olarak tek bir gerçeklik var-

dır" şeklinde sunduğu bakış açısıyla karşı karşıya getiriyor. Yazar hemen ardından: "Yalnızca şimdiki zaman dilimi içinde var olan Özne ve Nesne her ikisinin biraraya gelmesiyle ortaya çıkan bilincin bir parçası olamazlar. Bilinç her ne kadar her ikisini de içerse böyle bir şey olamaz. Bilinç var olduğu sürece çözülemeyecek bir sorun olmayı sürdürecek özne ve nesne karşıtlığı özne ve nesnenin içinde birbirine karışması nedeniyle bu nihai gerçekliğin kavranmasını olanaksızlaştırmaktadır."

Üst düzey Budizm üstadlarından herhangi birinin Spencer'ın bu Biçimsel Dönüşüme Uğratılmış Gerçeklik doktrinine karşı geleceğini sanmıyorum. Budizm, mevcut olguların olgu olma özelliklerini yadsımıyor, onların sürekliliğini ve bizim yetersiz duyu organlarımız tarafından algılanan görünümleriyle ilgili hakikati yadsıyor. Bunlar geçici şeyler olup, göründükleri gibi değildirler. Onları birer illüzyon, süreklilik taşıyan Gerçekliğin geçici görünümleri olarak kabul etmek gerekir. Budist bakış açısı Agnostik (bilinemezci) olmayıp, göreceğimiz gibi tamamen farklıdır. Spencer bir bilinç sahibi olduğumuz sürece gerçekliği kavrayabileceğimizi söylüyor. Çünkü bilinç diye bir şey var olduğu sürece özne ve nesne karşıtlığı sorununu çözemeyiz, zaten bilinç denilen şeyin var olmasını sağlayan da bu karşıtlıktır diyor. Budist metafizikçiler bu açıklamaya: "Doğru, gerçekliği bir bilinç sahibi olduğumuz sürece kavrayabiliriz. Oysa bilinç yok edildiğinde bile gerçekleştirilebilecek olanı kavrayabilmek mümkündür" yanıtıyla karşılık veriyorlar. Zihin adlı illüzyonu yok edin ve ışığa ulaşın. Bilincin, yani Ben olarak kabul ettiğimiz her şeyin bu şekilde yok edilmesine Nirvana diyorlar. Ben kördür, onu ortadan kaldırırsanız sonsuz bir görünüm ve ebedi bir barışa benzeyecek gerçekliğe ulaşırsınız.

Artık Budist felsefede bir olgu olarak görünen evrenin neye benzediği ve onu algılayan bilincin doğası hakkında sorular sorabiliriz. Geçici de olsalar olgular bilinci etkiler. Bilinç yaşayan bir varlıktır, algıladıkları her ne kadar yanıltıcı olsa da güncel ilişkilerle ilgilidir. Budizm, bu açıklamaya Evren ve Bilinç, Karmanın sonuçlarından başka bir şey değildir yanıtını veriyor. Başka bir deyişle bunlar olağanüstü bir geçmişe ait eylemler ve dü-

şünceler tarafından belirlenen içinden çıkılamayacak bir şekilde birbiri içine geçmiş koşulları ifade ediyor. Koşullandırılmamış zihinden başka bir şeye benzeyen her türlü koşullandırılmış töz ve zihin eylem ve düşüncelerin ürünü olup; eylemler ve düşünceler bedenlerdeki atomlarla bütünleşmişlerdir. Bu atomların birbirleriyle kurdukları bağ (ya da bir bilginin ifadesiyle birbirleriyle zıtlaşmaları) ortadan kaybolup gitmiş çok sayıda varlığa özgü eğilimleri temsil etmektedir. Bu konu hakkında modern Japon düşüncesinden kısa bir alıntı yapabiliriz:

> "Her duyarlı varlığa özgü eylemsel bütünlük değişik dağlar, nehirler, ülkelerin vb. ortaya çıkmasına neden oluyor. Bunların hepsi eylemsel bütünlüğün sonucu olup kendilerini eylemsel bütünlüğün meyveleri olarak adlandırıyoruz. Sürdürdüğümüz yaşam, geçmişte kalan eylemlerimizin bir yansımasıdır. İnsanlar gerçek Benlerinin bu yansıma olduğunu düşünüyorlar. Başka bir deyişle gözleri, burunları, kulakları, dil ve bedenleri kadar bahçeleri, koruları, çiftlikleri, evleri, hizmetçilerinin bu yansımayı oluşturduğunu –bütün bunların kendilerine ait olduğunu– düşünüyorlar! Oysa bütün bunlar hiç durmadan gerçekleştirilen sayısız eylem sayesinde ortaya çıkan sonuçlardan başka bir şey değildir. Her şeyin ilk başlangıç noktasına doğru gitmeye çalıştığımızda bir başlangıç noktasının bulunmadığını görüyoruz. Bunun tam tersini yaparak geleceğin son noktasına doğru gitmeye çalıştığımızda ise bir son noktanın da bulunmadığını görüyoruz."[2]

Her şeyin Karma tarafından oluşturulduğunu iddia eden (bu dünyada iyilik övülmeyi hak eden eylem ve düşüncelerin ürünüdür, Ben ise kötü eylem ve düşüncelerin ürünüdür) bu kuram en önemli beş tarikat tarafından kabul edilmiştir. Dolayısıyla Japon Budizm doktrininin temel noktalarından biri olarak kabul edilmesi gerekir. Öyleyse evren Karma sayesinde biraraya gelen unsurlardan oluşur; insan zihni Karma sayesinde biraraya gelen unsurlardan oluşur ve bunların başlangıç noktası bilinme-

[2] *Mabayana Felsefesi Üstüne Bir Deneme*, S. Kurada.

diği gibi sonları hakkında da aklın söyleyebileceği bir şey yoktur. Zaman içinde Nirvana'yla noktalanan manevi bir gelişme oluyor, ancak hiç durmayacak gibi görünen maddi ve zihinsel yaratım durduğunda evrensel uyku halinin en son aşamasının neye benzeyeceği hakkında hiçbir şey söylenmiyor. Oysa sentetik felsefe olayların gelişimi konusunda tamamıyla benzer bir görüş sunuyor, başka bir deyişle gelişmenin bir başlangıç ya da son noktası hakkında bir şey söyleyebilmek olanaksızdır. Spencer, *North American Review*'da bir eleştiriye verdiği yanıtta bunu açıkça söylüyor:

> "Yeryüzündeki organik yaşamın kesin bir başlangıcı olduğunu kesinlikle onaylandığını söyleyen yazarın tersine, ben, böyle bir başlangıç noktasını açıkça yadsıyorum. Evrensel gelişmenin varlığını kabul etmek herhangi bir şeyin mutlak bir başlangıç noktasına sahip olduğunu kesinlikle yadsımak demektir. Gelişme perspektifi doğrultusunda herhangi bir varlığın kendini ancak daha önce var olan bir varlığın belli belirsiz bir şekilde uğradığı değişikliklerin sonucu şeklinde gösterebileceği düşünülmektedir. Bu açıklama en az *organik yaşamın başlangıcını düşlemek*, bu organik yaşamda sonradan ortaya çıkan gelişmeler kadar doğru bir düşüncedir. Kimyasal deneyler organik maddenin bir anda ortaya çıkmayıp zaman içinde çok yavaş bir şekilde oluştuğunu kabul etmemizi sağlayacak veriler sunmaktadır."

Budizmin gerek başlangıç gerekse son konusundaki sessizliğinin yalnızca olayların üretimini kapsadığını, olaylar grubu adlı özgün deneyimden söz etmediğini iyi anlamak gerekir. Budizmin başı ve sonunu tasarlayamadığı şey Sonsuza dek sürüp gidecek Oluşum halidir. Tıpkı içinden çıktığı eski çağların Hint felsefesi gibi, Budizm de, kimi masalsı dönemlerde ortaya çıkış ve ortadan kaybolmanın birbirini izlemesinden söz ediyor. Yalnızca yeniden doğabilmesi amacıyla ateş *yüz bin kez on milyonluk dünyadan oluşan* evreni yakacak ya da evren başka bir şekilde yok edilecektir. Bu dönemlere Dünyasal-Döngüler denip her Dünyasal-Döngü dört muazzam sonsuz büyüklüğe bölünüyor, an-

cak bizim bu doktrinin ayrıntılarına girmemize gerek yok. Zira burada gerçekten ilginç olan temel düşünce, gelişmeye dayalı bir ritm anlayışıdır. Okuyucuya evrenin birbirini izleyen parçalanma ve yeniden biraraya gelme süreçlerinden söz etmenin bilimsel bir anlayış olduğunu ve gelişmeci inananlar tarafından ortaklaşa kabul edildiğini anımsatmayı gereksiz görüyorum. Başka nedenlerden dolayı Herbert Spencer'ın bu konudaki bakış açısını da sunmak istiyorum:

> "Daha önce sözünü ettiğimiz gibi dış görünüş itibarıyla evrende hep birlikte var olan çekim ve itme güçleri evrende oluşan ufak tefek değişikliklere özgü bir ritimle birlikte bu değişikliklerin tamamını kapsayan bir ritmi de zorunlu kılıyor. Kimi zaman, süresi belirlenemeyecek kadar uzun bir dönem boyunca egemen olan çekim güçleri evrensel bir yoğunlaşmaya yol açarken; süresi belirlenemeyecek kadar uzun bir dönemde egemen olan itici güçler yayılmaya yol açıyor. Bunlar birbirini izleyen gelişme ve bozulma/çürüme çağları olarak adlandırılabilir. Böylelikle geçmişte de bugünküne benzeyen birbirini izleyen gelişmeler dönemi yaşandığı, dolayısıyla gelecekte de birbirini izleyecek başka gelişmeler olacağı türünden bir düşünceyi kabul etmemiz beklenmektedir. İlke olarak hep aynı şeye benzemekle birlikte somut sonuçlarına bakıldığında bunun asla aynı şey olmadığını görmek gerekiyor." (*İlk İlkeler*, s.183)

Üstelik H. Spencer bu varsayımın tüm mantıksal sonuçlarını açıklıyor:

> "Şeylerin bütününü ele aldığımızda birbirini izleyen bir gelişme ve bozulma/çürüme dönemlerinden söz edebilmek nasıl mümkünse, aynı sonuca Gücün Sürekliliği Yasası indirgemesiyle de ulaşmak zorundayız. Bu muazzam ritmin sınırlarından birine ulaşmak bir karşı-hareketin başlamasını sağlayan koşulların oluşmasına yol açtığından sınırları belirlenemeyen bir geçmişte var olduğu söylenen ve sınırları belirlenemeyecek bir gelecekte var olacak gelişmeler düşüncesini de kabul

> etmek durumunda kalabiliriz. Dolayısıyla somut oluşum ve biçimlenme sürecinin bir başlangıcı ya da belirgin bir sonu olduğu –ya da tek başına var olduğu– gibi bir düşünceyi bundan böyle kabul edemeyiz. Bu oluşum ve biçimlenme sürecinin geçmiş ve geleceğe özgü tüm var oluş biçimleriyle birlikte düşünülmesi gerekir. Evrendeki güç sahip olduğu Mekân ve Zaman kategorileri gibi sınırsızdır."

Daha önce aktardığımız Budist görüşler insan bilincini açıkça parçaların geçici süreyle biraraya gelmesinden ibaret bir şey olarak sunmaktadır, yoksa sonsuza dek sürüp gidecek bir varlık şeklinde değil. Ben, kalıcı bir şey değildir. Yaşamın tümünde sonsuza dek sürüp gidecek tek ilke vardır: Yüce Buda. Modern Japonlar bunu "zihnin mutlak özü" olarak adlandırıyor. Bunlardan biri: "Çalı çırpıyla beslenen ateş çalı çırpı yandığında sönüp gider, oysa ateşin özü asla yok olmaz... Evrendeki her şey Tinseldir" diyor.

Bu haliyle bu görüş bilimsel bir niteliğe sahip değildir, oysa ulaştığı sonuca bakıldığında Wallace'ın neredeyse aynı sonuca ulaştığını ve "tinsel töz doktrinin" çok sayıda yandaşa sahip olduğunu unutmamak gerekir. Bu varsayım inandırıcılıktan çok uzak. Oysa en ciddi düşünce insanlarının açıklaması yapılamayan her olayı denizin dalgalarıyla ilişkilendiren Budist açıklamayı onayladığı görülüyor. Spencer:

> "Her duygu ve düşünce geçici olup, yaşamın bütünü bu geçici duygu ve düşüncelerden ibarettir. Aralarında yaşanılan nesneler daha kalıcı olsa da çoğunlukla kişiliklerini az ya da çok hızlı bir şekilde yitirirler. Bütün bunlar bize tüm bu değişen görünümler altında gizlenen kalıcı tek şeyin açıklaması yapılamayan gerçeklik olduğunu göstermektedir."

Bu konuda aynı görüşte olan İngiliz filozofla Budist filozoflar aniden birbirlerinden kopmaktadır. Zira Budizm agnostisizme (insanın sahip olabileceği sınırlı bilgiye olan inanç/bilinemezcilik) değil de gnostisizme (gizli bilgiye dayalı inanç/düşünce) benzediğinden bilinemeyeni bildiğini iddia etmektedir. Spencer ekolüne mensup düşünürler, artık yalnızca gerçekliğin doğası ya

da dışa vuruluş biçimlerinin nedeni üstüne oturan varsayımlar üretemezler. Entelektüel bir yöntemle güç, madde ya da hareketin doğasını anlamaktan aciz olduklarını itiraf etmek zorundadırlar.

Oysa onlar bilinen tüm unsurların yaşamsal ve farklılaşmamış tek bir tözden türeyerek geliştiğini kabul etmekle yetinmektedirler. Bu düşünce, doğruluğu kesinlikle kanıtlanmış kimyasal bir varsayım üzerine oturmaktadır. Oysa bu yaşamsal tözü kesinlikle tinsel töz olarak adlandırmayacakları gibi bu tözle bütünleşmeyi sağlayacak güçlerin nasıl bir özelliğe sahip olduğunu açıklamaya da kalkışmayacaklardır. Spencer maddeyi ancak biraraya gelmiş bir güçler bütünü ve atomları güçlerin oluşturduğu merkezler ya da düğümler şeklinde algılayabileceğimizi söylese de, bir atomun güçler merkezi ya da herhangi bir başka şey olduğunu söyleyemeyecektir.

Oysa Alman gelişmeci Ekolüne mensup insanların Budist görüşe benzer bir düşünceyi savunduklarını biliyoruz. Onlar evrensel bir duygu ya da daha doğru bir ifadeyle egemen bir evrensel duygunun varlığını kabul ediyorlar. Haeckel ve diğer monist Alman düşünürler tözün tamamının bu niteliğe sahip olduğunu söylüyorlar. Onların kesinlikle gnostik olduklarını söyleyebiliriz yoksa agnostik değil. Bu gnostisizm ise üst düzey Budizm anlayışına çok benziyor.

Budizm açısından Buda dışında bir gerçeklik yoktur. Geriye kalan her şey Karmadan ibarettir. Yalnızca bir Yaşam ve bir Ben vardır. Bireysellik ve insani kişiliğe sahip olmak bu Ben tarafından koşullandırılan olaylar demektir. Madde demek Karma demektir, tin demek Karma demektir, başka bir deyişle bildiğimiz anlamda tin Karmanın görünür hali olup, bizim açımızdan kaplanan hacim ve niteliği temsil etmektedir. Tin olarak algılanan Karma özellik ve eğilimleri canlandırır. Bizim monistlerin "varsayımsal tek özü" (protil) her biri gerçek anlamda ve farklı bir biçimde tekin değişik biçimi olan beş Budayla gizemli bir yöntemle özdeşleştirilen beş elementten oluşmaktadır. Bu yaşamsal tek töz düşüncesi zorunlu olarak evrensel duygu düşüncesine bağlanmaktadır. Madde yaşayan bir şeydir.

Alman monist düşünür için madde yaşayan bir şeydir. Hücrelerin fizyolojisiyle ilgili olaylar konusunda Haeckel, atomun ilkel de olsa bir duygu ve irade biçimine –daha doğru bir ifadeyle duyarlık (*aesthesis*) ve eğilime (*tropesis*)–, başka bir ifadeyle yalın bir evrensel ruha sahip olduğuna inanmaktadır. Haeckel'in *Evrenin Gizemleri* adlı metninden Vogt ve diğerlerinin de onayladığı tözün monist karşılığını açıklayan şu bölümü aktaracağım:

> "Tözün iki temel biçimi olan, ağırlığı ölçülebilen madde ve eter, yalnızca dışsal bir güç nedeniyle atıl ve zerrecik halinde kalmazlar, onlar belli bir (doğal olarak en alt düzeyde) duyarlık ve iradeye sahiptir. Bunlar yoğunlaşmaya meyilli olup, değişiklikten tiksinmekte, birine doğru yönlenirken diğerine karşı mücadele etmektedirler. "

Bu tekrarlayan bir simyacı düşüne benziyor. Oysa Schneider'in varsayımı tam tersine gerçekçidir. Bu varsayım duyarlığın belli kombinezonların oluşmasıyla ortaya çıktığını söylüyor. Duygu, duyguya-benzemeyenin dışında bir yerde gelişiyor ve bu gelişme ânı organik canlının inorganik töze benzemeye başladığı âna denk geliyor. Bütün bu monist düşünceler şaşırtıcı bir şekilde Karmanın oluşumu konusundaki Budist öğretiyle birbirine karışıyor, dolayısıyla da onunla karşılaştırılmayı hak ediyorlar.

Budist düşünceye göre, her madde –içinde bulunduğu duruma göre az ya da çok– algılama yetisine sahiptir. Japonca bir Budist metin: "Kayalar ve taşlar Budaya tapabilir" diyor. Monist Alman Ekolünden Profesör Haeckel'e göre: "Atomun sahip olduğu özel nitelikler ve kurduğu ilişkiler en yalın haldeki bir ruhun duyarlık ve eğilimlerini temsil eder." Budizmde bu nitelikleri Karma yaratır, başka bir deyişle bu nitelikler yaşamın daha önceki durumlarında oluşan eğilimleri temsil eder. Oysa Batılı ve Doğulu Monizm anlayışı arasında çok önemli ve muazzam bir fark var. Birincisi atomun özelliklerini bir tür kalıtım sürecine, rastlantının etkileri altında gelişen –süresinin belirlenmesi olanaksız bir geçmiş boyunca karşılaşılan– kalıcı eğilimlere bağlamaktadır. İkincisine göreyse atom yalnızca ahlâki bir tarihe/geçmişe sahiptir! Budizme göre her madde, çekilen acı ya da

hissedilen zevk, kötülük ya da iyilik yapmak konusunda bir değişik duygular bütününü temsil eder. *Marayana Felsefesinin Taslağı* başlıklı metnin yazarı: "Saf eylemler evrenin her yerinde Saf Ülkelerin oluşmasına yol açar; buna karşılık Saf Olmayan eylemler Saf Olmayan Ülkelerin oluşmasına yol açar" demektedir. Başka bir deyişle ahlâki eylemlerin gücüyle bütünleşen madde tamamen mutlulukla dolu dünyalar yaratma eğilimindedir; ahlâki olmayan eylemlerin gücüyle oluşan madde sefil dünyaların yaratılmasına yol açabilir. Her töz, hattâ her tinin bir Karması vardır, gezegenler gibi insanlar da eylem ve düşüncelerin yaratıcı gücü tarafından biçimlendirilir ve her atom sahip olduğu ahlâki ya da ahlâk dışı eğilimlerinin niteliğine göre hızlı ya da yavaş bir şekilde kendisine ayrılan önceden belirlenmiş yere gider. İyi ya da kötü düşünceleriniz ya da hareketleriniz yalnızca bir sonraki dünyaya gelişinizi etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda şu ya da bu şekilde yeniden yaşamak zorunda kalacağınız pek çok dönemin yer alacağı henüz gelişmemiş dünyaların doğasını da etkileyecektir. Modern gelişmeci felsefede bu müthiş düşüncenin kesinlikle bir karşılığı yoktur. Bu konuda Spencer'ın görüşü bellidir. Bununla birlikte Budizm ve bilimsel düşünce arasındaki zıtlığın altını daha net bir şekilde çizebilmek adına onun şu sözlerini aktaracağım:

> "Nebulaların yoğunlaşmasının, yıldızların devinimi ya da gezegenin gelişmesinin ahlâkla bir ilişkisi yoktur, ahlâk düşüncesi inorganik maddeyi kapsayamaz. Organik yaşama özgü şeyler ve her ne kadar bitkilerin, özellikle de yaşam konusunda verdikleri mücadele sırasındaki başarı ya da başarısızlıkları nedeniyle, üstünlük ya da niteliksizliklerinden söz etsek de, ahlâk, bitkisel yaşama özgü olayları kapsayamaz. Biz bu üstünlükler ya da niteliksizlikleri hiçbir övücü ya da yerici düşünceye bağlamıyoruz. Ahlâk, ancak hayvani dünyaya özgü bir duyarlığın ortaya çıkmasıyla birlikte bir konu niteliğine sahip olmuştur." (*Ahlâk İlkeleri*, II. Cilt, s. 326)

Budist astronomi "Nebulaların yoğunlaşmasının" ne anlama geldiğini hiçbir zaman öğrenmese de Spencer'dan yola çıkarak

tam tersine Budizmin "Nebulaların yoğunlaşmasıyla ilgili ahlâk" deyimiyle ifade edebileceğimiz şeyi öğrettiği görülecektir. İnsan zekâsı gerçekten de bu varsayımı kanıtlama ya da yalanlama konusunda yetersiz kalmaktadır. Bununla birlikte evreni tamamen ahlâki bir yaklaşımdan yola çıkarak açıklaması ve insanın en sıradan eylemlerinden bile neredeyse sınırsız denilebilecek kadar çok sayıda sonuç çıkartması oldukça ilginç. Eski Budist metafizikçiler modern kimyanın verilerine sahip olabilselerdi, doktrinlerini, bizi hayretler içinde bırakacak kadar başarılı bir şekilde bu verileri yorumlayacak hale getirirlerdi. Karma kuramlarıyla atomların dansını, moleküllerin birbirleriyle olan ilişkilerini, eterin titreşimlerini olabilecek en baştan çıkartıcı ve şaşırtıcı şekilde açıklarlardı.

Bu deneyimden yola çıkarak yeni bir din ya da en azından yeni ve korkutucu bir simyasal sistem oluşturmak isteyecek ya da buna cesaret edecek herhangi bir kimse için bu kuramlarda inorganik dünyaya özgü bir ahlâki düzen anlayışı üstüne oturan sayısız gizemli öneri vardır.

Pek çok noktada üst düzey Budizme özgü Karma metafiziğini anlamak atom kombinasyonları üstüne oturan herhangi bir simyasal varsayımı anlamaktan çok daha güçtür. Popüler Budizmin yeniden dünyaya geliş doktrini oldukça basittir. Buna göre, yeniden dünyaya geliş ruhun bir bedenden bir başka bedene geçmesinden başka bir şey değildir, başka bir deyişle geçmişte milyonlarca kez yaşadığınızdan gelecekte de milyonlarca kez yaşayabilirsiniz. Yeniden dünyaya geliş koşullarınızı her seferinde geçmişteki davranışlarınız belirler. Sıradan bir düşünce yapısı, bu dünyada belli bir süre bir bedene girmeden yaşayan ruhun daha sonra yeniden yaşama döneceği yere götürüldüğünü kabul eder.

Halk gerçekten de bir ruha sahip olduğuna inanır. Oysa ruhun bir bedenden diğerine göçtüğünü yadsıyan, ruh ya da kişiliğin varlığına inanmayan üst düzey Budizm anlayışında bunların hiçbiri yoktur. Yeniden doğan bir Ben, bir bedenden diğerine geçme yoktur, ancak yeniden yaşama dönme vardır. Acı çeken ya da mutlu olan gerçek bir Ben yoktur, ancak çekilmesi gere-

ken yeni acılar ve yaşanması gereken yeni mutluluklar vardır. Bizim Ben olarak adlandırdığımız –kişisel bilinç– şey bedenin ölümüyle birlikte yok olmakta, ancak yaşam sırasında oluşan Karma Ben'in yeni bir beden ve yeni bir bilinçle bütünleşmesini sağlamaktadır. Bu dünyada acı çekmenizin nedeni daha önceki yaşamınızda gerçekleştirdiğiniz hareketlerdir. Oysa bu eylemleri gerçekleştiren varlık tam olarak şu anda "Ben" olarak nitelendirilen varlık değildir. Bu durumda siz bir başkasının yaptığı yanlışlardan mı sorumlu tutuluyorsunuz?

> Budist metafizikçiler bu soruya: "Soruyu yanlış bir şekilde soruyorsunuz, çünkü ortada bir kişilik olduğunu varsayıyor, oysa ortada bir kişilik yok. Soruda belirttiğiniz türden bir birey yok. Çekilen acı gerçekten de daha önceki yaşam ya da yaşamlarda yapılmış yanlışların sonucu, ancak ortada bir kişilik bulunmaması nedeniyle bir başkasının eylemlerinden sorumlu tutulmanız söz konusu değil. Ben olarak nitelendirilen daha önceki varlık, eylemler ve düşüncelerinin sonucunda birbirine benzemeyen parçaların çok kısa bir süreliğine oluşturduğu geçici varlıklar zincirinde temsil edilip, çekilen acı biraraya gelen bu parçaların eylemleri ya da düşüncelerinin ahlâki niteliğinin zorunlu bir koşuludur" yanıtını vermektedirler.

Bu açıklamaları anlamak çok zor; gerçek kuramı doğru bir şekilde kavrayabilmek için çok zor bir kavram olan kişiliği kesinlikle bir kenara bırakmamız gerekiyor. Art arda dünyaya gelişler sözcüğün bildik anlamında ruhun bir bedenden diğerine göçmesi anlamına gelmiyor. Bu işi yalnızca kendi kendini yeniden üretip çoğaltan Karma yapabiliyor. Biyolojik bir terim kullanarak kimi koşulların sonsuza dek sürecek bir tür tinsel tomurcuklanma yöntemiyle çoğalması şeklinde ifade edebilirim. Bununla birlikte Budizm bu düşünceyi bir lambadan diğerine iletilen alev imgesiyle dile getiriyor. Yüz ayrı lambadan aynı alev yansıyabileceği gibi, aynı kökene sahip olsalar bile yüz ayrı ampulden yansıyan yüz farklı alevden de sözedebilmek mümkün. Yegâne Gerçekliğin bir parçası her geçici yaşamın tözünü yitirmiş bir halde yer

aldığı alevin içine hapsedilmiştir. Ancak bu bir bedenden diğerine geçen ruh değildir. Bir doğuştan diğerine geçen bir şey varsa o da –özellik ya da koşul– Karmadır.

Doğal olarak kendi kendimize böyle bir doktrinin nasıl olup da herhangi bir ahlâki etkiye sahip olabildiği sorusunu sorabiliriz. Benim Karmam tarafından gelecekte oluşturulacak varlık hiçbir şekilde benim şu andaki birebir benzerim olamıyorsa, Karmam tarafından gelecekte oluşturulacak bilincim özünde bir başka bilince benzemek durumundaysa, o zaman bu henüz dünyaya gelmemiş kişinin çekeceği acılar konusunda nasıl zorla endişe edebilirim? Bu soru üzerine Budist metafizikçi:

> "Bir kez daha soruyu yanlış bir şekilde soruyorsunuz, doktrini anlayabilmeniz için bireysellik kavramından kurtulmanız ve kişiler üstünde değil her biri diğerinden doğan –birbirlerinden bağımsız bir şekilde düşünülemeyecek bir hayatlar zinciri– art arda gelen duyarlık ve bilinç durumları üstünde yoğunlaşmanız gerekiyor" yanıtını verecektir.

Size bir başka örnek sunabilirim. Bizim anladığımız anlamda her birey sürekli değişir. Her bedensel organizma hiç durmadan yok edilir ve yeniden biçimlendirilir ve şu anda sahip olduğunuz bedeniniz tözsel anlamda bundan on yıl önce sahip olduğunuz beden değildir. Aynı acıları çekseniz de, aynı zevkleri alsanız da, sahip olduğunuz güçlerin aynı koşullar tarafından sınırlandığını görseniz de fiziksel açıdan siz aynı insan değilsiniz. Bedeninizde doku bozunumları ve yeniden yapılanmaları olsa da siz on yıl önce sahip olduğunuz fiziksel ve zihinsel özelliklere sahip olabilirsiniz. Beyninizdeki hücreler hiç kuşkusuz bozulmuş ve yeniden oluşturulmuş olabilir, oysa siz hâlâ aynı duygulara ve düşüncelere sahip olabilir, aynı anıları anımsayabilirsiniz. Yeni töz her yerde yerini aldığı tözün nitelik ve eğilimlerine sahip olur. Koşullardaki süreklilik Karmayla karşılaştırılabilecek türdendir. Parçalardan oluşan bütün değişse de aktarılan koşullarda süreklilik vardır...

Metafizik ve masalsı niteliklere sahip Budizm konusundaki bu görüşler umarım zeki okuyucuyu (sık sık tartışılan ancak pek

az anlaşılan Nirvana doktrinini içeren) üst düzey Budizmin asla soyut düşünceler oluşturmayı beceremeyen milyonlarca insanın dini olamayacağı konusunda ikna etmeye yeter. Halkın çoğunluğu dinî gelişme açısından görece oldukça yavaş gelişen bir dinî inanca sahiptir. Üst düzey Budizm asla halkın tamamı tarafından anlaşılmamıştır ve bugün de halka öğretilmemektedir. Bu bir metafizikçiler, bilgi sahibi insanların dini olup, belli bir felsefi kültüre sahip insanlar tarafından bile anlaşılması son derece güç bir dindir. Bu yüzden evrensel bir olumsuzlama sistemiyle kolaylıkla birbirine karıştırılabilir. Bununla birlikte, okuyucu bütün bu açıklamalardan sonra kişisel bir Tanrı, ölümsüz bir ruh, kişiliğin varlığını ölümden sonra sürdürmesine inanmayan bir insanı, bu kişinin özellikle bir Doğulu olduğu düşünüldüğünde, neden mantıklı bir şekilde dinsiz olarak nitelendiremeyeceğini herhalde anlamıştır. Evrenin ahlâki bir düzene sahip olduğuna; bugünün tüm gelecek üzerinde ahlâki yansımaları, her düşünce ya da her hareketin belirsiz sonuçları olabileceğine; kötülüğün tamamen ortadan kalkacağına; geçmişte olan biten her şeyin sınır tanımayan bir bellekte toplanabileceğine ve geleceğin sonsuzluk sınırlarına kadar görülebileceğine inanan kültürlü, bilge Japonlar ancak ikiyüzlü ya da cahil insanlar tarafından ate, ya da materyalist olarak nitelendirilebilir. Onun dinini bizimkinden ayıran simgesel farklılıklar ve düşünce biçimi arasındaki uçurum ne kadar derin olursa olsun ulaştıkları ahlâki sonuçlar birbirlerine gerçekten çok benziyor.

TOPLUMSAL ÖRGÜTLENME

Eski Japon toplumu ilkel dönemlere ait ataerkil ailenin genişletilmesiyle oluşmuştu. Benzer bir kökene sahip olan tüm Batılı modern toplumlar arasında ilk Yunan ve Roma toplumlarını sayabiliriz. Ancak Avrupa'da ataerkil toplum binlerce yıl önce dağıldı, *kabile* veya *boylar* kısa bir süre içinde ortadan kayboldular. Başlangıçta birbirlerinden ayrı olan sınıflar birbirlerine karıştı ve toplum yavaş yavaş yeni baştan örgütlendi. Bunun sonucunda bilinçli işbirliğinin yerini zorunlu işbirliği aldı. Eski yerel kültler bir devlet dininin egemenliği altına alındı. Oysa Japon toplumu, tam tersine, modern döneme kadar asla uyumlu bir yapıya sahip olmadı. Başka bir deyişle, hiçbir zaman tam olarak tanımlanamayan bir kabile ya da aşiretler yığını olarak kalmış, dinî ve idari açıdansa bağımsız olmuştur. Bu muazzam yığın zorla birarada tutulmuştur. Meijiler dönemi, hattâ çok daha sonraki tarihlere kadar merkezî iktidar zayıfladığında parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu hiç kuşkusuz feodal bir düzen olup, küçük ağacı andıran bir eğrelti otu ağaca ne kadar benziyorsa Japon feodalizmi de Avrupa feodalizmine o kadar benziyordu.

Bu toplum hangi belirleyici özelliğe sahipti? Başlangıçta çekirdek aile yerine ataerkil aile, yani hepsi aynı soya mensup ol-

duğunu iddia eden binlerce insanın biraraya gelmesiyle oluşan bir *kabile* ya da boy vardı. Bunların hepsi dinî açıdan aynı atalar –Ujigami– kültüne mensuptu. Daha önce de belirttiğim gibi biri O-Uji ya da büyük kabileler ve diğeri Ko-Uji ya da küçük kabileler olmak üzere iki çeşit ataerkil aile vardı. Sonuncular birincilere boyun eğerdi. Bir O-Uji topluluğunun bir Ko-Uji topluluğuyla biraraya gelmesi Roma ya da Yunanistan'daki boyların oluşumunu andırıyordu. Çok sayıda köle loncası belli başlı Ujilere bağlıdır ve çok eski dönemlerde bunların sayısı boy denilen topluluğa ait üye sayısından çok daha fazladır. Bu köle sınıflara verilen isimler değişik kölelik çeşitleri ve konumları olduğunu açıkça göstermektedir. Bu kölelere "belli bir yere ve dine bağlı" anlamına gelen *tomobe*, "bir aileye bağlı" anlamına gelen *yakabe* ya da "bir toprak parçası, etrafı çitle çevrili toprağa bağlı olan" anlamına gelen *kakibe* deniyordu. Bununla birlikte, bu insanları ifade etmek amacıyla çoğu kez eskiden köleler anlamına gelen, ancak günümüzde İngilizce "folk" sözcüğünün karşılığı olan *tami* sözcüğü kullanılıyordu.

Japon halkının büyük bir bölümü hiç kuşkusuz kölelerin yaşam koşullarına sahip olup, birçok kölelik biçimi vardı. Spencer, daha önce sözcüklerin sıradan anlamlarından yola çıkarak kölelik ve kulluk arasında genel bir ayırımlama yapabilmenin zorluğunu göstermişti. Özellikle ilkel toplumsal oluşumlarda köle bir sınıfın gerçek konumu ayrıcalıklar ve yasalardan çok efendinin karakteri ve toplumsal yaşamı belirleyen gerçek koşullar tarafından belirleniyordu. Japonya'daki ilkel kurumlar arasında bir ayırımlama yapabilmek çok zor, zira halkın o eski dönemlerde hangi koşullar içinde yaşadığını gösteren bilgilere sahip değiliz. Bununla birlikte biri kendi içinde hiyerarşik bir yapıya sahip egemen oligarşi, diğeri kölelerden oluşan iki büyük sınıfın varlığından söz edilebilir. Kölelerin yüzleri ya da bedenleri üstüne yapılan dövme kime ait olduklarını gösteriyordu. Bu dövme sistemi çok yakın zamanlara kadar Satsuma bölgesinde varlığını sürdürüyor ve dövmeler özellikle ellere yapılıyordu. İlkel dönemlerde köleler hayvanlar gibi alınıp satılabiliyor ya da sahipleri tarafından haraç olarak verilebiliyordu. Eski yıllıklarda

bu uygulamadan sık sık söz ediliyor. Köle evlilikleri kabul edilmiyordu. Bu uygulama Romalılardaki *connubium* ve *contubernium* ayırımını anımsatıyor. Köle bir anne ve özgür bırakılmış bir babadan doğan çocuklar yaşamlarını köle olarak sürdürüyorlardı.[1] Bununla birlikte 7. yüzyılda kişilere ait köleler Devlet malı oldu. Hemen tüm zanaatkârlar ve yararlı bir meslek sahibi olan kölelerin pek çoğu özgürlüğüne kavuştu. Özgür bırakılanlar yavaş yavaş önemli bir sınıf oluşturdu. Oysa çok yakın zamanlara kadar halkın büyük bir çoğunluğu köleliğe benzer yaşam koşullarına sahipti. Küçük insanların büyük bir bölümünün soyadı yoktu –bu onların kölelikten yeni kurtulduklarını gösterir, zira köleler doğduklarında efendileri adına kaydedilirler. Meijilerden önce yalnızca aristokratlar, samuraylar, hekimler ve öğretmenler bir soyadına sahip olabilirlerdi. Köle sınıfların saç biçimlerini betimleyen Dr. Simmons bu konuda da bize ilginç bilgiler sunmaktadır. 1334 yılındaki Aşikaga Şogunluğuna kadar soylular, samuraylar, Şinto rahipleri ve hekimler hariç tüm sınıflar başlarının büyük bir bölümünü tıraş ederler ve kalan saçlarını örerlerdi. Bu saç şekline *yakko atama* ya da *dorei atama* denir ve "köle başı" anlamına gelirdi. Aynı zamanda bu saç modasının kölelik devrinden kaldığını gösterirdi.

Japonya'daki köleliğin kökenleri hakkında pek fazla bilgiye sahip değiliz. Kimileri hiç kuşkusuz birbirini izleyen göçler sırasında bu duruma indirgendi. Japonya'ya ilk yerleşenler yeni fatihlerin kölesi oldu. Dahası Kore ve Çin'den çok büyük bir göçmen kitlesi geldi ve bunların bir bölümü belki de bilinçli bir şekilde köle olmayı kabul edip başlarına daha büyük kötülükler

[1] Bu konu hakkında İmparator Kotoku 645 yılında şöyle bir ferman yayınlar: "Kadınlar ve erkekler hakkındaki yasa şöyledir: Özgür bırakılmış anne ve babadan doğan çocuklar babaya aittir. Özgür bir erkek bir köle kadınla evlenecek olursa çocuklar anaya ait olacaktır. Özgür bir kadın köle bir erkekle evlenecek olursa çocuklar babaya ait olacaktır. Anne ve baba değişik evlere ait kölelerse çocuklar anneye ait olacaktır. Tapınaklara ait kölelerin çocukları özgür erkeklere uygulanan kurala boyun eğecekler. Ancak köleye dönüşenler kölelere özgü kurala boyun eğecektir."

gelmesini engellemek istediler. Bu konu hakkında da çok az bilgiye sahibiz. Bununla birlikte ilkel dönemlerde bir erkeğin köleliğe indirgenmesi sıradan bir cezaydı. Borçlular alacaklıların, hırsızlar zarar verdikleri[2] insanların kölesine dönüşüyordu.

En mutsuz köleler ev hayvanı muamelesi görenlerdi. Ancak kimi köleler alınıp satılamaz ve belli bir iş dışında kullanılamazdı. Bunlar efendilerine bağlı ve gündelik nafakalarını kazanabilmek ve korunmak amacıyla belki de kendi arzu ve iradeleriyle köle olmayı kabul eden insanlardı. Bunların efendileriyle olan ilişkileri Romalı patron ve müşteri/yanaşma arasındaki ilişkilere benziyor.

Genelde özgür bırakılanlar ve Eski Japon toplumunda azat edilenler arasındaki farkı belirleyebilmek gene oldukça zor. Oysa yönetici sınıflardan hemen sonra gelen azat edilenler *Kunitsuko* ve *Tomonotsuko* denilen iki ana kesimden oluşuyordu. Birinciler muhtemelen Moğol istilacıların torunları olan çiftçilerdi ve bunlar kendi topraklarını merkezî hükümetten bağımsız bir şekilde işleyebilirlerdi. Kendi topraklarının efendisi olmakla birlikte soylu değildiler. Büyük bir çoğunluğu hiç kuşkusuz Çin ve Kore kökenli olan zanaatkâr *Tomonotsukolar* 180 kabileye sahiptiler. Meslekler babadan oğula geçerdi ve ait oldukları kabileler İmparatorluk kabilelerine bağlı olup, onlar için çalışmak zorundaydı.

Başlangıçta her O-Uji ve Ko-Uji'nin kendine ait toprağı, kendine özgü şefleri, vassalları, köleleri ve esirleri vardı. Kabile şefinin onuru kalıtsal olup, kurucu ilk şef atadan itibaren doğrudan babadan oğula devrediliyordu. Büyük bir kabile şefi kendine bağlı vassal kabileleri yönetme hakkına sahipti. Aynı zamanda

---

[2] 690 yılında İmparatoriçe Jito yayımladığı bir fermanla bir babanın çocuğunu bir köle gibi satma hakkına sahip olduğunu, ancak borçluların yalnızca görece bir kölelik yapmak üzere satılabileceğini ilân etti. Ferman: Halka mensup büyük kardeş, ortanca kardeşini satarsa bu kişi özgür bırakılanlar sınıfına dâhil edilir. Yakınları bir çocuklarını satarlarsa bu çocuk köle sınıfına dâhil edilir. Borçlarını ödemeleri için köleleştirilen insanlar özgür bırakılanlar sınıfına dâhil edilir. Bu insanlar köle bir kadınla evlenseler bile doğan çocuk özgür bırakılanlar sınıfına dâhil edilir diyor.

dinî ve askerî bir otoriteye sahipti, çünkü din ve yönetim işleri birbirine karıştırılıyordu.

Japon kabilelerin aileleri: *Kobetsu, Şinbetsu* ve *Bambetsu* olarak adlandırılan üç ayrı kola bölünüyordu. İmparatorluk kolu ya da *Kobetsular,* Güneş tanrıçasının soyundan geldiklerini iddia eden imparatorluk ailelerini temsil ediyorlardı. (Tanrısal kol) olarak adlandırılan Şinbetsular diğer yeryüzü ya da gökyüzü tanrı ya da tanrıçalarının soyundan geldiklerini iddia eden kabilelerden oluşuyordu. (Yabancılar kolu olan) *Bambetsular* halkı temsil ediyordu. Bu şekilde sunulduğunda, halkın yönetici sınıflar tarafından yabancı olarak kabul edildiği –sonradan Japonluğa kabul edildikleri– düşünülebilir. Kimi bilginler herhangi bir kanıta gerek duymadan *Bambetsu* teriminin önce Çin veya Kore kökenli köleler ve özgür bırakılanlar için kullanıldığına inanmaktadırlar. Somut olan bir şey varsa o da toplumun atalara göre üç kola ayrıldığı ve ilk ikisinin hâkim oligarşiyi oluşturduğudur.[3] Üçüncü kol ya da yabancılar sınıfı ise sıradan insanları temsil ediyordu.

Japon toplumunu oluşturan bu üç büyük kategoriye ait tüm aileler başlangıçta herhangi bir uğraş ya da mesleği temsil eden *Kabane* ya da *Sei* gibi kastlara bağlıydı.[4] Kastlar Japonya'da gelişememiş gibidir, zira *Kabaneler* kısa sürede dağılmışa benziyor. Yedinci yüzyılda bu dağılma öyle bir düzeye ulaşmış ki, İmparator Temmu *Seileri* yeniden örgütleme zorunluluğunu hissetmiş, başka bir deyişle kabileleri oluşturan tüm aileleri sekiz yeni kast oluşturarak gruplara bölmüş. Gerçek anlamda örgütlenmiş bir

---

[3] Doktor Florenz Kobetsu ve Şinbetsular arasındaki ayırımı birbirini izleyen iki ayrı göç ya da istila dalgası sonucu ortaya çıkan iki ayrı hâkim askerî sınıfın varlığıyla açıklıyor. Kobetsular, Jimmu Tenno yandaşıyken, Şinbetsular Jimmu'nun tahta çıkmasından önce Yamato'nun ülkesine yerleşen ilkel fatih savaşçılardı. Bu unvan bunların elinden hiçbir zaman alınamadı.

[4] Kast sözcüğünü, eski Japon uygarlığını en iyi tanıyan uzmanlardan biri olan ve *sei* sözcüğünün Sanskritçe *varna* ("kast" ya da "renk") sözcüğüyle eşdeğer olduğunu söyleyen Doktor Florenz'ın kullandığı anlamda kullanıyorum.

ulus olarak nitelendirilemeyecek ilkel Japon toplumu bu şekilde oluşmuştu. İmparator sözcüğü ilk şefler için geçerli değildir. İlk zamanların "Semavi Hâkimi" tek bir Ujinin kalıtsal şefiydi. Bu diğerlerini egemenliği altına alan en güçlü Ujiydi. Bu şef tüm ülkeyi egemenliği altında tutmuyordu. Kendi grubundaki önemli ataerkil ailelerin dışındakiler tarafından bir kral olarak kabul edilmemekle birlikte üç ayrı önemli imtiyaz sahibiydi. Birincisi, ortak tanrı ata önünde değişik Ujileri temsil etme hakkına sahipti ki, bu hak büyük bir rahibin ayrıcalık ve yetkilerini de içermekteydi. İkincisi, dış ilişkilerde de Ujilerin temsilciliğini yapabiliyordu, başka bir deyişle tüm kabileler adına barış yapma ya da savaş ilân etme yetkisine, yani en üst düzey askerî otoriteye sahipti. Son olarak, kabileler arasında çıkan tartışmaları sonlandırma, yani kalıtsal olarak doğrudan Uji şefi onuruna sahip olma süreci bir kesintiye uğradığında Ujiye saygın bir şef atayabiliyor, yeni bir Uji oluşturabiliyor ya da diğer kabilelerin güvenliğini tehlikeye atacak tehlikeli işler yapan her suçlu Ujinin varlığına bir son verebiliyordu. Bu anlamda Büyük Ruhani lider, Askerî Kumandan, En Yüce Arabulucu ya da Baş Yargıçtı. Sahip olduğu yetkileri ancak kabilelerin rızasıyla kullanabiliyordu. Daha sonraları Büyük Han, hattâ daha da önemli biri, yani Rahip-Yönetici, İlahi Kral, Tanrısal Gücün Sahibi olacaktı. Bununla birlikte imparatorluk büyüdükçe yetkilerini kullanma konusunda çok zorlanmaya başladı. Bu görevleri yerine getirmeleri için vekiller atadı. Bu arada sahip olduğu dinî gücü artarken geçici gücünün zayıflayabileceğini gördü.

İlkel Japon toplumu, terimin genel anlamında bir feodaliteye benzemedi. Bu bir kabileler birliği olup, başlangıçta savunma ve saldırı amacıyla birleşmişlerdi. Her kabilenin kendine özgü bir dini vardı. Bu gruplardan biri, sahip olduğu zenginlik ve nüfus çokluğu sayesinde yavaş yavaş diğerlerine oranla büyük bir üstünlük kazandığında kendi kültünü diğerlerine dayattı ve diğerlerine kendi kalıtsal şefini Büyük Ruhani lider olarak zorla kabul ettirdi. Güneş tanrıçasına tapınma işte bu şekilde bütün ırka özgü bir külte dönüştü. Bu durum, diğer kültlerde görece bir önem yitimine yol açmadı, yalnızca ortak bir geleneğe sahip

olmalarını sağladı. Bir ulus oluşmakla birlikte, kabile tek gerçek toplumsal birim olmayı sürdürdü ve Meiji dönemine kadar da önemini yitirmedi. Bu dönemle birlikte kabileler yasal düzenin başarabildiği ölçüde çözüldü.

Japonya'daki ilk toplumsal gelişme dönemi kabilelerin tek bir şefin egemenliği altında gerçekten birleştikleri ve ulusal bir külte sahip oldukları dönemdir. Oysa toplumsal örgütlenme tipi gidebileceği en uç noktalara ancak Tokugawa Şogunları döneminde ulaşmıştır. Bu örgütlenmenin en kusursuz halini inceleyebilmek için modernleşme dönemini beklemek gerekmiştir. Oysa tahta MS 675 yılına doğru çıkan İmparator Temmu döneminden başlayarak toplumsal örgütlenmenin az çok kesin hatlara sahip olduğu söylenebilir. Bu dönemde Budizm saraylıları çok etkilemiştir. Hattâ İmparator halkını vejetaryen olmaya zorlamıştır –ki, bu da onun hem gerçek hem de kuramsal anlamda mutlak bir güce sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Onun tahta çıkmasından çok önce toplumsal bir hiyerarşi ve mevkiler oluşmuştu. En üst mevkilerde kimlerin bulunduğu sahip oldukları resmî saç biçimi ve kesimin niteliği sayesinde anlaşılıyordu. Oysa İmparator Temmu Çin yöntemine başvurarak yeni mevkiler oluşturdu tüm idari yapıyı yeniden örgütleyerek sekiz yüz bölüme ayırdı. O tarihten başlayarak Japon toplumunun üst mevkileri oluşturulan bu hiyerarşik biçimlerini Tokugawa Şogunları dönemine kadar sürdürdü. Bu sonuncular bu sistemin ilkel yapısında ciddi bir değişiklik yapmadan yerli yerine oturmasını sağladılar. Bu ilk toplumsal gelişme döneminden sonra ulus, biri tüm soylu ve ordu mensuplarını kapsayan hiyerarşik yapıya sahip bir sınıf ve tüm diğer toplumsal kategorileri bünyesinde barındıran üretici sınıf olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştı.

Toplumsal gelişmenin ikinci aşamasıyla ilgili en önemli olay askerî güçte görülen gelişmedir. İmparatorluğun dinî otoritesine hiç dokunmayan askerî güç tüm idari görevlere zorla el koymuştur. Askerî gücün somut bir görüntü kazandırdığı toplumsal yapı son derece karmaşık bir düzene sahipti. Dıştan bakıldığında bu düzen muazzam bir feodaliteye benzerken, içten bakıldığında Avrupa feodalizminden tamamıyla farklı bir görünüme sahipti.

Bu fark özellikle Japon cemaatlerinin dinî örgütlenmelerinden kaynaklanıyordu, zira her cemaat kendine özgü kült ve ataerkil yönetim biçimini koruyarak diğerlerinin hepsinden ayrılıyordu. Ulusal kült bütün bunlar arasında geleneksel nitelikte bir bağ oluşturmakla birlikte cemaatleri uyumlu bir bütüne dönüştürememişti. Budizm kabul edildi ancak şeylerin düzeninde hiçbir değişikliğe yol açamadı. Bir cemaat nasıl bir Budist öğreti düzenine sahip olursa olsun, gerçek toplumsal bağı sağlayan şey Ujigamilerdi. Tokugawalar döneminde bile Japon toplumu askerî zorlama sayesinde bir arada tutulabilen kabile ve alt-kabilelerden oluşan büyük bir kitleye benziyordu.

Bu kitlenin başında Semavi İktidar sahibi, ırkın Yaşayan Tanrısı –Rahip-İmparator, dünyanın en eski hanedanlığını temsil eden Yüce Ruhani Lider– vardı.

Ondan sonra *Kuge* ya da imparatorlar ve tanrıların soyundan gelenleri de kapsayan eski soylular sınıfı vardı. Tokugawa döneminde bu yüksek soylular sınıfına ait 155 aile vardı. Bunlardan Nakatomi ailesi o günden bu yana en üst düzey kalıtsal rahiplik görevini yerine getiriyor. Nakatomiler, imparatordan sonra gelen atalar kültü şefleridir. İlkel Japon tarihinin Fujiwara, Taira, Minamoto gibi tüm büyük kabileleri *Kuge* mensubuydu. Daha sonra gelen tüm büyük naipler ve Şogunların çoğu ya *Kuge* mensubuydular ya da *Kuge* soyundan.

*Kuge*den sonra askerî ya da eski yazıyla –keza Monofufu, Wasaraü ya da Samuray– *Buke* denilen sınıf geliyordu. Bu sınıf büyük bir kitleyi kapsayan çok gelişmiş bir hiyerarşiye sahipti. Ancak özellikle *Buke* senyörleri ve savaşçıları arasında unvan ve gelire göre değişen bir mevki farkı vardı. Hepsi Samuraydı ve hemen hepsi İmparatorluk Soyu ya da Tanrısal Soya mensuptu. İlkel dönemlerde İmparator, askerî sınıfın şefini yalnızca belli bir süreliğine başkomutan olarak atardı. Daha sonra bu başkomutanlık unvanı iktidarın gasp edilmesiyle birlikte kalıtsal hale geldi. Bunlar sözcüğün Romalı anlamında gerçek İmparatorlara benzediler. Batılılar bunların sahip oldukları Şogun unvanını iyi bilir. Her Şogun yetki ve ayrıcalıkları gelir ve unvanlarına göre değişen iki ya da üç yüz kırsal senyörü yönetirdi. Tokugawa'nın

Şogunu *daimyo* denilen bu senyörlerin 292'sine hükmederdi. Bu dönemden önce her senyör kendi topraklarının tek hâkimiydi. Cizvit misyonerler, İngiliz ve Hollandalı tüccarların *daimyoları kral* olarak adlandırmalarına şaşırmamak gerek. Daimyoların sahip oldukları despotça yetkiler, ilk kez, Tokugawa hanedanlığının kurucusu olan İyeyasu tarafından kısıtlandı. Bu yetki kısıtlaması öyle boyutlara ulaştı ki, baskı ve zalimlik yaparak suçlu durumuna düşenler sahip oldukları toprakları yitirebiliyorlardı. İyeyasu bunları dört büyük sınıfa böldü:

1. *Sanke* ya da *Go-Sankeler*. Bunlar "üç Övülen aile" olup, gerek duyulduğunda aralarından biri Şogun olarak seçilirdi;

2. *Kokuşu* olarak adlandırılan Kırsal kesim Senyörleri;

3. Dış Senyörler olarak adlandırılan *Tozamalar*;

4. Senyörlük unvanı verilerek onurlandırılan veya İyeyasu'ya gösterdikleri bağlılık nedeniyle bambaşka bir şekilde ödüllendirilen aileler için kullanılan *Fudai* ya da Başarılı Aileler deyimi.

Üç Sanke ve on sekiz Kokuşu kabilesi ya da ailesi vardı, doksan altı aile Tomazalara ve yüz yetmiş altı aile de Fudailere mensuptu. En küçük daimyonun yıllık geliri 10.000 pirinç (her ne kadar *kokunun* değeri bir dönemden diğerine değişiklik gösterse de) *kokusu* yani yaklaşık 10.000 Sterlindi. En büyük daimyo olan Senyör Kaga'nın yıllık geliri yaklaşık 1.027.000 *koku* idi.

Büyük daimyoların büyüklü küçüklü vassalları olup, bunların her biri bir dizi Samuray ya da silahlı köylüye sahipti. Bunların dışında ayrıca bir de ayrıcalık ve yetkileri kimi durumlarda daimyonunkileri aşan *goşi* denilen özel asker çiftçiler vardı. Çoğunlukla bağımsız toprak sahipleri olan en küçük *goşiler* bir tür (İngiltere'dekini = *yeomanry* andıran) gönüllü süvari alayı oluşturuyorlardı. Ancak *goşiler* ve İngiliz yeomanların sahip oldukları toplumsal konum birçok açıdan birbirlerine benzemiyordu.

İyeyasu askerî sınıfı yeniden örgütlemekle yetinmeyip pek çok yeni alt sınıf oluşturdu. Bunların en önemlileri *hatamoto* ve *gokeninlerdir*. "Sancak taşıyıcısı" anlamına gelen *hatamotoların* sayısı yaklaşık 2.000 kişiyken, *gokeninlerin* sayısı 5.000 idi. Bu iki Samuray birliği Şogunların askerî gücünü oluşturuyordu. Hatamotolar büyük gelir grubuna mensup üst düzey vassallar-

dı. Gokeninler küçük gelir grubuna mensup alt düzey vassallar olup, sıralamada sıradan Samuraylardan önce gelmelerinin nedeni doğrudan Şogunun hizmetinde olmalarıdır.

Her rütbeden Samurayların toplam sayısı 2.000.000 idi. Vergi vermezler ve iki kılıç taşıma ayrıcalığına sahip olurlardı. Ülkeyi çok sert bir şekilde yöneten askerî ve soylu sınıfların genel örgütlenmesini bu şekilde özetlemek mümkün. Halkı oluşturan insanların çoğu üç sınıfa (hattâ üç kasta diyebiliriz, oysa bu terim uzun bir süreden bu yana yalnızca Hindistan'daki kastları ifade etmek için kullanılıyordu) bölünmüştü: Çiftçiler, Zanaatkârlar ve Ticaret erbabı.

Hyakuşolar birinci sırada olup Samuraylardan hemen sonra geliyorlardı. Aslında Samuraylar sınıfının nerede bitip çiftçiler sınıfının nerede başladığını belirleyebilmek oldukça güç. Zira pek çok Samuray aynı zamanda çiftçiydi –kimi çiftçiler sıralamada Samuraylardan çok önce geliyordu. *Hyakuşo* (çiftçiler ya da köylüler) terimini belki de yalnızca karınlarını toprağı işleyerek doyurmaktan başka seçenekleri olmayan ve ne İmparatorluk Soyundan ne de Tanrısal Soydan gelmeyen köylüleri ifade etmek amacıyla kullanmak daha doğru olabilir.

Ancak her durumda köylülerin yaptıkları işin saygınlığından kuşku duyulmuyordu. Bir çiftçinin kızı İmparatorluk sarayında hizmetçilik yapabilirdi. Doğal olarak ancak alt bir konuma sahip olabilirdi. Kimi çiftçiler kılıç taşıma ayrıcalığına sahipti. Zaten Japon toplumunun ilk zamanlarında büyük bir olasılıkla savaşçılarla çiftçiler birbirlerinden ayrılmıyordu. Bütün güçlü çiftçiler iyi eğitimli, her an savaşmaya hazır askerlerdi. Tıpkı eski İskandinav toplumunda olduğu gibi. Özel bir askerî sınıf oluşturulduğunda bile Japonya'nın kimi bölgelerinde çiftçilerle Samuraylar arasındaki fark varla yok arası bir şey olmayı sürdürdü. Örneğin, Satsuma ve Tosa'da yaşayan Samuraylar bu çağa kadar çiftçilik yapmayı sürdürdüler. Kyuşu Samuraylarının büyük bir bölümü çiftçi olup, güzel boy pos ve vücut yapılarını bu kırsal işe borçlu oldukları düşünülürdü. Japonya'nın, örneğin İzumo gibi başka bölgelerinde Samuraylar çiftçilik yapamazdı. Pirinç tarlası sahibi olmaları yasaklanmıştı. Buna karşın orman sahibi olabiliyorlardı.

Ülkenin başka bölgelerinde çiftçilik dışında herhangi bir başka işle ilgilenmeleri kesinlikle yasaktı.

Tarlalarda çalışmak hiçbir zaman mevki kaybına yol açmadı. Hattâ ilk İmparatorlardan bazıları toprakla bizzat ilgilendi. Akasaka'daki İmparatorluk Sarayında bugün bile küçük bir pirinç tarlası vardır. Çok ama çok eski bir dinî geleneğe göre İmparatorluk toprakları üzerinde yetişen ilk pirinç filizlerinin bizzat İmparator tarafından biçilmesi ve Şin-Şo-Say bayramının[5] dokuzuncu gününde, üründen elde edilmiş bir adak olarak tanrılaşmış atalara sunulması gerekiyordu.

Köylülerden sonra Şokunin, yani demirciler, marangozlar, dokumacılar, çömlekçiler, özetle tüm meslekleri kapsayan zanaatkârlar geliyordu. Silah/Zırh ustaları, tahmin edilebileceği gibi, kendi sınıflarının çok üstünde sayılabilecek unvanlarla ödüllendiriliyordu. Kimileri daimyoları ifade eden karakterlerle yazılan *Kami* denilen yüksek rütbeye sahip olabiliyorlardı. Doğal olarak bunların efendileri İmparatorlar ya da Kugelerdi. İmparator Go-Toba kendine ait bir silah/zırh atölyesinde kılıç imal ederdi. Çok yakın bir zamana kadar bir metal şeridi dövme işine dinî ritler eşlik ederdi.

Belli başlı bütün meslekler loncalar şeklinde örgütlenir ve genellikle babadan oğula geçerdi. *Akindo* denilen ticaret erbabı bankacılar, tüccarlar, dükkân sahipleri ve her türlü esnafı kapsardı. Bu insanlar yasal olarak tanınan en alt sınıfı oluştururlardı. Üst sınıflar için para meseleleri kesinlikle üstünde durmaya değmeyecek kadar önemsiz bir konu olup, alım ve satımlar sırasında şu ya da bu şekilde kâr etmeye çalışmak sahtekârlık olarak nitelendirilirdi. Asker kökenli bir soylular sınıfı tüccarları hor görür ve hemen tüm askerî toplumlarda olduğu gibi sıradan meslek sahiplerine pek saygı duymazdı. Oysa Eski Japonya'da çiftçi ve zanaatkâr hor görülmezdi. Yalnızca ticaret aşağılandığı için bu ayırım özellikle ahlâki nedenlere dayandırılabilir. Ticaret erbabının en alt toplumsal düzeye indirgenmesi hiç kuşkusuz tuhaf

[5] Bu bayram sırasında tıpkı ilk biçilen pirinç filizleri gibi yılın ilk ipeği de hâlâ İmparator tarafından Güneş Tanrıçasına sunulmaktadır.

sonuçlara yol açmıştır. Örneğin, ailesi köken olarak bir başka sınıfa ait değilse, bir pirinç tüccarı ne kadar zengin olursa olsun toplumsal sıralamada hizmetindeki marangozlar, çömlekçiler ya da gemi inşa ustalarından sonra gelirdi. Daha sonraları *Akindo* sınıfı mensupları aralarına kökenleri *Akindo* olmayan başka insanları kabul ederek az da olsa saygı gördüler.

Ulusu oluşturan Samuraylar, Çiftçiler, Zanaatkârlar ve Ticaret Erbabı gibi dört büyük sınıftan üçü genel olarak *Heimin ya da* "sıradan insanlar" olarak adlandırılırdı. Bütün *Heiminler* yeterli saygıyı göstermediklerinde kendilerini öldürme ayrıcalığına sahip olan Samuraylara boyun eğmek zorundaydı. Oysa ulusun büyük çoğunluğu aslında *Heiminler*den oluşuyordu. Ülke, zenginliğini onlara borçluydu. Para kazanıyorlar, vergileri ödüyorlar soylular, askerler ve din adamlarına hizmet ediyorlardı. Üstelik ayrı bir sınıf oluşturan Budist ve Şinto rahipleri *Heiminler* değil Samuraylarla bir tutuluyordu.

Bu üç avam sınıfın çok ama çok gerisinde Japon, hattâ insan olarak bile kabul edilmeyen insanlar vardı. Resmî olarak bunlara Şori deniyor ve *ippiki, nihiki, sambiki* vb. gibi hayvan sayımında kullanılan sayı sıfatlarıyla sayılıyorlardı. Bugün bile onlardan *hito,* yani kişi olarak değil *mono* yani şey olarak söz edilmektedir. Batılılar onları özellikle *Etalar* olarak bilir. Ancak adlandırılma biçimleri kökenlerine göre değişebiliyordu. Bunlar parya olarak nitelendiriliyordu. Japon yazarlar yeterince inandırıcı sayıda olguya dayanarak Şorilerin Japon ırkına mensup olmadıklarını söylediler. Bu zavallı aşiretler tekelleri altına aldıkları bazı meslekler sayesinde yaşayabiliyorlardı. Bunlar sahip olunan yerel ayrıcalıklara göre değişmekle birlikte: kuyu kazanlar, bahçe temizleyicileri, hasırcılık, sandal imalatçılarından oluşuyordu. Kimileri resmen işkence ustası ve cellât, diğerleri gece bekçisi, başkaları ise mezar kazıcı olarak kullanılıyordu. Oysa *Etalar* çoğunlukla dericilikle uğraşıyordu. Değişik türde deriler ve deri sandaletler, üzengi kayışı imal edebilmek amacıyla yalnızca onlar hayvan öldürebiliyor ya da boğazlayabiliyordu. Sayısız tapınakta davulların çalındığı bir ülkede davul derisi imalatı çok kârlı bir işti.

Etaların öldürme ve yaşatma yetkisine sahip kendilerine özgü bir şef ve yasaları vardı. Her zaman kent sınırlarının bittiği yerde tüm diğerlerinden ayrı bir mahallede yaşarlardı. Kente malzeme satın almak ve mallarını satmak ya da alışveriş yapmak amacıyla girebilirlerdi. Ancak ayakkabı mağazalarından başkalarına girmeleri yasaktı. Yalnızca bahçeler ve sokaklarda söyleme koşuluyla profesyonel şarkıcılık yapabilirlerdi. Bunların dışındaki tüm kalıtsal meslekleri yapmaları kesinlikle yasaktı. En alt tabakaya mensup ticaret erbabı ve *Etalar* arasındaki sınır çizgisi, kast sistemine mensup Hint geleneklerince oluşturulmuş sınır çizgisi kadar aşılamaz nitelikteydi.

Resmen görevlendirilmedikçe hiçbir Japon *Etaların* yaşadığı mahalleye gitmeyi aklının ucundan bile geçirmez. Küçük ve sevimli Minoseki Limanı'nı hilal şeklinde çevreleyen sokakların en ucunda bir *Eta* mahallesi görmüştüm. Minoseki hiç kuşkusuz Japonya'daki en eski kentlerden biridir. Dolayısıyla buradaki *Eta* mahallesi de en eskilerden biridir. Günümüzde bile buranın yerlisi olan hiçbir Japon'un aklına diğer sokakların bir devamını oluşturan bu mahalle sokaklarında dolaşmak gibi bir fikir gelemez. Çocuklar görülemeyen bu sınırları asla aşmazlar, hattâ köpekler bile bu önyargılar çizgisinin ötesine geçmez. Oysa mahalle tertemiz ve binalar çok düzgün olup bahçeler, banyolar ve tapınaklarla donatılmıştır. Bakımlı herhangi bir Japon köyünden hiçbir farkı yoktur. Büyük bir olasılıkla bin yıldan bu yana kentlerin uzantısında yaşayan bu cemaatlerle kentliler arasında hiçbir yakınlaşma olmamıştır. Bununla birlikte herkes bu paryaların hikâyesini bilmezlikten gelir. Onların neden toplum dışına itildikleri uzun bir süre önce unutulmuş, ama hâlâ aforoz ediliyorlar.

Gerçek *Etaların* dışında bir de "insandan sayılmayanlar" anlamına gelen *hinin* denilen paryalar vardı. Profesyonel dilenciler, oradan oraya dolaşan halk ozanları, tiyatro oyuncuları, kimi fahişe kategorileri ve toplum tarafından yadsınan insanlar bu sınıfa aitti. *Hininler* de kendi şef ve yasalarına sahipti. Japonya'daki herhangi bir cemaatin kovduğu biri *hininlere* katılabilirdi. Zaten Japon hükümeti kendisini pek çok sıkıntıdan kurtaran bu sınıfa

zulmetmemeye özen gösterirdi. Zira ufak tefek suçlar işlemiş insanları hapse atmaktan ve yaşamını dürüstçe kazanamayan insanlara bakmaktan kurtuluyordu. Bu insanların hepsi hemen *hininlerin* yanına gönderiliyordu. Oysa orada adam edilemeyenler, serseriler ve dilenciler bile bir tür disipline boyun eğmek zorunda kalıyor ve o andan sonra resmî dünya tarafından dışlanıyorlardı. Bir *hinini* öldürmek cinayet olarak nitelendirilmiyor, bu suçu işleyen kişiye yalnızca küçük bir para cezası veriliyordu.

Okuyucu artık eski Japon toplumunun özellikleri hakkında herhalde az çok belirgin bir fikre sahip olmuştur. Oysa bu toplumun toplumsal örgütlenmesi benim açıklamasını yapabildiğimden inanılmaz derecede daha karmaşık olup, bu konuyu derinlemesine açıklayabilmek için ciltler dolusu kitap yazılması gerekir. Bizim hâlâ feodal olarak adlandırdığımız tamamıyla gelişmiş bir Japonya pek çok açıdan askerî tipte bir toplumun özelliklerinin iki hattâ kimi açılardan üç misline sahipti. Göze çarpan bir özellik de gerçek anlamda dinî bir hiyerarşi yokluğudur. Bunun nedeni hükümetin asla dinden kopmamasıdır. Bir ara Budizm asıl otoriteden bağımsız bir hiyerarşi oluşturmaya çalışmış, ancak aşılması olanaksız iki engele toslamıştır. Öncelikle birbirlerini inanılmaz derecede kıskanan çok sayıda tarikata bölünmek, sonra da her türlü dinî iktidarın politikalarına doğrudan ya da dolaylı bir şekilde müdahale etmesini kesinlikle istemeyen ve otoritelerine karşı konulamayan askerî kabileler. Yabancı din aktif yaşama karışmaya başladığı an derhal acımasızca önlemler alınmıştır. 16. yüzyılda Nobunaga'nın gerçekleştirdiği korkunç rahip kıyımları Budizmin Japonya'daki politik özlemlerine bir son vermiştir.

Özetle Japonya'daki toplumsal örgütlenmenin Avrupa'daki ilkel kentlerin örgütlenmesine benzediği söylenebilir. Ancak askerî örgütlenme daha çok büyük Asya İmparatorluklarınınkine benziyordu.

Bu toplumun modern Batı uygarlığıyla hiçbir ortak yanı yoktu. Bu tek bir şefe boyun eğen sayısız kabileden oluşan muazzam bir kitleye benziyordu. Askerî şef tanrısal yetkilere sahipti, dinî şefe ise yaşayan bir kültün simgesi olarak derin bir saygı duyu-

luyordu. Bu örgütlenme en azından dışsal açıdan bizim feodalite olarak adlandırdığımıza benzemekle birlikte, dinî hiyerarşi hariç, eski Mısır ya da Peru toplumlarına benzer bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Japon toplumundaki en yüce kişilik bizim bu sözcüğe verdiğimiz anlamda imparator değildir, başka bir deyişle, Japon imparatoru bir krallar kralı ya da tanrının yeryüzündeki temsilcisi değil tanrının ta kendisi, ırkı temsil eden bir tanrı, Güneşten yeryüzüne inmiş bir İnka'dır. Onun çevresinde toplanan aşiretler kutsal bir kişi olarak kendisine saygılarını sunmakla beraber, her aşiret kendi atalar kültünü sürdürdü. Bu aşiretleri oluşturan kabileler ve bu kabileleri oluşturan topluluklarla bu toplulukları oluşturan ailelerin her biri kendi atalar kültüne sahipti. Farklı kökenlere sahip olmaları nedeniyle yasalar ve âdetler her yerde az çok değişiyordu. Sahip oldukları tek ortak nokta her birinin olabilecek en mütevazı ve en kesin şekilde külte boyun eğilmesini zorunlu kılmaları ve gerek kamusal gerek kişisel yaşamı tüm ayrıntılarına kadar belirlemeleridir. İnsanın kişiliğine bir son veren bu zorlamanın daha çok içsel olduğu söylenebilir. Her birey özgür irade, kendini özgürce ifade etme ve düşünce özgürlüğüne kesinlikle izin vermeyen diğerlerinin iradesi tarafından dayatılan kurallara göre yaşamak zorundaydı. Bu kurallar ilkel Yunan toplumundaki sosyalist zorbalıkla karşılaştırılamayacak ölçüde sertti. Başka bir deyişle olabilecek en korkunç askerî despotizmle desteklenen dinî bir komünizmdi. Birey yalnız cezalandırılırken yasal bir canlı varlık olarak kabul ediliyordu. İster köle ya da özgür köle olsun tüm üretici sınıflar dayatılan kurallara sorgusuz sualsiz boyun eğmek zorundaydı.

Bütün bunlar günümüzde Japonların sahip olduğu olağanüstü örgütlenme yeteneği ve Batılı anlamdaki demokrasi anlayışını temsilî yönetim biçimine uygun bir halk olmasının kanıtı olarak kabul edenler görünümleri gerçeğin kendisi gibi kabul etmekten başka bir şey yapmıyorlar. Aslında Japonların topluluklar şeklindeki şaşırtıcı örgütlenme yetenekleri her türlü modern demokratik yönetim biçimiyle uyumsuzluklarının en güzel kanıtıdır. Yüzeysel bir şekilde bakıldığında Japonlar'daki toplumsal örgütlenme ve modern Amerika ya da İngiliz kolonilerinde anla-

şıldığı şekliyle yerel "Self Government" arasında büyük bir fark yok gibidir. Bu yüzden Japon toplulukların sahip olduğu kusursuz doğal disiplin anlayışına hayranlık duyabiliriz. Oysa bunlar arasındaki binlerce yıllık gerçek farkı da kesinlikle kabul etmek zorundayız. Bu zorunlu işbirliğini gönüllü işbirliğinden; en eski dinî biçim üstüne oturan en despotik komünizmi en gelişmiş sınai dayanışmadan ayıran fark olup kesinlikle sınır tanımayan bireysel bir rekabet hakkını içeriyordu.

Bizim Batı Uygarlığımızda halka mâl olmuş bir yanılgıya göre sosyalizm ve komünizm modern icatlar olup kusursuz bir demokratik biçime olan özlemin temsilcisiydiler. Oysa bu politik hareketler aslında, toplum halinde yaşayan insanların ilkel koşullara geri dönüşünün temsilcisidir. Eski despotluk biçimlerinin her birinde halklar aynı *self government* yeteneğine sahiptir. Eski Mısırlılar ve Perulular yanısıra Yunanlılar ve ilkel dönem Romalılarda da aynı anlayışla karşılaşıyoruz. Günümüz Çin ve Hindistanı'nda yaşayan toplulukların yanısıra Siyam, Annam ya da Japon köylerinde de aynı yönetim biçimiyle karşılaşıyoruz. Bu dinî bir komünist yönetim biçimi, kişiliği ortadan kaldıran, girişim ruhunu yok eden ve rekabeti kamusal bir suça dönüştüren mutlak bir toplumsal zorbalıktır. Ulus dünyanın geri kalanını dışladığı sürece böyle bir *self-government* anlayışının Japon yaşam biçiminin taleplerine birebir uyduğu ve bazı avantajlara sahip olduğu söylenebilir. Bugün etik kurallara dayanarak insanlarının bireysel çıkar elde etmelerini yasaklayan her toplumun, bireylerine çok büyük bir kişisel özgürlük ve çok geniş bir coğrafyada rekabet olanağı sağlayan yönetim biçimlerine sahip topluluklara karşı vereceği sanayileşme mücadelesinde çok büyük kayıplara uğrayacağı açıkça görülmektedir.

Ahlâki ve fizikî anlamda herkesi kapsayan ve süreklilik taşıyan bu zorlama Japon yaşam biçiminin tüm alanlarında genel nitelikte bir aynılaşma, baskıcı bir tekdüzeliğe yol açabilirdi. Oysa bu tekdüzelik topluluk yaşamını hedeflediğinden, Japon ırkının tamamını kapsamıyordu. Eski Japon uygarlığında inanılmaz bir çeşitlilikle karşılaşıyoruz. Aynı nedenlerden dolayı eski Yunan uygarlıklarının da aynı özelliklere sahip olduğu söylenebilir. Her

ataerkil toplumda bütün asla türdeş ya da aynı dış görünüme sahip parçalardan oluşmadığı gibi genel bir aynılaşma eğilimini engelleyici özelliklere de sahiptir. Bu bütüne ait her bir birim, onu oluşturan sayısız küçük despotluğun her biri kendi gelenekleri, özel âdetlerine sıkı sıkıya bağlı olup kendi kendine yetmeyi bilir. Zaman içinde ortaya çıkan karşılaştırılması olanaksız sanatsal, sınai, mimari ve mekanik ayrıntıların nedeni budur. Japonya bu farklılaşma ve uzmanlaşmayı öylesine zorladı ki, âdetlerin, mesleklerin ve üretim biçimlerinin birebir aynı olduğu iki köy bulabilmek neredeyse olanaksız hale geldi. Balıkçı köylerinin âdetleri bu inanılmaz çeşitlilik konusunda verilebilecek en güzel örnektir. Her sahil bölgesindeki değişik köyler ağlarını imal ve kayıklarını inşa etme konusunda özel bir şekilde oluşturdukları kendi âdetlerine sahiptir. 1896 yılındaki büyük gelgit olayı sırasında otuz bin kişi ölür ve çok sayıda köy yok olur. Bunun üzerine Kobe'de hayatta kalanlara yardım amacıyla önemli miktarda bağış toplanır. Bu arada iyi niyetli yabancılar yok olup giden teknelerin yerini tutacakları düşüncesiyle felakete uğrayan balıkçılara kayıklar ve ağlar gönderir. Yardımlar yerine ulaştıktan sonra kuzey bölgelerinde yaşayan, özel ağlar ve kayıklara alışkın bu insanların yardım malzemelerinden hiçbir şekilde yararlanmadıkları görülür. Zira küçük balıkçı köylerinin her birinde balıkçıların kendilerine özgü çalışma aletlerine sahip oldukları anlaşılır.

Alışkanlıklar ve âdetlerdeki bu çeşitlilikle başka işler ve mesleklerde de karşılaşılıyor. Örneğin, her bölgede evleri inşa etme ve çatılarını kapatma biçimi değişik. Ziraat ve bahçecilik alanlarına özgü yöntemler konusunda da aynı şey söylenebilir. Keza kuyu kazma, dokuma, porselen imalatı ya da tuğla fırınlama konularında da değişik yöntemler var. Az çok önemli tüm kent ya da köylerin her biri üretim yerinin ismiyle anılan herhangi bir özel ürüne sahip olmakla övünür. Atalar kültü hiç kuşkusuz meslekle rin bu yerel uzmanlıklarının korunması ve gelişmesine katkıda bulunmuştur. Eskiden loncaların tanrı-efendilerinin torunları ve kendilerine tapanların yaptıkları işlerin yalnızca onlara özgü bir özelliğe sahip olmasını arzuladıkları söylenir. Kent kuralları her ne kadar bireysel girişimciliği kısıtlasa da değişik kültler yerel

üretimde uzmanlaşmayı desteklemiştir. Başka bir deyişle, aile ya da loncaya özgü muhafazakâr düşünce yerel deneyim sürecinin önerdiği birtakım küçük düzeltme ve değişikliklere göz yumuyordu. Ancak bu sonuçlar kabul edilmeden önce bâtıl inancı andıran bir titizlikle inceleniyordu.

Bununla birlikte bizzat Japonların Japonya'yı gezmelerine yol açan en önemli ve çekici neden yerel üretimdeki tuhaf çeşitliliği incelemek ve sürekli yeni, beklenmedik, varlığından bihaber olunan yenilikleri keşfetmektir. Kökenleri Çin ve Kore'ye dayanan Eski Japonya'ya özgü zanaat ve mesleklerin bile sayısız yerel kültün etkisiyle sayısız tuhaf biçim ürettiği ve bunları koruduğu söylenebilir.

ASKERÎ ZORBALIK

Japonya tarihinin tamamı neredeyse tek bir devasa bölümden oluşan: askerî gücün büyüklüğü ve çöküşü şeklinde özetlenebilir.

Bu tarih genellikle Jimmu Tenno'nun tahta çıktığı tarihte başlatılır. Bu imparator MÖ 660-585 yılları arasında hüküm sürmüştür. Yüz yirmi yedi yıl yaşamış. Ondan önceki –mitolojik– döneme Tanrılar Çağı deniyor. Oysa gerçekten incelemeye değer olan tarih ondan bin yıl sonra Jimmu Tenno'nun tahta çıkmasıyla başlıyor. Bu bin yıllık vakayinameler peri masallarından daha önemli değil. Bu metinler olgulardan söz etmekle birlikte olgularla efsaneleri birbirlerinden ayırabilmek olanaksız. Örneğin, İmparator Jingo'nun MS 202 tarihinde sözüm ona Kore'yi fethettiğini söyleyen efsaneler var. Oysa böyle bir fetih olayının asla yaşanmadığını oldukça inandırıcı bir şekilde kanıtlayan çalışmalar da var. Bu tarihten sonraki yıllıklarda daha az sayıda efsaneye yer verilmiş. Buna karşın yaşanmış olaylara dayandırılan gelenekler var. On beşinci imparator O-Jin döneminde Kore'den göçmenler geliyor, oysa o yıllarda ülke beş yüz yıl boyunca sürecek büyük bir toplumsal karışıklık döneminden geçiyor. Sonraki yüzyılın ortasına doğru Budizm, Japonya'ya girmeye çalışıyor.

Bir Şinto grubunun bu yeni inanç sistemine karşı vahşice saldırdığını biliyoruz. Ancak aynı zamanda bu saldıran grubun, Japonya'da Budizmin büyük kurucusu ve İmparatoriçe Suiko'nun naibi Şotoku Tayşi'nin duasının yardımıyla Dört Deva Kralı tarafından inanılmaz bir yenilgiye uğratıldığını da biliyoruz. Asıl Japon tarihinin bu İmparatoriçenin (MS 593-628) egemenliği altında yerleşik bir görünüme sahip olan Budizmle birlikte başladığını söyleyebiliriz. Jimmu Tenno ilk İmparator olarak kabul edildiğinde bu İmparatoriçe Japonya'nın otuz üçüncü hükümdarıdır.

7. yüzyıl öncesine ait olan her şey masalsı bir belirsizliğe sahip olduğundan açıklanması çok zordur. Bununla birlikte bu yarı masalsı öykülerde ilk otuz üç Japon hükümdarı dönemine ait toplumsal yaşama özgü törelere rastlayabiliyoruz.

İlk Mikadolar anlaşıldığı kadarıyla neredeyse kendi tebaaları kadar yalın bir yaşam sürdürmüşler. Şinto bilgini Mabuşi, Mikadoların duvarları çamurla sıvanmış ve çatıları kiremitli kaplı kulübelerde yaşadıklarını söylüyor. Ketenden mamul giysiler giyerlermiş. Kılıçlarını kın olarak kullandıkları vahşi asma sapı benzeri bağlarla bağlanmış iki tahta parçasının arasına sokarlarmış. Halk arasında özgürce dolaşır ve ava gittiklerinde yay ve okluklarını bizzat kendileri taşırmış. Ancak toplum gelişip, zenginlik ve iktidarın gücü arttıkça bu ilkel yalınlık sona ermiş. Çin âdetleri ve görgü kurallarının yavaş yavaş benimsenmesi büyük değişikliklere yol açmış. İmparatoriçe Suiko Çin sarayından törensel düzen ve soylulukla ilgili unvanları almış. Ardından lüks tutkusu ve Çinlilerin bilimsel düşüncesi gelmiş. O tarihten sonra imparatorluk otoritesi kendini giderek daha dolaylı bir şekilde göstermiş. Yeni törensel düzen imparatorluk görevlerinin vekâleten başkalarına devredilmesine yol açmış. En dinç ve genç şefler bile bu yöntemden bilinçli bir şekilde yararlanmışlar. Özetle, bu tarihten sonra hükümet yönetimi sözcüğün gerçek anlamında çoğunlukla soylu ailelerden oluşan, Kugeyi oluşturan ilâhi kökenlere sahip Fujiwara kabilesinin eline geçmiş.

Kalıtsal olarak en üst düzey rahiplik unvanlarını elinde tutan bu kabile, eski soyluların büyük bir çoğunluğuna sahipti. Kugeyi

oluşturan yüz elli ailenin doksan beşi Fujiwara kabilesine mensuptu. Bunlara imparatorun geleneksel olarak imparatoriçesini seçmek zorunda olduğu Go-Sekke denilen beş aile de dâhildir. Bu kabilenin taşıdığı tarihî isim İmparator Kwammu dönemine (782-806) ait olup, İmparator bu ismi Nakatomi-no-Kamatari'ye büyük bir onur kazandırmak amacıyla vermiştir. Oysa o tarihten çok önce bu kabilenin üyeleri sarayda çok üst düzey konumlara sahipti. 7. yüzyılın sonuna doğru Kugeler iktidarı nerdeyse fiilen ele geçirmişlerdi. Daha sonra oluşturulan Kwambaku ya da naiplik dairesi –iktidar çok daha önce Nakatomi-no-Kamatari'nin torunlarının elinden alınmasına karşın– modern döneme kadar kalıtsal bir şekilde onlara ait olmuştur. Bununla birlikte Fujiwaralar beş yüz yıl boyunca ülkeyi sözcüğün gerçek anlamında yönettiler ve bu ayrıcalığın karşılığını çok fazlasıyla ödettiler. Bütün yönetici sivil kadro Fujiwara kabilesinin yandaşlarından oluşuyordu. İmparatorların tüm karıları ve gözdeleri bu kabileye aitti. Dolayısıyla ülkeyi tam yetkiyle donanarak yönettiklerinden imparatorun politik otoritesi kısa bir süre sonra son buldu. Daha da iyisi Fujiwaralar bir sonraki imparatorun kim olacağını ve kaç yıl süreyle tahtta kalacağını kendi politikaları çerçevesinde belirliyorlardı. Bu politika imparatorları başa geçtikten kısa bir süre sonra çok genç yaşta Budist rahip olabilmek amacıyla tahttan feragat etmeye zorluyordu. Bir sonraki imparator genellikle çocuk yaşta oluyordu. Kimi imparatorların tahta iki yaşında çıkıp dört yaşında feragat ettiği söyleniyor! Bir Mikado'nun beş yaşında ve pek çoğunun da on yaşlarında imparator seçildiği söyleniyor. Oysa Mikado'nun hükümdarlık ve dinî alandaki yetkileri giderek artıyordu. Törensel düzen ve politika onu halkın gözünden uzaklaştırdıkça kendisine ulaşılması olanaksız bir tutsak haline geliyor ve saygıya dayalı korku arttıkça, hakkında yaratılan tanrısal efsane giderek yaygınlaşıyordu. Tibet Laması gibi yaşayan tanrı görünmez bir varlığa dönüşüyordu. Yavaş yavaş yüzüne bakmanın insanı öldürebileceği inancı yayıldı.

Oysa Fujiwaralar egemenliklerini sürdürebilmek için bu despotik önlemlerle yetinmiyorlardı. Bizzat sarayın içinde genç imparatorları karakter değişikliğine uğratabilmek ve egemenlik

haklarını kullanmayı talep edemeyecek hale getirebilmek amacıyla yozlaşmış şehvet düşkünleri olmalarını sağlıyorlardı.

Bununla birlikte soyluların iktidarı bu şekilde gasp etmeleri ve askerî iktidarın bu nedenle başa geçmesi bütün tarihçiler tarafından iyice anlaşılamamış gibi. Eski Avrupa'daki tüm ataerkil toplumlar aynı toplumsal gelişme evrelerinden geçtiler. Belli bir evrede rahip-kral tüm politik otoritesini yitirerek yalnızca din adamı olarak saygı görmeye devam etmiştir. Oysa Fujiwara kabilesinin güttüğü politika pek hırsa dayalı bir gasp olayına benzemiyor. Bunlar sözüm ona tanrı soyundan gelen dinî nitelikte bir aristokrasiye mensup. Fujiwaralar din ve yönetimin birbirine karıştığı bir toplumda kabile şeflerinden başka bir şey değildiler. Bunların toplum karşısındaki konumları Attik yarımadasındaki Eupatridlerin konumunun aynısıydı. Mikado kökenlere inildiğinde Baş Yönetici, Askerî Şef ve Baş-Rahipti. Bu unvanlara kabile şeflerinin çoğunluğunun rızasıyla sahip olabiliyordu. İlâhi Hükümdar toplumun geneli karşısında hangi unvanlara sahipse, bu kabile şeflerinin her biri kendi yandaşları karşısında aynı unvanlara sahip oluyordu. Oysa toplumsal gelişme sırasında İmparatorun yetkileri giderek arttığından eskiden onu desteklemek amacıyla biraraya gelenler artık ondan korkmaya başlamıştı. Bunun üzerine İlâhi Hükümdarın dinî otoritesine dokunmadan her türlü politik ve yasal yetkilerini elinden almaya karar verdiler. Atina, Sparta, Roma ve diğer Eski Avrupa krallıklarında din ağırlıklı senatolar aynı nedenlerden dolayı aynı tür politikalar izlediler. Fustel de Coulanges'ın ilk Roma kralları tarihinde anlattığı yönetici konumundaki rahiple din kökenli aristokrasiyi birbirinden ayıran karşıtlık buna güzel bir örnektir. Aynı olay pek çok Yunan topluluğu için de geçerlidir. İlk kralların sahip oldukları politik yetkiler her yerde ellerinden alınmış, buna karşılık genellikle dinî saygınlık ve ayrıcalıklarını korumuşlardır. Bunlar politik şef olma özelliklerini yitirmekle birlikte büyük rahipler olarak kabul edildiler. Japonya'da da böyle olmuş. Bence tarihçilerin Fujiwaralar tarihini bu örneklere bakarak yorumlamaları gerekir.

Ne olursa olsun din kökenli aristokrasinin İlâhi Hükümdarın yetkilerini kısıtlaması ihtirastan çok kendini koruma önlemi olarak kabul edilebilir. Pek çok İmparator yasalar ve âdetlerde eski soyluların hazmetmekte çok zorlandığı ciddi değişiklikler yapmıştı. Öte yandan Mikadolardan birinin ancak Latince anlatılabilecek türden bir zaman geçirme yöntemi vardı. Kotoku adlı bir başka İmparator Tanrının Kendisi ve eski dinin şefi olmakla birlikte Tanrıların Yolunu terk etmiş ve İku-Kunidamadaki mihrabın kutsal koruluğuna ait ağaçları kestirmişti. Bu imparator en bilge ve nitelikli şeflerden biri olmakla birlikte "Tanrıların Yolunu" hor gören bir tanrı-hükümdar örneği olarak rahipler kabilesini konu hakkında ciddi bir şekilde düşünmeye itmiştir.

Bir başka önemli olay da şudur; İmparatorluk sarayı yüzyıllar içinde Ujiden tamamen kopmuştu. Tüm diğerlerinden bağımsız olan bu birliğin sahip olduğu sınırsız güç aristokratik ayrıcalıklar ve oluşturulmuş kurumları tehdit ediyordu. Güçlü kişiliğe sahip bir Tanrı-Kralın iradesini dayatması ciddi sonuçlara yol açabilirdi! Elinde böyle bir güç varken tüm eski âdetleri hor görebilirdi. Bu kabilenin ayrıcalıklarına bir son verebilirdi. Oysa kabiledeki ataerkil yönetim altında herkes güven içinde yaşıyordu. Ataerkil yönetim, üyelerinden birinin diğerlerini olumsuz anlamda etkilemesine izin vermiyordu. Oysa her türlü yetki ve ayrıcalığın geleneksel kaynağını oluşturan bu imparatorluk kültüne karşı gelebilmek olanaksızdı. Din kökenli soylular bu külte dayanarak ve onu daha da güçlendirerek sahip oldukları iktidarı korumaya çalışıyorlardı. Bu iktidarı gerçekten de beş yüzyıl boyunca korudular.

Bununla birlikte Japonya tarihi: kalıtsal iktidarın alt kademedekiler ve vekâleten yönetenler tarafından sürekli ele geçirilme tehdidi altında olduğu o evrensel kurala boyun eğildiğini yadsıyamamaktadır. Gerçekten de Fujiwaralar politik bir araç olarak bizzat hükümdara karşı kullandıkları bu lüksün kurbanı oldular. Kısa bir süre içinde dejenere olup sıradan bir saray soylusuna dönüştüler. O tarihten sonra sivil bir otoriteye sahip olmanın dışında doğrudan bir yetki sahibi olma konusunda çaba harca-

maktan vazgeçtiler. Askerî işlerin yönetimini tamamen Bukelere[1] bıraktılar. 8. yüzyılda sivil ve askerî örgütler Çin usulü birbirinden ayrıldı. O zaman toplumsal yaşam üstünde hızla büyük bir etki sahibi olan askerî sınıf doğdu. Askerî sınıfların en önemlisi Minamoto ve Tayradır. Savaşla ilgili tüm önemli işlerin yönetimi onlara devredildi. Böylelikle Fujiwaralar arkalarındaki bu güçten vazgeçtiler. 11. yüzyılın ortasına doğru Bukeler iktidarı ele geçirebilecek güce sahip olduklarına inandılar. Daha sonraki yüzyıllar boyunca kabilenin bazı üyeleri önemli mevkilere sahip olmakla birlikte Fujiwaralar tarih oldular.

Oysa Bukeler kendi aralarında korkunç savaşlara girişmeden ihtiraslarını gerçekleştirme olanağı bulamadılar. Hattâ bu, Japonya tarihinin en uzun ve acımasız savaşı oldu. Buke sınıfına ait Minamoto ve Tayralar imparatorluk soyundan geldiklerini iddia ediyorlardı. Başlangıçta Tayralar her savaşı kazanıyorlardı. İsteselerdi hiçbir kuvvet onların hasımlarını tamamen ortadan kaldırmalarını engelleyemezdi. Daha sonra Minamotoların talihi yaver gitmeye başladı ve 1185 yılındaki tarihi Dan-no-ura deniz savaşında Tayraların hepsini katlettiler.

Bu tarihten itibaren Minamoto naiplerinin –yani Şogunların– dönemi başladı. Daha önce Şogunluk unvanının Roma'ya özgü askerî bir terim olan *imperator* gibi yalnızca Başkomutanlık anlamına geldiğinden söz etmiştim. Oysa zaman içinde fiilen en yüce şef, sivil ve askerî hükümdar, kralların kralını ifade etmek için de kullanılmaya başlandı. Öyleyse Şogunluk ya da askerî hâkimiyet unvanı Minamotoların iktidarı ele geçirdiği tarihte kullanılmaya başlandı. O tarihten Meijiler dönemine kadar Japonya hep iki şefe sahip oldu. Tanrısal niteliklere sahip hükümdar, Yaşayan-Tanrı ülkeyi tam yetkiyle yönetip, ırkın inandığı dini ve gerçek İmparatoru temsil etti. Bu yetkinin kaynağı her zaman Güneş Tanrıçasının torunu oldu. Naip ya da Şogun ona biat etmek durumundaydı, zira hiç kimse bir tanrının yerini zorla gasp edemezdi.

Oysa Dan-no-ura savaşından sonra barış sağlanamadı. Minamoto ve Tayralar arasındaki büyük mücadelenin yol açtığı

[1] Askerî sınıf.

kabile savaşları beş yüzyıl boyunca düzensiz bir şekilde sürüp gitti. Ulus ikiye bölündü. Üstelik Minamotolar çok büyük bedeller ödeyerek ele geçirdikleri hâkimiyeti uzun bir süre koruyamadılar. Yetkilerini Hojo ailesine devrederek onlar da tarihe karıştı. Yalnızca üç Minamoto Şogunu sahip oldukları yetkileri gerçekten kullanabildiler. 13. yüzyıl boyunca hattâ biraz daha geç tarihlere kadar ülkeyi Hojolar yönetti. Asla Şogun unvanını kullanmadılar. Gerçek Şogunların basit vekilleri olduklarını söylüyorlardı. Böylelikle ülke sanki üç şef tarafından yönetiliyordu, çünkü Minamotolar Kamakura kentinde bir sarayda yaşadıkları izlenimi yaratıyorlardı. Oysa zamanla güçlerini yitirdiler ve kısa bir sonra da ortadan kayboldular... Bugün bile onlardan Gölge-Şogunlar ya da Kukla-Şogunlar şeklinde söz edilir.

Hojolar müthiş bir enerji ve inanılmaz yeteneklere sahip insanlardı. Bir imparator ya da bir Şogunu görevden uzaklaştırma konusunda ahlâken hiç tereddüt etmezlerdi. Şu olay Şogunluğun güçsüzlüğüne güzel bir örnektir; Yedinci naip Hojo yedinci Şogunu tahttan indirmeden önce bir tahtırevanda bacaklarından asılı bir vaziyette evine göndermişti! Gölge-Şogunlar dönemi 1333 yılına kadar devam etti. Kararlarını ahlâki açıdan sorgulamayan Hojolar kusursuz Devlet adamlarıydı.

Kubilay Han'ın 1281 yılındaki ünlü istila girişimi sırasında ülkeyi kurtararak bu niteliklere sahip olduklarını kanıtlamışlardı. Ulusal mihraplar önünde ettikleri bir dua sonucunda düşman filosunun bir kasırga tarafından yok edilmesi sayesinde Hojolar istilayı engellemeyi başarırlar. Oysa kimi iç karışıklıklara ve özellikle de Budist din adamlarının tahrik ettiklerine çözüm getirme konusunda çok daha fazla zorlanmışlar. Zira 13. yüzyılda Budizm tuhaf bir şekilde Ortaçağ Avrupası'nda asker rahip ve komutan piskoposlara sahip askerî kiliseye benzeyen büyük bir askerî güce dönüşmüş! Budist manastırlar silahlı adamlarla dolup taşan kalelere benzemiş ve bir kez daha imparatorluk sarayına kadar uzanan bir terör dönemi yaşanmış.

Minamoto hanedanının anlayışlı kurucusu Yoritomo daha başlangıçta Budist tehditlerin farkına varır. Rahip ve keşişlere silah taşıma ya da paralı asker tutma yasağı getirerek bu tehlike-

yi önlemeye çalışır. Oysa ardılları bu yasaklara boyun eğilmesi konusunda yeterince titizlik göstermezler. Budist askerî güç öylesine hızlı bir şekilde büyür ki, en becerikli Hojolar bile onları yenebileceklerinden kuşku duyarlar. Kısa bir süre sonra başlarına ciddi sorunlar açarlar. Doksan altıncı Mikado Go-Daigo Hojoların zorbalığına karşı isyan etme cesaretini gösterir ve Budist askerler silaha sarılarak onu destekler. Mikado kısa bir süre içinde mağlup edilir ve Oki adalarına sürgüne gönderilir. Uzun bir süreden bu yana naiplerin despotluğundan rahatsız olan güçlü senyörler Mikado'nun ileri sürdüğü gerekçelere sahip çıkar. Güçlerini biraraya getirip başına İmparatoru geçirir ve naibin başkenti olan Kamakura'ya hep birlikte saldırırlar. Şiddetli saldırı sonucu kent zaptedilir ve yakılır. Anlamsız bir cesaret göstererek kenti sonuna kadar savunan son Hojo şefi harakiri yapar. Böylelikle 1333 yılında Şogunluk ve naiplik birlikte tarihe karışır.

İdari yönetim belli bir süreliğine yeniden Mikado'ya geçer. Hem kendi hem de ülke çıkarları konusunda Go-Daigo ne yazık ki kişiliksiz biri gibi davranır. Bu beklenmedik fırsattan yararlanmayı bilemez. Kendi oğlunu Şogun olarak atayarak ortadan kaybolmuş Şogunluk kurumunu yeniden canlandırır. Aynı kişilik zayıflığı nedeniyle sadakat ve cesaretle kendisine hizmet ederek imparator yapanlara sırtını dönerek, asıl kendilerinden korkup çevirdikleri dolaplara bir son vermesi gerekenlerin oyunlarına alet olma dikkatsizliğini gösterir. Sonuç olarak tüm Japonya tarihinin en büyük felaketlerinden biri yaşanır ve bizzat imparatorluk sarayı birbiriyle uzlaşması olanaksız iki kampa bölünür.

Hojo naiplerinin ahlâksız despotik yönetimleri böylesine korkunç bir karmaşaya yol açmıştı. On üçüncü yüzyılın son yıllarında, Hojolar, baştaki Mikado'nun dışında diğer üç imparatoru tahttan uzaklaştırmış ve kendileri de Kyoto'da yaşamaya başlamışlardı. Dolayısıyla tahtın ardılları konusunda hasımlar oluşturmak kolay bir iş olup, Go-Daigo, bilinçsiz bir şekilde kendisine özellikle arka çıktığı General Aşikaga-Takeyji'nin ihanetine uğrar. Aşikaga, önce Hojolara ihanet ederek Go-Daigo'yu yeniden tahta çıkartır. Ardından kendine güvenen Go-Daigo'ya ihanet ederek bizzat yönetimi eline geçirmek ister. İmparator bu ihaneti

çok geç fark eder ve Aşikaga üzerine bir ordu gönderir ancak savaşı kazanamaz. Aşikaga başkenti ele geçirir ve Go-Daigo'yu ikinci kez sürgüne gönderir. Ardından onun bir hasmını tahta çıkartır ve yeni bir Şogunluk düzeni oluşturur. Bunun üzerine Japonya tarihinde ilk kez görülen bir olay yaşanır ve imparatorluk ailesinin iki kolunun her biri güçlü senyörlerin desteğini alarak taht mücadelesine başlar. Go-Daigo'nun yaşayan temsilcisi olduğu kol Güney Kolu (*Nanşo*) olarak adlandırıldığından Japon tarihçiler yalnızca bunu yasal kol olarak kabul ediyorlar. Kuzey Kolu (*Hohuşo*) olarak adlandırılan diğeriyse Kyoto'da Aşikaga'nın kabilesi sayesinde yaşayabiliyordu. Budist bir manastıra sığınan Go-Daigo İmparatorluk simgelerini de yanında götürmüştü!

Yaklaşık elli altı yıl boyunca Japonya iki Mikado tarafından yönetildi. Yol açtığı karmaşa ulusal birliği tehdit edecek düzeye ulaştı. Halk iki imparatordan hangisinin daha haklı olduğunu belirleyebilmekten âcizdi. O döneme kadar imparatorlar ulusal tanrılar ve imparatorluk sarayı da ulusal dinin mabedi olarak görülüyordu. Aşikaga yandaşı zorbalar imparatorluk ailesini ikiye bölerek Japon toplumunun en temel geleneğini yıkıyorlardı. Karmaşa ve yol açtığı tehlike giderek büyüyordu. Bizzat Aşikaga'nın yandaşları tedirgin olmaya başlayınca bu tehlikeli gidişata bir çözüm yolu bulmaya çalışırlar. Güney hanedanlığının beşinci Mikadosu olan Go-Kameyama'nın imparatorluk simgelerini Kuzey hanedanlığının başındaki Go-Komatsu'ya teslim etmesini kararlaştırırlar. 1392 yılında bu karar yaşama geçirilir, Go-Kameyama'ya onursal *Emekli İmparator* unvanı verilir ve Go-Komatsu tüm ulus tarafından yasal imparator olarak kabul edilir. Oysa Kuzey hanedanlığına mensup diğer dört imparatorun ismi bugün bile resmî listede yer almıyor.

Aşikagaların Şogunluğu ülkeyi içinde bulunduğu durumdan bu şekilde kurtardı. Oysa 1573 yılına kadar süren bu askerî egemenlik Japonya tarihinin en karanlık dönemlerinden biridir. Aşikagalar ülkeye, büyük bir çoğunluğu son derece değerli insanlar olan, on beş şef verir. Bu şefler mesleklerin, çeşitli sanatlar ve edebiyatın gelişmesini desteklemeye çalışır, ancak asla barışı

sağlayamazlar. Ortaya yeni rakipler çıkar ve Şogunların boyun eğdiremedikleri senyörler kendi aralarında savaşır. Başkentte öyle kanlı olaylar yaşanır ki, saray soyluları kenti terk etmek zorunda kalır. Bunlar oldukça güçlü daimyoların koruması altına girer. Bütün ülkede hırsızlık kol gezer, denizlerde korsanlık terörü başlar. Bizzat Şogunlar Çin'e haraç ödeme gibi aşağılayıcı bir uygulamaya boyun eğer. Belli senyörlerin toprakları dışında ziraat ve el işleri diye bir şey kalmaz. Kırsal bölgelerin perişan oldukları yetmezmiş gibi üstüne bir de açlık, veba ve depremler eklenince bitmek bilmeyen bir savaşın yol açtığı felaketler daha da korkunçlaşır. Güneş soyundan gelen iki yüzüncü İmparator Go-Tsuşi-Mikado 1500 yılında öldüğünde cenaze töreni masrafları ödenmeden önce cesedi kırk gün boyunca sarayın parmaklıkları önünde bekler. Bu sefalet 1573 yılına kadar sürer. Yavaş yavaş Şogunluk sıfırı tüketir. O sırada ortaya çıkan gözüpek bir savaşçı Aşikagaların egemenliğine bir son verir. Bu gaspçının adı Oda-Nobunaga'dır. İktidarı iyi ki ele geçirir, zira o olmasaydı belki de Japonya asla huzurlu bir dönem yaşayamayacaktı.

5. yüzyıldan o güne ülke neredeyse hiçbir zaman barış ve huzur içinde yaşamamıştı. Ne bir İmparator ne bir naip ne de bir Şogun ülkenin tamamını kendi egemenliği altına alamamıştı. Kabileler her zaman birbirleriyle savaş halindeydi. 16. yüzyıla kadar kişisel güvenliğin az çok sağlanabilmesi kişiyi koruyacak askerî şefin dayattığı koşullara boyun eğmekten geçiyordu. 14. yüzyılda tüm imparatorluğu neredeyse yerle bir eden imparatorluğun devamlılığını sağlama sorunu her an bir hizip tarafından yeniden gündeme getirilebilirdi. Böyle bir şey her türlü uygarlaşma sürecine bir son vererek ulusun yeniden o eski barbarlık çağına dönmesine yol açabilirdi. Japonya'nın bir geleceğinin olmayacağı düşünülmeye başlandığı günlerde Oda-Nobunaga bir anda imparatorluğun en güçlü adamı oldu ve Japon ordusunun en müthiş komutanı ilk kez kendini tek şef olarak kabul ettirdi.

Şinto rahiplerinin soyundan gelen Oda-Nobunaga her şeyden önce bir vatanseverdi. Kendisine hiçbir zaman verilmeyen Şogunluk unvanına sahip olmaya çalışmadı. Tek derdi ülkesini kurtarmak oldu. Bu işi başarmanın tek yolunun feodal güçlerin

hepsini tek bir otorite altında toplamak ve her yerde yasanın kesin bir şekilde uygulanmasını sağlamak olduğunu anladı. Önce Hojoların naiplik döneminde Şin ve Tanday gibi büyük tarikatlar tarafından temsil edilen saldırgan ve feodal Budizm engelinden kurtuldu. Bu tarikatlar daha önce Oda-Nobunaga'nın düşmanlarıyla işbirliği yapmışlardı. Nobunaga önce Tanday tarikatına saldırabilmek amacıyla kolaylıkla bir bahane uydurdu. Savaş çok acımasız oldu, Hiyey-San'daki kale-manastırlar kuşatıldı ve alındı. Tüm rahipler ve müritleri kılıçtan geçirildi. Ne kadınlara merhamet edildi ne de çocuklara. Nobunaga olağan koşullarda zalim biri değildi. Ancak politika alanında taviz vermedi ve nereyi neden çökertmesi gerektiğini iyi hesapladı. Yok edilen tarikatın Hiyey-Sin'deki üç bin manastırı yakıldı. Merkezi Osaka'da bulunan Şin Hongwanji tarikatı aşağı yukarı diğeri kadar güçlüydü. Bugünkü Osaka kalesinin bulunduğu alanı kaplayan manastır ülkenin en güçlü kalelerinden biriydi. Nobunaga oraya yapacağı saldırının planları üstünde yıllarca çalıştı. Asker-rahipler çok iyi savaştı ve kuşatma sırasında elli binden fazla insan öldü. İmparatorun kişisel müdahalesi sayesinde kaledeki herkesin kılıçtan geçirilmesi engellendi. İmparatora olan saygısı nedeniyle Nobunaga Şin rahiplerinin canını bağışladı ve yalnızca sahip oldukları mallara el koyup onları dağıttı. Bir daha asla aynı güce sahip olamadılar. Budizme ciddi bir darbe vurduktan sonra Nobunaga kendi aralarında savaşmayı sürdüren kabilelere yöneldi. Japon ulusunun tanıdığı Hideyoşi ve İyeyasu adındaki en büyük iki generalin yardımıyla barış ve düzeni sağladı. Başladığı büyük işi tamamlamak üzereyken 1582 yılında emrindekilerden biri tarafından intikam amacıyla öldürüldü.

Nobunaga'nın damarlarında Tayra kanı dolaşıyordu, başka bir deyişle o bir aristokrattı. Komutanlık konusunda ait olduğu ırkın en önemli tüm doğal yeteneklerine sahip olduğu gibi diplomasi geleneklerinin de tümünden haberdardı. Ondan sonra başa geçen Hideyoşi bambaşka bir asker tipiydi. Köylü çocuğu, okuma yazma bilmeyen bir dahiydi. Kendine çizdiği yolda ilerleyerek ulaştığı üst komutanlık mevkiine zekâsı, cesareti, silah kullanmadaki ustalığı ve savaş adlı inanılmaz satranç oyununu hiç zorlan-

madan kavrama yeteneği sayesinde gelmişti. Nobunaga'nın başladığı büyük işi her zaman desteklemiş ve onu gerçekleştirmişti. Kuzeyden güneye tüm Japonya'yı kendisini Naip (*Kwambaku*) olarak atayan imparator adına dize getirdi. Böylelikle kısa bir süreliğine bile olsa ülkenin her yerinde barış hüküm sürdü. Oysa bu arada Hideyoşi'nin biraraya getirdiği ve disipline soktuğu büyük askerî güçler isyan tehdidi savurdular. Hiçbir tahrike maruz kalmadığı halde Kore'ye savaş ilân ederek askerleri bu sevdadan vazgeçirdi ve daha sonrasında Çin'i fethedebileceğini düşünmeye başladı. Kore'yle savaş 1592 yılında başladı ve 1598 yılında Hideyoşi'nin ölümüne kadar sürdü. Ülke tarihinin en büyük ve istisnai askerî şeflerinden biri oldu, ancak çok bilge bir yönetici olamadı. Kore savaşının sonuna kadar başta kalabilseydi belki bu zaferin sağlayacağı ünle daha bilge bir yönetici olmayı başarabilirdi. Aslında iki ülkenin askerî güçlerini zayıflatmaktan başka bir şey yapmadı. Her biri çok pahalıya patlayan bu zaferler sonunda Japonya'nın elinde övünebileceği tek zafer vardı: *Mimidzuka* ya da Nara'daki Kulaklar Abidesi. Burası ölülerin başlarından kesilen ve Daibutsu mabedinin bahçelerinde muhafaza edilen otuz bin çift Koreli kulağının gömüldüğü yerdir.

Bundan sonra başa Japonya'nın yetiştirdiği en müthiş adam geçti: Tokugawa İyeyasu. İyeyasu Minamoto'ların soyundan gelen, sözcüğün en kesin anlamında bir aristokrattı. Asker olarak en az –hattâ bir kez yendiği– Hideyoşi kadar iyiydi. İyeyasu yalnızca bir asker değil, aynı zamanda bir bilge, ileriyi görebilen bir Devlet adamı ve eşi benzeri bulunmayan bir diplomattı. Mesafeli, dikkatli, ihtiyatlı, meydan okuyan ve aynı zamanda cömert, hem katı hem yumuşak ve zekâsının boyutlarıyla çeşitliliğine bakılarak Julius Caesar'a benzediği söylenebilir. Nobunaga'nın giriştiği ve Hideyoşi'nin tamamlayamadığı tüm işleri başarıyla tamamladı. Hideyoşi'nin son öğüdüne kulak verdi: "Bu birliklerin Kore gibi yabancı bir ülkede hayaletlere dönüşmesine izin vermeyin" (yani kendilerine hiçbir kültte yer bulamayan ruhlara dönüşmelerine izin vermeyin). Daha sonra kendisiyle iktidar mücadelesine giren senyörler birliğiyle savaştı. Korkunç Sekigahara Savaşı ülkenin başına geçmesini sağladı. Yetkilerini pekiştirmek

ve tüm askerî yönetim mekanizmasını en ince ayrıntılarına kadar kusursuz bir hale getirmek amacıyla derhal önlem aldı. Şogun olarak daimyoları yeniden örgütledi. Elindeki tımarlık toprakların büyük bir bölümünü güvendiği insanlara verdi. Yeni askerî rütbeler oluşturdu ve en önemli daimyoların güçlerine çekidüzen verip isyan etmelerini olanaksız hale getirdi ve bir denge kurdu. Daha sonra daimyolar isyan etmeyecekleri konusunda teminat vermek zorunda bırakıldılar. Belli bir yılı dolduran herkes her yıl Şogunun yaşadığı başkentte belli bir süre yaşamak ve yılın geri kalanında ailelerini rehine olarak bırakmak zorunda kaldı.[2] Yönetim çok yalın ve bilgece denilebilecek bir şekilde baştan sonra yeniden örgütlendi. İyeyasu yasaları onun kusursuz bir yasa koyucu olduğunu gösteriyor. Japonya tarihinde ilk kez, ulus, sahip olduğu özelliklere olabildiğince uygun bir şekilde tek bir bütün haline getirildi ve örgütlendi.

Yedo'nun kurucusunun ardılları verdiği öğütlerden yararlandı ve 1867 yılına kadar süren Tokugawa Şogunluğu Japonya'ya on beş askerî hükümdar kazandırdı. Onlar sayesinde Japonya iki yüz elli yıl süren bir barış ve refah dönemi yaşadı. Bu dönemde ortaya çıkan toplum gelişti ve özgünlüğünü oluşturan tüm göstergeleri üretti. Meslek ve sanatlar müthiş bir atılım yaptı ve edebiyat "kralların şanına yakışır bir şekilde desteklendi". Ulusal kült özenle sürdürüldü ve ülkeyi 14. yüzyıldakine benzer bir harabeye dönüştürebilecek taht kavgalarının yeniden başlamasını engellemeye yönelik tüm olası önlemler alındı. Japonya'daki askerî egemenliğin tarihi neredeyse modern dönemlere kadar gelen gerçek tarihin tamamını kapsıyor. Bu bölüm Ulusal oluşumun ikinci dönemiyle birlikte sona eriyor. İlk dönem, kabileler ilk kez en önemli kabile şefini kendi şefleri olarak kabul ettikleri ve kendisine Semavi Hükümdar, En Yüce Hakem, Başkomutan ve En Yüce Yönetici olarak taptıklarında başlamıştı. Ataerkil Monarşi görünümüne sahip bu ilkel bütünleşmenin ne kadar sürdüğü hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Oysa bundan sonraki

[2] Yedo'daki zorunlu ikametin süresi daimyodan daimyoya değişebiliyordu. Kimileri için bu süre altı ayken, başkaları iki yılın birini bu kentte geçiriyordu.

anarşik görünüme sahip bütünleşmenin bin yıldan fazla sürdüğünü biliyoruz. Bütün bu yüzyıllar boyunca imparatorluk kültüne olan inancın Mikadonun düşmanları tarafından bile titizlikle sürdürüldüğünü anımsatmakta yarar var. Halk inancına göre "Gökyüzünün oğlu" Tenşi, "Gökyüzünün kralı" Tenno tek yasal şefti. Tüm diğer karmaşa dönemleri boyunca Güneş Soyundan gelen hükümdara ulusal tanrı olarak tapıldı ve sarayı ulusal inancın tapınağı olarak kaldı. Kimi büyük askerler hiç kuşkusuz imparatorluğa dediklerini zorla yaptırıyorlardı, ama en azından kendilerini yaşayan tanrıya tapan ve onun kölesi olan kişiler olarak gösteriyorlardı. Yaşayan tanrının tahtına oturmak ya da her türlü dine bir son vermek akıllarının ucundan bile geçmezdi. İmparatorluk kültü yalnızca bir kez ciddi bir şekilde tehdit edildi. Zorbalar, çılgınca davranışlarıyla imparatorluk sarayını ikiye bölen Şogun Aşikaga'nın ne kadar yanlış bir şey yaptığını yol açtığı muazzam toplumsal sarsıntı sayesinde öğrendiler.

İmparatorluğun başındaki hanedanda bir değişiklik olmaması, imparatora tapınmanın hiçbir kesintiye uğratılmadan sürdürülmesi İyeyasu'ya bile toplumun çözülüp kaybolması olanaksız birimlerini sağlam bir şekilde biraraya getirme olanağı verdi.

Herbert Spencer dinî hanedanların inanılmaz uzun bir yaşama sahip olduğunu, çünkü değişime direnebildiğini söylüyor. Askerî hanedanların süresiyse tam tersine hükümdarların kişisel karakterlerine bağlı oluyor. Bu hanedanlar çok kolay bir şekilde parçalanabiliyor. Bu konuda çok uzun bir yaşam sürdüren Japon İmparatorluğu'nu oluşturan hanedanlık çarpıcı bir örnek oluşturuyor ve salt askerî bir egemenliği temsil eden değişik Şogunluk ve naiplik biçimleriyle taban tabana zıt bir görünüm sunuyor. İmparatorlukta tahta geçme silsilesi gizemli bir geçmiş içinde kaybolunceya dek, geriye doğru gidilerek yaklaşık iki bin beş yüzyıllık bir dönem boyunca kimin hükümdar olduğunu söyleyebilmek mümkün. Bu da herhalde dinî muhafazakârlığın her türlü değişime karşı sahip olduğu nadir direnme gücü sayesinde gerçekleşiyor. Öte yandan Şogunlar ve naipler tarihî dinî bir temelden yoksun kurumların ne kadar kırılgan olduklarını gösteriyor. Uyum yalnızca dinin gücüyle sağlanabiliyor. Fujiwaraların

inanılmaz uzun bir süre boyunca ülkeyi yönetmelerinin nedeni, herhalde askerî bir aristokrasiden çok dinî bir aristokrasiyi temsil etmeleridir. Gerçekten de İyeyasu'nun oluşturduğu muhteşem askerî örgütlenme bile yabancı saldırganlar gelip çöküşünü hızlandırmadan önce bozulmaya başlamıştı.

BAĞLILIK DİNİ

Toplumbilimin İlkeleri adlı kitabın yazarı "asker toplumlar gerçekleştirdikleri ve zaferle sonuçlanan her yüce eylemi bir vatanseverlik anlayışının ürünü olarak görmek isterler. Otoriteye boyun eğdiren bir bağlılık anlayışına sahip olmak isterler ve boyun eğmeleri için çok ciddi düzeyde bir inanç sahibi olmaları gerekir."

Japon halkının tarihi bu gerçeklerin somut bir karşılığına benziyor. Başka hiçbir toplumda bağlılık bu toplumdaki kadar olağanüstü ya da insanı heyecanlandıran biçimlere sahip olmamıştır. Başka hiçbir halkta boyun eğme asla böylesine ciddi, yani atalar kültünden miras kalan bir inançtan beslenmemiştir.

Okuyucu atalar dininin –ev içi boyun eğme dini– toplumsal gelişmeyle birlikte nasıl yaygınlaşıp kimi zaman topluluk yaşantısı için zorunlu bir politik boyun eğme kimi zaman da ordu komutanının dayattığı askerî boyun eğme biçimine dönüştüğünü anlayacaktır. Böyle bir itaat biçimi yalnızca bir boyun eğme değil aynı zamanda duygusal bir bağlılık biçimi olup yalnızca zorlama sonucu değil, aynı zamanda bir görev duygusu üzerine oturmaktadır. Kökenlerine inildiğinde görev duygusu üzerine oturan bu bağlılık temelinde dinî bir özelliğe sahiptir. Kendini bağlılık şek-

linde ifade ettiğinden dinî özelliğini korumuş ve bir tür özveride bulunma dinine dönüşmüştür.

Bağlılık: savaşçı bir toplumun tarihinde karşınıza ilk çıkan özelliklerden biridir. Japonya'daki en eski vakayinameler bu konuda çok etkileyici ancak bir o kadar korkunç örnekler sunuyor.

Vassal her şeyini efendisine borçludur, zira efendi tanrılar soyuna mensuptu. Sahip olduğu malları, evini, özgürlüğünü ve yaşamını ona borçluydu. Efendisi istediği takdirde ona olan sevgisini gösterebilmek amacıyla hiç homurdanmadan bu malların birinden ya da hepsinden vazgeçmek zorundaydı. Tıpkı atalara karşı olan görev gibi bu feodal görev de ölünceye kadar devam ediyordu. Ataların ruhları nasıl çocukları tarafından sadakatle hiç unutulmadan besleniyorsa efendinin ruhunu da yaşarken kendisine doğrudan itaat edenler besler ve ona tapınırlardı. Daha da iyisi şefin ruhunun gölgeler (ölüler/ruhlar) dünyasına tek başına, maiyeti eşlik etmeden gitmesi kabul edilemez bir düşünceydi. Bu yüzden hizmetkârlarından bazıları onunla birlikte gitmek zorundaydı. Bu noktadan hareketle ilk toplumlarda insanları kurban etme âdeti önce bir zorunluluk olmuş daha sonra da kişinin iradesine bırakılmıştı. Japonya'da yaşadığımız çağın ilk yüzyıllarına kadar önemli cenaze törenlerinde bu rite uyulmuştur. Daha sonra kurbanların yerini pişmiş topraktan figürler almıştır.

Daha önce zorunlu olan *junşi*'nin yürürlükten kaldırılmasından sonra gönüllü *junşi* uygulaması 16. yüzyıla kadar sürmüş ve gerçek bir askerî yönteme dönüşmüştür. Bir daimyo öldüğünde on beş ya da yirmi vassalının karınlarını deşmesi sıradan bir olaydı. İyeyasu[1] bu intihar alışkanlığına bir son vermeye karar verir. Onun ünlü Kanunnamesinin 76. maddesinde şu düşüncelerle karşılaşıyoruz:

> "Efendisini ölümünden sonra izlemek her ne kadar eski bir âdet olsa da, böyle bir uygulamanın akılcı bir açıklaması yoktur. Konfüçyüs *Yo* (ölülerle birlikte gömülen temsili kukla) imalatıyla dalga geçmiştir. Bu uygulama ikinci derece, hattâ

[1] 17. yüzyılda yaşamış ünlü Japon savaşçı ve devlet adamı.

daha alttaki vassallara yasaklanmıştır. Bu emre itaat etmeyenler kesinlikle sadık bir hizmetkâr değildir. İtaat etmeyen kişinin mallarına el konulacak ve gölgeler dünyasında yoksul bir yaşam sürmesi sağlanacak ve bu yasalara uymayanlar için bir uyarı niteliğine sahip olacaktır."

İyeyasu bu emriyle bizzat kendi vassalları arasındaki *junşi* uygulamasını yürürlükten kaldırdı, ancak onun ölümünden sonra âdet yeniden hortladı. 1664 yılında yayımlanan bir fermanda Şogunluk makamı *junşi* yapanların yakınlarının cezalandırılacağını ilân etti. Bu ferman sonrasında hükümet efendisi ölünce karnını deşen Uyemon no Hyoge adlı birinin aile topraklarına el koyup, oğullarından ikisini öldürdü ve ailenin geri kalanını da sürgüne gönderdi.

Meijiler döneminde de kimi *junşi* olaylarına rastlanmakla birlikte Tokugawa yönetiminin kararlı tutumu bu uygulamanın önüne geçmeyi başardı ve ölenlere en bağlı kişiler bile yakın bir geçmişte, deyim yerindeyse, kendilerini din yoluna adayarak kurban ettiler. Efendisi öldüğünde vassal harakiri yapmak yerine başını kazıtır ve Budist rahip olurdu.

Junşi Japon dürüstlüğünün/bozulmamışlığının dışavurumlarından biridir. En az bunun kadar hattâ bundan daha anlamlı başka âdetler de vardır. Bir askerî ceza biçimi olarak kendi kendini cezalandırma olarak *junşi* alışkanlığı gibi. Bu Samuray disiplinine özgü bir gelenekti. Hiçbir yasa bir ceza biçimi olarak harakiriye karşı değildi.

Başlangıçta Japonlar böyle bir gönüllü ölüm biçiminden bihaberdiler. Bu alışkanlık Japonya'ya başka askerî âdetlerle birlikte Çinliler tarafından sokulmuş olabilir.

Nihongi'nin (Japon vakayinamesinde) gösterdiği gibi Eski Japonlar intihar etmek için genellikle kendilerini boğma yöntemine başvururlarmış. Askerî sınıf harakiriyi bir âdet ve bir ayrıcalığa dönüştürmüş. Daha önce mağlup olan bir ordu ya da saldırganlara teslim olan bir kalenin komutanları düşmanın eline geçmemek için intihar ederlerdi. Bu âdet bugün bile var.

15. yüzyılın sonuna doğru ortaya her Samurayın birileri tarafından öldürülmektense kendi kendisini öldürmesine izin veren ve genellikle uygulanan bir başka askerî âdet çıkıyor. Daha sonra komutan konumundaki Samurayın görevinin tartışmasız bir şekilde kendini öldürmek olduğu kabul ediliyor. Bütün Samuraylar, hattâ bölgesel yönetimler bu yasaya boyun eğmek zorundaydı. Samuray ailelerinde erkek ve kız çocuklar harakiri yapmayı öğrenir ve efendi istediğinde ya da kişisel onur söz konusu olduğunda uygularlardı.

Mitford'un bu konuyla ilgili Japoncadan çevirdiği metinler sayesinde harakiri törenini ayrıntılarına kadar öğrendiğimizden bundan söz etmeyeceğim, ancak önemli bir başka şeyden söz edeceğim: Onur ve bağlılık anlayışı her Samuray erkeği ya da kadınını her an kendini kamasıyla öldürmeye hazır olmaya zorluyor. Bir savaşçı için verdiği en ufak bir sözü tutamamak, güç bir görevi yerine getirememek, aptalca bir yanlış ya da efendisinin hiddetli bir bakışı harakiri yapmak için yeterli bir neden olup, soylular bu davranışı *suppuku* denen Çince bir terimle ifade etmeyi yeğlerlerdi. En üstteki vassallar sınıfında efendisinin kötü davranışlarını düzeltmesi konusunda başvurulabilecek tüm akılcı çözümler tükendiğinde *suppuku* yaparak karşı çıkmak bir görevdi. Bu kahramanca tutum pek çok ünlü dramanın konusu olmuştur.

Kadınların yaptığına harakiri değil *jige* denirdi. Bir bıçağı boğazlarına saplar ve damarları bir anda ölümcül olacak şekilde keserlerdi. Kadınlar doğrudan efendilerine değil kocalarına karşı sorumluydu. Özellikle savaş zamanlarında erdemlerini korumak amacıyla *jige* yöntemine başvururlardı. Ancak kimi zaman da yalnızca zamansız[2] ölen eşlerinin ruhlarına sadık kalmak amacıyla intihar ederlerdi.

Başka nedenlerden dolayı genç kızlar da sık sık *jige* yöntemine başvururlardı. Bakire Samuraylar sık sık soyluların hizmetine girerlerdi. Çoğu kez bir entrikaya alet olduklarından, efendile-

[2] Japon ahlakçı Yekku: "Kadının feodal bir beyi yoktur. Kocasına karşı çok saygılı olmak ve ona boyun eğmek zorundadır" diyor.

rinin eşine sadakat gösterememek korkusuyla işi intihar etmeye kadar götürürlerdi. Zira bakire Samurayın evin hanımına olan bağlılığı, tıpkı savaşçının efendisine olan bağlılığına benzer. Feodal Japonya'da çok sayıda kadın kahraman yaşamıştır.

İlk zamanlarda ölüme mahkûm edilen devlet memurlarının eşlerinin de kendilerini öldürmeleri âdettendi. Eski vakayinameler bu konuda sayısız örnek verir. Bu âdet herhalde, kısmen, işlenen suçtan dolayı suçlunun ailesini de suçlunun kendisi kadar sorumlu tutan eski yasadan kaynaklanıyor. Bununla birlikte dul eşler de sık sık çaresizlikten değil, öte dünyadaki kocanın yanına gitmek ve ona bu dünyada olduğu gibi hizmet etmek amacıyla intihar ederlerdi. Ölü eşe karşı gene eski görev düşüncesinden esinlenen kısa bir süre önce yaşanmış kadın intihar örnekleri vardır. Bu intiharlar genellikle feodal kurallara uygun bir şekilde gerçekleştiriliyor. Kadın intihar edeceği zaman beyaz giysiler giyiyor.

Çin'e karşı girişilen son savaş sırasında, Tokyo'da bu türden sıradışı bir intihar olayı yaşandı. Kadın kahraman savaş meydanında ölen Üsteğmen Asada'nın eşiydi. Henüz yirmi bir yaşındaydı. Kocasının ölümünden haberdar olur olmaz derhal intihar hazırlıklarına başlamış. Kendi yakınlarına veda mektupları yazmış. İşlerini halletmiş ve eski kurallarda emredildiği gibi evini iyice toplayıp düzenlemiş. Daha sonra ölüm giysisini giymiş ve evin girişindeki nişin karşısına hasır sermiş. Eşinin fotoğrafını bu nişe yerleştirip, portrenin karşısına oturmuş, bıçağı alıp tek bir hareketle boğazındaki damarları kesmiş.

Samuray kadını, intiharı, onurunu korumanın dışında keza bir tür ahlâki karşı çıkış olarak da görüyordu. Samuray kadınları sözcüğün en feodal anlamında kocalarını efendileri olarak görmeyi öğreniyorlardı. Dolayısıyla ahlâki açıdan söz dinlemeyen, azarlanmaya gelmeyen kısaca bir kocaya yakışmayan davranışlara karşı çıkmak amacıyla *jige* eylemine başvurabiliyorlardı. Kadınları kendilerini feda etmeye kadar götüren bir düşünce yapısı halen varlığını koruyor. Son zamanlarda, yaşamını cömertçe kocasına adamış, ancak erkeğinin ayıplanacak bir yanlış yaptığını göstermek amacıyla intihar eden birden çok kadının adını vere-

biliriz. Bu konudaki en etkileyici örnek belki de 1892 yılında Nagano bölgesindeki belediye seçimleri sırasında yaşanan olaydır. Işijima adlı zengin bir adam oylama öncesinde herkesin önünde belli bir adaydan yana olduğunu açıkça ilân etmesine karşın son anda karar değiştirip rakip adayı desteklediğini söyler. Verilen sözün tutulmadığını öğrenen Işijima'nın eşi beyazlar giyerek eski Samuray usulü intihar eder. Burada yaşayan insanlar bu cesur kadının mezarına hâlâ çiçekler bırakıp tütsü yakıyorlar.

Efendisine olan bağlılığını kanıtlamak amacıyla çocuklarını, eşini öldürme, ocağını söndürmeyle sonuçlanan bir özveri biçimi emre itaat ederek ölmekten çok daha zor bir şeye benziyor. Çok sayıda popüler Japon trajedisinde bu türden fedakârlık olaylarına rastlanıyor. Kadın ya da erkek vassalların efendilerinin çocuklarını kurtarabilmek amacıyla gözlerini kırpmadan kendi çocuklarını feda ettikleri görülüyor. Çoğunlukla feodal tarihe mâl olmuş bu olgularda bir abartı payından söz etmek için hiçbir neden göremiyoruz. Doğal olarak gerçek olaylar tiyatronun gereksinimlerine boyun eğiyor. Bize bu şekilde sunulan eski topluma ait insan manzaraları katı bir görünüme sahip olsalar da muhtemelen yaşananları olduğu gibi yansıtmaktan uzaklar. Halk bu türden trajedileri çok seviyor. Oysa yabancı eleştirmenler olayın yalnızca melodramatik özelliklerinden söz edip, bunu, halkın kanlı gösterilere karşı gösterdiği inanılmaz ilgi ve ırka özgü doğal gaddarlığın bir örneği olarak yorumluyorlar. Ben bunu görünüşe göre yabancıların akıllarının ucundan bile geçirmedikleri, din tarafından derinlemesine etkilenmiş Japon karakterinin yeni bir kanıtı olarak görüyorum. Günümüzde eski trajedilerin hâlâ coşkuyla izlenmesinin nedeni seyirciyi duygusal açıdan etkileyen bir dramatik yapıya sahip olmaları değil, içerdikleri ahlâki anlamdır. Bu gösteriler görev, özveri ve cesaret örnekleri sunmanın yanısıra bağlılık dinine uymayı öğütlüyorlar. Bu oyunlarda en yüce idealler uğruna kendilerini feda eden feodal toplumun şehitleri temsil ediliyor.

Öldürülen bir yakın ya da efendinin intikamını alma şeklindeki toplumsal zorunluluk en az bir yakın ya da efendi için kendini öldürmek kadar eski bir görevdi. Bu, ilk düzenli toplum

örneğinden çok önce kabul edilmiş bir görevdi. En eski Japon vakayinameleri herhalde bu yüzden görev niteliğinde intikam örnekleriyle dolup taşıyor. Konfüçyüs'ün koyduğu ahlâk kurallarının efendisi, babası ya da kardeşinin intikamını almayan kişinin cinayet işleyenlerle "aynı gökyüzü altında" yaşamasını yasaklayarak böyle bir zorunluluğu onayladığı görülüyor. Bu zorunluluk, intikam görevini yerine getirmesi gereken tüm yakınları kapsıyor. Konfüçyüs kuralları herhalde bu nedenle Japonya'da yönetici sınıflar tarafından kısa sürede benimsenerek uygulamaya konuldu ve son yıllara kadar da geçerliğini korudu. Bu kurallar atalara tapma üstüne oturan, ata dininin genişletilmiş ve uyarlanmış haliydi. Dolayısıyla Japon düşünce yapısıyla çok uyumlu bir birliktelik sergilediler.

Japonya'da askerî güç geliştikçe, ülkenin her yerinde Çinlilerin intikam yasası kabul gördü. Daha sonraki yüzyıllarda bu uygulama hem yasalar hem de âdetler tarafından desteklendi. İyeyasu bu yasalara sahip çıktı. Zorunlu kıldığı tek şey intikam eylemini gerçekleştirmeden önce dinî ceza mahkemesine yazılı bir dilekçe verilmesiydi. Bu konuda ilgi çekici bir yasa maddesi yazmış:

> "Efendinize ya da babanıza edilen hakaretin intikamını alma konusunda Bilge ve Erdemli kişi bu intikam alınmadığı sürece siz ve suçlunun aynı gökyüzü altında yaşayamayacağını söylüyor. Dolayısıyla intikam almak isteyen kişi mahkemeye müracaat ederek onu bilgilendirmek zorundadır. Kendisine tanınan süre içinde bu kararını gerçekleştirmesi hiçbir şekilde engellenmeyecektir. Buna karşın bir düşmanı cezalandırırken düzeni bozmak ve ayaklanmaya yol açmak yasaktır... İkiyüzlü kurtlar gibi intikam emellerini mahkemeden gizleyenler duruma göre ya cezalandırılacak ya da bağışlanacaktır."

Yakınlarınız kadar müttefiklerinizin, efendileriniz kadar ustalarınızın da intikamını almak zorundaydınız. Japon popüler roman ve dramalarının büyük bir bölümü kadınların intikamlarını almayla ilgilidir. Aslında zarar gören ailede intikam alacak erkek kalmadığında kadınlar, hattâ kimi zaman çocuklar bu görevi ye-

rine getiriyorlardı. Örneğin çıraklar ustalarının, çok yakın dostlar birbirlerinin intikamını almak zorundaydı.

İntikamın neden yalnızca aileyle sınırlı kalmadığı sorusunun yanıtını yalnızca Japon toplumunun kendi özgü örgütlenmesi verebilir. Aile bireylerini birbirine bağlayan şey doğal duygular değil, ait olunan ortak külttür. Aile topluluğa, topluluk boy ve aşirete boyun eğdiğinden, eski âdet, zincirleme giden dinî bağ üzerinden kültün kapsadığı son kişiye kadar götürülmek durumundaydı. Çin'den gelen etik kuralların ortaya çıkması ve fetih düşüncesinin gelişmesiyle birlikte gerçekten de böyle oldu. Baba ya da evlatlığı gerçek oğul ve babayla aynı zorunluluğa boyun eğiyordu. Öğretmen öğrenci ilişkilerinin baba oğul ilişkilerinden bir farkı yoktu. Babasını tokatlayan her çocuk ölümle cezalandırılabilirdi. Ustasına el kaldıran çırak için de aynı kural geçerliydi. Her öğretmenin, öğrencisinden, evladın babasına duyduğu saygıyı duymasını isteme hakkı Çin'den ithal edilmişti. Bu, sınırları "düşüncenin babasına" kadar genişletilmiş bir babalık diniydi.

Japon töreleri üstüne yazılmış hiçbir kitap *Kataki-uşe*'nin dinî kökenleri konusunda yeterince durmamıştır. İlkel toplumlara özgü tüm intikam âdetlerinin dinî kökenli olduğu söylenir. Japonların intikam âdeti bu dinî özelliğini günümüze kadar korumuştur. *Kataki-uşe*, özünde, ritin sonunda görüldüğü üzere kefaret anlamına gelen bir eylemdir, zira düşmanın başı, intikamı alınan kişinin mezarı üzerine işlenen günahın bedeli olarak konulmaktadır. Bu ritin insanı en çok duygulandıran özelliklerinden biri, intikamı alınan kişinin ruhuna yönelik çekilen söylevdir. Bu söylev sözlü ya da yazılı olabiliyordu. İkinci durumda intikamı alan kişi, ölen kişinin ruhunu yatıştırmak amacıyla yazılı metni mezarı üstüne bırakıyordu.

Okuyucularım hiç kuşkusuz Mitford'un o nefis *Eski Japonya Öyküleri* başlıklı kitabından ve "Kırk Yedi Gezgin Samurayın Gerçek Öyküsü" çevirisinden haberdardırlar. Bununla birlikte aralarından pek çoğunun Kira-Kotsuke-no-Suke'nin kesik başının tam olarak neden yıkandığını anladıklarını sanmıyorum. Ayrıca uzun bir süre boyunca intikam alma fırsatını gözlemiş kahramanların ölü efendilerine yönelttikleri söylevin gerçek an-

lamını kavradıklarından da emin değilim. Mitford'dan aktardığım bu söylev Efendi Asano'nun mezarı üstüne yerleştirilmişti. Bu söylev hâlâ Sengakuji Tapınağı'nda muhafaza ediliyor:

"Genroku'nun on beşinci yılının (1703), on ikinci ayının on beşinci günü. Bugün burada sana saygılarımızı sunmak amacıyla toplandık. Biz Oyşi Kuranosuke ve kıdemsiz er Terasaka Kişiyemon dâhil kırk yedi kişiyiz. Hepimiz senin için canımızı seve seve veririz. Ölmüş efendimizin ruhuna tüm saygımızla şu açıklamayı yapıyoruz.

Geçen yılın üçüncü ayının ön dördüncü günü nedenini bilemediğimiz bir şeyden dolayı saygıdeğer efendimiz, Kira-Kotsuke-no-Suke'ye saldırdı. Daha sonra efendimiz kendi canına kıydı. Oysa Kira-Kotsuke-no-Suke yaşamayı sürdürdü. Hükümetin yayınladığı bir kararname nedeniyle işlediğimiz bu suçun efendimizin ruhunun hoşuna gitmemesinden kaygılıyız. Sayın efendim, bizler senin cömertliğinden yararlandık. Eğer senin intikam girişimini sonuçlandıramasaydık: "Babanın ya da efendinin düşmanınla aynı gökyüzü altında yaşamayacaksın ve aynı toprağı çiğnemeyeceksin" sözlerini yüzümüz kızarmadan yineleyemezdik. Bu görevi yerine getirmeseydik asla Cehennemi (Hades) terk etmeye cesaret edemez ve Cennette karşına çıkamazdık.

İntikam almak amacıyla beklediğimiz her gün bize üç sonbahar kadar uzun göründü. Aslına bakarsak, bir iki gün boyunca karda dolaşıp bir kez yemek yedik. Yaşlılar ve sakatlar, hastalar ve güçsüzler güle oynaya gelerek yaşamlarını senin için feda edebileceklerini söylediler. İnsanlar bizimle dalga geçebilir, bizi "ayaklarının boyuna güvenen çekirgeler olarak nitelendirebilir" ama biz intikam görevini yerine getireceğiz.

Dün akşam bir toplantı yaptık ve Efendi Kira-Kotsuke-no-Kotsuke'ye senin mezarına kadar eşlik ettik. Saygıdeğer efendimiz, geçen yıl çok sevdiğin ve bize emanet ettiğin bu bıçağı getirdik, Soylu ruhun bu mezarın başındaysa senden bu bıçağı kavrayıp duyduğun kini yatıştırmak amacıyla düş-

manının başına ikinci kez vurarak buradaki varlığını göstermeni rica ediyoruz. Kırk yedi adamın sana olan saygılarını bu şekilde ifade ediyoruz."

Görüldüğü gibi askerler Efendileri Asano'ya sanki o anda karşılarında duruyormuşçasına sesleniyorlar. Düşmanın başı, yaşayan üst düzey bir komutana sunma kuralı çerçevesinde titizlikle yıkanmış. Daha sonra bıçakla birlikte mezarın üstüne bırakılıyor. Bu bıçak dokuz inç uzunluğunda olup hükümet intihar emriyle birlikte bu bıçağı Efendi Asano'ya göndermiş. Oyşi Kuranosuke bu bıçağı daha sonra Kira-Kotsuke-no-Suke'nin başını kesmek amacıyla kullanmış. Daha sonra kırk yedi Gezgin Samuray, Efendi Asano'nun ruhunu çağırıp efendilerinin bu bıçakla düşmanının başına vurarak öte dünyada duyduğu acı ve öfkesini yatıştırması için yalvarıyorlar. Ardından hepsi harakiri yapmaya mahkûm edildiklerinden kırk yedi köle öte dünyadaki Efendilerinin yanına gidiyorlar. Hepsi onun mezarı önüne gömülü. İki yüzyıldan bu yana onların bu soylu davranışlarına hayran olan ziyaretçiler tarafından yakılan tütsülerin dumanı her geçen gün daha da büyüyor.

Bu bağlılık öyküsünü tüm ayrıntılarıyla anlamanın yolu eski Japonya'nın gerçek düşünce yapısını bilmekten geçiyor. Bununla birlikte kırk yedi Gezgin Samurayın yaptıkları açıklama gerçekten çok duygusal olmanın yanısıra bu insanların efendilerine karşı öte dünyaya kadar uzanan inançlarını, görev duygularını da gösteriyor. Sahip olduğumuz modern ahlâk anlayışı intikamı kınıyor, ancak bağlılık intikamıyla ilgili eski Japon öykülerinin soylu ve neredeyse idealist olduğu söylenebilecek bir yanları var. Bu zalim öykü minnet, fedakârlık, canını verme, ölüm karşısındaki cesaret ve Görünmeyene karşı olan inancın yorumlanmasına yarıyor.

"Kırk Yedi Gezgin Samuray" işte bu türden öykülerin en güzel ve dokunaklı olanlarından biridir.

Bununla birlikte, Eski Japon toplumu, bağlılık dininin uygulamasını sınırlandırmıştı. *Kabile* bu uygulamayı kendi sınırları dışında yasaklamıştı. Bu senyörlük topraklarının dışında ne va-

tan ne de görev vardı. Serseri köle "oradan oraya sürüklenen bir adam" –kimsenin uyruğu olmayan Samuraylara takılan ad gibi– bir *gezginden* başka bir şey değildi. Bu koşullarda daha geniş çaplı bir bağlılık, yani bir kral ve vatan aşkı anlayışı yoktu, ancak Japonya'nın Tatarlar tarafından istila edilme girişimine benzer ortak bir korkutucu durum, tüm ırkı tehdit eden bir tehlike karşısında geçici bir süreliğine bile olsa herkeste sözcüğün modern anlamında bir vatanseverlik duygusu uyanıyordu. İse kültü[3] bu durumda kabile ya da aşiret kültünden ayrı ulusal bir dini temsil ediyordu.

Oysa her Japon önce kendisini efendisi, yani daimyosuna bağlayan temel görevin ne olduğunu öğreniyordu. Bu efendi kölesi üstünde öyle bir hâkimiyet kuruyordu ki, beyinlerde ulusa karşı herhangi bir yükümlülük duygusunun oluşması için ne zaman kalıyordu ne de fırsat. Sıradan bir Samuray için imparatorun verdiği emir bir yasa niteliğine sahip değildi. Çünkü o kendi daimyosundan daha üstün birinin var olabileceğini düşünemiyordu. Öte yandan daimyo da duruma ve kafasına göre imparatorluktan gelen bir emre ya uyuyor ya da uymuyordu. Zira onun doğrudan itaat etmesi gereken kişi geçici hükümdar konumundaki Şogundu. Dolayısıyla bir Tanrı olarak Semavi bir hükümdarla bu dünyaya ait insan görünümündeki Semavi hükümdara boyun eğmek arasında gidip geliyordu. Hiç kuşkusuz bu dönemlerden başlayarak canlarını imparatorları için feda eden pek çok senyör örneği verilebilir. Buna karşın imparatorluğun iradesine açıkça karşı gelen çok daha fazla sayıda senyör örneği de verilebilir. Tokugawa döneminde[4] imparatorluk iradesine karşı gelmek ya da boyun eğmek Şogunla bağlantılıydı. Şogunluğun ortadan kaldırılmasından önce hiçbir daimyo Yedo'daki Şogunluk sarayının da hoşuna gitmeyecek bir konuda Kyoto sarayının emirlerine boyun eğmeye cesaret edemezdi. İyematsu zamanında daimyoların Yedo'ya gelirken bir imparatorluk emrine uymak amacıyla bile olsa Kyoto'daki imparatorluk sarayına yaklaşma-

[3] Kamusal nitelikteki yaşayan canlı tanrı, yani Mikado kültüne özgü âyinlerin yapıldığı tapınak.

[4] Modern Meiji döneminden hemen önce gelen dönem.

ları sert bir şekilde yasaklanmıştı. Mikado'ya doğrudan bir dilekçe vermeleri de yasaktı. Şogunlar, Kyoto sarayı ve daimyolar arasındaki her türlü iletişimi engelleyen bir politika güdüyordu. Bu politika iki yüzyıl boyunca her türlü entrikayı engellemenin yanısıra vatanseverliğin gelişmesini de engellemiştir.

Bu yüzden Japonya Batılı güçlerin beklenmedik saldırısıyla karşı karşıya kaldığında daimyoluk kurumunun ortadan kaldırılması kaçınılmaz hale gelmişti. Yaşamsal tehlike birbirinden bağımsız birimlerin yekvücut harekete geçebilecek uyumlu bir kitle görünümüne bürünmelerini zorunlu kılmıştı. Kabile ve aşiret gruplaşmalarına kesinlikle bir son verildi. Tek karar mercii ulusal dinin temsilcisi oldu. Bölgesel senyöre olan bağlılık yerini bir daha geriye dönüşü olmayacak şekilde Semavi Hükümdara bağlılığa bıraktı.

Oysa bin yıl boyunca süren mücadeleyle giderek sağlamlaşan bağlılık dini bir anda ortadan kaldırılamazdı. Doğru bir şekilde yararlanıldığında, yani aklı başında bir irade kendisini bilgece tek bir amaca yönlendirdiğinde ulus açısından paha biçilmez bir değere sahip bir miras ve mucizeler gerçekleştirebilecek manevi bir güç oluşturabilirdi. Dolayısıyla bağlılık dini değişerek daha soylu ve yüce bir duyguya dönüştürüldü. Bağlılık dini yeni ulusal duygu yani vatanseverliğe dönüştü. Dünya artık onun otuz yılda gerçekleştirdiği mucizeleri kabul etmek zorunda. Daha çok mucize gerçekleştirip gerçekleştirmeyeceğini bilemiyoruz, ancak kesin olan bir şey varsa o da Japonya'nın geleceğinin ölüler kültü üstüne oturan bu antik bağlılığın yeni biçiminin ne kadar süreceğine bağlı olacağıdır.

Cizvit Tehlikesi

Üç nedenden dolayı 16. yüzyılın ikinci yarısı Japonya tarihinin en ilginç dönemidir.

İlk olarak bu dönemde ortaya Nobunaga, Hideyoşi ve İyeyasu gibi güçlü şefler çıkmış. Bu üç adam bir ırkın ancak yaşamsal bunalım dönemlerinde ortaya çıkartabileceği türden insanlar olduğundan, ortaya çıkmaları için kuşaklar boyunca hazırlık yapılması ve sıradışı koşulların biraraya gelmesi gerekiyor.

İkinci olarak eski toplumsal sistem ilk kez bu dönemde "bütünsel" bir görünüme sahip oldu ve tüm kabile şefleri tek bir merkezî askerî yönetim altında kesin bir şekilde birleşti.

Bu dönemi çok ilginç kılan üçüncü neden ise Hıristiyanlığın –Cizvit iktidarın yükselişi ve çöküşü– Japonları Hıristiyanlığa kazandırmak amacıyla harcadığı çabadır.

Japonya tarihinin bu dönemi toplumbilimciler açısından çok öğreticidir. Saray içi mücadeleler dışında Japon ulusal birliğini o güne kadar tehdit eden en büyük tehlike 12. yüzyılda Hıristiyanlığın Portekizli Cizvitler tarafından ülkeye sokulmasıdır. Ülke bu tehlikeden çok acımasız önlemler, sınırsız acılar ve sayısız insanın feda edilip öldürülmesiyle kurtulabilmiştir.

Düzen ve huzuru bozan bu bilinmeyen unsur Japonya'ya, Nobunaga'nın merkezi bir otorite oluşturmak için büyük bir çaba harcamasından kısa bir süre önce, Xavier[1] ve müritleri tarafından sokuldu. Xavier, Kagoşima'ya 1549 yılında geldi ve 1581 yılında Japonya'daki Cizvit kilisesinin sayısı iki yüzü aşmıştı. 1585 yılında Roma kilisesi dinî bir Japon elçilik heyetini kabul etti. O sıralarda *on bir* daimyo ya da Cizvitlerin haklı olarak *kral* dedikleri insan Hıristiyanlığa geçmişti. Aralarından birçoğu çok güçlü senyörlerdi. Yeni inanç halk arasında da hızla yayıldı ve sözcüğün gerçek anlamında "popüler" bir din haline geldi.

Nobunaga iktidara geçtiğinde Cizvitleri değişik şekillerde destekledi. Bunu inançları hoşuna gittiği için yapmadı, zira asla Hıristiyan olmayı düşünmedi. Bunu yapma nedeni Budizme karşı yürüttüğü savaş sırasında Hıristiyanların işine yarayacağını düşünmesiydi. Budistler gibi Nobunaga'nın da amacına ulaşmak için başvurmayacağı araç yoktu. Fatih Guillaume'dan daha da acımasız bir şekilde davranarak iradesine karşı çıkan kardeşi ve kayınbiraderini öldürttü. Sıradan politik nedenlerle yabancı rahiplere yardım etmesi ve koruması altına alması sayesinde Hıristiyanlık öyle etkili hale geldi ki, bu kadar iyi davrandığı için pişmanlık duymasına yol açtı. Gubbins yayınladığı "Hıristiyanlığın Çin ve Japonya'ya Sokulması Dergisinde" bu konuyla ilgili olarak İbuka Mogusa tarafından yazılmış bir kitaptan şu ilginç alıntıyı yapmış:

> "Nobunaga, Hıristiyanlığın ülkeye girmesine izin veren önceki politikalarından dolayı pişmanlık duymaya başladı. Adamlarını topladı ve onlara: "İnsanlara para vererek kendi dinlerine geçme konusunda ikna eden bu misyonerlerin davranışlarından artık hoşlanmıyorum. Nambanji'yi (Portekiz kilisesine güneyli vahşilerin tapınağı adı verilmişti) yerle bir etmeli miyiz? Ne dersiniz" diye sordu. Mayada Tokuzenin bu soruya: "Nambanların tapınağını yıkma konusunda çok geç kaldık. Bugün bu dinin etkisini durdurmaya çalışmak okyanustaki akıntıyı durdurmaya benzer. Büyüklü küçüklü

[1] Aziz François Xavier.

pek çok soylu bu akıntıya dâhil oldu. Bu dini bugün ortadan kaldırma girişiminde bulunmak bizzat kendi vassallarınız arasında huzursuzluk çıkmasına yol açabilir. Bu yüzden ben Nambanji önerinizden vazgeçmeniz gerektiği görüşündeyim" yanıtını verdi. Nobunaga Hıristiyanlık dinine karşı takındığı önceki tavrından dolayı çok büyük bir pişmanlık duydu ve onların kökünü nasıl kazıyabileceğini düşünmeye başladı."

Nobunaga'nın 1586 yılında öldürülmesi bu hoşgörü döneminin uzamasına yol açmış olabilir. Onun yerine geçen Hideyoşi, yabancı rahiplerin etkisinin bir tehlike arz ettiğini düşünmekle birlikte o sırada ülkede barışı sağlamak amacıyla askerî gücü merkezileştirme sorunuyla uğraşıyordu. Oysa güneyde Cizvitlerin gösterdikleri hoşgörüden yoksun öfke, hepsi de bu yeni dinin zalimliklerinden öç alma isteğiyle yanıp tutuşan pek çok düşman edinmelerine yol açmıştı. Misyonerlerin tarih metinlerinde Hıristiyanlığı kabul eden daimyoların binlerce Budist tapınağını yaktıkları, sayısız sanat eserini parçaladıkları ve Budist rahipleri katlettikleri yazıyor. Cizvit yazarlar bu kanıtları kutsal bir çaba olarak övüyorlar. Başlangıçta yabancı inanç ikna ediciydi, daha sonra Nobunaga'nın da cesaretlendirmesiyle zorlayıcı ve vahşi bir görünüme büründü. Nobunaga'nın ölümünden bir yıl sonra bir ayaklanma oldu. 1587 yılında Hideyoşi Kyoto, Osaka ve Sakay'daki misyoner kiliselerini yerle bir etti. Cizvitleri başkentten kovdu. Bir yıl sonra Hirado Limanında toplanarak Japonya'yı terk etmeye hazırlanmalarını resmen bildirdi. Cizvitler ona karşı koyabilecek kadar güçlü olduklarını sanıp ülkenin dört bir yanına dağılarak çeşitli Hıristiyan daimyoların koruması altına girdiler. Hideyoşi hiç kuşkusuz daha fazla ısrar etmenin politik bir davranış olmayacağını düşündü. Rahipler sorun çıkartmıyorlar ve halkı çevrelerine toplayıp vaaz vermiyorlardı, 1591 yılına kadar kendi istekleriyle seslerini kesmeleri çok işlerine yaradı.

O yıl Japonya'ya bazı İspanyol Fransisken rahiplerin gelmesi şeylerin gidişatını değiştirdi. Bu Fransisken rahipler Filipinlerden gelen bir elçilik heyetine katılmışlardı. Hıristiyanlık hakkında vaaz vermeme koşuluyla Japonya'da yaşama izni aldılar.

Ancak yeminlerine sadık kalmadılar ve ihtiyatı elden bırakarak Hideyoşi'yi öfkelendirdiler. O da örnek olacak türden bir cezalandırma yoluna gitti. 1597 yılında Nagasaki'de altı Fransisken, üç Cizvit rahip ve pek çok Hıristiyan'ı çarmıha gerdirdi. Büyük Taiko'nun yabancı bir inanca karşı sergilediği bu tavır pek çok bölgede daha öncesinde görülen tepkinin hızla büyümesine yol açtı. Ancak Hideyoşi'nin 1597 yılında ölmesi Cizvitlerin umutlanmasına yol açtı.

Daha sonra başa geçen İyeyasu duygularına hâkim olabilen, ihtiyatlı biriydi. Onların umutlanmasına, hattâ yeniden Kyoto, Osaka ve başka yerlere yerleşmelerine göz yumdu. O sırada Sekigahara Savaşı'nda bir sonuca ulaşacak büyük mücadeleye hazırlanıyordu. Hıristiyanların kendi aralarında bölündüğünü biliyordu, zira kimi Hıristiyan şefler onun yandaşıyken başkaları düşmanlarını destekliyordu. Baskı politikası uygulamak için uygun bir zaman değildi. Oysa 1606 yılında İyeyasu iktidarı oldukça güçlüydü. İlk kez o tarihte Hıristiyanlığa karşı düşmanca davranmaya başladı. İnsanları din değiştirme konusunda zorlamayı yasaklayan ve yabancı dini benimseyenlerin bu dinden vazgeçmek zorunda olduklarını ilân eden bir yazı yayınladı.

Bununla birlikte Hıristiyanlık propagandası yalnızca Cizvitler değil aynı zamanda Dominiken ve Fransiskenler tarafından da sürdürüldü. Söylendiğine göre o sıralarda Japonya'daki Hıristiyanların sayısı iki milyonu bulmuştu. Bu oldukça abartılı bir rakama benziyor. İyeyasu 1614 yılına kadar hiçbir sert baskı önlemi almadı ama o tarihte ağır bir zulüm dönemi başladı. Bu tarihten önce merkezî yönetim değil, bağımsız daimyolar tarafından sürdürülen yerel zulüm olayları yaşanmıştı. Örneğin Kyuşu'da yaşanan zulüm olayları Cizvitlerin güçlü oldukları ve dönme daimyoların Budist tapınaklarını yakıp Budist rahipleri katlederek sergiledikleri hoşgörüden yoksun davranışlarının doğal bir sonucuna benziyordu. Bungo, Omura ve Hijo gibi bölgelerde Cizvitlerin de körüklemesiyle yerel din mensuplarına çok vahşi yöntemlere başvurularak çok acımasız bir şekilde zulmediliyordu. Oysa 1614 yılında Hıristiyanlık Japonya'daki altmış dört bölge arasından yalnızca sekizine girmemişti. O tarihten sonra

yabancı inancın ortadan kaldırılması bir devlet politikası haline getirildi. Hıristiyanlıktan geriye hiçbir somut iz bırakmayacak şekilde sistemli ve kesintisiz bir zulüm dönemi yaşandı.

Dolayısıyla bu misyonerlerin yazgılarının gerçekten de İyeyasu ve hemen arkasından başa geçenler tarafından belirlendiği söylenebilir. Ancak biz yalnızca İyeyasu'nun oynadığı rolle ilgileniyoruz.

Üç büyük Japon şefin üçü de az çok erken sayılabilecek bir tarihten itibaren yabancı propagandaya olumsuz bir gözle bakmakla birlikte yalnızca İyeyasu bu propagandanın yol açtığı toplumsal sorunla ilgilenecek zamana sahip oldu ve sona erdirme becerisi gösterdi. Hideyaşi bile sert önlemler aldığı takdirde politik karışıklıkların daha da içinden çıkılamaz hale gelmesinden çekindi. İyeyasu harekete geçmeden önce uzun bir süre düşünmek zorunda kaldı. Özellikle diplomatik nedenlerle tereddüt etti. Ani kararlar verip uygulayan biri değildi, hiçbir konuda önyargılı davranmazdı. Onun çekingen biri olduğunu düşünmekse hakkında bildiklerimizi yadsımak demektir. Bir milyon dolayında üyesi bulunan bir dini büyük acılar vermeden ülkeden söküp atmanın kolay bir iş olmayacağını doğal olarak biliyordu. İnsanların yok yere acı çekmesini de istemiyordu. Her zaman insanca davranmış, halk dostu biri gibi görünmeye çalışmıştı. Bununla birlikte o her şeyden önce bir Devlet adamı, bir vatanseverdi. Onun zihnini meşgul eden en önemli konu, yabancı dinin Japonların politik ve toplumsal töreleri üstünde ne türden değişikliklere yol açabileceğiydi. Bu sorunun yanıtını vermek için uzun ve sabırlı bir çalışma yapmak gerekiyordu ki, bu konuyu çok dikkatli bir şekilde ele aldığı söylenebilir. Sonunda Katolik Hıristiyanlığın politik açıdan büyük bir tehlike oluşturduğuna ve ortadan kaldırılmasının kaçınılmaz hale geldiğine karar verdi. İyeyasu ve ardıllarının Hıristiyanlığa karşı aldıkları sert önlemler yaklaşık iki yüz yıl boyunca sürdürülmesine karşın yeni din çok derinlere kök saldığından tamamen sökülüp atılamadı. Yüzeysel bir şekilde bakıldığında Japonlar Hıristiyanlıkla ilgili her türlü izin yok edildiğini düşünüyorlar. Oysa 1865 yılında Nagazaki yakınlarında kimi gelenekleri gizlice sürdüren, Roma kilisesi

kültüne özgü biçimlere sahip ve hem Latince hem de Portekizce dinî terimler kullanan topluluklara rastlandı.

Gelmiş geçmiş en becerikli ve insancıl Devlet adamlarından biri olan İyeyasu'nun verdiği kararın doğru bir şekilde anlaşılması için onu bu şekilde hareket etmeye iten Japon bakış açısının da göz önünde bulundurulması gerekir. Pek çoğu kendisini hedefleyen tüm Cizvit entrikalarından haberdar edilmişti. Bu entrikalardan çok bu entrikaların yol açabileceği sonuçlarla ilgileniyordu. Budistler de benzer entrikalara başvuruyorlar ancak yalnızca Devlet politikasını engelledikleri ya da kamu düzenini bozduklarında yönetimin dikkatini çekebiliyorlardı. Buna karşın baştaki yönetimi devirmeye ve ülkeyi bir tarikatın egemenliği altına almaya yönelik tüm dinî entrikalar çok ciddiye alınıyordu. Nobunaga, Budizme, bu tür entrikaların kendisine nasıl bir zarar verebileceğini çok sert bir şekilde göstermişti. İyeyasu, Cizvitlerin çevirdikleri dolapların çok ciddi bir politik amaca hizmet ettiğine karar verdi, ancak Nobunaga'dan daha sabırlı davrandı. 1603 yılında Japonya'daki tüm bölgelere hükmetmesine karşın nihai kararını on bir yıl sonra yazdırıp ilân etti. Bu fermanda yabancı rahiplerin yönetimi ele geçirmek ve ülkeye hükmetmek amacıyla entrika çevirdiklerini çok açık ve seçik bir şekilde ifade etti:

> "Kirişitan (Hıristiyan) çetesi Japonya'ya geldi. Yalnızca ticaret filosunu gönderip mal değiş tokuşu yapmakla yetinmedi. Aynı zamanda bir de kötü bir yasa göndererek gerçek dinî doktrini devirmek ve ülke yönetimini ele geçirmek istedi. Başı ezilmesi gereken büyük bir felaketin tohumları böyle atıldı.
>
> Japonya tanrılar ve Buda'nın ülkesidir. Burada tanrılar onurlandırılır ve Buda'ya tapılır... Bateren[2] denen nifak grubu Tanrıların Yoluna inanmıyor ve gerçek yasaya küfrederek iyiye tecavüz edip gerçeğe hakaret ediyor. Bunlar sözcüğün gerçek anlamında hem tanrılara hem de Buda'ya düşmanlar. Bu en kısa süre içinde yasaklanmazsa Devletin güvenliği hiç

[2] *Bateren,* Portekizli rahibin ahlâksızlığı. Bu terim Japonya'da hâlâ tüm Katolik rahipleri ifade etmek amacıyla kullanılır.

kuşkusuz tehlikeye girecek. Devlet işlerini yönetmekle görevlendirilenler bu kötülüğe derhal bir son vermezlerse Gökyüzünün/Tanrının öfkesine maruz kalacaklar.

Daha fazla gecikmeden, bu misyonerlerden, Japonya'da adım atacakları bir santimetrelik toprağa sahip olamayacakları şekilde kurtulmamız gerekiyor. Bu emre itaat etmeyi reddettikleri takdirde cezasını çekerler... Gökyüzü/Tanrı ve Dört Deniz bu sözlere kulak versin. İtaat edin!.."

Dikkat edilecek olursa bu belge Baterenlere karşı iki ayrı suçlama yöneltiliyor. Önce, yönetimi ele geçirebilmek amacıyla din maskesi altında bir komplo hazırlamakla, sonra da ulusal tapınma biçimleri olan Budist ve Şintoist kültlere karşı kötü davranmakla suçlanıyorlar. Bu kötü davranış bizzat Cizvitlerin yazdıklarıyla kanıtlandı. Buna karşın komplo suçlamasını kanıtlamak kolay olmadı. Bununla birlikte din değiştiren daimyoların toprakları üzerindeki yerel yönetimi ele geçirmeyi başaran Roma Kilisesine mensup Katoliklerin fırsat bulduklarında ülkenin genel yönetimini ele geçirmeye çalışmayacağından hangi aklı başında insan kuşku duyabilirdi ki? Zaten bu ferman yayımlandığında yaşanan pek çok olay İyeyasu'nun Roma Kilisesine özgü Katolik anlayışı konusunda çok kötü bir izlenim edinmesine yol açmıştı. Amerika'daki İspanyol fetihleri ve Antil adalarında yaşayan ırkların uğradığı katliamdan haberdardı. Hollanda'nın uyguladığı zulüm politikası ve engizisyonun yaptıklarından haberdardı. II. Felipe'nin İngiltere'yi fethetme girişimi ve iki yenilgi bilmeyen donanmanın yitirilmesinden haberdardı. Ferman 1614 yılında yayımlandı, isteseydi on dört yıl önce bu olayların bazıları hakkında bilgi edinebilirdi.

1600 yılında İngiliz kılavuz Will Adams bir Hollanda gemisiyle Japonya'ya geldi. Adams bu maceralı yolculuğa ilk İspanyol donanmasının 1598 yılında bozguna uğraması ve ikincisinin 1599 yılında perişan edilmesinden tam on yıl sonra çıkmıştı. O sırada yaşayan Kraliçe Elizabeth'in şaşaalı dönemini görmüş, büyük bir olasılıkla Howard, Seymour, Drake, Hawkins, Frobisher ve 1591 yılının kahramanı Sir Richard Grenville'le tanışmıştı. Zira

Kent kontluğunda yaşayan Will Adams "Majestelerinin gemilerinde komutanlık ve kılavuzluk yapmıştı".

Hollanda gemisi Kyuşu limanına gelir gelmez el kondu. Adams ve arkadaşları İyeyasu'yu durumdan haberdar eden Bungo daimyosunun koruması altına alındı. Portekizli Cizvitler, Protestan gemicilerin gelişini çok önemsediler. Bu sapkınların Japonların şefiyle yapacakları bir görüşmenin sonuçlarından çekinmekte haklıydılar. İyeyasu da bunun ihmal edilebilecek sıradan bir olay olmadığını düşünüyordu. Adams'ın Osaka'ya getirilmesini emretti. Kötü niyetli Cizvitlerin tedirginliği keskin bir gözlem yeteneğine sahip İyeyasu'nun gözünden kaçmadı. Dürüst bir adam olan Adams, Cizvitlerin pek çok kez gemicileri öldürme girişiminde bulunduklarını yazmış. Cizvitler Bungo'da gemi tayfası olan iki serseriyi öylesine korkutmuşlar ki, adamlar yalancı tanıklık yapmaya razı olmuşlar. Adams:

> "Cizvitler ve Portekizliler imparatora (İyeyasu) bizim her ulustan hırsız ve korsan olduğumuzla ilgili birçok kanıt sunmuşlar ve bizi hayatta bırakmanın hem kendi hem de ülke çıkarına karşı davranmak olacağını söylemişler."

Cizvitlerin Adams'ı öldürtme, bizzat kendi sözleriyle ifade ettiği şekliyle "tıpkı İngiltere'deki asma âdeti gibi Japonya'daki adalet anlayışına özgü bir âdet olan çarmıha germe" konusunda gösterdikleri gayretkeşlik İyeyasu'nun gemicilere daha da olumlu bir şekilde bakmasını sağlar. Adams, İyeyasu'nun Cizvitlere:

> "Gemiciler bugüne kadar ne bana ne de ülkeme hiçbir kötülük yapmadı, onları ölüme mahkûm etmek akla ve adalet anlayışına sığmaz" dediğini yazıyor.

Böylelikle Cizvitlerin en çok korktukları ve tehdit, iftira ve her türlü entrika aracılığıyla engellemeye çalıştıkları şey başlarına geliyor, yani İyeyasu sapkın Will Adams'la görüşüyor. Adams şöyle yazıyor:

> "Karşısına çıkar çıkmaz bana hangi ülkeden geldiğimizi sordu. Her konuda sorduğu tüm soruları yanıtladım, zira soru sormadığı konu kalmadı. Değişik ülkeler arasındaki savaş ve

barış konusunda bile soru sordu. Ancak burada bu soruları tüm ayrıntılarıyla vermeye kalkışırsam çok uzun sürebilir. Bu görüşme sonrasında kötü muameleye maruz bırakılmadan yalnızca bana hizmet ve eşlik eden gemicilerle birlikte hapse mahkûm edildim."

Bir başka mektubunda Adams bu görüşmenin gecenin geç saatlerine kadar sürdüğünü ve İyeyasu'nun özellikle politik ve din konularında sorular sorduğunu yazıyor. Yazar:

"(İyeyasu) Bana ülkemizin savaşta olup olmadığını sordu. Ben de ülkemin dünyanın geri kalanıyla bir anlaşmazlık yaşamamasına karşın İspanyollar ve Portekizlilere karşı savaştığı yanıtını verdim. Sonra bana neye inandığımı sordu. Ben de yeri göğü yaratan Tanrıya inandığımı söyledim. Bana din ve başka konularda çeşitli sorular sordu. Örneğin, Japonya'ya hangi rotayı izleyerek geldiğimizi sordu. Yanımda bir dünya haritası götürmüştüm, hemen açıp Macellan Boğazını gösterdim. Çok şaşırdı ve benim yalan söylediğimi sandı. Böylelikle konudan konuya atlayarak gece yarısına kadar konuştuk..."

İki adamın ilk karşılaşmada birbirlerinden hoşlandıkları anlaşılıyor. Adams, İyeyasu konusunda çok anlamlı şöyle bir şey söylüyor:

"Beni uzun uzun süzdü ve dostça davranacağını hissettirdi."

İki gün sonra İyeyasu adamlarını gönderip Adams'ı yeniden huzuruna getirtir ve Cizvitlerin söz etmekten hoşlanmadıkları konularda sorular sorar:

"Bana İspanya, Portekiz ve ülkemiz arasındaki savaşların nedenleri konusunda sorular sordu. Ben de bu soruları yanıtladım. Bu yanıtlar herhalde çok hoşuna gitti. Yeniden hapishaneye geri gönderildim ancak bu kez kaldığım yer daha iyiydi."

Adams bu görüşmeyi izleyen altı hafta boyunca İyeyasu'yu göremez. Sonra yeniden huzuruna çıkartılarak üçüncü kez sorgulanır. Bu sınav onun özgürlüğüne kavuşmasını ve ünlü şefin gözü-

ne girmesini sağlar. O tarihten sonra İyeyasu zaman zaman onu huzuruna çağırır. Bir süre sonra da bu büyük Devlet adamına "geometrinin kimi özelliklerini, diğerleri arasında matematik kavramlarını" öğretmeye başlar. İyeyasu, Adams'ı armağanlara boğar. Güzel bir yaşam sürdürmesini sağlar ve açık denizlere dayanabilecek gemiler inşa etmekle görevlendirir. Yoksul kılavuz yavaş yavaş bir Samuray'a dönüştürülerek kendisine bir malikâne tahsis edilir. Adams:

> "İmparatorun hizmetinde olduğumdan kendisi bana köle ya da uşak olarak hizmet edecek seksen savaşçıyla İngiltere'de bir soylunun sahip olduğuna benzer bir malikane verdi. Bugüne kadar hiçbir yabancıya asla böyle bir şey verilmemiş" diye yazıyor.

Adams'ın İyeyasu üstündeki etkisi Kaptan Cook'un 1614 yılında yaptığı yazışmalarla da kanıtlanıyor:

> "Gerçeği söylemek gerekirse imparator Adams'a öylesine değer veriyor ki, kralları ve prensleri huzuruna kabul etmediği zamanlarda bile o elini kolunu sallayarak yanına gidebiliyor."

Bu etki sayesinde İngilizlere Hirado'da bir ticaret acentesi kurma izni veriliyor. 17. yüzyılda dürüstlük ve sağduyusundan başka bir şeye sahip olmayan bu basit İngiliz gemi kılavuzununkinden daha tuhaf bir öykü olamaz. Japonların yetiştirdiği en zeki ve en büyük şefin en gözde adamlarından biri olmuş. İyeyasu verdiği hizmetlere herhalde çok büyük bir değer verdiği için Adams'ın İngiltere'ye dönmesine asla izin vermedi. Bizzat Adams, İngiltere'ye geri dönmek dışında istediği her şeyi yapmasına izin verdiğini yazıyor. Bu konuda çok ısrar ettiği zamanlarda "yaşlı İmparator" duymazlıktan geliyormuş.

Will Adams'ın yazışmaları İyeyasu'nun başka ülkelerin din ve politikaları konusunda bilgi sağlayacak her türlü araca doğrudan başvurduğunu kanıtlıyor. Japonya'daki işlere gelince, İyeyasu'nun o zamana kadar hiç görülmemiş kusursuz işleyen bir casusluk sistemine sahip olduğu görülüyor. Olan biten her şeyden haberi varmış. Oysa Cizvitlere karşı bir ferman yazdırmak için

on dört yıl bekledi. 1606 yılında Hideyoşi'nin fermanını ikinci bir kez yayınladığı doğru, ancak bu daha çok Hıristiyan öğretilerin kamusal alanda vaaz edilmesiyle ilgiliydi. Misyonerler görünüşte bile olsa bu yasaya uydukları takdirde, onların toprakları üstünde yaşamalarına izin verdi. Buna karşın başka bölgelerde zulüm görmeye devam ediyorlardı. Çünkü gizliden gizliye propaganda yapılıyor ve misyonerler hâlâ Japonya'da kalabileceklerini umuyorlardı. Oysa havada fırtına öncesi sessizliği andıran bir tehdit kokusu vardı. 1613 yılında Japonya'dan mektuplar yazan Kaptan Saris konuyla ilgili çok dokunaklı ve neler olup bittiğini gösteren bir olaydan söz ediyor:

> "Japon halkından bazı kadınların üstünde az çok Venus ve oğlu Cupido'ya benzeyen imgelerin yer aldığı büyük çerçeveli bir tablonun asılı olduğu kamarama girmesine izin verdim. Kadınlar bu tablonun Meryem Ana ve oğlunu temsil ettiğini sanarak önünde yere kapandılar ve tüm dindarlık gösterilerini sergileyerek tapındılar. Ardından diğer arkadaşlarının duymaması için yanıma yaklaşıp alçak sesle *Hıristiyanos* olduklarını söyleyince onların Portekizli Cizvit papazlar tarafından döndürülmüş Hıristiyan kadınlar olduklarını anladık."

İyeyasu'nun aldığı ilk sert önlemler Cizvitlerden çok daha önemli bir tarikata karşı olup, bu bilgi Adams'ın yazışmalarından alınmıştır. Adams:

> "1612 yılında tüm Fransisken tarikatlar yok edildi. Nagasaki'de yaşayan Cizvitler yok edilmediler, zira burası tüm tarikatların yaşamasına izin verilen tek kent. Diğer kentlerde yaşamalarına izin verilmiyor" diyor.

Fransiskenlerin olayından sonra Roma'ya bağlı Katolikler iki yıl boyunca huzur içinde yaşadılar. Geriye, İyeyasu'nun bıraktığı vasiyetname ve başka yerlerde bu dini neden "yalan ve çürümüş" bir din olarak nitelendirdiğini sormak kalıyor. Uzak Doğu'ya özgü bir bakış açısından Hıristiyanlığı yansız bir şekilde incelese bile onu başka bir şekilde değerlendiremezdi. Zira bu din, Japon toplumunun ayaktaki tüm inanç ve geleneklerine karşıydı. Japon

devleti dinî toplulukların biraraya gelmesinden oluşan, başında bir Tanrı-Kralın bulunduğu bir bütündü. Bütün bu toplulukların âdetleri dinî yasaların yaptırım gücüne sahip olmanın yanısıra ahlâkla âdetlere boyun eğme birbirine karışıyordu. Toplumsal düzenin temelini ata dini oluştururken, vatana bağlılık duygusu da atalar dininden türetilmişti. Oysa bir erkeğin yakınlarını terk ederek karısına bağlanmasını öğreten Batılı inanç, atalar dinini ikinci sınıf bir erdem olarak nitelendiriyordu. Batılı inanç insanın yakınlarına, efendilerine, şeflerine karşı olan görevlerini Roma Kilisesinin öğretisine ters düşmediği takdirde yerine getirebileceğini söylüyordu. Ayrıca boyun eğilmesi gereken en yüce varlığın Kyoto'daki semavi niteliklere sahip hükümdar değil Roma'daki Papa olduğunu söylüyordu.

Tanrılar ve Buda'lara şeytan diyenler bu Portekizli ve İspanyol misyonerler değil miydi? En usta din yorumcuları tarafından yorumlansalar bile bu tür doktrinlerin hiç kuşkusuz düzeni yıkmayı hedeflediği düşünülecektir. Zaten toplumsal güç olarak bir inancın sahip olduğu değer, elde ettiği sonuçlara bakılarak söylenebilir. Oysa bu inanç Avrupa'da yüzyıllar boyunca süren karışıklıklar, savaşlar, zulüm ve korkunç zalimliklere yol açmıştır. Bu din Japonya'da büyük karışıklıklar çıkartmaya yeltenmiş, büyük politik entrikalar çevirmiş ve ülkeye çok büyük bir zarar vermiştir. Örneğin bu din, çocukların yakınlarına, kadınların kocalarına, vassalların efendilerine ve efendilerin Şogunlarına kafa tutmalarını onaylayabiliyordu. Bu durumda bin yıldır savaşan ve tükenmiş bir ulusu kalkındırmak amacıyla yönetimin yapması gereken ilk şey toplumsal düzeni pekiştirmek, barış ve güvenliği sağlamaktı. Oysa yabancı bir dinin düzenin temellerine saldırmasına ve yıkmaya çalışmasına izin verilmesi durumunda barış asla hüküm süremezdi. Ünlü fermanını yayınladığında İyeyasu hiç kuşkusuz bütün bunları göz önünde tutmuştu. Olayın bizi şaşırtan yanı harekete geçmek için neden bu kadar uzun bir süre beklediğidir.

Asla nedensiz bir şekilde hareket etmeyen İyeyasu, Hıristiyanlığın, Japonlar arasında hiçbir değerli şefe sahip olmayacağı güne kadar beklemek istemiş olabilir. 1611 yılında yönetici Okubo'

nun Hıristiyanlığı kabul ettiği ve ülke yönetimini ele geçirme arzusuyla yanıp tutuştuğu Sado adasında (bir cezaevi tarafından işletilen madenlerin bulunduğu bir bölge) Hıristiyanların bir komplo kurmaya çalıştıklarını öğrenmişti. Ancak İyeyasu harekete geçmedi. 1614 yılında düş kırıklığına uğrayan Hıristiyanların başına geçebilecek bir Okubo bile yoktu. 16. yüzyılda Hıristiyanlığa geçen Daimyoların hepsi ya ölmüş, ya toprakları elinden alınmış, ya da cezalandırılmıştı. Önemli Hıristiyan generaller öldürülmüştü. Geriye kalan üç beş kişi göz altına alınıp, harekete geçebilecek bir güçten yoksun bırakılmışlardı.

Yabancı rahipler ve yerli din öğretmenlerine 1614 yılında yayınlanan fermanın hemen sonrasında zulmedilmedi. Aralarından üç yüz kişi, politik entrikalara bulaştıklarından kuşkulanılan Japonlarla birlikte gemilere bindirilerek ülkeden kovuldular. Bunlar arasında eskiden Akaşi Daimyosu olan ve Cizvit yazarlar tarafından Justo Ukondono olarak adlandırılan Takayama da vardı. Hideyoşi çevirdiği bu dolaplar nedeniyle Takayama'nın rütbesini düşürmüş ve topraklarını elinden almıştı. İyeyasu bu türden gereksiz sert önlemlere başvurmadı. Ancak 1614 yılında yayınladığı fermandan bir yıl sonra 1615 yılında yaşanan bir olay sonrasında daha da sert önlemler aldı. Ülke için yapılabilecek en doğru şeyi yapan İyeyasu, Hideyoşi'nin oğlu Hideyori'nin ayağını kaydırmış ve onu vesayeti altına almıştı. İyeyasu ona çok iyi davranmakla birlikte ülke yönetimini bu yirmi üç yaşındaki gence kaptırmak niyetinde değildi. Hideyori'nin de içlerinde yer aldığı pek çok politik entrikaya karşın İyeyasu ona hatırı sayılır gelir kaynakları tahsis etmiş ve Japonya'nın en güçlü kalesi olan ve Hideyoşi'nin dehası sayesinde ele geçirilmesi neredeyse olanaksız hale getirilen Osaka Kalesi'nin yönetimini vermişti. Babasının tersine, Hideyori Cizvitleri destekliyordu. Osaka Kalesi'ni "sahte ve kokuşmuş tarikat" üyelerinin sığınağına dönüştürdü. İspiyonları aracılığıyla kalede tehlikeli bir entrika çevrildiğini öğrenen İyeyasu çok sert bir karşılık verdi. Çok acımasızca davrandı. Canla başla savunulmasına karşın büyük kaleyi kuşattı ve yaktı. Hideyori bu yangın sırasında öldü. Bu kuşatma sırasında

yüz binden fazla insanın öldüğü söyleniyor. Adams, Hideyori'nin kurduğu komployu şu şekilde açıklıyor:

> "Mucizeler ve benzeri olaylar tarafından destekleneceğini söyleyen Cizvitler ve rahipler tarafından kandırılan Hideyori, İmparatora karşı savaşmaya kalktı. Ancak kısa bir süre sonra söylenenlerin yalan olduğunu anladı. Yaşlı İmparator, Hideyori'nin sığındığı kaleyi kara ve deniz kuvvetleriyle birlikte kuşattı. Her iki taraftan da çok sayıda kayıp verilmesine karşın kale ele geçirilip yerle bir edildi ve yakıldı. Hideyori de kalenin duvarları arasında yanıp gitti. Savaş bu şekilde sona erdi. Söylentiye göre imparator kalede düşmanlarıyla birlikte bulunan Cizvitler ve rahiplerle ilgili olarak "tüm Romalıların ülkesini terk etmesini ve kiliselerinin yerle bir edilip, yakılmasını emretti. Bu olaylar Yaşlı İmparator zamanında oldu. Bu olayların yaşandığı 1615 yılında Yaşlı İmparator öldü ve yerine isyankâr Romalılara karşı babasından daha da kızgın görünen oğlu geçti. Zira toprakları üstünde yaşayan tebaasının Roma tarikatına geçmesini yasaklayıp, aksine davrananı ölüm cezasına çarptırdı. Bu Roma tarikatının gelişmesinin önünü kesebilmek amacıyla her yola başvurdu ve ülkeye gelen yabancı tüccarların büyük kentlerde yaşamalarını yasakladı."

Hidetada 1617 yılında Japonya'da yakalanacak her Katolik rahip ya da keşişi ölüme mahkûm eden bir ferman yayınladı. Bu sert kararı alma nedeni, Japonya'dan kovulmuş pek çok rahibin gizli bir şekilde geriye dönmelerinin yanısıra ülkede kalanların çeşitli kılıklara girerek propaganda yapmayı sürdürmeleriydi. O sırada imparatorluğun hemen her kent, kasaba ya da mezrasında Roma Hıristiyanlığını ülkeden söküp atmaya yönelik önlemler alınmıştı. Bu çerçevede her cemaat bünyesinde bulunduracağı yabancı dine mensup her kişiden sorumlu tutuldu. Yasaklanmış inancın[3] yandaşlarını arayıp bulmak ve cezalandırmak amacıyla *Hıristi-*

[3] Bu fermanların hiçbirinin Protestanları hedeflemediğini anımsatalım. Bu fermanlarda belirtildiği şekliyle ne Hollandalılar ne de İngilizler Hıristiyan olarak görülmüyordu. Bir Kumişo ya da cemaatler yasasından yapılan bu alıntı bünyelerinde dönmeler ya da Katolik dinine mensup

yan (Kirişitan) *bugyo* denen özel memurlar, araştırmacılar atandı. Kendiliklerinden tövbe eden Hıristiyanlar cezalandırılmadı. Yalnızca göz hapsinde tutuldu. İşkenceye maruz bırakıldıkları halde tövbe etmeyenler bulundukları mevkilerden alınarak köle konumuna getirildi ya da öldürüldü. Ülkenin kimi yerlerinde inanılmayacak derecede zalimce davranıldı ve kurbanları tövbe etmeye zorlamak amacıyla akla gelebilecek tüm işkence yöntemleri denendi. Bu zulüm döneminin en vahşi bölümleri yerel yöneticiler ya da memurların eseridir. Örneğin, Takenaka-Unemeno-no-Kami Nagasaki'de Hıristiyanlardan para kopartabilmek amacıyla işkence yaparak yetkilerini kötüye kullandığı gerekçesiyle hükümet tarafından *harakiri* cezasına mahkûm edildi.

İşkence, Arima Daimyoluğunda, tarihte Şimabara Ayaklanması olarak bilinen bir Hıristiyan ayaklanmasına yol açtı. 1632 yılında Arima ve Karatsu (Hıristiyanlığa dönülen bölgeler) Daimyoları olan efendilerinin zorbalıkları nedeniyle çaresiz kalan bir köylü ordusu ayaklanarak çevredeki tüm Japon tapınaklarını yaktı ve dinî bir savaş ilân etti. Flamalarında bir haç ve başlarında şef olarak dönme Samuraylar vardı. Kısa bir süre içinde imparatorluğun her yerinden gelerek kendilerine katılan Hıristiyan sığınmacılarla birlikte sayıları otuz ya da kırk bini bulmuş. Şimabara yarımadasındaki Hara köyü yakınlarında terk edilmiş bir kaleyi ele geçirir ve sağlamlaştırırlar. Yerel yöneticiler ayaklanmayı bastıramaz. İsyancılar 160.000 kişilik imparatorluk ordusu gelinceye kadar direnirler. 102 gün süren kahramanca bir direniş sonunda gerçekleştirilen bir saldırıyla kale 1638 yılında zaptedilir. Kadınlar ve çocuklar da dâhil olmak üzere tüm direnişçiler kılıçtan geçirilir. Resmî açıdan olay bir köylü ayaklanması olarak

---

müminler barındıran tüm cemaatlere nasıl bir sorumluluk dayatıldığını gösteriyor:

"Her yılın birinci ve üçüncü ayları arasında Şumonşomuzu yineleyeceğiz. Daikwan'a, yasaklanmış tarikatlardan birine mensup birilerini tanımadığımızı bildireceğiz. Hizmetçiler ve çiftçiler efendilerine Hıristiyan olmadıklarını yazan bir sertifika verecekler." Bkz. "Notes on Landtenure and Local Institutions in Old Japan."

nitelendirilir. Olayı tezgâhlayanlar ağır bir şekilde cezalandırılır. Şimabara-Arima senyörü *harakiri yapmaya* mahkûm edilir.

Japon tarihçiler bu ayaklanmanın Hıristiyanlar tarafından planlanıp yürütüldüğünü; bunların Nagasaki'yi ele geçirerek Kyuşu'ya boyun eğdirmek ve yabancı kuvvetlerin yardımını talep ederek hükümeti devirmek istediklerini söylüyorlar. Cizvit yazarlar bunun kesinlikle bir komplo olmadığını iddia ediyorlar. Ancak kesin olan bir şey varsa o da yapılan ayaklanma çağrısına çok sayıda Hıristiyan'ın yanıt verdiğidir. Kyuşu sahillerinde otuz, kırk bin Hıristiyan tarafından işgal edilmiş bir kale çok ciddi bir tehlike demekti. Bu kitle Japonya'da bir İspanyol istilasına destek verebilir ve bu istila hareketi başarıyla sonuçlanabilirdi. Hükümet bu tehlikenin bilincine varmış görünüyor. Zaten bu yüzden Şimabara'ya muazzam bir ordu gönderiyor. İsyancılar dışarıdan yardım alabilselerdi bu hiç kuşkusuz çok uzun bir sivil savaş dönemi yaşanmasına neden olabilirdi. Katliam ise efendisine karşı isyan eden her köylüyü ölüm cezasına mahkûm eden Japon yasasının bir uygulamasından başka bir şey değildi. Nobunaga, bunun yanında neredeyse üstünde bile durmaya değmeyecek kadar önemsiz bir kışkırtma olayının sorumluları olan Hiyei-San'daki Tendai Budistlerini katletmişti. Şimabara'da kahramanca çarpışıp ölen insanlara acımamak olanaksız. Şeflerinin zorbalığına karşı ayaklanmalarını da anlayışla karşılayabiliriz. Ancak bu olayın tarafsız bir şekilde değerlendirilebilmesi için Japon politikasının bakış açısına da kulak vermek gerekir.

Bu olayda Hollandalıların gemilerindeki silahlarla isyanın bastırılmasına katkıda bulundukları söyleniyor. Kaleye 426 top güllesi gönderdiklerini itiraf ediyorlar. Bununla birlikte Hirado sahilindeki Hollanda yerleşim merkezinin yaptığı yazışmalar olaya katılmadan önce tehdit edildiklerini kanıtlıyor. Ne olursa olsun, davranışlarının dinî açıdan tamamıyla onaylanmasını sağlayacak haklı gerekçeler bulmaları çok zor olacak. Bunun insani açıdan eleştirilmesi gereken bir davranış olduğu kesin. Hollandalılar Japon yetkililerin bir isyanı bastırma konusundaki yardım taleplerini haklı bir gerekçeyle reddedemezlerdi. Çünkü isyancıların büyük bir bölümü Hollanda'da bir zamanlar sapkın ol-

dukları için kadınları ve erkekleri diri diri yaktıran bir dine mensuptular. Bu Hollandalıların bir çoğunun akrabası muhtemelen Alva boyunduruğuna maruz kalmıştı. İspanyol ve Portekizli din adamlarının Japonya'da yönetimi ele geçirme durumunda tüm İngiliz ve Hollandalıları aynı son bekleyecekti.

Şimabara katliamıyla birlikte Portekiz ve İspanyol misyonlarının tarihi sona eriyor. Hıristiyanlık yavaş yavaş ancak amansız bir biçimde ezildi. Yaşamasına yalnızca altmış beş yıl izin verildi. Propaganda ve ortadan kaldırılma tarihinin tamamı doksan yılı aşmıyor. Prensten dilenciye her mevkiden insan Hıristiyan olduğu için acı çekti. Binlerce insan işkence gördü. Bunlar öylesine korkunç işkencelerdi ki, gereksiz yere insanları şehit olmaya iten bu Cizvitlerden üçü dayanılmaz acılar içinde tövbe etmek durumunda kaldılar.[4] Yanmaya mahkûm edilen kadınlar kucaklarındaki çocuklarıyla kendilerini ve yavrularını kurtaracak sözleri telaffuz etmek yerine ateşin içine yürümeyi tercih ettiler.

Oysa bu din: yol açtığı karışıklıklar, işkenceler, isyanlar, politik karışıklıklar ve savaşlar nedeniyle Japonya'ya acı çektirmekten başka bir şey yapmadı. Bu halkın çok uzun bir eğitim sürecinden geçerek sahip olduğu: özveri, inanç, bağlılık, sebatkârlık ve cesaret gibi topluma sahip çıkma ve korumaya yönelik erdemler bu kötü amaçlı din tarafından yolundan saptırılıp bu toplumu yok etmeye yarayacak güçlere dönüştürüldü. Bu din bu toplumu yok edebilir miydi sorusunun yanıtı mümkün olsaydı gidenlerin bıraktığı harabelerin üstüne yeni bir Katolik imparatorluğu kurulur ve bu imparatorluk zorba din adamlarını, Engizisyonu dayatıp yaygınlaştırırdı. Cizvit gelenekleri doğrultusunda inanç özgürlüğü ve insani gelişmeye karşı savaşırdı. Bu amansız inancın kurbanları için üzülebilir ve gösterdikleri gereksiz cesarete hayranlık duyabiliriz... Ancak onların gösterdikleri bu başarısızlığa hâlâ üzülen birileri var mıdır? Toplumsal açıdan bakıl-

[4] Bunlar Francesco Cassola, Pedro Marquez ve Giuseppe Chiara'dır. Aralarından ikisi muhtemelen mecbur bırakıldıklarından Japon kadınlarla evlendiler. Bunların daha sonraki yaşam öyküleri konusunda "Transactions of The Asiatic Society", Cilt VI, Bölüm I'de yer alan Saloto'nun yazdığı nota bakabilirsiniz.

dığında Cizvitlerin Japonları Hıristiyanlığa döndürme çabaları insan doğasına karşı işlenmiş bir suç, en az bir deprem, bir su baskını ya da bir volkanik patlama kadar korkunç bir felakete benzemektedir.

Hidetada'nın içe kapanma politikasının ardılları tarafından da sürdürülmesi Japon hükümdarların dinî entrikalardan ne kadar çok korktuklarını gösteriyor. Hollandalı tüccarların dışında kalan tüm yabancıları ülkeden sürüp göndermekle yetinmeyip Portekiz ve İspanyol kanı taşıyan tüm melez çocuklar da sürüldü. Japon ailelerin bu çocukları evlat edinmeleri ya da onları barındırmaları yasaklandı. Bu yasağın çiğnenmesinden tüm aile üyeleri sorumlu tutuldu. 1637 yılında iki yüz seksen yedi melez çocuk Makao'ya gönderilmek üzere bir gemiye bindirildi. En çok korkulan şey bu küçük melezlerin tercüman olarak kullanılmalarıydı. Din mücadelesinin bir ırk düşmanlığına yol açtığı da yadsınamaz. Şimabara kuşatmasından sonra istisnasız tüm Batılı yabancılara şüpheyle bakılmaya başlandı. İngiliz yerleşim merkezi zaten birkaç yıl önce kapanmıştı. İspanyol ve Portekiz tüccarlarının yerini Hollandalı tüccarlar alsa da[5] bu sonunculara karşı çok sıkı önlemler alındı. Hirado'daki yerleşim merkezlerini terk etmek ve altı yüz ayak uzunluğunda ve iki yüz kırk ayak genişliğindeki küçücük Deşima adasına taşımak zorunda kaldılar. Mahkûmlar gibi sürekli gözaltındaydılar ve yerlilerin arasına karışmaları yasaktı. Japonlar izin almadan onları ziyaret edemezdi. Fahişelerin dışında hiçbir kadın onlara ayrılan mekâna giremezdi. Bununla birlikte ülke ticaretini tekellerinde tutuyorlardı. Hollandalılar bu koşullara iki yüz yıl süren bir sabırla dayandılar. Çinliler dışındaki yabancı ülkelerle yapılan ticarete tamamıyla son verildi. Japonya'yı terk eden her Japon en büyük suçu işlemiş sayılıyordu. Kurnazlık ederek kaçan geri döndüğünde öldürülüyordu. Bu yöntemle yasa koyucu Cizvitlerin yabancı ülkelere misyoner olmaları için gönderdikleri Japonların laik bir görünüm altında ülkeye geri dönmelerini engellemek istiyordu. Açık denizde yolculuk yapabilecek tekneler inşa etmek

[5] Oysa Çinli tüccarlar Hollandalılara oranla çok daha özgürdüler.

de yasaktı. Yasal boyutları aşan tüm tekneler imha ediliyordu. Yabancı gemilerin sahile yaklaşmasını engellemek amacıyla kıyılar boyunca kapılar oluşturuldu. Hollanda Kumpanyası hariç bir Japon limanında demirleyen tüm diğer Avrupa gemilerine el konularak, yok ediliyordu.

Burada öncelikle Portekiz misyonlarının muazzam başarısından söz etmek istiyoruz. Japonya'nın toplumsal tarihi konusundaki görece bilgisizliğimiz nedeniyle bunu açıklamak kolay bir iş değil. Pek çok Cizvit tarafından yazılmış raporlar var. Oysa çağdaş Japon vakayinameleri bize bu konu hakkında pek az bilgi sunuyor. Bu hiç kuşkusuz 17. yüzyılda yayımlanmış, Hıristiyanlıktan söz eden ve *Hıristiyan* ve *yabancılar* sözcüklerini içeren tüm kitapları yasaklayan bir fermandan kaynaklanıyor. Bununla birlikte atalar kültü üstüne oturan ve görünüşe göre dışarıdan gelebilecek her türlü etkiye karşı muazzam bir direnme yeteneğine sahip bir toplumun nasıl olup da Cizvitler tarafından bu kadar hızlı bir şekilde etkilendiğini ve çözüldüğünü ne Cizvit yazarlar açıklayabiliyor ne de Japon yazarlar. Japon yazarların metinlerinde en çok şu soruma yanıt bulmak isterdim: Misyonerler atalar kültünden ne ölçüde yararlandı ya da onu engellemeye çalıştı? Bu çok önemli bir soru. Çin'de Cizvitler kısa bir süre içinde yaptıkları propagandanın atalar kültüne tosladığını fark ettiler. Budizmin kendilerinden önce yapmak zorunda kaldığı gibi zekice davranarak sürdürülmesine az da olsa izin verdiler. Papalık onların güttüğü bu politikayı destekleseydi Cizvitler belki de Çin tarihini değiştirebilirlerdi. Oysa diğer dinî tarikatlar bu uzlaşmaya şiddetle karşı çıktılar. Bu konuda Japonya'da neler yapıldı? Doğal olarak çok belirgin nedenler yüzünden en yüce külte dokunulmadığından, aile içi külte günümüzdeki Katolik ve Protestan misyonerler kadar amansızca saldırılmadığı söylenebilir. Örneğin, Hıristiyanlığa dönenlerin atalarla ilgili tabletleri yok etmek zorunda kaldıklarını varsaymak zor. Zaten dönmelerin büyük bir çoğunluğu evinde tablet ve atalar kültü bulunmayan yoksul insanlardı. Ancak hangi yönteme başvurulmuş olursa olsun misyonerler ilk başlarda şaşırtıcı bir başarıya imza attılar. Bunlar ilk başlangıçta doğal olarak üst sınıflara seslendiler, zira

vassal ancak efendisinin izniyle din değiştirebilirdi. Başlangıçta bu izin sözle ya da resmî bir yazıyla kolaylıkla veriliyordu. Daha sonraları dönme senyörler kendilerine uyulmasını emrediyorlardı. Yabancı inanç başlangıçta yeni bir Budizm gibi algılandı. 1552 yılında Portekizli misyonerlere Yamaguşi'de belli toprak parçaları vermeyi kabul eden resmî metinde (Daidoji denilen bir tapınağı da içerdiği söylenebilecek) bu imtiyazın yabancılara Buda yasalarını (*Buppo-Şoryo-no-tame*) vaaz etmek amacıyla verildiği söylenmektedir. Özgün belgeyi bu şekilde çeviren Sir Ernest Satow, belgenin kopyasını da yayınlamıştır:

> "Suwo bölgesi, Yoşiki iline bağlı Yamaguşi Agata'da bulunan Daidoji'ye gelince bu izin belgesini Batılı ülkelerden bu ülkeye gelen rahiplerin Buda Yasasını yaymak amacıyla istedikleri ve arzu ettikleri şekilde bir manastır ve bir ev kurmaları için verdim."
>
> *Tembun'un 21. Yılının 8. Ayının 28. Günü...*
> *Kutsal mühür izi*[6] SUWO-NO-SUKE

Yamaguşi'de böyle bir karışıklık yaşanmışsa başka yerlerde de yaşanmış olabilir. Dışarıdan bakıldığında Roma kilisesinin ritleri popüler Budizminkilere benziyordu. İbadet törenleri, rahip giysileri, tespihler, diz çökmeler, çanlar, tütsü gibi şeylerin hiçbiri Japon halkına yabancı değildi. Bakireler ve azizler Bodhisatwalara (en kutsal azizlere) ve başı haleli Budalara, yani *Teninli* ve *Onili* melekler ve şeytanlara benziyordu. Halk Budist törenlerinde ne görmekten hoşlanıyorsa Cizvitlere verilen ve kilise ya da şapel olarak kullandıkları tapınaklarda da onların çok az değişik biçimleriyle karşılaşıyordu. Sıradan insanlar gerçekte iki inanç biçimi arasında nasıl bir uçurum olduğunu fark edemezdi. Buna karşın aradaki belirgin benzerlikleri hemen algıladı. Üstelik yabancı din kimi çok ilginç yenilikler sunuyordu. Örneğin, Cizvit-

[6] Bu belgenin Latince ve Portekizce çevirilerinde Buda Yasası ifadesini anıştıran bir sözcüğe hiçbir şekilde yer verilmemiş. Buna karşılık Japonca metinde yer almayan pek çok ekleme yapılmış. Satow'un bu belge konusundaki yorumları için bkz. "*Transactions of the Asiatic Society in Japan*".

ler kiliselerinin duvarlarına mucizelerle ilgili sahneler çizdirmişlerdi. Halk bunları hayranlıkla seyrediyordu. Budizmle kurulan bu dışsal benzerlikler ya da yeni dinin yayılmasına kesinlikle katkıda bulunan baştan çıkarıcı yeni unsurlar gösterdiği inanılmaz hızlı gelişmeyi açıklayamıyor.

Bu süreç dönme Daimyoların vassallarına yaptıkları baskıyla açıklanabilir mi? Kimi bölgelerde halkın tamamı efendilerine boyun eğmiş. Bunun yanısıra yüzlerce hattâ binlerce insanın hiç kuşkusuz tamamen efendilerine bağlılık alışkanlığı nedeniyle din değiştirdikleri söylenebilir. Peki, Cizvitler Daimyoları nasıl ikna ettiler? Misyonerler Portekiz ticaretine yaptıkları katkının karşılığını çok fazlasıyla alıyorlardı. Özellikle de ateşli silahlar ve mühimmat ticaretinden. Japonya'da Hideyoşi'nin başa geçmesinden önceki karışıklık döneminde kırsal kesim senyörleriyle yapılan din konusundaki görüşmelerle bu ticaret birbirine karışıyor ve alışveriş güçlü bir tartışma aracı olarak kullanılıyordu. Ateşli silahları kullanmayı öğrenen Daimyolar rakipleri karşısında tartışılmaz bir üstünlüğe sahip oluyordu. Bu ticaretin tekelini eline geçiren senyörler güçlerini komşularının aleyhine olacak şekilde artırıyorlardı. Cizvitler bu ticari tekel imtiyazı karşılığında vaaz verme ayrıcalığına sahip oluyorlar hattâ kimi zaman bundan çok daha fazlasını isteyip alıyorlardı. 1571 yılında Portekizliler Nagasaki kentinin tamamını isteme cüretini gösterdiler, alamadıkları takdirde başka yere yerleşme tehdidi savurdular. Daimyo Omura önce karşı çıktı, sonra kabul etti. Nagasaki doğrudan Kilise tarafından yönetilen bir Hıristiyan toprağına dönüştü. Daha sonra rahipler yerel inanca karşı şiddetli saldırılarda bulunarak inançlarının gerçek yüzünü gösterdiler. Büyük Budist tapınağı Jinguji'yi yakıp, bu felaketi "Tanrının öfkesine" atfettiler. Hıristiyanlığa yeni katılan acemilerin gayretkeşliğiyle seksen tapınak daha yaktılar. Nagasaki toprakları üstünde Budizm tamamen yasaklandı. Budist rahiplere zulüm edildi, sonra da kovuldular. Bungo bölgesinde Cizvit zulmü daha şiddetli ve sistematik oldu. Bu bölgenin Daimyosu Otomo Sorin Muneşika yargılama alanı içinde bulunan tüm Budist tapınakları (söylendiğine göre üç bin adet varmış) yerle bir etmekle yetinmeyip pek çok Budist rahibi

öldürttü. Dualarında Buda'nın ölmesini istemekle suçladığı rahipleri öldürmek ve büyük Hikozan tapınağını yerle bir etmek amacıyla bu konuda kurnazlık yapıp Buda'nın (1576) beşinci ayın 61. Gününe denk gelen Doğum Gününü seçti.

Senyörlerin uysal ve asla başkaldırmayan halk üzerindeki baskıları misyonerlerin ilk başarılarını açıklamamızı sağlayabilir. Buna karşın bu uysallık daha sonraki gizli propagandanın başarısını, zulmedilen yeni dönmelerin gösterdikleri şevk ve cesareti, atalar kültü şeflerinin düşman din karşısındaki uzun süreli duyarsızlığını açıklayamıyor.

Hıristiyanlık Roma İmparatorluğu'na ilk girdiğinde atalar kültü tam bir çöküş halindeydi. Toplumsal örgütlenme başlangıçtaki ilkel biçimini yitirdiğinden buna karşı başarıyla direnebilecek bir dinî güç yoktu. Oysa 16. ve 17. yüzyıl Japonyası'nda atalar dini çok etkili olup, toplum ikinci bütünleşme evresinin henüz başındaydı. Cizvitler, eski inancını yitirmekte olan bir toplumun bünyesindeki insanları değil, o güne kadar var olmuş en dindar ve muhafazakâr toplumlardan birine ait insanları dinlerinden döndürdüler. Hıristiyanlık bu dine kısmen de olsa zarar vermeden, boyutlarını ölçemeyeceğimiz yerel parçalanmalara yol açmadan bu toplumun içine giremezdi. Tehlike karşısında bu toplumun tepki vermemesini ve ulusal dinî içgüdünün uzun süreli ataletini nasıl açıklayacağımızı bilemiyoruz.

Bununla birlikte bizi kıyısından köşesinden aydınlatan kimi tarihi olgular var. Başlangıçta Cizvitlerin, Ricci'nin oluşturduğu biçimiyle, Japonya'da sürdürdükleri politika dönmeleri atalar dininin ritlerini sürdürme konusunda özgür bırakıyordu. Bu politikayı izledikleri sürece misyonlar hızla geliştiler. Bu uzlaşma konusunda anlaşmazlıklar çıktığında olay Roma'ya bildirildi. Papa X. İnnocent 1645 yılında gönderdiği bir mektupta hoşgörü gösterilmemesini istedi. Bu mesaj Çin'deki Cizvit misyonlarına bir son verilmesine yol açtı. Bir sonraki yıl Papa VIII. Aleksandr'ın bir önceki Papanın kararını iptal ettiği doğru, ancak tartışmalar Papa XI. Clément'ın dönmelere atalarla ilgili ritleri sürdürmelerini kesinlikle yasakladığı1663 yılına kadar sürdü.

O tarihten sonra misyonların Uzak Doğu'daki çabaları Hıristiyanlığa bir adım bile attıramadı. Bunun nedenini tahmin etmek zor değil. Cizvitler Japonya'da muhtemelen Çin'de ilk başlarda izledikleri hoşgörü politikasını izlemiş olabilirler. Japonya'da ilk 1549 yılında rastladığımız misyonerlerin tarihi 1638 yılındaki Şimabara katliamıyla birlikte –atalar kültünü yasaklayan Papalık kararından yedi yıl önce– sona eriyor. Tüm karşı koymalara rağmen, misyonlar, kimi tedbirsiz ve uzlaşma karşıtı fanatiklerin müdahalesine kadar düzenli bir şekilde geliştiler. 1585 yılında III. Grégoire'ın gönderdiği ve 1600 yılında III. Clément tarafından onaylanan bir mesajda Japonya'da misyonlar oluşturma ayrıcalığı yalnızca Cizvitlere tanınıyordu. Bu konuda büyük çaba harcayan Fransiskenler bu ayrıcalığı tanımadıkları zaman Japon hükümetiyle anlaşmazlıklar baş gösterdi. 1608 yılında V. Paul Roma'ya bağlı tüm Katolik tarikatlara Japonları Hıristiyanlaştırmaya katılma izni verdiğinde Cizvitlerin o güne kadar yaptıkları her şey yerle bir oldu.

O tarihten sonra Dominikenler ve Fransiskenler, Cizvitlerin bilmezden gelme bilgeliği gösterdikleri konulara paldır küldür el atınca bu müdahale misyonları kaçınılmaz sona doğru sürükledi. 17. yüzyıl başında Japonya'da bir milyon Hıristiyan'dan söz etmek pek akılcı bir yaklaşıma benzemiyor ama bu sayının altı yüz bin dolayında olduğu söylenebilir. Ardından gelen hoşgörü döneminde tüm yabancı misyonerlerin gösterdikleri ortak çaba ve her yıl harcadıkları muazzam miktarda paraya karşın bu rakamı ancak beşte bir oranında yükseltebildiler. Modern misyonerlerin öncüllerine oranla çok daha büyük parasal, yasal ve eğitsel güce sahip olmalarına karşın daha az başarılı olmalarının nedeni de gene aynı. Atalar kültüne, yani Japon toplumunun temeline saldırıyorlar. İnsanlar doğal olarak içgüdüsel bir şekilde karşı koyuyor. Manevi ve dinî açıdan bakılacak olursa Japonya Roma'nın Hıristiyanlığın 2. ya da 3. yüzyılda ulaştığı noktadan oldukça uzak görünüyor. Bu toplum daha çok milattan önce Yunan ya da Latin toplumuna benziyor. Demiryolları, telgraf, attığını vuran modern silahlar, uygulamalı fen bilimleri bile şeylerin temel düzenini bozma konusunda yeterli olamadı. Olsa olsa hızlı

yapay çözülmeler ve yeni örgütlenmelerden söz edilebilir. Buna karşın toplumsal koşullar Hıristiyanlığın ortaya çıkmasından çok önce Güney Avrupa'da görülen koşullara hâlâ çok benziyor.

Tüm dinler belli bir oranda ölümsüz görünseler bile gelişme yanlısı düşünce onları sınıflandırmak zorundadır. Ona göre tek tanrılı inanç sistemi insani düşünce açısından ve çok tanrılı inanç sistemine oranla çok önemli bir gelişmedir. Özellikle tüm doğa ve evrenin yaratılışını tek bir Tanrıya bağlayan (panteizm) düşünce tek tanrılı inanç sistemine oranla bir gelişmedir. Son olarak agnostisizm (bilinemezcilik) bu ikisine oranla yeni bir gelişmedir. Oysa bir inanç zorunlu olarak görece bir değere sahiptir, başka bir deyişle belli bir eğitim düzeyine sahip bir sınıfa uyum sağlama yeteneğine göre değil, manevi gereksinimlerini sentezlediği tüm bir toplumu etkileyebilme yeteneklerine göre değerlendirilir. Bir inancın herhangi bir başka toplumun gözündeki değeri bu topluma uyum sağlayabilme gücüne göre değişir. Kavramsal açıdan yalnızca tek Tanrıya dayanmak gibi bir erdeme sahip olmasına bakılarak Roma Katolik inancının ilkel atalar kültüne oranla daha gelişmiş olduğunu kabul edebiliriz. Bu tek tanrılı inanç ne Çin ne de Japon uygarlıklarının henüz ulaşamadıkları bir düzeye erişmiş –eski aile yapısının çözüldüğü ve ata dininin unutulduğu– belli bir toplumsal yapıya uyum sağlayabilirdi. Çok daha ayrıntılı ve insani niteliklere sahip olan ve Loyola'dan bin yıl önce misyonların nasıl başarılı olabileceklerinin sırrını çözen Hint inancının tersine, Cizvit inancı Japonya'nın toplumsal koşullarına asla uyum sağlayamazdı. Misyonların sonu başlamadan önce belliydi. Hoşgörüsüzlük, çevrilen entrikalar, yapılan işkenceler, Cizvitlerin tüm hainlik ve zalimlikleri bu uyumsuzluğun göstergelerinden başka bir şey değildir. İyeyasu ve ardıllarının uyguladığı baskıcı önlemler aslında çok hayati bir tehlikeye karşı gösterilen ulusal bir tepkiden başka bir şey değildi. Yabancı dinin kazanacağı zaferin tüm toplumun çözülmesine yol açacağı ve İmparatorluğun yönetimine yabancıların egemen olacağı anlaşılmıştı.

Misyonların başarısızlığa uğraması ne sanatçı ne de toplumbilimcileri üzecekti. Oysa bu başarısızlık Japon toplumunun ken-

di oluşturduğu tipi gidebileceği en son noktaya kadar geliştirmesine ve ne iyi ki, gelenekleri, âdetleri ve inançlarıyla bizi kendine hayran bırakacak bir Japon dünyası oluşturmasına yol açmıştır. Zafer kazanmaları durumunda Katolikler, bütün bunları yok edeceklerdi. Sanatçının misyonerden hoşlanmamasının doğal olarak nitelendirilebilecek bir nedeni varsa o da bu sonuncunun her zaman bir yok ediciye benzemesi ve öyle kalacak olmasıdır. Sanatsal gelişim her yerde bir dine bağlanıyor. Sanat bir halkın inançlarını yansıttığına göre bu inancın düşmanları onu küçümseyecekti. Budist kökenli Japon sanatı özellikle dinden esinlenmiş bir sanattır. Yalnızca resim ve heykel değil dekoratif sanatlar ve tüm estetik üretim alanlarının esin kaynağı dindir. Japonların ağaçlar, çiçekler, insanın başını döndüren bahçeler, doğa sevgisinden –özetle bu şiirsel varoluş biçiminden– aldıkları keyfe dinî bir duygu karışıyor. Hiç kuşkusuz Cizvitler bütün bunlara en ince ayrıntısına kadar hiç duraksamadan bir son verecekti. Bu dünyanın ve yerini bir başkasının alma olasılığının bulunmadığı bu ırkın olağandışı güzelliğini kavramaları ve hissetmeleri sağlansa bile bütün bunları yok etmekten vazgeçmezlerdi. Bugün Batılı sanayileşme tipinin Japonya'da kazandığı zafere bakacak olursak yavaş yavaş ancak kesin bir şekilde bu sanatı yok ettiği gerçeğini kabul etmek durumundayız. Bu acımasız muzaffer sanayileşme sürecinin bile fanatik bir niteliğe sahip olmadığı söylenebilir. Bu yok etme süreci zalimane denilebilecek bir sürate sahip olmadığından, yavaş yavaş ortadan kaybolan bu güzellik, tarihinin gelecekte insanların oluşturacağı uygarlığın yararlanabileceği bir şekilde kayıt altına alınıp korunmasını engelleyemiyor.

FEODAL DÜZEN

Japon uygarlığı, gelişmesinin en uç noktalarına, modern yönetim biçimine geçmeden hemen önceki dönemde son Tokugawa Şogununun egemenliği altında ulaşmıştır. Tüm toplumsal yapı baştan aşağı yeniden örgütlenmeseydi o noktadan daha ileri gidemezdi. "Ulaşabileceği en üst düzeye ulaşan" bu gelişme süreci gerçekten de temel olarak nitelendirilebilecek değişiklikler yapmadan yalnızca var olan koşulları güçlendirip belirgin hale getirdi. Dayanışmaya, karşılıklı zorbalığa her zamankinden daha çok başvuruldu; düzenlenen eski çağlara özgü geleneksel törenlerde daha önce hiç görülmeyen bir titizlikle en küçük ayrıntılara kadar uyuldu. Daha önceki dönemlerde toplum belki daha bağnazdı, ancak asla daha az özgür olmadı. Oysa bu giderek artan zorbalığın belli ahlâki sonuçları oldu. Bu bireysel özgürlüğün kişiliğin gelişmesine hiçbir katkıda bulunmadığı bir dönemdi. Tokugawa yasasının babacan sertliği en çekici ulusal kişilik özelliklerinin gelişmesi ve yerleşik bir görünüm kazanmasını sağladı. Uzun yüzyıllar boyu süren savaşlar bu karaktere daha sonra bir çekicilik kazandıracak ve Japon yaşam biçimi olarak adlandırılacak o istisnai zarafet, temiz kalple seve seve yapılan iyilik, yaşama sevinci gibi çok hoş niteliklere sahip bir kültürün oluşmasını en-

gellemişti. İki yüzyıl süren bir barış, refah ve ulusal içe kapanma dönemi sırasında bu karakterin o çekici ve zarif tarafı sonunda gelişti. Yasa ya da âdetlerin dayattığı sayısız engellemeler bu gelişmeye zarar vermek bir yana, daha da canlanıp hızlanmasına ve aynı zamanda belli yönlerde gelişip ilerlemesine yol açmıştı. Örneğin, sabra dayalı bahçıvanlık zanaatı kasımpatı çiçeklerine binbir çeşit akıl almaz güzellikler kazandırdı. Zorbalık törelerde bir ağırbaşlılığa yol açtı. Bununla birlikte belli bir ahlâki ve estetik kültürün oluşmasını engelleyemedi.

Bu toplumsal süreci iyi anlayabilmek için yasanın özelliklerinden söz etmek gerekir. Modern bir düşünce yapısının bu eski Japon yasalarını kabul etmesi çok zor. Aslında bunlar bizim Avrupalı yasalarımız kadar sert bir şekilde uygulanmıyordu. Bu yasalar tüm toplumsal sınıfları kapsamakla birlikte her birey onlara karşı sahip olduğu toplumsal konumla doğru orantılı bir yükümlülük altındaydı. Toplumsal sıralamada en altta yer alanların yükümlülük düzeyi daha düşüktü. En azından kuramsal olarak bu böyle olmakla birlikte en ilkel çağlardan itibaren yoksullar ve talihsizlere acıma zorunluluğu vardı. Japonların en eski manevi yasası Şotoku Tayşi Yasaları ısrarla yoksul ve talihsizlere karşı olabildiğince merhametli davranılması gerektiğini söylüyor.

Zayıflara, yoksul ve talihsizlere karşı en çarpıcı hoşgörü kanıtı İyeyasu'nun vasiyetnamesidir. Bu belgede kurumlarını pekiştirmiş, gelişmiş bir toplumun sahip olduğu adalet kavramıyla karşılaşıyoruz. Bilge ve ihtiyatlı bir şef olan İyeyasu, "Halk, İmparatorluğun temelidir" demekte ve halka karşı yumuşak davranılmasını öğütlemektedir. Hangi rütbeye sahip olursa olsun, bir senyörün "yasaları halk aleyhine olacak şekilde çiğnemesi" durumunda topraklarına el koyma cezasıyla cezalandırılmasını emretmiştir. Bu büyük şefin insanlık anlayışıyla özellikle zamanın ceza hukukuyla ilgili olarak yayınladığı fermanlarda karşılaşılmaktadır. Atalar dini üstüne oturan bir toplumda en büyük suçlardan biri olan zinanın cezası doğal olarak ölümdü. Oysa Vasiyetnamenin 50. Maddesi küçük düşen kocanın eski hukuka göre eş üzerindeki yaşatma ve öldürme hakkını onaylamakla birlikte, kocanın suç ortaklarından yalnızca birini öldürmesi du-

rumunda en az suçu işleyenler kadar suçlu duruma düşeceğini eklemektedir. İki suçlunun mahkemeye verilmesi durumunda, İyeyasu, hâkime, karşısına çıkarılanların özellikle halktan birileri olması durumunda uzun uzun düşünmesini öğütlemektedir. Aynı hâkime insanın ne kadar zayıf bir canlı olduğunu anımsatarak, kafası çok çalışmayan gençlerin bir anlığına tutkularına esir düşmelerinin bir çılgınlık yapmaları için yeterli olduğunu, ancak bu davranışlarına bakarak onların kötü insanlar olduğuna hükmetmemek gerektiğini ima etmektedir.

Oysa 51. Maddede üst sınıflara mensup suçlulara acımamak gerektiğini söylemektedir:

> "Bunlar yürürlükteki yasalara karşı gelmenin kamusal düzeni bozmak gibi ciddi bir sonuca yol açtığını daha iyi bilmekle yükümlüdürler. Ahlâksızca davranışlar sergileyerek ya da yasa dışı ilişki kurarak yasayı çiğneyenler düşünüp taşınma ya da danışmaya gerek duyulmadan derhal cezalandırılmalıdır.[1] Zira bunlar çiftçiler, zanaatkârlar ya da ticaret erbabının ileri sürdüğü türden mazeretler ileri süremezler."

Bu yasa askerî sınıfları hemen hiç rahat nefes alamayacakları bir şekilde üretilmiş varsayımlar içine hapsederken, alt sınıflara karşı son derece merhametliydi. İyeyasu, gereksiz cezaların yanlışlığını azimle savunuyordu. İnsanları sık sık cezalandırma yoluna gitmenin tebaanın doğru davranışlar sergilemediği anlamına gelmekten çok memurlarının kötü yöneticiler olmalarından kaynaklandığını düşünüyordu. Oluşturduğu yasanın 91. Maddesinde Şogunluk hakkındaki düşüncesini çok açık bir dille ifade etmiştir:

> "İmparatorlukta cezaların ve mahkûmiyetlerin artması askerî şefin yozlaştığını, erdemden yoksun olduğunu gösterir."

İyeyasu'nun yayınladığı kimi özel fermanlar köylüleri ve yoksulları güçlü şeflerin açgözlülüğü ve zalimliğinden korumaya amaçlıyordu. Büyük Daimyoların Yedo'ya yaptıkları zorunlu yolculuk

[1] Başka bir deyişle hemen öldürülecektir.

sırasında, "ara duraklarda çalışan insanları rahatsız ya da taciz etmeleri ya da askerlere özgü gururlu tavırlarla kasılmaları" yasaktı. Yönetim bu soylu senyörlerin özel yaşamlarını gözetim altına almıştı. Yaptıkları ahlâksızlıklar da cezasız kalmıyordu. Bu soyluların uygunsuz davranışlarından da söz eden yasakoyucu şöyle bir gözlem yapmış: "Uygunsuz davranışlar sergilemek artık itaatsizlik anlamına gelmiyorsa da, alt sınıflar açısından kötü bir örnek oluşturması durumunda kişinin yargılanması ve mahkûm edilmesi gerekir." (Madde 88)[2]

Sözcüğün gerçek anlamında bir itaatsizlik söz konusu olduğunda katı yasa bu suçu istisnasız ve hiçbir hafifletici neden kabul etmeden cezalandırıyordu. İyeyasu Vasiyetnamesinin 53. Maddesine göre en büyük suç itaatsizlikti:

> "Efendisini öldüren bir vassalın işlediği suç, İmparatora ihanet eden vassalınki kadar ağırdır. Bu durumda yoldaşları, yakınları ve hattâ uzak akrabaları yok edilecek, dilim dilim doğranacaktır. Geride ne bir posa ne de kök kalmamacasına yok edileceklerdir. Efendisine el kaldıran vassal onu öldürmese bile bir önceki suçu işleyenler kadar suçludur."

Aynı yasanın alt sınıflara karşı yaptırımları kesinlikle çok farklıdır. Kalpazanlar, yangın çıkaranlar ve insanları zehirleyenler hiç kuşkusuz yakılmaya ya da haça gerilmeye mahkûm ediliyorlardı. Oysa sıradan suçlarla ilgili olarak verilen talimatlarda hâkimler olabildiğince merhametli davranmaya davet ediliyorlardı.

---

[2] Daimyolar da itaatsizlik nedeniyle cezalandırılabiliyorlarsa da İyeyasu, yasanın bu kötü alışkanlığa bir son verebileceğine inanmıyordu. Vasiyetnamesinin 73. Maddesinde yer alan bu konuyla ilgili uyarılar inanılmaz bir şekilde modern dünyanınkileri andırıyor: "Şiirler ve klasik eserlerde erdemli insanlar fahişelerin çalıştığı randevu evlerinin kentlerin en kokuşmuş yerleri olduğunu söylerler. Oysa bunlar ihtiyaç duyduğumuz türden kötülük yuvaları olup yasayla bir son vermeye kalktığımızda ilkesiz insanlar karmakarışık bir iplik yumağına benzeyecek ve her geçen gün daha çok insana sopa atmak ve cezalandırmak durumunda kalacağız. Oysa kaleyle çevrili pek çok kent hiç kuşkusuz ciddi bir askerî güç barındırması ve çok katı bir disiplin uygulaması nedeniyle bu evlere artık izin vermiyor."

> "Yasanın 73. Maddesinde alt sınıflara mensup insanları ilgilendiren aynı ayrıntılar konusunda (Çin) Han hanedanlığına mensup Koso'nun o büyük iyilikseverliğinden esinlenin" deniliyor.

Yasa keza medeni ve ceza mahkemeleri hâkimlerinin yalnızca "merhametli ve iyiliksever olarak tanınan güvenilir ve dürüst insanlar sınıfı içinden" seçilmesini öngörüyor. Tüm hâkimler yakından izlenir ve davranışları hakkında hükümet için çalışan ispiyoncular tarafından düzenli bir şekilde rapor yazılırdı.

Tokugawa yasasında görülen bir başka insani düşünce örneği de cinsel ilişkilerle ilgili kurallardır. Aile kültünün sürekliliği adına Samuray sınıfında birlikte yaşamaya izin verilmekle birlikte, egoistçe davranılarak suiistimal edilmesi halinde, İyeyasu, bu ayrıcalığı kınadığını söylüyor: "Aptal ya da cahil adamlar hoşlandıkları bir metres için gerçek karılarını ihmal ederek sorumluluklarının en büyüğünden kaçar... Bu hale düşen erkekler, hiç kuşkusuz sadık olmayan yalancı Samuraylardır."

Budist rahipler dışında kamu oyunun kınadığı bekârlık da gene Yasa tarafından mahkûm ediliyordu. Yasakoyucu: "On altı yaşından sonra yalnız yaşamamak gerekir, bütün dünya doğanın ilk yasasının evlilik olduğunu kabul eder" diyor.

Çocuğu olmayan herkes bir erkek çocuğu evlat edinmek zorundaydı. Yasanın 47. Maddesi erkek bir mirasçı bırakmadan ya da üvey erkek evlat edinmeden ölen birinin mallarına "yakınları ya da dostları olup olmadığına hiçbir şekilde bakılmaksızın" el konulmasını emrediyor. Bu yasa aile kültünün ihmal edilmesini engellemek amacıyla düzenlenmişti. Her erkeğin ilk görevi kuşakların sürekliliğini sağlamaktı. Evlat edinme yasaları sayesinde herkes kolaylıkla bu yasaya uyabiliyordu.

İnsanlıktan söz eden ve ahlâki gevşekliği cezalandırıp bekârlığı yasaklayarak aile kültünü savunan bu Yasanın Cizvit misyonerlerin ülkeden kovulduğu bir sırada yazıldığını anımsatacak olursak, hükümetin din özgürlüğü sorunu konusunda aslında çok hoşgörülü davrandığı söylenebilir. 31. Madde:

"Tüm sınıflara mensup insanlar bugüne kadar var olmuş dinî dogmalar arasından –yalancı ve yozlaşmış din hariç (Roma Katolik mezhebi)– istediklerini seçme hakkına sahiptirler. Din kavgaları bu imparatorlukta lanet ve mutsuzluktan başka bir şeye yol açmadığından sert bir şekilde engellenmeleri gerekir."

Bununla birlikte bu maddedeki sözüm ona özgürlük anlayışını yanlış bir şekilde yorumlamaktan kaçınmalıyız. Aile dinini koruma konusunda çok katı davranan yasakoyucu her Japon'un kendi ırkına özgü inançtan vazgeçerek yabancı bir inancı benimsemesine izin verecek türden biri değildir. İyeyasu'nun koyduğu gerçek ilkeyi anlayabilmek için Vasiyetinin baştan sona dikkatli bir şekilde okunması gerekir. Bu ilkeye göre, her insan Devletin izin verdiği dinî benimseme özgürlüğüne sahip olmakla birlikte bu benimseme ancak *mevcut atalar kültüne eklenme* şeklinde olabilirdi. İyeyasu, Budist Jodo tarikatına mensup olduğundan Budizme karşı takındığı tavır genellikle dostçadır. Bununla birlikte o her şeyden önce bir Şintoistti. Oluşturduğu yasanın 3. maddesinde yerine getirilmesi gereken ilk görev Kamilere karşı sadakattir der:

> "Kalbinizi temiz tutun. Yaşadığınız sürece tanrıları onurlandırmayı ve onlara tapmayı ihmal etmeyin."

Vasiyetin 52. maddesi, başka bir dine inandığı bahanesiyle herkese ulusal inancını ihmal etmeyi yasaklayarak eski atalar kültünü Budizme oranla ne kadar üstün tuttuğunu gösterir. Bu metin oldukça ilginçtir:

> "Gerek benim gerekse diğerlerinin bedeni bu Tanrılar İmparatorluğunda dünyaya geldi. Konfüçyüs, Buda ya da Taoizm doktrinleri gibi başka ülkelere özgü öğretim düzenlerini sorgusuz sualsiz bir şekilde benimsemiş olsaydık ve onlara harfiyen uysaydık, bu durumda kendi efendimizle hiç ilgilenmeyecek ve yabancı bir efendiye bağlanacaktık. Bu da insanın kendi kökenini unutması anlamına gelmez mi?"

Bir torun olarak yetkilerini eski tanrılarından aldığını ileri süren bir Şogun, kendisiyle çelişmeden bu tanrıların varlığından kuş-

ku duyduğunu ileri süremezdi. Başka bir deyişle onun resmî ve dinî görevi hiçbir uzlaşmaya izin vermiyordu. Bununla birlikte Vasiyetinde dile getirdiği ilginç görüşlerin nedeni bu Vasiyetin kesinlikle kamusal nitelikte bir belge olmamasıdır. Bu tamamıyla kişisel nitelikte bir belgedir ve yalnızca ardından tahta çıkacak olanlara rehberlik etmesi amacıyla yazılmıştır. Özetle Şogunun din alanındaki konumu şu anda Japonya'daki liberal Devlet adamının içinde bulunduğu konuma benziyordu. Budizmde yararlı bulduğu her şeye saygı göstermesi gerektiğini bilen Şogun herkesin birinci görevinin antik dönemden bu yana ırkın inandığı atalar kültüne sadakat göstermek olduğunu da unutmamak durumundaydı... Budizm konusunda İyeyasu belli tercihlere sahip olmakla birlikte, dar görüşlü değildi. Zira Vasiyetinde gerçekten de:

"Öte dünyada da her zaman saygın Jodo tarikatının bir üyesi olarak kalmak isterim" diye yazmıştı. Tendai tapınağının başrahibi olan eski hocası Yeizan'a büyük saygı duyuyordu. Sarayda ona, bir rahibe verilebilecek en önemli görevi vermiş, ayrıca Tendai tarikatını yönetmesini istemişti. Üstelik Şogun, Yeizan'ı ziyaret eder ve orada ülkenin refah içinde yaşaması için dua ederdi.

İmparatorluğun büyük bir bölümünü kapsayan Şogunluğun yetki sınırları içinde ceza yasasının çok insani bir şekilde uygulandığına inanabiliriz. Örneğin, halktan insanlara verilen cezalarda özellikle suçun işlendiği koşullara bakılıyordu. Üst askerî yasaya göre gereksiz sert davranış bir suç olup, kişi hangi ırktan olduğuna bakılmadan cezalandırılırdı. Köylüyü ayaklanmaya kışkırtanlar ölüme mahkûm edilirdi, oysa zorbaca davranarak isyana yol açan senyör ya mallarının bir kısmından ya da tamamından mahrum bırakılır, rütbesi düşürülür ve kimi zaman da Harakiri yapmaya mahkûm edilirdi. Profesör Wigmore bize eski yasal yöntemlerin nasıl bir düşünce yapısı üstüne oturduğunu göstermiştir. Ona göre yasal bir uygulama, sözcüğün modern anlamında asla kişisel bir şey değildir. Öte yandan halkı ilgilendiren en küçük cezalar konusunda yasa bir nebze de olsa esnetilebiliyordu. Anglosaksonlara göre esnek olmayan bir yasa en az ateş kadar acımasız ve tarafsız bir adalet anlayışı içerir. Yasayı çiğneyen kişi bunun sonuçlarına, en az elini ateşe sokup canı

çok yanan biri kadar katlanmak durumundadır. Eski Japon yasalarının uygulanmasında suçlunun yaşam koşulları, zekâsı, eğitim düzeyi, suç gerekçeleri, daha önceki davranış biçimi, kimi zaman çektiği acı, kışkırtılıp kışkırtılmadığı vb. göz önünde bulundurulurdu. Nihai karar bir metin ya da ondan öncekilere bakılarak değil sahip olunan ahlâk anlayışına göre verilirdi. Suçlunun dostları ve ailesi onun lehine tanıklık ve yalnız dürüstçe davranışlar sergileme koşuluyla yardım etme hakkına sahipti. Bir adam yok yere suçlanmış ve kendine isnat edilen suçları işlemediği anlaşılmışsa, yalnızca güzel sözlerle teselli edilmez bir de maddi tazminat ödenirdi. Anlaşıldığı kadarıyla kimi önemli davaların sonunda hâkimler suçluyu cezalandırma konusunda ne kadar titiz davranıyorlarsa, iyi hal durumunda kendisini o kadar titiz bir şekilde ödüllendirirlerdi.[3] Öte yandan dava sürecinde anlaşmazlıklar elden geldiğince topluluğun hakemliğiyle bir karara bağlanmaya çalışılırdı. Halk mahkemeye ancak son kertede başvururdu.

Sunduğum özellikler Tokugawa kurallarının genel karakteri hakkında bir fikir veriyor. Bu bir terör dönemi değildir. İki yüz elli yıl boyunca barışın sürmesini sağlamış ve ülke sanayisini desteklemiştir. Ulusça oluşturulan uygarlık binbir şekilde biçimlendirilmiş, budanmış ve yontulmuş olabilir, ancak bir o kadar geliştirildiği, zarifleştirildiği ve sağlamlaştırıldığı söylenebilir. Bu uzun barış dönemi o güne kadar bilinmeyen bir güven duygusunun bütün İmparatorluğu sarmasına yol açtı. Birey yasayla daha

[3] Ünlü bir ceza davası sonunda, Hâkim Oka Tadasuke'nin verdiği bir karardan yapılan şu alıntıyı aktaralım: "Muşaşiya Şobey ve Goto Hanşiro sergilediğiniz hareketler en büyük övgüleri hak ediyor, ödül olarak ikinize on *ryo* (altın para birimi) veriyorum. Tami, erkek kardeşine baktığın için övülmelisin. Bu davranışından dolayı beş *kwammon* alacaksın. Siz, Şobaşinin kızı Ko, siz yakınlarınızın sözünü dinlediniz. Bunu göz önünde bulundurarak size beş *ryo* veriyorum" (Bkz. Danning tarafından yazılmış *Eskinin Japonyası*). Mahkemelerde artık bu âdete uyulmasa bile, yerel yasalar günümüzde çarpıcı atalar kültü, cömertlik, cesaret örneklerini eski âdete göre ödüllendirmeyi sürdürüyor. Doğal olarak ödül miktarları pek önemli değil, ancak ödül sahibinin kendisine çok büyük bir saygı gösterildiğini düşünmesini sağlıyor.

önce hiç olmadığı kadar eli kolu bağlı bir hale getirilmiş, ancak bir o kadar da koruma altına alınmıştır. Zincirlerinin izin verdiği ölçüde kişi çekinmeden hareket edebilirdi. Hiç kuşkusuz kendi benzerlerinin baskısına maruz kalıyordu, ancak aynı insanlar bu baskıya katlanmasına yardımcı oluyor, herkes bu topluluk yaşantısı adlı ağır yüke dayanma konusunda birbirine destek oluyordu. Öyleyse töreler herkesi mutlu ve refah içinde yaşatmayı hedefliyordu. O zamanlar, en azından sözcüğün modern anlamında, yaşam mücadelesi diye bir şey yoktu. Gereksinimler kolaylıkla karşılanabiliyordu. Herkes gereksinimlerini karşılayan ya da kendisini koruyan bir efendiye sahipti. Rekabet etmek yasak ve cezalandırılması gereken bir davranış olduğu için büyük bir fiziksel ya da entelektüel çaba harcamaya gerek kalmıyordu. Üstelik büyük bir çaba harcama karşılığında elde etmeye değecek hiçbir şey yoktu. Halk kitlesinin sahip olduğundan daha fazlasını elde etmeye çalışmasının bir anlamı yoktu. Zira mevkiler ve gelirler önceden belirleniyor ve mevkiler babadan oğla geçiyordu. Servet biriktirme arzusu kurallarla belirlendiğinden, zengin kişi biriktirdiği parayı nereye harcaması gerektiğini önceden bilirdi. Ne büyük senyörler ne de Şogun servetlerini keyiflerince harcayabilirdi. Çiftçiler, zanaatkârlar ya da dükkân sahipleri gibi sıradan insanlar istedikleri gibi bir ev inşa etme ya da hoşlarına giden lüks malları satın alma hakkına bile sahip değildiler. Ne kadar zengin olursa olsun bir *heimin* (yukarıda sayılan sıradan insanlardan biri) parasını keyfince harcayamazdı, böyle bir şeye kalkıştığı an üstlerinin alışkanlıklarını taklit etmesi ya da onların ayrıcalıklarına sahipmiş gibi davranmasının kendisine yasaklanmış olduğu sert bir şekilde hatırlatılırdı. Kişisel kullanım amacıyla belli türde nesneleri sipariş edemezdi. Lüks nesneler imal eden zanaatçılar ya da sanatçılar güzel nesnelere sahip olmak isteyen alt sınıftan insanların siparişlerini kolay kolay kabul etmezlerdi. Prensler, büyük senyörler için çalıştıklarından bu müşterilerinin hoşuna gitmeyecek şeyler yapmaya çekinirlerdi. Her insanın sahip olabileceği zevkler toplumda işgal ettiği mevkiye göre az çok önceden düzenlendiğinden, bir mevkiden bir üst mevkiye geçmek kolay bir şey değildi. Kimi zaman istisnai insanlar büyük-

lerin desteğiyle bu işi başarmışlar. Oysa böyle bir işe kalkışmak çok büyük tehlikeleri göze almayı gerektiriyor, bir *heiminin* bu konuda güdebileceği en bilgece politika, sahip olduklarıyla yetinmek ve yaşamdan yasanın kendisine izin verdiği ölçüde keyif almaktı.

Dolayısıyla kişisel hırsın sınırları vardı ve böyle bir ortamda yaşama hiç değer verilmezdi. Burada ancak bizim düşünebileceğimiz basit gereksinimlerin çok altında kalan bir hırs durumundan söz edilebilir. Bu muhteşem kurallara karşın, belli bir sanatsal kültür açısından koşullar uygundu. Tekdüze bir yaşamdan bıkan ulusal zihniyet ya zevk almaya yönelik şeyler yapma ya da okuyup araştırmayla ilgilenmeye başladı. Tokugawa'nın uyguladığı politika düşgücüne, gerçekte yalnızca edebiyat ve sanata görece bir özgürlük tanımıştı. Duvarlar içine hapsedilmiş kişilik kendini geliştirme ve yaratıcı düşünceler üretme olanağına sahip oldu. Yasaları uygulayanlar entelektüel eğlenme biçimleri konusunda kesinlikle aynı derecede iyiliksever olmadılar, ancak sanatçılar çoğu kez cesurca davrandılar. Estetik beğeni en az yasal direniş gördüğü yönde ilerledi. Gözlemler gündelik yaşamı ilgilendiren şeyler, bir pencereden tanık olunan olaylar ya da bir bahçede değişik mevsimlerde gerçekleştirilen doğanın – ağaçlar, çiçekler, kuşlar, balıklar, sürüngenler– sıradan değişik görünümlerinin incelenmesi, böcekler ve alışkanlıkları –inanılmaz sayıdaki küçük ayrıntılar ve çok zevkli, insanı eğlendiren ilginç şeyler– üstünde yoğunlaştı. İşte o zaman Japon ırkının sahip olduğu deha ortaya çıkarak bugün Batılı koleksiyoncuları hâlâ büyüleyen tuhaf nesneleri üretti. Ressam, fildişini işleyen heykeltıraş, dekoratörler özgürce bu masalsı resimler, bu grotesk zariflikteki nesneler; bu metal, mine ve altın kaplama minicik mucizeler yaratacak sanatsal yeteneğe sahip olduklarını gösterdiler. İstedikleri şeyleri gerçekleştirme özgürlüğüne sahip olduklarından, bu özgürlüğün meyveleri bugün Avrupa ve Amerika müzelerinde hazine gibi korunuyor. Bu sanatların –çoğunluğu Çin kökenlidir– pek çoğu Tokugawa döneminden önce de çok gelişmişlerdi. Ancak bu dönemde uygun boyutlar ve ucuz malzemeyle sıradan insanların beğeneceği şeyler sundular. Pa-

halı nesnelerle ilgili olarak muhteşem nitelikteki nesnelere sahip olma yasası hâlâ yürürlükte olmakla birlikte, bu yasa yalnızca sahip oldukları zarafet ve ince işçilik için para ödenen nesneleri kapsamıyordu. İster kâğıt, ister fildişi, kil ya da altından olsun Güzel bir nesne değerinden bir şey yitirmez. MÖ 4. yüzyılda bir Yunan sitesinde en anlamsızları da dâhil olmak üzere bütün ev aletlerinin biçimsel açıdan sanat eserleri olarak kabul edildiğini söylerler. Bu düşünce Japon evindeki daha tuhaf nesneler için de geçerlidir. Örneğin bir bronz mumluk, bakır bir lamba, demirden bir çaydanlık, kâğıttan fener, bambudan perdeler, tahtadan bir yastık ya da tepsi gibi sıradan nesnelere alışkın bir göz açısından hem güzel hem de işlevine uygun bir şekilde üretilmiş olup, ucuz Batılı nesneler bu özelliğe pek sahip değildir.

Bu güzellik duygusu Tokugawa döneminde gündelik yaşamı etkilemeye başladı. İllüstrasyon sanatı da o zaman oluştu ve –daha güzelleriyle başka hiçbir dönem ve hiçbir ülkede karşılaşılmayan– muhteşem renkli gravürler ilk kez o dönemde ortaya çıktı. Bugün zengin koleksiyoncular bu gravürlere bayılıyor. Edebiyat da sanat gibi yalnızca üst sınıflara özgü bir zevk olmaktan çıkarak pek çok popüler biçime sahip oldu. Bu popüler romanlar, ucuz kitaplar, yaşlılar ve gençler için drama ve masallar çağı oldu.

Tokugawa dönemi uzun bir geçmişe sahip Japon ulusunun yaşadığı tartışmasız en mutlu dönem oldu. Sanatsal gelişmeyle bir ilişkisi olmayan nüfus ve zenginlik artışı bunun kanıtıdır. Bu halkın keyfinin yerinde olduğu, genel kültür ve toplumsal zevklerde gelişmenin görüldüğü bir dönemdir.

Bu âdetler, toplumun en üst kesiminde yer alanlardan alttaki sınıflara kadar aktarıldı. Tokugawa döneminde o zaman kadar yalnızca gelişmiş bir beğeni düzeyine sahip insanlar arasında moda olan zevk alma ve eğlenme biçimleri halka mâl edildi. Bunlardan üçü, yani şiir yarışmaları, çay törenleri ve çiçek düzenleme gibi zor bir sanat çok üst düzey bir beğeni gerektiriyordu. Japon toplumu bunları Tokugawa döneminden önce de biliyordu. Şiir yarışmaları gerçek Japonya tarihi kadar eskidir. Ancak bu hoş zaman geçirme biçimleri yalnızca Tokugawa'nın Şogunluk

döneminde ulusal eğlence biçimlerine dönüştüler. Çay törenleri ülkenin tamamında genç kızların eğitiminin ayrılmaz bir parçası olarak görülüyordu. Bunun ne kadar karmaşık bir iş olduğunu gösterebilmek için pek çok örnek vermek gerekir. Bu işte uzmanlaşmak uzun yıllar alıyordu. Hepsi bir fincan çay hazırlama ve içmekten ibaret bu sanatla ilgili önemsiz ayrıntılara dikkat etmek gerekiyordu. Bu gerçek ve çok zarif bir sanattır. Çayın nasıl demlendiği önemli değildir. Hayati bir öneme sahip olan şey bu hareketin olabilecek en kusursuz, nazik, zarif ve büyüleyici biçimde gerçekleştirilmesidir. Kömürün yakılmasından başlayıp çay fincanının sunulmasına kadar her şey saraylıların kurallarına göre yapıldığından, bu yerleşik kurallar sınırsız bir doğal zarafet ve eşi az bulunur bir sabır gerektiriyor. Çay törenleri bilimi halen bir nezaket, soğukkanlılık ve özetle belli bir duruş disiplininin kurallarını öğrenmenin hazırlık aşaması gibi görülüyor.

Çiçek düzenleme sanatı da en az bu kadar karmaşıktır. Çok sayıda değişik çiçek düzenleme okulu var. Ancak her sistem, yaprak dalları ve çiçekleri en güzel ve bizzat doğaya özgü düzensiz biçimlerin zarif çizgilerine uygun bir şekilde düzenlediğini iddia ediyor. Bu sanatı öğrenmek için insanın yıllarını vermesi gerekiyor. Gerek estetik gerek manevi açıdan bu işi öğretmek çok önemli.

Gene bu dönemde çok sayıda nezaket kuralı oluşturulmuş. Nezaket kuralları toplumun tüm kesimlerine yalnızca bir moda gibi değil, aynı zamanda bir sanat olarak yayılmış. Tüm askerî tipteki uygar toplumlarda nezaket kuralları uygulaması çok erken tarihlerden başlayarak ulusal bir özelliğe dönüşüyor. Bu nezaket anlayışı Japonya'da hiç kuşkusuz tarihsel dönemin başlamasından önce, ilkel dillerinin de kanıtladığı gibi, ortak bir zorunluluk haline gelmiş. Budizmin Japonya'daki kurucusu naip prens Şotoku Tayşi 7. yüzyıldan başlayarak bu konuyla ilgili fermanlar yayımladı:

> "Bakanlar ve memurların uyması gereken birinci ilke saygılı olmaktır. Halkı yönetenlerin uyması gereken birinci ilke saygılı olmaktır. Üst konumdakiler terbiyeli davranmazlarsa

> alt konumdakiler ne yapacaklarını şaşırır. Alt konumdakiler saygısızca davranırlarsa bunun suç işlemeyle sonuçlanması kaçınılmaz hale gelir. Öyleyse senyör ve vassal görgü kurallarına uygun bir şekilde davranırsa mevkilerin birbirinden ayrılması kolaylaşır. Halk görgü kurallarına uygun bir şekilde davranırsa Devleti yönetenler kendiliklerinden uyarlar."

Bu eski Çin öğretisine özgü düşünce yapısının benzeriyle bin yıl sonra İyeyasu'nun Vasiyetinde karşılaşıyoruz:

> "Bir ülkeyi yönetme sanatı demek hükümdarın vassalları karşısında görgü kurallarına uygun bir şekilde hareket etmesi demektir. Bu uyarıya kulak vermezseniz öldürüleceğinizden emin olabilirsiniz, o zaman da imparatorluğun sonu gelir."

Zaten tüm toplumsal sınıflarda askerî disiplin tuhaf denilebilecek bir şekilde nezaket kurallarına katı katıya uyulmasına neden oluyordu. İyeyasu'nun başa geçmesinden önceki bin yıl boyunca ulus, kılıç darbesine maruz kalma korkusuyla zoraki disipline boyun eğmeyi öğrenmişti. Oysa Tokugawa döneminde nezaket halka ait bir özellik haline geldi. En alt sınıftakiler bile gündelik ilişkilerinde nezaket kurallarına uyuyorlardı. Daha üst sınıflardakiler için nezaket kuralları yaşamı güzelleştiren bir tür sanattı. Değerli madenlerle üretilen sanatsal nesneleri kapsayan zarafet ve incelikle söz ve davranışların en ince ayrıntılarında da karşılaşılmaya başlandı. Kibarlık öylesine kusursuz bir manevi ve estetik eğitim düzeyine ulaştırıldı ki, sanki hiçbir çaba harcamadan gerçekleştirilen tamamıyla doğal bir görünüme büründü. Zarafet ve cazibe sanki insan doğasının içine işlemiş alışkanlık ve niteliklere dönüştüler. Bu düşünce özellikle Japon kadınları için geçerlidir.

Japonya'da karşılaşılan en güzel estetik ürünlerin çok haklı olarak fildişi, bronz, porselen, kılıçlar, herhangi bir metalden üretilmiş ya da cilalı başyapıtlar değil, kadınlar olduğu söyleniyor. Dünyanın her yerinde söylenen, kadın erkeğin eseridir, sözünün özellikle Japon kadını için geçerli olduğu söylenebilir. Bu hayranlık uyandıran eseri gerçekleştirmek binlerce yıl almış. Oysa daha Tokugawa döneminde eser en kusursuz görünümüne

kavuşmuştu. Bu manevi kusursuzluk mucizesi karşısında eleştirmenlere susmaktan başka bir seçenek bırakılmamış.

Bu eserde en ufak bir hata bulamazsınız, olsa olsa bu ahlâki cazibenin rekabet ve bencilliğin egemen olduğu bizim toplumlarımıza uymayacağı söylenebilir. Böyle bir kadını biçimlendiren Japon erkeğinin bir ahlâk sanatçısı olduğu söylenebilir. Bu erkek bizim Batı'da oluşturduklarımızdan çok daha üstün bir amacı gerçekleştirmiştir. Japon kadının, Japon erkeğiyle aynı ırka mensup olmadığı pek çok kez söylenmiştir. Cinsiyetin kalıtıma direndiği ve onu değiştirdiği doğru. Gerçekten de ahlâki açıdan Japon kadını Japon erkeğinden kesinlikle çok farklıdır. Bu dünyaya böyle bir kadın tipi bir daha asla gelmeyecek. Sanayileşme döneminde oluşan töreler onun hayatta kalmasına izin vermeyecek. Böyle bir kadın modern çizgilere sahip, rekabetin ahlâk dışı biçimlere sahip olduğu bize benzeyen bir toplumda yaşayamaz. Böyle bir kadın ancak mutlak kurallara boyun eğen, kişiliğin hiçbir şekilde ön plana çıkamadığı, özverili olmanın evrensel bir zorunluluk olarak görüldüğü, her canlının neredeyse çit oluşturan bitkiler örneği budandığı ve yalnızca için için çiçek verip kendi içine ışık saçabilmesine karşın hiçbir duygu ve düşüncesini dışavuramadığı, özetle atalar kültü üstüne oturan bir toplumda yaratılabilirdi. Tıpkı eski Yunan vazoları üstündeki görüntülerin yansıttığı yaşamın modern yaşama benzememesi gibi Japon kadını da bizim 20. yüzyıldaki kadınlarımıza benzemiyor. Sahip olduğu cazibe ortadan kaybolmuş bir dünyaya ait olup, bu tuhaf, insanı baştan çıkaran cazibeyi açıklamak modern dillerin ortaya çıkmasından çok uzun zaman önce Batı'da soyu tükenmiş bir çiçek türüne özgü kokuyu ifade etmek kadar zor. Bu çiçeğin hiç bozulmadan başka bir yere nakledilmesi olanaksız. Yabancı bir ülkenin havasıyla temas eder etmez bu çiçeğin görünümü değişmeye başlıyor, renkleri soluyor ve kokusunu yitiriyor. Japon kadınının gerçek değeri yalnızca ortaya çıktığı ülkede, yani onu biçimlendiren ve eskinin kusursuz eğitim sistemiyle yetiştiren Japonya'da anlaşılabilir. Japon kadınının manevi çekiciliğini-inceliğini, en ufak bir çıkar düşüncesine sahip olmamasını, dindarlığını ve çocuksu güven duygusunu, çevresine her şekilde ve

anlamda neşe saçma konusunda sahip olduğu sezgileri –yalnızca bu tuhaf toplum içinde yaşarsanız anlıyorsunuz.

Şu âna kadar onun yalnızca manevi çekiciliğinden söz ettim. Bir yabancının onun fiziksel çekiciliğini algılaması ve alışması biraz zaman alıyor. Bu ülkede Batılı ölçütlere uygun bir güzellikten söz edebilmek olanaksız. Belki de böyle bir güzellik anlayışının henüz gelişmediğini söylemek gerekir. O arada boşu boşuna bizim estetik kurallarımıza uygun bir çehre bulmaya çabalayabilirsiniz. Sözcüğün Yunanca anlamında güzellik olarak nitelendirdiğimiz biçimsel uyumu ifade eden bir fiziksel zarafet örneğiyle çok nadiren karşılaşılıyor. Bununla birlikte Japon kadınların çekiciliği sınır tanımıyor, ancak bu çocuksu bir çekicilik. Fransız bir sanatçı örneğin, yüz çizgilerinin sonradan ancak çok belli belirsiz ve çok yumuşak bir şekilde çizilmesi nedeniyle sanki silinmiş gibiler diyecektir. Kolları, bacakları, bedenleri sanki henüz normal boyutlarına ulaşmamış gibi görünüyor. Çok ince ve zarif yapılı insanlar, insanı kendine hayran bırakan küçük eller ve küçücük ayaklara sahipler. Aryen ırkların sahip olduklarından çok farklı ve bambaşka bir şekilde kıvrılan kirpiklere sahip olmaları nedeniyle bakışları karşısında önce şaşırıyoruz. Daha sonra bu kirpiklerin ne kadar güzel olduklarını keşfediyoruz. Avrupalı bir sanatçı, Japon ya da Çin sanatının kadınların sahip olduğu bu tuhaf kıvrımlı kirpiklerin özel çekim gücünü ifade etmek amacıyla ürettiği zarif terimler karşısında büyülenecektir.

Oysa bizim bakış açımızdan Japon kadını güzel değilse bile sevimli, bir çocuk kadar şirindir. Batılı anlamda bir zarafete sahip değilse bile tüm hareketleri, tüm fizyonomik ifadeleri, dış görünümü kusursuz olup Doğulu anlamda karşılaştırılamayacak bir zarafete sahiptir. Her hareketi, bakışları bir anlamda çok doğal, çok zarif ve çok mütevazıdır. Eski bir âdet sahip olduğu güzellikleri sokaktaki insanlara da göstermesini yasaklamakta ve onu tahta takunyalarıyla sanki korkudan bacaklarını içe doğru çevirerek koşmaya zorlamaktadır. Oysa onu evinde dakika dakika izlemek Doğu'ya özgü bir estetik dersi almak gibi bir şeydir. Evinde güzel olma hakkına sahiptir. Evdeki gündelik işleri yapı-

şını, konuklarına hizmet edişini, çiçeklerini düzenlemesini ya da çocuklarıyla oynamasını izlemek harika bir duygudur.

Bununla birlikte böyle bir kadının tamamen yapay bir varlık olup olmadığı, Doğu uygarlığının sera çiçeğine benzeyip benzemediği sorulabilir. Bu soruya hem evet hem hayır yanıtını vereceğim. Bu soruyu her alanda görülen gelişme sürecinde olduğu gibi bir özelliğin de binlerce yıllık çalışmayla biçimlendirilen yapay bir sonuçtan başka bir şey olmadığını söyleyerek yanıtlayacağım. Öte yandan bu kadının yapay olmadığını söyleyeceğim. Çünkü verilen eğitime bakıldığında kendisine koşullar izin verdiğinde doğal, sevimli ve doğal bir görünüme nasıl sahip olacağı öğretiliyor. Eskiden kadınlara verilen eğitimde temel dişi özelliklerin nasıl ön plana çıkartılacağı ve diğerlerinin nasıl yok edileceği öğretiliyordu.

İyilik, uysallık, sevimlilik, şefkat, nezaket gibi kadınsı özellikler ve daha başkaları öylesine iyi öğretiliyordu ki, kadınlar yeni açan muhteşem güzellikteki çiçeklere benziyorlardı. "Be good, sweet maid, and let who will be clever: do noble things, not dream them all day long...", yani "İyi ol, uysal ol ve zeki görünmeye çalışanları önemseme. Bütün gün sana saygınlık kazandıracak işler düşleyeceğine onları gerçekleştir..."

Kingsley'e ait bu sözler Japon kadınının eğitiminde temel alınan ilkeyi açıklıyor. Doğal olarak böyle bir eğitim sürecinden geçen bir insan toplum tarafından korunmaya muhtaçtı. Eski Japon toplumu onu koruyordu. Kimi istisnalar bu kuralın geçerliğini engelleyemez. Demek istediğim şey, Japon kadını arzu etmesi durumunda hiçbir şeyden çekinmeden olduğu gibi görünmekte özgürdü. Ancak bu özgürlük nezaket kurallarının onun duyarlığını hapsettiği sınırları aşamıyordu. Yaşamda mutlu olabilmesi yumuşaklığı, uysallığı ve nezaketiyle çevresindeki tüm insanların sevgisini ne ölçüde kazanabildiğine bağlıydı. Yalnızca kocasının değil aynı zamanda onun anne, babası ve onların büyüklerinin, kayınbiraderlerinin ve eltilerinin, özetle yabancısı olduğu tüm bir ailenin de sevgisini kazanmak durumundaydı. Başarabilmek için meleklerin iyiliğine ve sabrına sahip olduğunu kanıtlaması gerekiyordu. Sonuç olarak Japon kadını Budist me-

lek düşüncesinin canlı kanıtıydı. Yalnızca başkaları için çalışır, yalnızca başkalarını düşünür ve yalnızca başkalarını sevindirerek mutlu olurdu. Kötülük ve bencillik yapmaktan aciz, doğuştan sahip olduğu iyilik duygusuna ters düşecek bir şey yapmayı bilmeyen bir varlıktı. Bütün bu yumuşaklık ve nezaketine karşın görevi gereği her an her şeyden vazgeçip canını vermeye hazırdı. Japon kadını böyle bir karaktere sahipti. Bu çocuksu ruha sahip kişinin böylesine yumuşak ve aynı zamanda güçlü, böylesine şefkatli ve aynı zamanda cesur biri olmasını anlamakta zorlanabiliriz. Ancak bunun çok net bir açıklaması var. Bu küçük varlık eş sevgisi, aile sevgisi ve hattâ anne sevgisinden, sonuç olarak tüm dişil duygulardan daha güçlü olan bir inançtan beslenen değişmez bir ahlâk anlayışına sahipti. Karakterin sahip olduğu bu dinî erdeme bizim ülkelerimizde ancak manastırların dindar çevrelerinde rastlayabildiğimiz gibi, bu erdemden başka bir şeyin gelişip büyümesine de izin vermiyoruz. Japon kadını işte bu yüzden yardımsever bir rahibeyle karşılaştırıldı. Oysa gerçekte o bir yardımsever rahibeden çok daha fazlasını vermek zorundadır. Gelin, kadın ve anne olarak hiç sızlanmadan sayısız görevi yerine getirmek zorundadır. Onu daha çok soylu Yunan kadın tipiyle –Antigone, Alkestis– karşılaştırmak daha doğru olur. Eski eğitim sistemiyle yetiştirilmiş Japon kadını için yaşarken gerçekleştirdiği her eylem inancının somut göstergesidir. Başka bir deyişle, onun varoluş biçimi bir dine, evi bir tapınağa benzer; ağzından çıkan her sözcük, her düşünce egemen ölüler kültü yasasına uygundur.

Bu hayranlık uyandırıcı kadın tipi ölmeye mahkûm olmakla birlikte henüz ortadan kaybolmadı. Yalnızca tanrılar ve erkeklere hizmet etmek amacıyla yaratılmış, yüreği bir görevi yerine getirmek amacıyla atıp, kanının her damlası ahlâkla yoğrulmuşken, bencillerin birbirlerini yiyecekleri geleceğin dünyasında bir Cehennem Meleğinin ne kadar var olma şansı varsa bu insan da o kadar var olma şansına sahiptir.

Şinto Rönesansı

Daha önce var olmuş yönetim biçimleri hangi nedenlerden dolayı tarihe karıştıysa Tokugawa Şogunluk dönemi de aynı nedenlerden dolayı gücünü yavaş yavaş kaybetti. Bu uzun süren barış döneminden sonra ırk sahip olduğu özelliklerini yitirip bozuldu. Güçlü yöneticilerin yerini giderek daha zayıflar aldı. Bununla birlikte İyeyasu tarafından çok zekice örgütlenen idari mekanizma İyemitsu tarafından daha da iyi bir hale getirilerek yürürlükte kalmaya devam etti. Şogunluk düşmanları yabancıların Japonya'yı istila ettikleri tarihe kadar neredeyse kusursuz bir şekilde işleyen bu mekanizmaya saldırma fırsatı bulamadılar. Ancak bu istila onlara hiç beklemedikleri bir saldırma fırsatı verdi. Yönetim en çok büyük Satsuma ve Şoşu kabilelerinden çekiniyordu. İyeyasu onları ancak belli bir noktaya kadar zayıflatabilmişti. Bu noktanın ötesine geçmek çok riskliydi. Öte yandan kabileler arası ittifaklar politik açıdan hayati bir öneme sahipti. Dolayısıyla güçler arası bir denge sağlayabilmek adına akıllıca davranmaya çalışarak bu müthiş müttefikler arasına kendi seçtiği, çıkar ve aile bağları nedeniyle kendilerine güvenebileceğini düşündüğü yeni senyörler, yeni şefler yerleştirdi. Oysa Şogunluğu tehdit edebilecek en büyük tehlikenin Satsuma ve Şoşulardan gelece-

ğinin farkındaydı. Dostlarına bu düşmanlarla karşı karşıya gelmeleri durumunda izlenmesi gereken politikayla ilgili ayrıntılı talimatlar bıraktı. Gerçekleştirdiği düzenin kusursuz olmadığının bilincindeydi, zira diğerleriyle güzelce kaynaşıp bütünün bir parçası olamayanlar çemberin dışına çıkma eğilimindeydiler. Elinden ancak o kadarı gelmişti. Henüz çok az gelişmiş bir topluma uzun süreli kusursuz bir kaynaşma olanağı sağlayabilmek amacıyla kabileleri yok etmişti. Bu tarihi koşullar içinde İyeyasu alınabilecek tüm insani nitelikteki önlemleri almış ve yarattığı muhteşem örgütlenmenin en zayıf noktalarını fark etmişti.

İki yüzyıl gibi bir süre boyunca Satsuma, Şoşu ve başka birkaç kabile Tokugawa yasasının disiplinine boyun eğdiler. Ancak için için öfkeleniyor ve bu boyunduruktan kurtulma fırsatı kolluyorlardı. Bu fırsatı gerçekleşen politik değişiklikler sayesinde değil Japon yazarların sabırlı çalışmaları sayesinde yakaladılar. Bu yazarlardan özellikle üçü – Japonya'nın yetiştirdiği en büyük bilginler– Şogunluğa nasıl bir son verilebileceğini gösteren yolu çizdiler. Bunlar Şinto mensubu aydınlar olup, yerel muhafazakârlığın uzun süren yabancı düşünce ve inanç zorbalığına, Çin edebiyatı, felsefesi ve bürokrasisi, yabancı Budizm dininin eğitim üstündeki egemenliğine karşı dışavurduğu doğal tepkinin temsilcisiydiler. Bütün bunlara Japonya'nın eski yerel edebiyatıyla, eski şiir, eski kült, Şinto'ya özgü gelenekler ve ilkel ritlerle karşı çıktılar. Bu çok önemli üç adamın isimleri: Mabuşi (1697-1769), Motowori (1730-1801) ve Hirata'dır (1776-1843). Onların çabaları Japonya'da Budizmin egemenliğine bir son verilmesi ve 1871 yılında büyük Şinto Rönesansıyla sonuçlanır.

Bu bilginler sayesinde gerçekleşen entelektüel devrim o uzun barış dönemi sırasında yönetici sınıfların koruması ve maddi desteğinden yararlanılarak hazırlanır. İlginç bir rastlantı sonucu edebiyat alanında Şinto bilgelerinin çalışmaları ilk olarak Tokugawa sarayı tarafından teşvik ve yardım görür. İyeyasu ateşli bir bilim yanlısı olup, ömrünün son yıllarını eski kitap ve el yazmaları koleksiyonu yapmaya hasreder. Japonca kitaplarını sekizinci oğlu Owari Prensine, Çince kitaplarınıysa bir başka oğlu olan Kişu Prensine bırakır. Owari Prensi ilkel Japon edebiyatıyla ilgili

pek çok kitabın ortaya çıkmasını sağlar. İyeyasu diğer torunlarına miras olarak Büyük Şogunun edebiyat aşkını bırakmıştır. Torunlarından biri olan İkinci Mito Prensi Mitsukuni (1622-1700) çok sayıda aydının yardımıyla ilk büyük Japon Tarihi olarak nitelendirilen 240 ciltlik Dai-Nihon-Şi'yi kaleme almıştır. Bir de İmparatorluk sarayındaki törenler ve nezaket kuralları konusunda 500 ciltlik bir kitap yazmış ve kendi yıllık gelirinden yaklaşık 30.000 sterlin tutarında bir parayı bu muhteşem yapıtların yayımlanması amacıyla harcamıştır.

Onun gibi büyük Senyörler ve kitap meraklılarının sağladıkları maddi destekle yavaş yavaş Çin edebiyatından vazgeçerek klasik Japon eserlerini inceleyen yeni bir yazarlar okulu oluştu. Eski şiirleri ve vakayinameleri yeniden bastılar, kutsal yıllıkları önemli yorumlar ekleyerek yeniden yayınladılar. Tarih, din ya da filoloji konusunda kocaman kitaplıklar oluşturacak kadar çok kitap yazdılar. Dilbilgisi kitapları ve sözlükler yazdılar, şiir sanatı, popüler efsaneler, tanrıların doğası, yönetim, eski zamanların usul ve âdetleri üstüne inceleme metinleri yazdılar...

Bu yeni aydınlanma sürecinin temelleri Kada ve Mabuşi adlı iki Şinto rahibi tarafından atıldı. Bu eğitim sürecinin büyük koruyucuları yardım ve teşvik ettikleri bu araştırmaların nasıl sonuçlanacağını çok iyi biliyorlardı. Japon edebiyatı ile ilkel politik ve dinî örgütler arasındaki eski ilişkileri incelediklerinde bu insanlar doğal olarak yabancı edebiyatın yerel aydınlanmayı engelleyici etkileri üstünde düşünmeye başladılar. Aynı zamanda atalar kültüne egemen olan yabancı dinin geçmişi üstünde de düşünmeye başladılar. Çinlilerin ahlâk anlayışı, törensel düzenleri ve Çin Budizmi devlete olan eski inancı neredeyse batıl olarak nitelendirilebilecek ikincil bir inanç konumuna indirgemişti.

> "Yeni ekole mensup bilginlerden biri heyecanla Şinto tanrıları Buda'nın hizmetkârlarına dönüştüler diye bağırıyordu."

Oysa bu Şinto tanrıları ırkın ataları, imparatorlarının ve prenslerinin dedeleriydi. Onların saygınlıklarını yitirmeleri zorunlu olarak imparatorluk geleneğinin de saygınlığını yitirmesine yol açacaktı. Daha o tarihlerde imparatorlar binlerce yıldan beri sahip

oldukları haklar ve ayrıcalıkların yanısıra gelirlerini de yitiriyorlardı. Pek çoğu tahttan indirilmiş, sürülmüş ve hakarete uğramıştı. Budist Panteonunda tanrılar artık ast sınıfa ait kişilikler olarak kabul ediliyordu; tıpkı yaşayan torunlarının egemenliklerini artık yalnızca asker zorbaların vesayeti altında sürdürmelerine izin verilmesi gibi. Kutsal kurala göre, İmparatorluğun tüm toprakları gökyüzündeki Semavi Hükümdara ait olmakla birlikte, imparatorluk sarayı zaman zaman yoksul bir yaşam sürdürmek durumunda kalmış ve Mikado'nun bakımı için ayrılan yetersiz miktarda gelir imparatorluk ailesinin kimi zaman yoksulluk çekmesine yol açmıştır. Bütün bunlar üzücü şeylerdi. Şogunların ülkede barışı sağladıkları ve refah düzeyini yükselttikleri doğru, ancak bu işin kökeninde imparatorluk haklarının askerî güçle gasp edilmesinin bulunduğu gerçeği görmezden gelinebilir mi? Yalnızca Göğün oğlunun egemenlik haklarının iade edilmesi ve askerî şeflerin ona boyun eğmesi durumunda ulusun çıkarlarına gerçek anlamda hizmet edildiğinden söz edilebilir.

İnsanlar genellikle bu duygu ve düşüncelere sahip olmakla birlikte hiç kimse bunları açık bir şekilde dile getiremiyordu. Askerî yönetimi herkesin önünde zorbalıkla suçlamak misliyle karşılığını almayı kabul etmek demekti. Şinto aydınları zamanın politikası ve haleti ruhiyesinin izin verdiği ölçüde cüretkâr olabiliyorlardı. Bununla birlikte bir keresinde tehlikeli bölgeye çok yaklaştıkları söylenebilir. 18. yüzyılın sonuna doğru bu insanların büyük bir bölümü eski dinin resmen yeniden doğmasını, Mikado'nun yeniden en yüce güç sahibi olarak kabul edilmesini ve askerî baskı ya da zorbalığın sona ermesini sağlamak üzere eğitilmişlerdi. Bununla birlikte Şogunlar yalnızca 1841 yılında konuyu ciddiye almaya başlamışlar ve tedirginliklerini büyük bilgin Hirata'yı başkentten sürerek ve yazmasını yasaklayarak göstermişlerdi. Hirata kısa bir süre sonra öldü, oysa insanları kırk yıl boyunca eğitmiş, yüzlerce cilt metin yazmış ve yayınlamıştı. En büyük ve en son ilâhiyatçılarından biri olduğu ekolün insanlar üstünde o zamanlar muazzam bir etkisi vardı.

Bununla birlikte Şoşu, Satsuma, Tosa ve Hizen senyörleri sabırsızlıkla harekete geçecek zamanı kolluyorlardı. Yeni fikirlerin

politikalarına yapabileceği katkının bilincindeydiler. Şintoizmi teşvik ediyorlardı, zira Tokugawaların egemenliğine son verme zamanının yaklaştığını görüyorlardı. Komutan Perry Japonya'ya ayak bastığında bu fırsatı değerlendirdiler.

Bu dönemde yaşananları herkes bildiğinden üstünde durmaya gerek görmüyoruz. Şogun silah zoruyla Amerika Birleşik Devletleri ve diğer güçlerle ticari anlaşmalar imzalayıp, kimi limanları yabancılarla ticaret yapmak üzere açmak zorunda kalınca bütün ülkeden aykırı sesler yükseldi. Bu kışkırtma hareketini askerî yönetimin düşmanları tezgâhladı. Bununla birlikte Şogun yönetimi yabancılara asla direnemeyeceğinin bilincindeydi, zira diğer ülkelerin gücü hakkında yeterli bilgiye sahipti. İmparatorluk sarayı bu bilgiden haberdar olmadığı gibi, Şogun yönetimi sarayın bu konuda kesinlikle bilgi sahibi olmasını istemiyordu. Batılıların saldırısına direnmenin olanaksız olduğunu kabul etmek Tokugawa sarayının yerle bir edilmesine yol açmak demekti. Öte yandan direnmeye kalkışmak imparatorluğun yok olmasına neden olabilirdi.

Şogun yönetiminin düşmanları sarayı tüm yabancıların kovulmasını emretme konusunda ikna ettiler. Bunun her türlü otoritenin üstünde yer alan bir makam tarafından verilmiş tamamıyla dinî içerikli bir emir olduğunu ve askerî yönetimi, içinden çıkamayacağı bir ikilemle karşı karşıya bıraktığını anımsatalım. Bu yönetim silah gücüyle başaramadığını diplomasiyle başarmayı denedi. Yabancı kolonilerin gidişleriyle ilgili müzakereler sırasında Şoşu Prensi yabancı güçlere ait pek çok gemiyi bombardıman ederek bunalımı hızlandırdı. Bunu Şimonoseki bombardımanı izledi ve ardından üç milyon Franklık bir tazminat talep edildi. Şogun İyemoşi itaatsizliği nedeniyle Şoşu Daimyosunu cezalandırmak isteyince askerî yönetimin ne kadar güçsüz olduğu ortaya çıktı. Bu başarısızlıktan kısa bir süre sonra Şogun İyemoşi öldü. Şogun yönetiminin düşmanları bu güçsüzlükten yararlanarak halefi Hitotsubaşi daha iş başına geçemeden ona öldürücü bir darbe vurdular. Saray, Şogunluk yönetiminin ortadan kaldırıldığını ilân etme konusunda ikna edildi. Gerçektende Şogunluk bir kararname yayınlanarak ortadan kaldırıldı. Hitot-

subaşi bu karara uydu ve böylelikle Tokugawa rejimi sona erdi. Askerî yönetimin birkaç sadık yandaşı bu olayı izleyen yıllarda eski rejimi yeniden geri getirmek amacıyla umarsızca savaştı. 1867 yılında tüm idari yapı baştan sona yeniden örgütlendi. Mikado yeniden en yüce askerî ve sivil otorite yapıldı. Kısa bir süre sonra resmen yeniden eski ilkel yalın görünümüne kavuşturulan Şinto kültü Devlet dini olarak ilân edildi. Budizm inkâr edildi. İmparatorluk böylelikle eski temelleri üstüne yeniden kuruldu ve edebiyatçıların dilediği her şey sanki gerçekleşti. Biri hariç her şey...

Edebiyatçılardan yana olanların şeyleri Budizmin büyük kurucularının düşlediklerinden çok daha ileri bir noktaya taşıdıklarını gözlemlemek gerekiyor. Bu yeni değişim heveslileri Şogunluğa son verilmesi, imparatorluk iktidarının saraya geri dönmesi ve eski kültün yeniden eski konumuna kavuşmasından hiç mi hiç hoşnut değillerdi. Onlar tüm toplumun ilkel zamanlardaki basit yaşam biçimine geri dönmesi taraftarıydılar. Her türlü yabancı etkiye bir son verilmesini arzuluyorlardı. Tüm resmî törenler, geleceğin eğitim ve edebiyatını, maneviyat ve yasaların tamamını Japonlaştırma düşleri görüyorlardı. Budizmin inkâr edilmesinden hiç hoşlanmadıklarından tamamen ortadan kaldırılmasını önerdiler. Son olarak barbarlığa geri dönmeyi önerdiler. Büyük bilginler asla tüm Buda ya da Çin bilimini yadsımak gibi bir öneride bulunmayıp, yalnızca Japon kültürüne öncelik tanınması gereği üstünde ısrarla durmuşlardı. Oysa edebiyat yandaşlarını biraraya getiren yeni politik oluşum Japonya tarihinden bin yıllık bir bölümü silme düşleri görüyordu. Neyse ki, Şogunluğa bir son veren kabile reisleri geçmiş ve gelecek konusunda farklı bir bakış açısına sahiptiler. Ulusun ortadan kalkma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu ve yabancı ülkelerin baskısına direnmenin anlamsız bir girişim olacağını anlıyorlardı. Satsuma, 1863 yılında Kogoşima bombardımanına tanık olmuştu. Şoşu ise 1864 yılında Şimonoseki bombardımanını görmüştü. Batılı güçlere direnebilmenin tek yolu Batı'ya özgü bilimlerin sabırla incelenmesinden geçiyordu. Hayatta kalmak isteyen bir İmparatorluğun Japon toplumunun Avrupalılaştırılmasına razı olması gerekiyor-

du. 1871 yılımda Daimyoluğa; 1873 yılında Hıristiyanlara karşı uygulanan yürürlükteki kararnamelerin uygulanmasına bir son verildi ve 1876 yılında kılıç taşıma yasaklandı. Askerî bir birlik niteliğine sahip Samuraylara da aynı şekilde bir son verildi ve o tarihten sonra yasa önünde tüm sınıflar eşit bir konuma sahip oldu. Yeni yasalar oluşturuldu ve yeni bir orduyla yeni bir donanma kuruldu. Yeni bir polis teşkilâtı oluşturuldu ve masrafları hükümet tarafından karşılanan yeni bir öğretim sistemi benimsendi. Son olarak da halka yeni bir Anayasa sözü verildi. 1891 yılında ilk Japon parlamentosu göreve başladı. Bu arada toplumun iskeleti, yasaların yapabileceği kadarıyla Avrupa örneğine uygun bir şekilde, baştan aşağı değiştirildi. Japon ulusu gelişmesinin üçüncü aşamasına girdi. Kabileye yasal olarak bir son verildi, başka bir deyişle aile toplumun yasal birimi olmaktan çıkartıldı ve yeni Anayasa sayesinde bireysel haklar tanındı.

Tarih, ayrıntılara kadar inen –harekete geçirici unsurlar, nedenler ve sonuçlar arasında ânında kurulan ilişkiler, güçlü bir kişiliğin etkileri, bireysel eylemi belirleyen koşullar– birkaç önemli politik değişikliğin tarihi olarak görüldüğü takdirde, Japon devrimi birkaç üstün zekâlı insanın eseri ve zaferine benziyor. Unutulan bir nokta varsa, o da üstün zekâlı insanların bu dönemin ürünü oldukları ve bu düzeyde görülen her hızlı değişimin bireysel zekâ kadar ulusal ya da ırka özgü bir içgüdü sahibi olmayı gerektirmesidir. Meijilerin toplumu yeniden örgütleme çalışmaları sırasında yaşananlar tehlike karşısında bu ulusal içgüdünün nasıl harekete geçtiğini –ve duygularla düşüncelerin ani ortam değişikliğine nasıl uyum sağladığını– çarpıcı bir şekilde göstermektedir. Japon ulusu, sahip olduğu eski politik sistemin yeni koşullara uyum sağlayamayacağını fark ederek bu sistemi dönüştürdü. Sahip olduğu eski askerî örgütlenmenin kendisini koruyamayacağını anladı ve ordusunu yeniden örgütledi. Eğitim sisteminin beklenmedik gereksinimlere yanıt veremediğini görüp, bu sistemin yerine – aynı zamanda kaçınılmaz yeniliklere karşı direnebilecek Budizmin gücünde de kısıtlamaya giderek– yeni bir sistem getirdi.

Bu yaşamsal tehlike ânında ulusal içgüdü en çok güvenebileceği ahlâk öğretisine –eski atalar kültü, boyun eğmeyi içeren dinî öğretiye– başvurdu. Şinto geleneğini temel alan halk, eski tanrıların torunu olan şefinin etrafında halka oldu ve alt edilemeyecek bir inançla onun iradesine boyun eğdi. Yalnızca imparatorun emirlerine mutlak itaat ülkeyi içinde bulunduğu tehlikeli durumdan kurtarabilirdi.

İmparator, ulusa, yalnızca eğitim sayesinde düşmanlarıyla eşit entelektüel birikime sahip olabileceğini anlamaya çalışması gerektiği türünden bir emir verdi. Bu emre hangi ölçüde boyun eğildiğini ve eski Japon ahlâk disiplininin bu sürecin gerçekleşmesine nasıl bir katkıda bulunduğunu söylemek bana düşmez. Japonya, içindeki gücü keşfederek modern uygar güçler arasındaki yerini aldı. Yeni askerî örgütlenme biçiminden korkuluyor ve uygulamalı bilim alanındaki üstün başarılarından dolayı saygı duyuluyor. Otuz yıllık bir süre içinde gerçekleştirdiği böylesine olağanüstü bir gelişmeyi sahip olduğu antik kült, atalar dininin kendisine kazandırdığı törelere borçludur. Bu mucizenin gerçekten ne anlama geldiğini anlayabilmek için, bütün Japonya okula gitmeye başladığında toplumsal gelişme açısından Japonya ile Modern Avrupa toplumları arasında iki bin yedi yüz yıllık bir mesafe olduğunu anımsamak gerekir.

Herbert Spencer, kilise kurumlarının büyük bir toplumsal değere sahip olmalarını kitleleri uyumlu bir hale getirme –âdetlere boyun eğmeye zorlayarak yasayı güçlendirmek ve "parçalanmaya" yol açabilecek her türlü unsura direnme– gücüne bağlamaktadır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, toplumbilimsel açıdan bir dinin değeri özellikle muhafazakârlığıyla ölçülebilir. Birçok yazar, ulusal dinin, Budizmin egemenliği altına girmeyi kabul ederek zayıflığını kanıtladığından söz etmiştir. Ben ise kendimi tüm Japonya tarihinin bunun tersini kanıtladığına inanmaktan alıkoyamıyorum. Gerçekten de Budizmin çok uzun bir süre boyunca Şintoizm'i sanki tamamen yuttuğu gibi bir düşünce Şinto bilginlerince de kabul ediliyor. Budizm bin yıl boyunca bu ulusu eğitti. Kimi Budist İmparatorlar atalar kültünü ya ihmal etti ya da küçümsedi. Oysa Şinto dini bu süre boyunca etkileme

gücünden hiçbir şey yitirmediği için yalnızca rakibini devirmekle kalmayıp, aynı zamanda ülkeyi yabancı güçlerin egemenliği altına girmekten de kurtardı. Şinto Rönesansını bir avuç politikacı tarafından düşünülüp gerçekleştirilmiş basit bir darbe olarak görmek, olayın öncesine dair hiçbir şeyin göz önünde bulundurulmaması demektir. Böyle bir devrim ulusun rızası alınmadan basit bir kararnameyle gerçekleşemez.

Budizm egemenliğinin şu üç belirgin özelliğini anımsamakta yarar var: 1. Budizm her zaman aile kültünü korumuş ve yalnızca âyin biçimlerini değiştirmiştir; 2. Asla Ujigami kültlerinin yerini almaya çalışmayıp, tam tersine onları sürdürmüştür; 3. Asla İmparatorluk Kültüne müdahale etmeye çalışmamıştır. Oysa bu üç atalar dini biçimi –aile içi, topluluk ve ulusal– Şinto'nun temel bölümlerini oluşturur. Eski inanca özgü hiçbir temel bölüm Budizmin egemenliği altında bulunduğu uzun yüzyıllar boyunca ne zayıflatılmış ne de yok edilmiştir.

Bugün en yüce kült artık Devlet dini olma özelliğini yitirmiştir. Şeflerin talebi üstüne Şintoizm resmen bir din olarak sınıflandırılmamaktadır. Doğal olarak bunun belirgin politik nedenleri vardır. Şinto bu önemli görevi yerine getirdikten sonra geri çekilmiştir. Oysa ırk, görev, bağlılık tutkusu ve vatan sevgisi gibi duyguları ilgilendiren tüm geleneklerin temsilcisi olarak hâlâ muazzam bir güç sahibi olmayı sürdürdüğü gibi, ortaya bir başka ulusal tehlikenin çıkması durumunda desteğine güvenilebilecek bir güç olduğu da söylenebilir.

KALINTILAR

Kimi Budist tapınakların bahçelerinde yüzyıllardan bu yana ünlenen ağaçların olağanüstü siluetleriyle karşılaşılıyor. Bu ağaçlar eğip bükerek, budayarak onlara ejderha, pagoda, gemi ya da şemsiye biçimi verilmiş. Aralarından bir, ikisinin yeniden doğal bir şekilde büyümelerine izin verildiği takdirde, çok uzun bir süre zorlanarak kendisine kazandırılan o tuhaf görünümü yitireceği söylenebilir. Bu doğal hatlara geri dönüş çok yavaş olacaktır, zira her yaprak önce en az direniş gördüğü yönde açıp, büyüyecek, başka bir deyişle bahçe makası ya da budama bıçağının son kez kendisini yönlendireceği biçimde yeşerecektir.

Japon toplumu da tıpkı bu ağaçlar gibi kılıç ve yasayla budanmış ve kesilmiş, eğilmiş ve bağlanmıştır. Meiji dönemindeki yenilenme, Daimyoluğa ve asker sınıfına bir son verilmesinden sonra bahçıvanın elinden kurtulan o eski ağaç gibi yapay ve geleneksel biçimini bir süreliğine korumuştur. Feodal kurallarla belirlenen bağlardan, askerî kurallar adlı makastan kurtulan büyük toplumsal kitle eski görünümünü korumayı sürdürmüştür. Bu nadir bulunan görüntü karşısında Batılı gözlemci büyülenmiş ve bir düş gördüğünü sanmıştır. Bu Japonya gerçekten bir periler ülkesine benziyordu. Her adımda tuhaf, güzel, kaba saba ve gi-

zemli bir şeyle karşılaşıyor ve bütün bunların daha önce görülen nadir ve baştan çıkartıcı her şeyden kesinlikle çok farklı şeyler olduğunu anlıyordunuz. Burası İsa'dan sonra 19. yüzyılda değil, İsa'dan yüzyıllar öncesine ait bir dünyada yaşayan bir ülkeye benziyordu. Bu mucizenin varlığından uzun bir süre haberdar olmadığımız gibi, bugün bile pek çok insan bunu fark edebilecek durumda değildir.

Her türlü değişim sürecinin başlama tarihinden otuz yıl öncesine ait bu şaşırtıcı periler krallığını görenlere ve yaşamın bilinmeyen görünümlerini: her yerde karşılaşılan uygar insanları, sessizce gülümseyen kalabalıkları, sükûnet ve sabırla çalışan insanları, sefalet ve yaşam mücadelesinin bulunmadığı bu ülkeyi hayranlıkla izleme ayrıcalığına sahip olanlara ne mutlu! Bugün bile yabancı etkisinin pek fazla hissedilmediği uzak bölgelerde insanı büyüleyen o eski yaşam biçiminin hâlâ sürüp gittiği ve insanları şaşırttığı görülüyor. Herkes nazik, kimse tartışmıyor, herkes gülümsüyor, üzüntü ve acı görünmez olmuş ve yeni oluşturulan güvenlik güçlerinin yapabileceği bir iş yok. Üstün bir insanlık anlayışıyla karşı karşıya olduğumuzu mu düşünmeliyiz? Hayır. Ülkeyi tanıyan biri bu yumuşak töreler arasında korkunç bir geçmişe ait izler bulabilir. Bu toplum binlerce yıl boyunca inanılmaz bir şekilde zorlanarak biçimlendirildi ve bu baskı bir an olsun durmadı. Töreler, bu zorlamanın dayattığı kuralları hâlâ yaşatıyor. Eskiden olduğu gibi bugün de her insan bir başkasının iradesine boyun eğiyor. Böyle bir toplumsal çevrede insanların bir kişiliğe sahip olamayacakları, üstün bir bireyin öne çıkmaktan çekineceği ve rekabetin hiçbir şekilde hoş görülemeyeceği gibi bir sonuç çıkarmaktan kaçınmalıyız. Bu yaşamın dıştan görülen çekiciliği, yani yumuşaklığı, düşlerdekini andıran hoş sessizliğinin yalnızca ölülerin koydukları kurallara boyun eğmeyle ilişkisi vardır. Çağımızda bizim düşünce yapılarımız ve Japonların düşünce yapıları arasında düşünsel anlamda bir yakınlık, herhangi bir ortak duygu ya da duygudaşlık yoktur. Onları bizden ayıran körfez binlerce kilometreyle değil binlerce yılla ölçülebilir. Aramızdaki psikolojik mesafe bir gezegenle diğeri arasındaki aşılması olanaksız mesafe kadardır. Bununla

birlikte töreler ve Japonlara özgü şeylerle ilgili bu açıklamamız bizi onların çekiciliğine karşı duyarsızlaştırmıyor ve duyarsızlaştırmamalıdır. Bu çok ilkel yaşamın güzelliğini hissetmemek hiçbir güzelliği hissetmemek demektir. Bilim adamları ve şairlerimizin büyük bir hayranlık beslediği Antik Yunan dünyası pek çok açıdan bu dünyanın bir benzeridir, dolayısıyla modern bir düşünce yapısının o insanların gündelik yaşamda sahip oldukları zihniyeti paylaşması olanaksızdır.

Yüzyıllar boyunca olağanüstü bir şekilde yetiştirilen ve budanan bu büyük toplumsal ağaç şimdi yavaş yavaş o düşsel biçimini yitiriyor. Onun ilkel dönemine ait izleri bulup ortaya çıkartmaya çalışalım.

Modern Japonya'nın tüm dış görünümlerinde, her Japon'un gerçekleştirdiği bireysel etkinlikte eski törelerin tartışılmaz bir şekilde sürüp gittiği görülüyor. Tarih ötesi çağlardan bu yana var olan kült hâlâ egemenliğini sürdürüyor. Gündelik yaşamda gerçekleştirilen eylemler hâlâ aile yasası, topluluk yasası ve daha düzensiz olsa da kabile yasasına boyun eğiyor. Sözünü ettiğim şey yazılı bir yasa değil, atalar kültünden kaynaklanan sayısız zorunluluklar içeren geleneksel antik dinî yasadır. Sivil yasalarda pek çok değişiklik olduğu doğru, ancak eski bir atasözü: "Hükümetin çıkardığı yasalar yedi günden fazla geçerli olmaz" diyor. Bu söz halkın alelacele yapılan reformlarla ilgili duygularını tam olarak ifade ediyor. Bugün milyonlarca Japon hâlâ eski yasa, yani ölüler yasasına uygun bir şekilde hareket etmeyi ve düşünmeyi yeğliyor. Eski topluluk biçimlerine resmen son verilse de kırsal kesimde içgüdüsel denilebilecek bir şekilde bunları anımsatan yeni topluluklar oluşturuldu. Kuramsal olarak özgür görünen bireyin, uygulamada atalarından daha özgür olmadığı söylenebilir. Âdetlere uymama cezaları yürürlükten kaldırılmakla birlikte kolektif bakış açısı bunlara hâlâ aynı şekilde itaat edilmesini istiyor. Hiçbir halk yüzyıllar boyunca sahip olduğu duygu ve âdetleri kararnameler ve yasalarla bir anda değiştirmez. Kararname ve yasaların Japon halkı gibi hemen hiç değişmeyen bir karaktere sahip bir ulusu değiştirmeleri nerdeyse olanaksız. Şogunluk döneminde yaşamış yakınlarından daha özgür olmayan

gençler bugün de istedikleri kişiyle evlenme özgürlüğüne sahip olmadıkları gibi, mallarını bir anlığına bile boyunduruğundan kurtulamadıkları aile otoritesinin onaylamadığı bir şekilde kullanamaz ve istedikleri işte çalışamazlar.

Bugün Japonya'da birey doğduktan sonra nüfusa kaydedilip, daha ileride yasaya karşı davranışlarından doğrudan sorumlu tutuluyor. Aile artık eskiden olduğu gibi tüm üyelerinin eylemlerinden sorumlu tutulmuyor. Bununla birlikte uygulamada toplumsal birim olmayı ve ataerkil örgütlenme biçimi ve özel kültünü korumayı sürdürüyor. Modern yasa koyucular bu aile dinini bilgece denebilecek bir yaklaşımla korudular, zira bu inancı zayıflatmak şu sıralar ulusun ahlâki yaşantısının temellerini zayıflatmak anlamına gelecekti. Yeni yasalar kalıtsal yoldan bir evin reisi olan kişinin bu evi kapatmasını yasaklıyor. Bu kişi bir külte son verme hakkına sahip değil. Aile reisi olacak olası ve yasal mirasçı başka bir aile tarafından evlat edinilemez ya da damat-oğul olarak alınamaz. Bu kişinin bağımsız bir başka aile kurmak amacıyla baba evini terk etmesi de yasaktır.[1] Yasa sıradışı durumları öngörmekle birlikte yeterli neden olmadan hiç kimseye aile kültünün geleneksel zorunluluklarından kurtulma izni vermiyor. Evlat edinme konusunda modern yasa eski yasanın özelliklerini taşımakla birlikte yalnızca aile dininin korunması konusunda yeni talimatlar içeriyor. Reşit her insana edinilen evladın yaşının evlat edinenden küçük olması koşuluyla erkek evlat edinme hakkı tanıyor. Boşanmayla ilgili yeni yasalar kısırlık nedeniyle erkeğin eşini evden göndermesini yasaklıyor. Zaten uzun bir süre önce Japon duygusallığı bu boşanma nedenini mahkûm etmişti. Zaten

[1] Başka bir deyişle kendisini evlat edinen aileden ayrılamaz, ancak bir başka evde yaşayabilir. Bu âdet son yıllarda özellikle Tokyo'da çok yaygınlaştı. Artık evliliklere, gelinin, eşinin yakınlarıyla aynı evde yaşamaya zorlanmama koşulu getirildi. Bu âdet henüz tüm sınıflar tarafından benimsenmediği gibi çok eleştirildi. Pek çok genç evlendiklerinde yasal olarak ailelerine bağlı görünmekle birlikte baba evini terk edip kendi evlerinde yaşıyorlar. Bu durumda külte ne oluyor gibi bir soru sorulabilir. Kült baba evinde yaşamayı sürdürüyor ve tüm yakınlar öldüğünde ataların tabletleri evli erkek çocuğun evine taşınıyor.

evlat edinme uygulaması çocuksuz evlerde kültün sürdürülmesini sağlıyordu. Atalar kültünün sürdürülmesine yönelik ilginç bir yasal örnek verelim. Ailesinin en son temsilcisi olan çocuksuz, dul bir yaşlı kadın mirasçı bırakmadan yaşama hakkına sahip değildir. Yapabildiği takdirde bir erkek evlat edinmesi gerekir, parasızlık veya başka nedenlerden dolayı böyle bir şey yapamıyorsa yerel yönetim ona bir mirasçı, yani aile kültünü sürdürecek bir erkek mirasçı atıyor. Bu resmî müdahale bizim açımızdan zorbaca görünebilir, oysa babacan bir yaklaşımdan başka bir şey değildir. Doğu inancına göre bu, yoksulları en büyük kötülükten koruyan, yani aile kültünün sönüp gitmesini engelleyen eski bir kuralın yenilenmiş uygulamasından başka bir şey değildir.

Başka açılardan yeni yasaların yeni kuşaklara eski kuşakların sahip olmadıkları bireysel özgürlükler tanıdığı görülüyor. Bununla birlikte sıradan bir insan kamuoyuna ters düşecek bir yasal hak sahibi olduğunu iddia etmeyi aklından bile geçiremez. Bu ülkede aile ve kolektif duygular yasalardan çok daha güçlüdür. Japon gazeteleri ailelerin kimi evlenme ya da boşanmalarla ilgili koydukları engellerin yol açtığı trajedilerden sık sık söz ediyorlar. Bu trajediler birçok gencin yasa karşısında ailesini haksız çıkarmak yerine intihar etmeyi yeğlediğini gösteriyor.

Büyük kentlerde topluluğun birey üstündeki egemenliği bu kadar belirgin değil. Ancak her yerde değişik oranlarda bir egemenlikten söz edilebilir. Tarım yapılan bölgelerde bu egemenlik hâlâ çok güçlü. Yeni töreler ve eski töreler arasında şöyle bir fark var: bugün topluluğun baskısına dayanamayan biri kaçıp gidebilir, oysa elli yıl önce böyle bir şey yapamazdı. Çünkü kaçsa da gittiği yerde benzer bir egemenliğe boyun eğmek durumundaydı. Oysa modern yer değiştirme özgürlüğünden büyük bir kitle yararlanıyor ve binlerce insan her yıl büyük kentlere göç ediyor, başkaları ülkeyi bölgeden bölgeye geçerek gezip dolaşıyor. Örneğin, bir mevsim ya da bir yıl boyunca bir yerde çalışıp sonra başka bir yere gidiyorlar. Göç olayı da ciddi boyutlara ulaşmış durumda. Sıradan göçmenlerin en çok aradığı şey daha yüksek ücretle iş bulmak. Göç eden bir Japon topluluk yabancı ülkede

de tıpkı Japonya'daki[2] gibi örgütleniyor. Bir Japon kendi doğduğu bölgede topluluğa ne kadar boyun eğiyorsa Kanada, Hawai ve Filipinlerde de o kadar boyun eğiyor. Yabancı ülkelerde bu zorunluluk karşılığında, topluluğun kişiyi yardım ve korumasıyla ödüllendirdiği görülüyor. Ülke içi ve dışında sayıları düzenli bir şekilde artan göçmenlerin etkisiyle boyun eğme kadar karşılıklı yardımlaşmayı zorunlu kılan topluluk, sahip olduğu bu gücü yakın bir gelecekte büyük ölçüde yitirecektir.

Aşiret ya da kabile yasasına gelince idari ve politik çevrelere egemen olabilecek kadar güçlü olduğu söyleniyor. Seçmenler, memurlar, yasa koyucular kimi ilkelere bizim uyduğumuz şekilde uymuyorlar, onlar daha çok insanlara ve emirlere uyuyorlar. Bu çevrelerde verilen emre itaatsizlik çok sert cezalara mahkûm edilmeye yol açıyor. Bir kez bile emre karşı gelmek yıllar boyunca sürebilecek bir düşmanlığa yol açabiliyor. Toplumsal bir güce sahip olan bu düşmanlık –rüzgârlar ve gelgitler gibi– doğal güçlerin sahip olduğu inatçı bir tavırla kişilerin peşini asla bırakmayan, karşısındakine konuşma hakkı tanımayan, ölçüsüz bir görünüme sahip. Kabilelerin tarihi hakkında az da olsa bir bilgiye sahip değilseniz son onbeş yılın Japon politik tarihini asla anlayamazsınız. Kabile partileri ve oluşturdukları kolların tarihini derinlemesine bilen politik bir lider mucizeler gerçekleştirebilir. Japonya'da yaşayan yabancılar uzun yılların kendilerine kazandırdığı deneyimle kabilelerin çıkarlarını göz önünde bu-

---

[2] Belki yalnızca ortak kült bu örgütlenmenin dışında kalabilir. Aile kültü bir yerden diğerine taşınabiliyor. Yabancı bir ülkeye göç eden çocuklar ölü atalarının tabletlerini beraberlerinde götürüyorlar. Ortak kültün göçmen topluluklar arasında hangi ölçüde sürdürülebildiğini henüz belirleyemedim. Bununla birlikte kimi topluluklardaki Ujigami eksikliğinin tapınak inşa etme ve din adamlarının bakımını sağlama konusunda maddi sıkıntı çekilmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Örneğin Formoza'da (günümüz Tayvan'ı) atalar kültü adaya yerleşen Japon kolonilerinde sürdürülmekle birlikte henüz bir Ujigami'ye sahip değiller. Oysa hükümet buraya birçok önemli Şinto tapınağı inşa etti. Bana söylendiğine göre yeterli sayıda bir Japon kitle oluştuğunda atalar kültü törenlerinin gerçekleştirildiği yapıların Ujigami'ye dönüştürüleceğinden kuşku duymamalıymışım.

lundurarak hükümet çevrelerinde gerçekten oldukça etkili olabildiler. Oysa sıradan bir yabancı için çağdaş Japon politikası bir kaos ve tam bir parçalanmaya benzeyebilir. Elektrik ve buhar dönemine özgü bir hızla gerçekleştirilen değişikliklere karşın, hakikatte şeyler, varlıklarını genellikle "tıpkı eski zamanlardaki her derli toplu şey gibi" çeşitli derli toplu dış görünümler aracılığıyla sürdürürler.

Yaşayan en seçkin Japon Devlet adamlarından biri olan Marki İto uzun bir süre önce politik çevrelerin eski kabileler şeklinde gruplaşma eğilimlerinin anayasal hükümetin politik başarılara imza atmasını ciddi bir şekilde engellediğini fark etti. Bunun üzerine bu eğilime kabile çıkarlarından daha güçlü ve insanları çok daha derinden etkileyebilecek fikirlerle karşı koyulması gerektiğini anladı. Bütün üyeleri ulusal çıkarlar adına kabile ve grup, hattâ kişisel çıkarlarından vazgeçme sözü vermiş bir parti kurdu. 1903 yılında sevmediği bakanlar kuruluna ters düştü. Rakiplerini iktidarda tutmaya yönelik bir düşmanlık oyunu sergiledi. Bu oyunu oynarken üyelerinden pek çoğunu yitirdi. Kabile duygusu öylesine derinlere kök salmış bir ulusal özellik ki, Marki İto'nun nihai bir zafer elde edip edemeyeceği henüz kesin olarak belli değil. Bugüne kadar yalnızca ulusal bir savaş tehlikesi geçici olarak bütün partileri birbirlerine bağladı ve tüm iradeleri tek bir iradenin çevresine topladı.

Yalnızca politika değil modern yaşamın neredeyse tüm evreleri eski toplumsal yapıdaki çözülmenin yüzeyde kalarak derinlere nüfuz edemediğini gösteriyor. Ortadan kaldırılan örgütler yavaş yavaş ilkel biçimlerini değiştirip başka biçimlere bürünerek, ancak temelde aynı şekilde örgütlenerek, yeniden ortaya çıktılar. Eski gruplar dağıtıldığında kitleler birbirlerinden kopmuş, ancak bağımsız birimler haline getirilmemişti. Yeniden biraraya gelen bu kitleler eskiden olduğu gibi yeniden kitlesel şekilde hareket etmeyi sürdürdüler. Bugün bile Batılı anlamda bağımsız bir kişisel eylemden söz edebilmek olanaksız. En alttaki hariç tüm diğer sınıflara ait bireyler zorlanmayı ve zorlamayı sürdürüyor. Birey, katı madde içindeki bir atom gibi hareket etmekle birlikte üstünde hareket ettiği yörünge sınırlanmış. Başkaları üstünde etkili ol-

mak ve başkalarına boyun eğmek zorunda olan birey eski düzendeki koşullardan çok da farklı olmayan koşullar içinde yaşıyor.

Sıradan insan üç tür güce boyun eğmek durumunda kalıyor. Birincisi üstlerinin iradesine boyun eğmek; ikincisi çevresindeki eşit konumda bulunan insanların iradesiyle kendinden daha aşağı konumda bulunanların genel duygu evrenine boyun eğmek. Boyun eğilmesi gereken son zorlama biçimi belki de en kötüsü.

Hiç kimsenin aklından tek başına bir üst makama direnebileceği gibi bir düşünce geçmiyor. Zira üst makam bir kabile, bir sınıf, çoğul bir gücü temsil ediyor. Şeylerin içinde bulunduğu güncel durumda bir bireyin tek başına bir topluluğa karşı mücadele edebilmesi olanaksız. Haksızlığa uğradığında arkasında onu canla başla destekleyen birileri varsa direnişi kişisel olmaktan çıkıyor. Topluluğa karşı direnmek mahvolmak, yani bir toplumsal grubun üyesi olma hakkını yitirmek anlamına geliyor.

Son olarak kendi altındakilerin ortak duygularına karşı direnmek, içinde bulunulan koşullara göre geçici bir can sıkıntısı ya da ani ölümle sonuçlanabilir.

Bütün toplumlarda bu üç zorbalık biçimi çeşitli düzeylerde varlıklarını sürdürüyorlar. Ancak Japon toplumunda muazzam bir güce sahipler. Bu zorbalık biçimi hem kalıtsal hem de geleneksel bir duygunun gücüne sahip.

Birey ne tarafa dönse kolektif düşüncenin despotluğundan kurtulamıyor. Güvenli bir şekilde hareket edebilmesinin tek yolu bir topluluğun üyesi olmak. Üste bağımlı olmak körü körüne itaat gerektirdiğinden ahlâki bir özgürlüğe sahip olamıyor. Eşitlerinin iradesine boyun eğdiğinde kişisel çıkarı için en gelişmiş yeteneklerini kullanamıyor, başka bir deyişle topluluk ona rekabet özgürlüğü hakkı tanımıyor. İnsanın kendinden alt konumdakilerin gözetimi altında tutulması, bir yandan başkalarını zorlarken aynı zamanda geleneğe boyun eğmesine ve başkalarına yararı olsa bile astları tarafından aynı şekilde karşılanmayacak her türlü yenilik yapmaktan ve değişiklikten kaçınmasına yol açıyor.

Olağan koşullarda bu kolektif örgütlenme biçimi Japon toplumundaki denge ve sürekliliği sağlıyor. Toplumsal denge ve sürekliliği dayatanlarsa ölüler. Asker bir milletin gücünü oluşturan

ölü atalardan kurtulabilmesi olanaksız, zira kolayca müthiş ordular kurulmasını sağlıyorlar. Ancak bunlar gelecekte vermek zorunda kalacakları uluslar arası sanayileşme mücadelesinde Japonya'yla karşılaştırılamayacak ölçüde esnek ve çok daha üstün bir entelektüel güce sahip toplumların rekabeti karşısında başarılı olmalarını sağlayacak koşullar değil.

MODERN (RESMÎ) ZORBALIK

Modern Japonya'yı şöyle ya da böyle anlayabilmek için bir önceki bölümde sözü edilen üç toplumsal zorlama biçiminin yol açtığı sonuçların incelenmesi gerekir. Bu üç zorlama biçiminin üçü de bireysel güç ve kapasitenin gelişmesini engelledi. Bunların üçü de eski dinî sorumluluğun kalıntıları. Konuya aşağıdan gelen zorbalıkla gireceğim.

Yabancı gözlemciler sık sık Japonya'da gerçek iktidarı elinde tutanların üsttekiler değil alttakiler olduğunu söylediler. Bu gözlemde belli bir gerçeklik payı var. Ancak bizim böylesine genel nitelikte bir uyarıyla yetinmemizi engelleyen son derece karmaşık töreler var. Üsttekilere ait yetkinin hemen her zaman az çok alt sınıftakilerin direnişiyle sınırlandırıldığını yadsıyamayız. Japonya tarihinin hiçbir döneminde köylüler aşırı zorbalığa karşı –boyun eğdikleri tüm aşağılayıcı yasalara karşın– haklarını arama konusunda asla engellenmediler. Kendi köylerinin yasalarını belirleyebiliyorlar örneğin, katkıda bulunabilecekleri olası bedeli kestirebiliyor ve ağır vergilere resmî yoldan itiraz edebiliyorlardı. Vergilerin ödeyebildikleri kadarını ödüyorlar, ancak iflas etmeleri ya da sefalet içinde yaşamaları engelleniyordu. Sahip oldukları malları satmaları ya da aileden miras kalan toprağı devretmeleri

yasaktı. En azından bu genel bir kural niteliğine sahipti. Bununla birlikte emrindeki çiftçilere çok zalimce davranan ve bu insanların üst makamlara itiraz ya da şikâyette bulunmalarını engelleyen kötü Daimyolar da vardı. Böyle bir zorbalığa karşı çiftçiler her zaman bir ayaklanmayla yanıt verdiklerinden zorba yol açtığı karışıklıktan sorumlu tutulup cezalandırılıyordu. Kuramsal olarak ayaklanma hakkına sahip olmayan köylünün uygulamada baskıya karşı isyan etmesine izin veriliyordu. Daimyolar yeni bir vergi koymadan ya da onlara zorla bir iş yaptırmadan önce oturup çiftçileriyle hesap kitap yapmak zorundaydılar. *Heiminler* askerî sınıfa boyun eğmek durumunda olsalar bile büyük kentlerdeki zanaatkârlar ve esnaf güçlü dernekler kurarak askerî zorbalığı dize getirmeyi başardılar. Halkın alışılageldik bir şekilde davranmaları durumunda yetkililere saygıyla itaat ettiğini, ancak başka bir şekilde davrandıklarındaysa müthiş bir meydan okuma yeteneğine sahip olduğu görülüyor.

Din ve yönetim, ahlâk ve yasanın aynı şeyi ifade ettikleri bir toplumda otoriteye karşı böylesine çarpıcı direniş örnekleriyle karşılaşmak çok şaşırtıcı görünebilir. Bizzat din olgusu bize bunun nedenini açıklıyor. En ilkel dönemden başlayarak halk gündelik yaşamın tümsıradan koşullarında herkesin otoriteye mutlak bir şekilde boyun eğmesinin kesinlikle bir görev olduğuna inanan bir düşünce yapısına sahipti. Ancak bu düşünceye olağanüstü koşullarda otoriteye karşı (yüce şefin kutsal otoritesi hariç) direnmenin de bir görev olduğunu söyleyen bir ikincisi eklendi. Görünüşte birbirlerine ters olan bu iki düşünce gerçekte birbirleriyle uyumluydu. Yönetim, eskilerin kurallarına boyun eğdiği sürece –ondan gelen en ağır emirlerin bile duygular ve geleneklere ters düşmediği düşünüldüğünden– bunlar dini kurallar olarak kabul ediliyor ve yayınladığı kararnamelere harfiyen uyuluyordu. Oysa reisler gerek zalimlik gerekse açgözlülükleri nedeniyle bu ahlâk kuralını çiğnediklerinde halk buna koşa koşa şehit olmaya gidenler gibi tüm gücüyle direnmesinin ahlâki görevi olduğunu düşünüyordu. Her türlü yerel zorbalık biçimi için tehlike çanları eskilerin koydukları kurallardan uzaklaşmayla başlıyordu. Hattâ prensler ve naipler bile davranışlarına vassal-

larının kanaatine göre bir çekidüzen vermişlerse, bunun nedeni kimi keyfî davranışların öldürülmelerine yol açabileceğinden emin olmalarıydı. Eski dönemlerden başlayarak Japon şefler politik nedenler yüzünden vassalları ve silahşorlarının duygularına hürmet etmişlerdi. Çünkü gereksiz bir zorbalığın ne kadar tehlikeli olabileceğini anlamışlardı. Kendilerine hizmet eden insanların, yalnızca, çıkarlarına ters gelebilecek şekilde gereksiz ve ani değişiklikler yapılmayacağından emin oldukları zaman görevlerini canla başla yerine getirdiklerini apaçık bir şekilde görmüşlerdi. Bugün bile Japon yönetiminin temel politik özelliklerinden biri budur. Örneğin, üst düzey yetkililerin halkoyuna gösterdikleri hürmet yabancı gözlemciyi şaşırtıyor ve kafasını karıştırıyor. Bu gözlemci yalnızca alttaki grupların sahip oldukları duygusal bir muhafazakâr gücün, bizim açımızdan her türlü toplumsal gelişmenin önkoşuluna benzeyen disipline karşı, nasıl başarıyla direndiğini görüyor. Eski Japonya'da bir bölge şefi, emri altındaki insanların davranışlarından sorumluydu. Bugünün Yeni Japonyasında her memur başında bulunduğu bölümdeki işlerin düzgün gitmesinden sorumludur. Bu yalnızca onun bölümünün sunduğu hizmetten değil, aynı zamanda emri altında çalışanların büyük kısmının arzularını yerine getirmeden de sorumlu olduğunu gösterir. Çoğunluk bakandan, yöneticiden, başkandan ya da müdüründen hoşnut değilse bu yöneticilik zafiyetinin bir kanıtı olarak kabul edilir.

Bu eski sorumluluk anlayışının en çarpıcı örnekleriyle belki de üniversite çevrelerinde karşılaşılıyor. Bir öğrenci isyanı genellikle öğrencilerin laf söz dinlemediği anlamına değil öğretmen ya da gözetmenlerinin işlerini bilmediği anlamına geliyor. Dolayısıyla bir üniversite rektörü ya da bir kolej müdürü öğrencilerin çoğunluğunu hoşnut edebildikleri ölçüde görevde kalabiliyorlar. Devlete ait yüksek öğrenim kurumlarında her profesör ya da konferansçı derslerinin başarısından sorumludur. Başka alanlarda ne kadar başarılı olursa olsun kendisini öğrencilerine sevdiremeyen resmî bir eğitmen, sırtını çok sağlam bir yere dayamamışsa, kısa bir süre içinde kovulur. Çünkü çabaları gerçekleştirdiği işlerin sahip olduğu nesnel değere göre değil, yalnızca eğitmeye

çalıştığı ortalama zihinleri doğrudan ne kadar etkilediğine bakılarak değerlendirilir.

Bu eski sorumluluk sistemiyle her yerde karşılaşılıyor. Halkın duyguları bakanları yalnızca her bakanlığın elde ettiği sonuçlardan değil, aynı zamanda değişik bakanlıkların çeşitli bölümlerinde ortaya çıkabilecek skandallar ya da sıkıntıları engelleme olanağına sahip olup olmamalarına bakmadan, sorumlu tutuyor. Dolayısıyla kimi durumlarda en alttakiler en büyük güce sahiptir. En üst mevkideki yönetici bir ceza almadan kişisel iradesini dayatamaz. Şimdilik sahip olduğu yetkilerin sınırlı olmasında yarar var gibi.

Aynı kolektif sorumluluk sistemi toplumsal basamakların altından üstüne doğru uzandığından, bireysel iradenin özgürce davranma hakkı çeşitli şekillerde sınırlanıyor. Aile içindeki koşullar bir devlet dairesindeki koşullara çok benziyor. Hiçbir aile reisi belli sınırlar dışında iradesini kendi hizmetçilerine bile dayatamaz. İyi bir hizmetçi bağlılık ya da açgözlülük nedeniyle geleneksel âdetler dışına çıkmaz. Yüzyılların deneyimi bir hizmetçinin değerini bu âdetlere uymasıyla ölçen eski görüşü doğrulamıştır. Halk muhafazakâr duygulara sahip olduğundan, yüzeysel yeniliklere duyduğu ilgi, şeylerin gerçek düzeni hakkında aydınlatıcı bir bilgi sunmaz. Usuller ve formaliteler, evlerin içleri, alışkanlıklar, yöntemler, yaşamla ilgili dış görünümlerin hepsi değişti. Ancak bu yüzeysel değişikliklere karşın toplumun eski kuralları alttan alta varlığını sürdürdü. Tüm Meiji reformları ulusal karakteri değiştirmeye yetmedi.

Topluluğa özgü ya da komünist olarak nitelendirilebilecek ikinci zorlama biçimi yakın bir gelecekte tehlike arz edecek, zira bireyler arası her türlü rekabetin ortadan kaldırılmasını içeriyor.

Bir Japon kentinin gündelik yaşamında kitlelerin hâlâ gruplar halinde düşünüp, davrandığını gösteren çok sayıda örnek bulabiliriz. En çarpıcı örneklerden biri *kurumayalar* ya da çekçekçilerin kurallarıdır. Bu kurallara göre hiçbir *kurumaya* aynı yönde ilerleyen meslektaşlarından herhangi birini geçmeye çalışamaz. Özel kişiler için çalışan, güçlü oldukları ve hızlı koştukları için seçilen çekçekçilerden birkaçına bu istisnai hak tanınmış. Buna

karşın kamuya hizmet eden mevcut on bin *kurumayanın* uyması gereken kural şöyle: Genç ve hızlı bir çekçekçi güçsüz, yaşlı bir çekçekçiyi, hattâ tembel ve yavaş bir adamı geçemez. Genç bir çekçekçinin gücünden yararlanarak rekabete yol açmaya kalkışması mesleğe karşı işlenmiş büyük bir suç olarak nitelendirilir.

Güçlü kuvvetli bir *kurumaya* kiralayıp acil işiniz olduğunu ve mümkün olduğunca hızlı gitmesini söylediğinizde hemen yerinden fırlayıp yaşlı ve tembel, olabildiğince yavaş ilerleyen bir *kurumayaya* rastlayıncaya kadar koşarak ilerliyor. Bu çekçekçiyi geçmek yerine yavaşlıyor ve önünü tıkayan bu aracın arkasına geçerek yürümeye başlıyor. Hızlı ancak kural gereği gücü kuvveti yerinde olmayan meslektaşını beklemek zorunda kalan çekçekçi yüzünden ulaşmak istediğiniz adrese yarım saat gecikmeyle varabilirsiniz. Bir meslektaşını geçmeye kalkışan bir çekçekçi sert bir şekilde sorguya çekiliyor. Sorgulama sırasında aşağı yukarı şu türden hiddetli sözler sarfediliyor:

> "Kuralı çiğnediğinizin farkındasınız değil mi? Bu şekilde davranarak arkadaşlarınıza zarar veriyorsunuz. Zor bir mesleğimiz var, rekabeti önleyen kurallar olmasa çok daha zor bir yaşantımız olacak."

Doğal olarak bu kuralların yol açtığı sonuçların başkalarının çıkarına olup olmadığı ve genelde iş dünyasını etkileyip etkilemediği asla sorgulanmıyor. *Kurumayalara* özgü bu ahlâk kurallarının yüzyıllardan bu yana Japonya'da çalışan tüm sınıflara çeşitli şekillerde dayatılmış geleneksel kurallar hakkında bir örnek teşkil ettiğini söylemek yanlış olmaz.

> "Özel bir izin almadan meslektaşlarınızı geçmeye kalkışmamalısınız."
> *Yetenekli insanlar için her zaman yapacak bir iş bulunur, ancak rekabet yasak.*[1]

Günümüzde serbest rekabeti sınırlayan kuralların dayatılması yalnızca daha önceden koyulmuş bir geleneğin sürdürülmesi

[1] Metinde Fransızca olarak yazılmış.

değil, aynı zamanda toplumu yönlendiren bu bencilliği yadsıyan zihniyetin yaşatılması ve yaygınlaştırılması anlamına geliyor.

Feodal dönemde *kurumaya* diye bir şey olmamakla birlikte tüm işçiler, tüm çiftçilerin lonca ya da dernekleri vardı. Bu loncalardaki disiplin anlayışı kişisel çıkar amaçlı her türlü rekabeti yasaklıyordu. Zanaatkârlar ve çiftçiler günümüzde çok benzer örgütlenme biçimlerine sahipler. Lonca bağımsız işçinin bile çalışma kurallarını hâlâ eski komünist yöntem doğrultusunda belirliyor.

Örneğin bir ev inşa ettirmek istiyorsunuz. Bu işi yapmaları için çok zeki işçiler bulmanız gerekiyor, zira Japon marangozlar sanatçı denilebilecek türden zanaatkârlara benziyor. Bunun için bir inşaat şirketine müracaat etmek isteyebilirsiniz, oysa mimar, şirket müdürü ve duvar ustası görevlerini tek başına yerine getiren bir marangoz ustası bulmanızda yarar var. Lonca kuralları her durumda sizin kendi seçtiğiniz işçileri çalıştırmanıza izin vermiyor. Yalnızca bir sözleşme yapabilirsiniz, zaten marangoz ustasının çizdiği planları onayladığınızda işin gerisini o hallediyor: Malzemeleri satın alıyor ve taşıyor, sıvacıları, çinko kaplama ustalarını, hasır ve pano imalatçılarını, çilingirleri, taş yontma ve cam ustalarını o buluyor. Zira her marangoz ustası yalnızca kendi meslek loncasını değil, aynı zamanda inşaat ve mobilya alanındaki müşterileri aracılığıyla tüm meslekleri temsil eder. Onunla bu konularda iddialaşmayı ve ayrıcalıklarına müdahale etmeyi aklınızdan bile geçirmeseniz iyi olur.

Size onunla yaptığınız sözleşmeye uygun bir ev inşa eder, ancak evi teslim ettiğinde karşılıklı ilişkileriniz sona ermez. Yaptığınız bu ömür boyu sürecek sözleşmeyi geçerli bir neden olmadan bozamazsınız. Gelecekte yaptırmak isteyeceğiniz tüm onarım çalışmalarını, duvar, parke, tavan ya da temelle ilgili çalışmaları yalnızca o yapabilir. Örneğin, çatınız mı akıyor? Alçı mı yarıldı? En yakındaki çinko levha döşeme ya da alçı ustasını çağırmaya kalkışmayın. Evinizi inşa eden usta kendisini evin bakım ve onarımından sorumlu tuttuğundan bu sorumluluğu başka birilerine devretmek istemez. Onarım çalışmaları sırasında görev yapacak işçileri ondan başka hiç kimse çağıramaz. İsterseniz bu kuralı

çiğnemeyi deneyin ve başınıza neler geleceğini görün! Mahkemeye giderseniz çalıştıracak tek bir marangoz, duvar ustası ya da camcı bulamazsınız, hiçbir koşulda sizin için çalışmazlar. Ayrıca sizin bu gereksiz mahkeme başvurunuz loncaların onuruna dokunacaktır. Bu loncalar genellikle sadık esnaflardan oluştuğundan onlarla aranızı iyi tutmakta yarar var.

Örneğin, peyzajcı bir bahçıvanla çalışmayı ve size güzel bir bahçe yapmasını istiyorsanız, bu durumda iyi bonservisleri olan profesyonel bir bahçıvana ihtiyacınız var demektir. Bu kişi size güzel bir bahçe yapar ve siz de ona anlaştığınız miktardaki parayı ödersiniz. Aslında sözleşme yaptığınız bahçıvan bir lonca üyesi olduğundan, ona iş verdiğinizde, sahip olduğunuz sürece onun ya da ait olduğu loncaya mensup herhangi bir başka bahçıvanın bahçenizin bakımını yapmasını da onaylamış olursunuz. Dolayısıyla her mevsimde bahçenizi ziyaret ederek ona bir çekidüzen verecektir. Örneğin, çitleri ve meyve ağaçlarını budayacak, parmaklıkları onaracak, sarmaşık türü bitkiler için sırıklar dikecek ve çiçeklerinize bakacaktır. Sıcak bir mevsimde hassas bitkileri güneşten korumak amacıyla kâğıttan küçük şemsiyeler koyacak, kış mevsimindeyse bitkileri dondan korumak amacıyla küçük çadırlar dokuyacaktır. Çok az bir paraya sizin açınızdan yararlı ve zekice olduğu söylenebilecek yüz tane iş yapacaktır. Geçerli bir neden göstermeden bu bahçıvanın işine bir son verebilir ve onun yerine bir başka bahçıvan tutabilirsiniz; kendisinden önceki bahçıvanla yaptığınız sözleşmeyi karşılıklı anlaşarak feshettiğinizi kanıtlamadan ne kadar para verirseniz verin çalıştıracak bir bahçıvan bulamazsınız. Önceki bahçıvanı gönderme konusunda geçerli nedenleriniz varsa bunlar hakemlik yöntemiyle çözülebiliyor ve lonca bir daha sorun yaşamamanız için gerekeni yapıyor.

Bu örnekler çeşitli biçimler altında hâlâ sürüp giden eski komünist örgütlenmenin sahip olduğu özellikleri yeterince açıklıyor. Bu komünizm bireysel rekabeti engellerken değişik gruplar arası rekabeti engellemediği gibi, çalışan açısından güzel bir iş ve iyi yaşam koşulları sağlıyordu. Dünyaya kapalı bir yaşamın sürdürüldüğü, belirsiz nedenlerden dolayı nüfusun asla ciddi bir

baskıya yol açacak düzeye ulaşmadığı bir ülkede bundan daha iyi bir sistem olamazdı.

Bir başka ilginç kalıntı örneği de güncel çıraklık ve hizmet kurallarıdır. Bu kuralların da kökeninde ataerkil örgütlenme var. Eski düzende genellikle verilen hizmet karşılığında bir ücret ödenmezdi. Bir ticarethanede iş öğrenmek amacıyla çalışmaya başlayan çocuklara ya da bir ustanın yanında çalışmaya başlayan çıraklara işverenler yatacak yer verir, besler, üst baş alır, hattâ bütün yaşamlarını yanlarında geçirmeyi uman bu gençleri eğitirlerdi. Ancak işverenlerin mesleğini ya da ticareti iyice öğrendiklerinde ve bir ticarethane ya da atölyeyi yönetebilecek düzeye geldiklerinde kendilerine aylık bir ücret ödenirdi. Günümüzde esnaf ya da işveren yardımcısı ya da çırağını nadiren okula gönderme gereği duysa da ticari merkezlerde bu kurallar çoğunlukla hâlâ geçerli. En önemli ticarethaneler bile yalnızca büyük bir iş deneyimine sahip insanları maaş karşılığı çalıştırıyor. Diğerleri çıraklık dönemlerini tamamlayıncaya kadar çalışabiliyorlar. En zeki çıraklar bu süre sonunda işe alınıyorlar, diğerlerine kendi adlarına bir işyeri açma konusunda yardım ediliyor. Örneğin, çıraklık süresini dolduran biri aynı işyerinde gündelikle işe alınabileceği gibi, patronu onun bir başka işyerinde sürekli bir iş bulmasına yardımcı olabiliyor. İşveren ve çalışan arasındaki bu baba oğul türü ilişkiler yaşamı güzelleştirip işten keyif alınmasına büyük bir katkıda bulunmuş. Bu ilişkilerin sona ermesi hiç kuşkusuz sınai üretimin niteliksel bir kayba uğramasına yol açacak.

Evde insan çalıştırma konusunda da bu ataerkil sistemle sanıldığından daha çok karşılaşıyoruz. Bu kısa da olsa üstünde durmaya değer bir konu. Özellikle de kadın hizmetçiler konusunda.

Eski âdetlere göre hizmetçi efendilerine değil, kendi ailesine karşı sorumlu olan biridir. Efendilerle, kızlarının iyi hal ve tavrı konusunda garanti veren aileler koşullar üstünde anlaşmak zorundadır. Genellikle aranan koşullara sahip bir genç kız belli bir ücret karşılığında hizmetçilik yapmak ya da yaşamını sürdürebilmek için değil, evlenmeye hazırlanmak amacıyla iş bulur. Genç kız bu hazırlık aşamasından geçmeyi hem ailesini onurlandırmak hem de gelecekte evleneceği adamın ailesine daha yararlı

olabilmek umuduyla arzular. En iyi hizmetçiler bazen çok genç yaşta bir ailenin yanına verilen köylü kızlarıdır. Aileler kızlarını yanına verecekleri aile konusunda çok titizlenir ve özellikle görgü kurallarını öğrenebileceği bir aile bulmaya çalışırlar. Başka bir deyişle bunlar eski unvan, mevki anlayışına uygun evlerdir. Bütün niteliklere sahip bir genç kız, hizmetçiden çok ev hanımının yardımcısı olarak kabul görmek ister. Gittiği evde insanların kendisine iyi davranmasını, güvenmelerini ve sevmelerini arzular. Eskiden moda olan bu tür evlerde sözleşme gereği üç ya da beş yıl boyunca hizmetçiye bu şekilde davranılırdı. On bir ya da on iki yaşında hizmetçilik yapmaya başlayan bir genç kız o evde sekiz ya da on yıl kalırdı. Yapılan ödeme dışında hizmetçi efendilerinin kendisine yılda iki elbise ve başka giysiler vermesini bekler. Yıl içinde birkaç günlüğüne izne çıkabilir. Ödenen ücret ve para cinsinden armağanlarla kendisine yeterli sayıda giysi satın alabilir. İstisnai felaket olayları dışında ailesi kızın aldığı parayı kendilerine vermesini istemez. Bununla birlikte her zaman ailesinin sözünü dinlemek ve evlendirilmek üzere geri çağrıldığında söyleneni yapmak zorundadır. Aileler kızlarını yanlarına verdikleri kişilere hizmet etmeyi severler. Örneğin kızın ailesi çiftçiyse diğer aileye belli aralıklarla hediye olarak sebze, meyve ya da meyve ağaçları gönderir. Kızın ailesi zanaatkârsa minnet duygularını gösterebilmek amacıyla hiç kuşkusuz ürettiği mallardan bir örnek gönderir. Kızın yakınlarının minnet duyma nedeni ona ücret ödenmesi ya da giysiler verilmesi değil, geçici süreyle kendisini evlat edinen evin onu manevi ve maddi açıdan eğitmesidir. Kızı çalıştıran insanlar anne babanın gösterdiği bu yakın ilgiye karşılık vermek amacıyla genç kızın çeyizine katkıda bulunmak isteyebilir. Görülebileceği gibi bütün bunlar bireyler değil aileler arası ilişkilerdir. Ayrıca bu ilişkiler sürekli olup, feodal dönemlerde kuşaklar boyunca devam ederdi.

Bu örnekler yaşamı daha çekilir ve güzel kılan ataerkil törelerin bugünlere ulaşan kalıntılarıdır. Bu töreler yalnızca modern bir bakış açısından eleştirilebilir. Bu törelere yöneltilebilecek en ağır eleştiri özellikle verilen ahlâki eğitimin muhafazakâr ve her türlü kişisel çaba ve yeniliği engelleyici nitelikte olmasıdır. Oysa

bu törelerin varlıklarını sürdürdükleri her yerde Japonların yaşamı az da olsa o eski çekiciliğini korurken, bu törelerin ortadan kaybolduğu yerde bu çekicilik sonsuza dek tarihe karışıyor.

Geriye bir üçüncü kısıtlama biçimi, yani resmî otoritenin birey üstündeki etkisi kalıyor. Burada da olumlu ya da olumsuz sonuçlara yol açan pek çok kalıntıyla karşılaşıyoruz. Daha önce bireyin eski kuralların kendisine dayattığı pek çok yükümlülükten kurtulduğunu görmüştük. Birey artık belli bir mesleği yapmak zorunda bırakılmıyor, gezip dolaşabiliyor, ait olduğu sınıftan daha üst ya da daha alt sınıfa ait bir kadınla evlenebiliyor, hattâ dinini bile değiştirebiliyor. Özetle göze aldığı pek çok şeyi yapma özgürlüğüne sahip. Oysa yasanın tanıdığı özgürlüğü ne aile tanıyor ne de topluluk. Süregiden eski duygu ve âdetler onu yasal anlamda sahip olduğu haklardan mahrum bırakıyor. Anayasal hakların varlığına karşın üst otoriteyle olan ilişkileri halen gelenekler tarafından belirlendiğinden, büyük ölçüde eski zorbalık ve baskılara boyun eğiyor. Kuramsal olarak çok yetenekli ve tükenmek bilmeyen bir enerjiye sahip insanlar basamak basamak tırmanarak çok üst düzey bir konuma ulaşabilir. Özel yaşamın hâlâ eski komünist zihniyet tarafından belirlenmesi gibi, kamusal yaşam da sınıf ya da kabilelerden miras kalan zorbalık kalıntıları tarafından belirleniyor. Becerikli bir adamın iktidarı ele geçirme şansı yok denilecek kadar az, çünkü tek başına gruplar halinde düşünüp kitlesel şekilde hareket eden bir muhalefete karşı mücadele etmek zorunda. Becerikli insanlara yalnızca ticaret ya da sanayi alanları fırsatlar sunuyor. Resmî bir göreve atanmış birkaç istisna bu başarıyı bir partinin yardımı ya da bir kabile tarafından korunmaya borçludur. Kişisel becerinin kabul edilmesi için gruplarla başka grupları karşı karşıya getirmek gerekiyor. Tek başına bir adamın ticaret dışında yalnızca rekabet gücüne dayanarak bir işte başarılı olabilmesi olanaksız.

Her ülkede kişisel yetenek doğal olarak direnişlerle karşılaşabilir. Gene hasetin yol açtığı kötü yüreklilik ve kabilelere özgü önyargılar üstüne oturan kabalığın toplumbilimsel bir değere sahip olduğu da doğrudur. Başka bir deyişle, bunlar en becerikli olanlar hariç tüm diğerlerinin sürekli bir başarı elde etmelerini

olanaksızlaştıran şeylerdir. Japon toplumunun kendine özgü yapısı anlaşılması zor bir beceriye sahip insanlara karşı kurulan kolektif entrikaları aşırı önemsediğinden ulusun çıkarlarına çok zarar verebiliyor. Japonya, hangi sınıfa mensup ya da hangi maddi olanaklara sahip olurlarsa olsunlar hiçbir dönemde çok zeki ve yetenekli insanlarına bugünkü kadar çok ihtiyaç duymadı.

Oysa yeniden örgütlenme döneminde bütün bunların yaşanması kaçınılmazdı. Hükümetin emrindeki çeşitli birimlerde çalışan insanlara liyakatleriyle doğru orantılı daha yüksek bir maaş ödenmemesi de çok anlamlı. Bir insan başarılı olabilmek amacıyla ne kadar çok çırpınırsa çırpınsın sonuçta onurlandırılma ve verilebilecek olanın en azıyla yetinmek zorunda kalır. En güç işler için harcanan çabalar en basit işler için harcanan çabadan daha çok ödüllendirilmez. Hiç önemsenmeyecek hizmetler yokluklarında büyük sıkıntı çekilecek hizmetler kadar iyi ödüllendirilir. Doğal olarak burada genel kuraldan söz ettiğimden bunun dışına çıkabilen parlak istisnalar olmuştur.

Olağanüstü bir sabır ve çaba, bir de ait olduğu sınıfın desteğiyle bir insan Avrupa'da rahat ve onurlu bir yaşam sürdürebilir. Ancak Japonya'da böyle bir konuma sahip bir insanın maaşı gündelik yaşamın masraflarını bile karşılayamaz. Kişi ister kara ya da deniz kuvvetlerinde, ister yargı, eğitim ya da içişlerinde çalışsın ücret basamakları asla yetenek ve sorumluluk basamaklarının karşılığını ifade etmez. Basamakları yukarıya doğru tırmanmanın maddi anlamda yok denilecek kadar az getirisi vardır, zira her yeni kademe ilerlemesinin yol açtığı masrafların yasayla belirlenen maaşlarla uzak yakın bir ilişkisi yoktur. Japonya'da en düşük ücret karşılığında olabilecek en çok hizmetin alınması genel kuraldır.[2]

---

[2] Hâkimlerin ücretleri yılda 70 ile 500 sterlin arasında değişiyor. Bu son rakam en yüksek ücretleri temsil ediyor. İmparatorluk üniversitelerinde çalışan bir profesöre ödenen en yüksek ücret 120 sterlindir. Posta idaresinde çalışanlar aldıkları ücretle ancak karınlarını doyurabiliyorlar. Polis memurlarına bölgelere göre ayda 1 ila 1.10 sterlin ödeniyor. Bir öğretmene ödenen ortalama aylık ücret 9 yen 50 sens ya da yaklaşık 19 şiling (1 sterlin= 10 yen), pek çoğu 7 şilingden az kazanıyor. Ordu-

Hükümetin çalıştırdığı memurlara karşı maddi destek yerine, işe yaramaz onurlandırmalardan ibaret bir politika güttüğü doğru değildir. Gerçeği söylemek gerekirse Hükümetin, değişik modern görünümler altında, eski feodal hizmet anlayışına özgü yapılan iş karşılığında basit, ancak onurlu bir yaşama sahip olma gibi bir politika sürdürdüğü söylenebilir. Feodalite döneminde yaşamasına izin verme karşılığında çiftçiden verebileceğinin en çoğunu vermesi beklenirdi. Sanatçı ya da zanaatkâr soylu bir işverene sahip olma şansıyla yetinmeliydi. Hattâ Samuraylar bile hükümdarlarından ancak yaşamaları için gereken asgari miktar kadarını alabiliyorlardı. Gerekenden fazlasının verilmesi olağa-

---

daki subaylara ödenen ücretler okuyucuları ilgilendirebilir (1904 rakamları):

	Aylık ücret (yen olarak)	Ev kirâsı yardımı	Toplam
General	500	25.00	525.00
Korgeneral	333	18.75	351.75
Tümgeneral	263	12.50	275.50
Albay	179	10.00	189.00
Yarbay	146	8.75	154.75
Binbaşı	102	7.50	109.50
Yüzbaşı (1. derece)	70	4.75	74.75
Yüzbaşı (2. derece)	60	4.75	64.75
Üsteğmen (1. derece)	45	4.00	49.00
Üsteğmen (2. derece)	34	4.00	40.00
Teğmen	30	3.50	33.50

Bu ücretler yaklaşık yirmi yıl önce belirlendiğinde ev kiraları makul düzeydeydi, zira iyi bir evin aylık kirası ayda 3 ya da 4 yeni geçmiyordu. Bugün bir subay çok küçük bir evi ayda 18 ya da 21 yenden aşağı kiralayamaz. Gıda fiyatlarıysa o tarihten bu yana üç misli artmış. Buna karşın maaşlardan çok az insan şikâyetçi olmuş. Maaşları bir ev tutmaya yetmediğinde subaylar oda kiralıyorlar. Çok sıkıntı çektikleri halde vatana hizmet etme ayrıcalığına sahip olduklarını düşündüklerinden hiçbiri ordudan istifa etmeyi düşünmüyor.

nüstü bir kayırma olarak görülüyor ve bu durumla ancak bir kademe ilerlemesi sırasında karşılaşılıyordu. Oysa mevcut hükümet modern ücretlendirme sisteminde de aynı politikayı uygulamaya çalışıyor. Şimdiki töreler feodal dönemdekilerden çok daha katı. Örneğin, en sıradan Samuray bile ihtiyaçlarının karşılanacağını bilir ve bir yanlış yapmadan görevine son verilemezdi. Eskiden öğretmenlere maaş ödenmez, ancak topluluğun kendisine duyduğu saygı ve öğrencilerinin minnettarlığı sayesinde saygın bir yaşam sürdürebilirdi. Eskiden zanaatkârlar mütevazı dâhileri cesaretlendirme konusunda birbirleriyle yarışan büyük senyörlerin koruması altındaydı. Senyörler bu dâhilerin belli bir ücretle yetinmelerini beklemekle birlikte onların her ihtiyacını karşılıyorlardı. Onların daha kusursuz işler yapmaktan keyif almalarını sağlamaya çalışıyor, yaptıkları işin hayranlıkla karşılanacağı ve hak ettiği değere sahip olacağı konusunda garanti veriyorlardı. Oysa yaşam pahalılığının üç ya da dört kez arttığı günümüzde sanatçı ya da zanaatkâr artık eskiden olduğu gibi desteklenmiyor. Eski günlerdeki sabırlı ve titiz çalışmanın yerini ucuz ve çarçabuk gerçekleştirilmiş el işleri aldı. Mesleklerin sahip oldukları en güzel gelenekler ortadan kaybolmaya mahkûm edildi. Bugün çiftçiler eskiden toprağı yasal yollardan elinden alınamayan meslektaşlarından daha iyi ve mutlu bir konumda değil. Her şeyin fiyatı sürekli arttığından kısa bir süre sonra bugünkü düzeni sürdürmek olanaksızlaşacak.

Kimileri aklı başında bir hükümetin insanlardan sonsuza dek özveride bulunmalarını isteyemeyeceğini bilmesi gerekir diyebilir. Böyle bir hükümet yetenekli insanları desteklemesi, dürüstlük üstüne oturan tatlı bir rekabet ortamı yaratması ve sağlıklı bir bencillik anlayışının oluşabilmesi için yaşamın insanları daha ciddi şekilde ödüllendirmesi gerektiğini kavramak zorunda kalacaktır. Bununla birlikte mevcut yönetimin sonuç olarak gene de sanıldığından daha bilgece bir tavır sergilediği söylenebilir. Yıllarca önce bir Japon resmî görevli bana şöyle ilginç bir şey söylemişti:

> "Hükümetimiz insanlar arasındaki rekabeti belli bir noktaya kadar destekliyor. Halkımız henüz bu rekabet olayına hazır değil. Rekabete çok destek verecek olursak Japon karakterinin en kötü özelliği hemen ön plana çıkacaktır."

Bu sözlerin Japon politikasını hangi ölçüde özetlediğini bilemiyorum. Ancak her ne kadar Batı'nın serbest rekabet ortamına geçmeden önce neler yaşadığını bilmezden gelip günümüzde görece ılımlı bir görünüme sahip olduğunu söylesek de, herkes bir serbest rekabet ortamının savaş kadar zalim ve acımasız olabileceğinin farkında. Yüzyıllardan bu yana her türlü bencilce rekabeti bir suç ve her türlü kâr arayışını itibar zedeleyici bir şey olarak kabul etme alışkanlığına sahip bir topluma birdenbire tamamıyla kişisel olarak nitelendirilebilecek avantajlar tanınması gerçekten de akıllıca bir politik karar olarak görülmeyebilir.

Bundan on iki, on üç yıl önce gerçekleştirilen ilk yerel seçimler ve ilk dönem parlamento seçimleri halkın Avrupa'ya has özgür bir hükümet sistemine ne kadar yabancı olduğunu gösteriyor. Pek çok insanın yaşamına mâl olan bu öfkeli seçimler sırasında aslında hiç kimse kimseye karşı kişisel düşmanlık gütmemişti. Parlamentoda yapılan ve yabancıların dikkatini çeken tartışmalardaki şiddetin nedeni kişisel görüş ayrılıkları değildi. Kabile ya da parti çıkarları arasında bir politik mücadele vardı, yoksa kişiler arasında değil. Her kabile ya da partiye sadık yandaşlar yeni politikayı bir tür savaş, baştaki lidere karşı hissedilen sevgi nedeniyle verilmesi gereken bir bağlılık mücadelesi olarak görüyorlardı, ancak bu savaşta hiçbir soyut iyi ya da adalet düşüncesine yer yoktu. İlkeler yerine her zaman kişilere bağlılık duyma alışkınlığına sahip olmuş ve bu bağlılığın kişisel özveride bulunma gibi bir yaptırımla onaylandığı bir toplum düşünelim. Bu toplumun yaşayacağı ilk parlamenter yönetim deneyimlerinin sözcüğün Batılı anlamındaki dürüstlük kavramıyla uzak yakın bir ilişkisi olmayacağı açıktır. Bu kavramı yavaş yavaş anlayacaklardır, ancak bu iş sanıldığı kadar hızlı olmayacaktır. Bu halk her insanın yaptığı her iş konusunda ait olduğu gruptan bağımsız bir şekilde kendi kişisel kanaatleri doğrultusunda hareket etme

hakkına sahip olduğunu anladığı gün ilk elde edilecek sonuç pek iç açıcı olmayacaktır. Çünkü gruplar arasındaki mevcut ilişkiler dışında kalan kişisel bir ahlâk anlayışı henüz yeterince gelişemeyecektir.

Gerçeği söylemek gerekirse, şu âna kadar hükümet gücünü hiç kuşkusuz özellikle eski yöntemleri korumasına ve saygıya dayalı boyun eğme zihniyetinin henüz ortadan kaybolmamasına borçludur. Daha ileride hiç kuşkusuz çok önemli değişiklikler yapmak gerekecektir. Şimdilik hükümetin cesaretle desteklenmesi gerekiyor. Modern uygarlığın gelecekte yazılacak tarihinde insanı belki de en çok duygulandıracak olgular, yasanın özgürlük ilân etmesine karşın binlerce Japon vatanseverin feodal dönemlere özgü resmî köleliği kabul etmesi olacaktır. Feodal zihniyet çerçevesinde yapılan tüm fedakârlıkları –çok doğal şeylermişçesine, ulusal görevlermişçesine– kabul eden bir hükümete boyun eğme ayrıcalığı gibi sıradan bir amaç için sahip oldukları yetenek, güç, çabanın en büyüğünü, yaşamlarını seve seve veriyorlar. Bu fedakârlıklar ulusal bir görev olarak kabul edilip yerine getiriliyor. Herkes İngiltere'nin korkutucu dostluğu ve Rusya'nın bir o kadar korkutucu düşmanlığının Japonya'yı tehdit ettiğini biliyor. Japonya yoksul bir ülke –bütçenin büyük bir bölümü mevcut silahların bakımına ayrılıyor– dolayısıyla bu ülkede yaşayan herkes için azla yetinmek bir görev. Azla yetiniyorlar ve hiç şikâyet etmiyorlar...

Tüm ulusun bu sorgusuz sualsiz boyun eğişi insanı çok etkiliyor. Herkese Avrupalı gibi davranmayı, bilim, yabancı dil öğrenmeyi emreden imparatorluk fermanının nasıl karşılandığını biliyoruz. Yalnızca 1890 yılının hemen öncesinde Japonya'da yaşayanlar candan bir bağlılık duygusunun sürmenaja bağlı intiharı nasıl yaygın bir ölme biçimine dönüştürdüğünü anlatabilirler. Minik beyinleri tarafından kavranması çok zor ödevleri yapabilmek amacıyla küçücük çocuklar bile o candan bağlılık duygusu yüzünden kendilerini paralayıp sağlıklarını yitirmişler. Sahip oldukları o tuhaf cesaret, açlık dönemlerinde, depremler ya da yangınlar sırasında sergiledikleri inanılmaz azim sayesinde küçük erkek ya da kız çocukları yıkılmış evlerinin kiremitlerini

tahta ve alçı parçacıklarını da bu kiremit üstüne yazmak amacıyla tebeşir olarak kullanmışlar.

Üniversitenin üst düzey insanları arasında yaşanan çok sayıda trajediden söz edebilirim. Avrupalı öğrencilerin sahip olduğu ortalama zekâ düzeyinin çok üstünde bir entelektüel çaba harcayan pek çok pırıl pırıl beynin sakatlanmasına tanık oldum. Ölüm tehdidiyle elde edilen zaferler gördüm. Sınav dönemlerinde bana gelip örneğin, "Öğretmenim, kötü bir kompozisyon yazmış olmaktan korkuyorum, zira hastaneden özellikle bu kompozisyonu yazmak amacıyla çıkmıştım. Kalbimden rahatsızım" türünden tuhaf elveda sözcükleri kullanan öğrencilerimden biri gibi. Bu öğrenciye diploması ölümünden bir saat önce verildi.

Bütün bu çabalar –bunlar yalnızca eğitimle ilgili sorunları değil, aynı zamanda yoksulluk, gıdasızlık ve kötü yaşam koşullarına bir çözüm bulmak amacıyla harcanmış çabalardır– yalnızca görev aşkı ve ülkeyi yaşatmak amacıyla harcanmıştır. Japon öğrenciyi yaptığı yanlışlara, başarısızlıklarına, ırkın eğitim anlayışına yabancı duygu ve düşünceleri anlama yetersizliğine bakarak değerlendirenler psikoloji konusunda pek fazla bir şey bilmiyorlar demektir.

Japon öğrenciyi iyi değerlendirebilmek için onun ne kadar sessiz bir kahraman olduğunu iyi bilmek gerekiyor.

RESMÎ EĞİTİM

Japonya'daki resmî eğitim sistemine yakından bakmak ulusal karakterin hangi ölçüde çok eski bir disiplin anlayışına boyun eğdiğini ve yeniliğe karşı gösterdiği inanılmaz direnişin nedenini anlamamızı sağlayacaktır.

Şu sıralarda ulusun tamamı Avrupa eğitim sistemine uygun bir şekilde yenilenmiş ve hükümet tarafından dayatılan bir eğitim sürecine boyun eğiyor. Yunan ve Latin klasikleri hariç ders programları Avrupa'daki temel alan derslerinin hemen hemen aynılarından oluşuyor. Anaokullarından Üniversitelere tüm eğitim düzeni en azından görünüşte modernleştirildi. Bununla birlikte yeni öğretim sisteminin Japon öğrencilerin düşünceleri ve duyguları üstündeki etkisi beklenenin altında oldu. Bunun tek nedeni, ne hâlâ varlığını sürdüren geçmişten bugüne süregelen Çince eğitim ne de din farklılığıdır. Bunu daha çok, eğitim ve eğitimden beklenen sonuçlar konusunda Japon kavrayış biçimini Avrupalı kavrayış biçiminden ayıran, temel görüş ayrılıklarıyla açıklayabiliriz. Yeni eğitim yöntemi ve programına karşın Japon eğitim sistemi hâlâ Batılı eğitim planının tam tersi sayılabilecek bir eğitim planına boyun eğiyor. Bizdeki ahlâk eğitiminde otorite ilkesi daha çocukluktan itibaren devreye girer. Avrupalı ya

da Amerikalı öğretmen en küçüklere karşı bile sert davranır. Çocuklara en küçük yaşlardan başlayarak doğru davranmayı ("olur" veya "olmaz" şeklinde) öğretmek gerektiğini düşünürüz. Daha ileri yıllarda çocuğa biraz özgürlük tanınır. Büyük çocuğa geleceğinin harcayacağı kişisel çaba ve yeteneklerine bağlı olduğu anlatılır. Kimi zaman öğüt verilerek kimi zaman eleştirilerek kendi başının çaresine bakması sağlanır.

İyi bir karakter ve iyi huylara sahip yetişkin bir öğrenci kimi zaman öğretmeniyle dostluk kurar ve yaşamının zor anlarında işine en çok yarayacak öğüdü verecek bu dosta geri döner. Öte yandan, öğrencinin ahlâken ve entelektüel açıdan yetiştirildiği zaman dilimi içinde, birilerine özenmesini bekler hattâ özenmeye zorlarız. Çocuk büyür ve bir erkek olur, disiplin de bu sürece koşut bir şekilde gevşetilirken daha zorlu bir rekabet ortamına uyum sağlaması gerektiğini düşünürüz. Batılı eğitimin amacı, bireysel beceri ve kişisel karakteri geliştirerek bağımsız ve olabildiğince güçlü bir insan yaratmaktır.

Oysa Japon eğitim sistemi bunun tam tersi bir yol izlemiştir. Dış görünüme karşın bu sistem hâlâ ayaktadır. Bu eğitim sistemi bireyi asla tek başına bağımsız bir şekilde çalışacak biçimde değil, her zaman belli bir meslek grubunun parçası olacak şekilde yetiştirmiştir. Değişmeyen meslek kadrolarına sahip bir toplumda bu sistem, çocuğu belli bir konuma sahip olabileceği şekilde biçimlendirmiştir. Bizde baskı çocukluktan başlar ve zaman içinde yavaş yavaş yumuşar. Uzak Doğu'da baskı kendini çok daha geç yaşlarda hissettirir ve ilk baskı görmeye başladığı günlere oranla zaman içinde giderek daha büyük baskılara maruz kalır. Bu çocuğun yakınları ya da öğretmenleri tarafından yapılan doğrudan dayatılan bir baskı şeklinde olmadığından yaşamının daha ileriki yıllarında göreceğimiz gibi çok önemli bir farklılaşmaya yol açar.

Japon çocuk –okula başladıktan sonra, yani altı yaşına doğru– Avrupalı çocuğa oranla çok daha özgürdür. Doğal olarak bu kuralın birçok istisnası vardır, ancak genellikle çocuk kendine ve yanındakilere bir zarar vermedikçe istediğini yapabilir. Çocuk izlenir, ancak suyuna gidilmekle birlikte homurdanmayla yetini-

lir ve çok nadiren de söyleneni yapmaya zorlanır. Sonuç olarak istediği şeytanlığı yapmasına izin verilir. Bir Japon atasözü: "Yoldaki tekerlek izleri bile yedi ya da sekiz yaşındaki bir çocuktan nefret eder" diyor (*Nanatsu, yatsu,-mişibata no ana desaimon nikumu*). Çocuk yalnızca kaçınılmaz durumlarda ve eski usule göre cezalandırılır, yani hizmetçiler dâhil tüm aile suçluyu korur, küçük erkek ya da kız kardeşleri onun yerine cezalandırılmak istediklerini söylerler. Yalnızca en kaba saba sınıflara mensup insanlar çocuklarını kırbaçlar, bu konuda genellikle *moksa*[1] cezası yeğlenir. Bu çok can yakıcı bir cezadır. İnsanların büyük bir çoğunluğu çocukların şiddet yüklü sözlerle ya da hiddetli bakışlarla korkutulmasını onaylamıyor. Onlara göre ceza olabildiğince sessiz bir şekilde verilmeli ve cezayı veren kişinin küçük suçluya çok yumuşak bir şekilde homurdanması yeterli olmalı. Bir çocuğu hangi nedenle olursa olsun tokatlamak bir bayağılık ve cahillik kanıtıdır. Bir çocuğu teneffüs, yeme içme ya da yapmayı sevdiği şeylerin birinden mahrum bırakma yasağına çok nadiren başvurulur. Ahlâk kuralına göre çok küçük çocukları eğitmek isteyenler çok ama çok daha fazla sabırlı olmak zorundalar.

Disiplin okulda başlamakla birlikte başlangıçta çok hafif olması nedeniyle disiplin olarak adlandırmakta zorlanıyoruz. Öğretmen eğitmenden çok bir büyük abiye benzer. Çocuğu herkesin ortasında ayıplamaktan başka bir ceza veremez. Öğretmenin çocuk üstündeki otoritesi özellikle sınıfın ortak-görüşü tarafından belirlenir ve becerikli bir öğretmen bu sınıf görüşünü kolaylıkla yönlendirebilir. Her sınıfta kuramsal olarak, sahip oldukları zekâ ve karakter düzeyine bakılarak seçilmiş, iki küçük yönetici vardır. Öğrencilerin hoşuna gitmeyecek bir komut verilmesi gerektiğinde bu iki yöneticiden (*Kyuşo*) biri görevlendirilir. Bu ayrıntıları not etmek gerekir, çünkü okul yaşantısından başlayarak ortak-görüş, ortak egemenlik ve ortak iradenin işleyiş biçimini gösterdiği gibi, gerçek Japon eğitim sisteminin ırkın ahlâki özellikleriyle hangi ölçüde uyuştuğunu da gösteriyor.

[1] Kolayca tutuşan bir maddeyle dağlama işlemi.

Üst sınıflarda otorite biraz daha belirgin hale geliyor. Yüksek okullardaysa bu disiplin daha da açık seçik bir görünüme bürünüyor. Sınıfı yönlendiren güç, öğretmenin kişisel iradesi değil, gene sınıfın duygusal yapısıdır. Orta okullarda öğrenciler son derece ciddi görünüyorlar ve sınıftaki ortak-görüşün gücü karşısında öğretmen geri adım atmak zorunda kalıyor. Bu gücü ciddiye almayan bir öğretmen işini kaybedebilir. Orta okulların tüm sınıfları çoğunluğun boyun eğdiği ahlâk anlayışı ve geleneksel davranış kurallarına saygı duyulmasını sağlayacak sınıf yöneticilerini kendileri seçiyor. Geleneksel davranış biçimi yavaş yavaş devre dışı kalmakla birlikte her yerde ondan biraz bir şeyler kalmış gibi. Bu düzey okullardaki Japon çocukları henüz kavga ve kabadayılığın ne olduğunu bilmiyorlar, zira tek tip bir davranış biçimini zorunlu kılan bir disiplin anlayışı kişisel öfkeye de bir kişiye boyun eğilmesine de izin vermiyor. Japon okul yaşantısında birey kalabalığı değil, kitle bireyi egemenliği altına alıyor. Üstelik bu kitle müthiş bir güce sahip. Bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde sınıftakilerin hoşuna gitmeyecek bir şeyler söyleyen öğrenci birdenbire mutlak bir yalnızlığa mahkûm edilir. Herkesten açıkça özür dilemediği sürece hiç kimse onunla konuşmaz, hattâ okul dışında bile kimse onu önemsemez. Bağışlanıp bağışlanmayacağı yapılacak oylamada arkadaşlarının nasıl oy vereceğine bağlıdır.

Bu geçici de olsa dışlanma olayından herkes haklı olarak çok korkar. Zira bu olay öğrenci çevresi dışında bile gerçek bir yüz karası olarak kabul edilir. Olayın anısı meslek yaşamı boyunca kişinin peşini bırakmaz. Daha ileride hangi resmî ya da meslekî konuma yükselirse yükselsin, sonradan koşullar onun haklı olduğunu gösterse bile, sınıf arkadaşlarının genel görüşü nedeniyle mahkûm edildiği asla unutulmayacaktır.

Önemli Devlet liselerinde disiplin daha da katıdır. Öğretmenler genellikle meslekte yükselmek isteyen memurlardır. Öğrenciler ise ya Üniversiteye hazırlanan ya da istisnalar hariç kamuda çalışmayı seçen erkeklerdir. Bu sakin, mesafeli ve düzenli dünyada neşe, gençlik ya da duygudaşlığa yer yoktur. Bu dünyada yalnızca yararlılık düşüncesiyle yapılan – ve kimi dalların işine

yarayan– toplantılar ve oluşturulan topluluklar vardır. Burada ne eğlenecek zaman vardır ne de eğlenme arzusu. Koşullar ne olursa olsun her türlü kamusal okuldan çok daha eski olan gelenek belli bir düzen anlayışına uyulmasını ister. Herkes birbirine göz kulak olur; alışılmadık ya da tuhaf davranışlar hemen farkedilip engellenir. Yabancı bir gözlemci açısından kimi kurumlarda kendini dayatan bu sınıf disiplini hiç de eğlenceli bir şey değildir. Liselerde beni her zaman en çok etkileyen şey o korkunç sessizliktir. Uzun yıllar boyunca çalıştığım ve Japonya'nın en muhafazakâr okulu olarak bilinen bu liselerden birinde hepsi genç ve yerinde duramayan binden fazla öğrenci vardı. Gerek ders aralarında gerekse teneffüsler sırasında bahçede, oyun alanlarında ya da spor salonlarındaki sessizliğin beni boğduğu gibi tuhaf bir duyguya kapılırdım. Örneğin futbol oynayan öğrencileri izlerken topa atılan tekmelerden başka bir şeyin sesi duyulmazdı. *Jiujutsu* güreşlerini izlerken yarım saat boyunca kimsenin ağzından tek bir söz bile çıkmazdı. *Jiujutsu* kurallarının bu arada tam bir sessizliğin yanısıra izleyicilerden ilgi ya da duygularını bile göstermemelerini istediğini söyleyelim. Otuz yıl kadar önce Samuray okullarında da aynı soğukkanlı disiplin ortamı vardı.

Üniversiteye girebilen öğrenci için kamu memurluğunun büyük kapıları açılırdı. Belli açılardan hâlâ sınıf iradesine boyun eğmeyi sürdürmekle birlikte kamusal yaşamı üstündeki baskıdan kurtulduğunu da hissederdi.[2] Bu öğrenci sınavlarını verdikten sonra resmî yaşam dünyası içine karışır, evlenir sonra da bir

[2] Bu baskıdan kurtulma duygusu kısa bir süre öncesine ait olup, öğrencilerin bunu kendi kendilerine öğrenmeleri pek iyi olmadı. Yirmi beş yıl önce Üniversite öğrenimi öylesine ciddiye alınırdı ki, yaptığı hata nedeniyle başarısız olan bir öğrenci suç işlemiş biri gibi görülürdü. O dönemde moda olan bir Çin şiiri vardı, Üniversiteye (Daigaku Nanko) kaydolan öğrenciler uğurlanırken arkadaşları ve yakınları tarafından şarkı şeklinde söylenirdi:

Danji kokorozaşi wo tatete, kyokwan wo idzu;
Gaku moşi narazunba, şisudomo kaeradzu.
Genç adam kesin kararlı, doğduğu evi terk edip gidiyor.
Eğer başarısız olursa ölmeyi düşünse bile eve asla dönmez.

aile reisi –ya da olma olasılığına sahip– olur. Yalnızca bu süreci yakından dikkatle izleyenler Japon erkeğinin meslek yaşantısının bu döneminde nasıl ani bir dönüşüm geçirdiğini anlayabilir. İşte bu dönüşüm Japon eğitim sisteminin ne anlama geldiğini tüm açıklığıyla gösterir.

Japon yaşantısındaki pek az olgu kaba saba ve sakar bir öğrenciyi ağırbaşlı, soğukkanlı ve zarif bir memur haline getiren bu biçimsel dönüşüm kadar çok şaşırtabilir. Neredeyse daha dün denebilecek kadar yakın bir geçmişte elinde şapkası bir metnin ya da yabancı dilde yazılmış birkaç tümcenin açıklanmasını isteyen biriyken, bugün adalet dağıtan ya da zor diplomatik yazışmalar yapan ya da okul yöneten birine dönüşür. Öğrenciyken sahip olduğu kişisel özellikler hakkında ne düşünürseniz düşünün yapmak üzere seçildiği iş konusunda en uygun kişi olduğundan kuşku duymamalısınız. Öğrenciyken gösterdiği başarılar gerekli olsalar da bu işe atanırken ikincil bir öneme sahipler. Bu işe girebilmek için özel bir eğitim görmesi gerekiyor. Yukarılarda bir yerlerde koruması altında olduğu birileri sahip olduğu karakter özellikleri ya da bu özelliklere sahip olacağı düşüncesiyle onun bu iş için en uygun kişi olduğuna karar verebilir. Belki birileri tarafından biraz kayırılabilir, ancak genellikle güven gerektiren işlerde yalnızca bu işi yapabilecek kişiler çalıştırılır. Devlet nadiren yanılır. Herhangi bir öğrenci yöneticilik ya da örgütleyicilik konusunda eğitim aracılığıyla sahip olabileceği niteliklerden çok daha fazlasına sahip olabilir ve eğitim bu doğal güç ya da yeteneğin gelişmesine hizmet edebilir. Hangi konuda başarılı olacağı düşünülüyorsa çalışacağı iş önceden belirlenir. Okulda geçirdiği uzun ve zahmetli yıllar kitapların öğretebileceğinden çok daha fazla şey öğretir ve aptal birinin öğrenebileceğinden çok daha fazla şey öğrenir. Örneğin, insanların zihinlerinin nasıl okunacağını, neden o şekilde davrandıklarını; her türlü koşul altında nasıl soğukkanlı davranılabileceğini; gerçeği basit sorularla nasıl ortaya çıkartacağını; en yakın dostlarına karşı bile her zaman tetikte olması gerektiğini; en cana yakın davrandığı sırada bile gerçek duygularını nasıl dışarı vurmayacağını ve gizleyeceğini bilir. Dünyevi bilgelik sanatında ustalaşmıştır. İnsanı gerçekten şa-

şırtır ve ait olduğu ırkın kusursuz bir örneği olduğunu gösterir. Eğitim görmüş bir Batılı onu değerlendirme konusunda yetersiz kalır. Geçtiği değerlendirme sürecinde sahip olduğu somut bilgilerin pek bir önemi yoktur. Üniversite diploması, bildiği İngilizce, Fransızca ya da Almanca belli ölçüde işe yarar. Bir Japon öğrenci bu değişik bilgilerin idari bir görevde çalışma konusunda çok işe yarayacağını bilir. Ancak onun sahip olduğu gerçek bilimsel bilgi Japon ruhunu nasıl okuyacağını öğrenmiş olmasıdır. Onun düşünce yapısı ile Batılı düşünce yapısını birbirinden ayıran mesafeyi ölçebilmek olanaksızdır. Günümüzde bu erkek kendisine değil bir aile, bir parti, bir hükümete (Devlete) aittir. Özel yaşantısında âdetlere boyun eğmek durumundadır; kamusal yaşantısındaysa kurulu düzene. Ne kadar cömertçe ya da mantıklı olursa olsun düzene ters düşen içtepilere boyun eğmeyi aklının ucundan bile geçirmez. Sarf edeceği tek bir dikkatsizce söz yaşamını mahvetmesine yol açabilir, dolayısıyla sözcükleri olur olmaz bir şekilde kullanmamayı öğrenmesi gerekir. Bu sessiz boyun eğme ve görevin bıkıp usanılmadan yerine getirilmesi sayesinde kısa sürede çok yükselerek vali, Danıştay başkanı, bakan ya da büyükelçi olabilir. Ne kadar yükseğe tırmanırsa boyun eğdiği toplumsal ve ahlâki bağlar o kadar boğucu olacaktır.

Gerçeği söylemek gerekirse, resmî bir görev yapmak isteyenler için ihtiyatlı ve soğukkanlı olmayı öğrenmek uzun zaman alan zorunlu bir hazırlık aşamasıdır. Belli bir konumda kalmayı başarmak ya da onurlu bir şekilde çekilmek için sahip olunması gereken beceri düzeyini bu eğitim süreci belirler. Resmî bir görevin en berbat yanı ahlâki bir özgürlükten tamamıyla yoksun kalmak, yani adaleti sağlarken kişisel kanaatlerinize dayanarak karar verme hakkını yadsımaktır. Birinin emrinde olan kişi yerinde kalmak istiyorsa, kendisine izin verilmediği takdirde ne bir inanca sahip olabilir ne de kişisel yakınlıklar kurabilir. Günümüzde o artık birinin değil en az Çin kadar eski bir sistemin kölesidir. İnsan kusursuz bir doğaya sahip olsaydı, bu sistem de kusursuz olurdu. İnsan doğası kusurlu olmayı sürdürdüğü müddetçe bu sistemde de çok değişiklik yapılması gerekecek. Şimdilik her şey iktidarın kendilerine geçici bir süreliğine emanet edildiği kişi-

lerin karakterine bağlı, kötü birinin emrinde olan en becerikli hizmetliye bırakılan tek özgürlük istifa etmek ya da kötülükle karşılık vermektir. Kendine güvenen biri soruna cesurca yaklaşıp istifa eder. Oysa bir cesura karşılık elli sıkılgan var. Bir kariyerin yarıda kalması hiç kuşkusuz her türlü itaatkârsızlığı bir suç olarak niteleyen o eski düşünce kadar korkutucu değil. Dinî bir öğretinin ölümünden sonra yaşamayı sürdüren törenler ve efsaneler gibi, her ne kadar dinle yönetim artık birbirleriyle özdeşleştirilmiyorlarsa da hükümet hâlâ insanlara neye inanmaları gerektiğini söyleyebilecek kadar otoriter. Sır tutma sistemi hâlâ varlığını koruduğu gibi, hâlâ idari otorite düşüncesine bağlanan bu tanımlanması güç korkunun yaşatılmasını sağlıyor. Daha önce sınırlarından söz ettiğim bu otorite, uygulamada her şeye kadir tek merci. Otoriteden destek görmek demek, sahip olunan ani ve yeni popülaritenin yanıltıcı nimetlerinden yararlanmak demektir. Özetle bütün bir topluluk, bir kent –onu kandırabilmek ve dünyanın kendisine sunduğu tüm nimetleri hak ettiğine inandırmak amacıyla– sahip olduğu en insancıl yanları bu gözde kişiye göstermeye çalışıyor. Oysa sürekli değişen iktidarların birdenbire desteklediklerı adamın arkalarından politik dolaplar çevirdiğini öğrendiklerinde bu kişi nedenini bile bilmeden derhal halk düşmanı olarak ilân ediliyor. Hiç kimse kendisiyle konuşmuyor, selamlamıyor ya da kendisine –ironik olan hariç– gülümsemiyor. Yolda karşılaştığı eski dostları onu görmezden geliyor. Onlara soru sormaya kalkıştığında olabilecek en hızlı ve ihtiyatlı yanıtları alıyor. Çoğu kez onlar da olayın nedenini bilmediklerini söylüyorlar. Yalnızca emirler verildiğini bildiklerini ve bu emirlerin neden verildiğini araştırmanın kötü sonuçlara yol açabileceğini söyleyeceklerdir. Sokaktaki çocuklar durumunu bildiklerinden talihsiz adamla alay ediyorlar. Yol üstünde karşılaştığı köpekler bile sanki ondaki ve çevresindeki değişikliği anlamışçasına yüzüne havlıyor.

Resmen gözden düşme böyle bir güce sahiptir. Oysa yapılan her yanlış ya da disiplinsizlik kimi zaman çok daha sert cezalar verilmesine yol açabilir. Feodal dönemde suçluya Harakiri yapma emri verilirdi. İktidar kimi zaman kötü niyetli insanların eline

geçtiğinde bunlar sahip oldukları yetkileri kötüye kullanırlar. Bu durumda insanın vicdanının sesini duymaması için çok cesur olması gerekir.

Eskiden Japonya'yı böyle bir zorbalığın yol açtığı en kötü sonuçlardan koruyan şey sahip oldukları kitlesel ahlâk duygusuydu. Otoriteye boyun eğmenin altında bu ortak duygu yatmakla birlikte şiddet uygulanarak baskı altına alınmaya kalkışıldığında isyan edilebilirdi. Günümüzde koşullar daha adilane, ancak bugün bir memurun Japonya'daki yeni politik yaşamın kayalıkları ve girdaplarından kaçabilmesi için daha düşünceli, daha cesur, daha kararlı olması gerekiyor.

***

Okuyucum şimdi Japonya'daki resmî eğitim sisteminin eğilimleri ve elde ettiği sonuçların genel niteliği hakkında herhalde bir fikir sahibi olmuştur. Öğrencilerin yaşantısına ait bir takım özelliklere bir göz atmak da ilginç olabilir. Bu özellikler eski âdet ve geleneklerin Japonya'da hâlâ yaşadıklarını gösteriyor. Japonya'da bir öğretmen olarak on üç yıldan daha uzun bir süre önce başımdan geçen bir olaydan söz etmek istiyorum.

Goethe okuyanlar *Faust*'un ilk bölümünde Doktor Mefistofeles'in kabul ettiği öğrencinin safiyane uysal kişiliğiyle, ikinci bölümde Bakalareus olarak yeniden ortaya çıktığında sergilediği tam ters ve farklı davranışını anımsayacaklardır. Japonya'da çalışan yabancı öğretmenlerin pek çoğu öğrencilerinin bu iki davranış biçimini de sergilediklerine tanık olmuş ve kendi kendilerine, hükümete Avrupa eğitim sistemini benimsemesi gerektiğini söyleyen ilk danışmanların farkında olmadan Mefistofelesçilik rolünü üstlenmek gibi bir muziplik mi yaptıkları sorusunu sormuşlardır.

Kibar Japon delikanlı çok saygılı bir şekilde yabancı öğretmenine elinde bir demet zambak ya da mis gibi kokan erik çiçeği demeti getirerek bir nezaket ziyaretinde bulunur. Kendisine söyleneni yapan genç hevesli hali, kendine olan güveni ve aynı yaştaki Batılı gençlerde çok nadiren karşılaşılan zarif davranışlarıyla sizi büyülese de, mezun olma aşamasına gelmeden önce bam-

başka ve tuhaf birine dönüşmeye mahkûmdur. Birkaç yıl sonra onu belki bir yüksek okul üniforması taşırken görmüş ve eski öğrencinizi tanımakta çok zorlanmış olabilirsiniz. Suskun, içine kapanık, kaba saba, iyi eğitimli birinin ancak bir kayrılma olarak ifade edebileceği şeyi bir hak olarak talep eden birine dönüştüğünü görürsünüz. Kendini beğenmiş hattâ daha da kötü birine benzeyecektir. Daha sonra Üniversitede daha düzgün ve kurallara uyan biri haline gelecek, ancak kendinden daha da uzaklaşacaktır, başka bir deyişle bir zamanlar tanıdığınız o çocuktan öylesine uzaklaşacaktır ki, buna tanık olmak sizi çok üzecektir. Japon öğrencinin zihinsel yapısı ve yabancı öğretmenin zihinsel yapısını birbirinden ayıran görünmez uçurum Pasifik Okyanusundan daha geniş ve daha derindir. O noktadan sonra yabancı öğretmen bir şeyler öğretme makinesi olarak görülecek ve öğrencileriyle dost olmak için harcadığı o kadar çabanın boşuna gittiğini görerek hayıflanacaktır. Zaten resmî eğitim sisteminin böyle bir dostluğu engelleme eğiliminde olduğu söylenebilir. Bunu yalnızca kendi yaşadığım deneyimlere dayanarak değil, herkesin bildiği olgulara dayanarak söylüyorum. Öğretmen öğrencilerinin duygusal yapısına ayak uydurabilmek ya da ilgilerini çekecek konular önerip kendisiyle onlar arasında entelektüel bir yakınlık bağının oluşmasını sağlamak için boşuna çabalayacaktır. Belki bin kişi arasında iki ya da üç öğrencisinden her zaman saygı görmek gibi paha biçilmez bir karşılık görecektir. Ancak bununla yetinmeyi öğrenmezse Antarkika bölgesinde göz alabildiğine uzanan buzul falezleri arasında aylar boyunca boşu boşuna bir gedik arayan araştırmacılara benzeyecektir.

Avrupalı öğretmen örneği öğrenciler ve öğretmenleri birbirlerinden ayıran engelin büyük ölçüde insan doğasına özgü farklılıklardan kaynaklandığını kanıtlıyor.

Japon öğretmen öğrencilerden akıl almaz bir şekilde çabalamalarını isteyebilir ve dediğini yaptırabilir. Ders saatleri dışında onlarla dostluk kurabilir. Öğrencilerini kendisine bağlayabilir. Yabancı bir öğretmen bunu asla başaramaz. Öğretmenlerin etkileme güçleri arasındaki bu eşitsizliğin ırk duygusundan kaynaklandığı söylenebilir.

Japonya'yı az çok gerçekten tanıyan bir yabancı değilseniz yaşamı boyunca hiç seyahat etmemiş bir Japon'la yarım saatlik bir konuşma süresi içinde onun beğeni ve duygularına ters düşen şaşırtıcı bir şeyler söylememeniz olanaksız. Bir Avrupalı'yla kısa bir konuşma yapan tüm Japonların bu kişiyi korkuttukları ya da şaşırttıkları söylenebilir. Çok farklı şekillerde inşa edilen zihinlerin birbirlerinden hoşlanmaları neredeyse olanaksız. Bununla birlikte imkânsızı başarmaya çalışan ve Japon öğrencilerinin de dersleri Batılı öğrenciler kadar kolay kavrayabileceğini düşünen yabancı öğretmen doğal olarak çok şaşırıyor.

– Aramızda hep böylesine muazzam bir uçurum mu olacak?

Bu çok sorulup hemen hiç yanıtlanmayan sorulardan biridir. Ancak okuyucum herhalde bu sorunun yanıtını tahmin ediyordur. Gene de onun da aklına gelmeyecek temel ve tuhaf bir nokta var. Bundan söz etmeden önce okuyucuma yabancı öğretmenin Japon öğrenci üstünde, deyim yerindeyse, tamamen yüzeysel bir otoriteye sahip olduğunu söylemek isterim. Oysa Japon öğretmen ne öğretiyorsa bunu geleneğin kendisine sağladığı otorite ve görev duygusuyla yapıyor. Yabancı öğretmene karşı gösterilen tepkisizlik, gün boyunca görmezden gelinmenin yol açtığı hissizlik büyük ölçüde birbirine tamamen ters düşen iki görev anlayışı yüzünden iki tarafın da birbirini anlayamamasından kaynaklanıyor. Eski davranışlar, sözcükler ve âdetlerin ortadan kalkmasına karşın ruhlar halen eski duygulara boyun eğmeyi sürdürüyor. Hiçbir yabancı, Modern Japonya'da hâlâ Feodal Japonya'nın yaşadığını asla anlayamaz. Japonların kalbinde yaşamayı sürdüren mevcut duyguların tümü ata mirasıdır. Eski ideal yerini henüz yeni bir ideale bırakmaya hazır değil.

Japonya'daki feodal dönemde öğretmene bir maaş ödenmezdi. Tüm zamanını, düşüncelerini ve gücünü mesleğine adaması çok doğal bulunurdu. Bu çok saygın bir meslek olmakla birlikte öğretmen yaşamını ancak ailelerin ve öğrencilerinin duydukları minnet borcu sayesinde sürdürebilirdi. Kamusal düzeyde hissedilen ve sıralamada ailelerle çocukları birbirine bağlayan duygudan hemen sonra gelen bu duygu öğrencilerle öğretmeni birbirlerinden kopması olanaksız bir şekilde birbirlerine bağlardı. Bir

savaşın eşiğindeki bir general çoğu kez eski öğretmeninin çevresi kuşatılmış kentten kaçmasını sağlardı. Öğretmen öğrencisi uğruna elinden gelen her şeyi yapar, öğrenci de öğretmeni için her an canını feda etmeye hazır olurdu.

Günümüzde Japon karakterine özgü sert ve bencil yanların yüzeysel bir şekilde algılandığı doğru. Eski ahlâk anlayışının bu yeni sert kabuğun altında varlığını hâlâ sürdürdüğünü görebilmek için Japonya'daki yüksek öğretim sistemini incelemek yeterlidir. Devletin katılımının çok sınırlı olduğu bu alan çoğunlukla bireysel fedakârlıklar sayesinde yaşıyor.

Bu özveri zihniyeti toplumun en üstünden en altına her yere egemen. İmparatorun özel gelirlerinin önemli bir bölümünü çok uzun yıllardan bu yana halkın eğitimi için harcadığını herkes biliyor. Buna karşın genellikle soylu, zengin ya da üst düzey bir mevkide çalışan her insanın kendi cebinden birçok öğrencinin eğitim masraflarını karşıladığını bilenlerin sayısı çok az. Bu insanların çoğu bu yardımı karşılık beklemeden cömertçe yapıyor. Çok daha az bir kısmı bu parayı öğrenciye avans olarak veriyor ve geri ödeme konusunda hiçbir zamansal sınırlama getirmiyor. Eskiden Daimyolar gelirlerinin büyük bir bölümünü hizmetkârlarına yardım etmek ve bakmak, binlerce insanın gereksinimlerini karşılamak amacıyla harcarlardı. Bunun karşılığında askerlik yapmalarını, bağlılık ve itaat beklerlerdi. Onların torunları, özellikle de büyük toprak sahipleri halkın eğitimine katkıda bulunma konusunda birbirleriyle yarışıyor. Yapabilen herkes oğullarını, torunlarını ya da eskiden kendilerine hizmet etmiş insanların çocuklarını, torunlarını okutuyor. Bu çocuklar eski Daimyoların toprakları üstüne inşa edilmiş okulların öğrencileri arasından seçiliyor. Bugün yalnızca çok zengin insanlar çok sayıdaki öğrencinin uzun yıllar süren eğitim masraflarını karşılayabiliyor. Bu kadar zengin olmayan diğer soylular birkaç çocuğun eğitim masraflarını karşılıyor. Bu insanlardan kimileri çok az bir gelire sahip, birkaç öğrencinin masraflarını ancak bu öğrenciler son sınıf sınavlarını bitirir bitirmez geri ödemeyi taahhüt ettikleri takdirde karşılayabiliyorlar. Başka durumlarda insanlar öğrencile-

rin masraflarının yarısını ödemeyi taahhüt ediyor, diğer yarısını da öğrenci karşılıyor.

Bu aristokratik örneklere tüccarlar, bankerler, sanayiciler gibi diğer sınıflar da katıldı. Tüccar ve sanayicilerin tamamı kendi ceplerinden harcama yaparak öğrencilerin eğitilmesini sağlıyor. Onları subaylar izliyor. Öğrencilere maddi yardımda bulunamayacak durumda olanlar kendilerini kapıcı, kurye ya da özel öğretmen olarak kullanıp onlara oda vererek, besleyerek kimi zaman da aldıkları küçük hizmetler karşılığında cep harçlığı vererek yardımcı olmaya çalışıyorlar. Pek çok önemli kentte olduğu gibi Tokyo'da da büyük evlerin hemen tamamı kendilerine bu şekilde yardım edilen öğrenciler tarafından korunuyor.

Öğretmenlerin bu süreçte ne kadar önemli bir rol oynadıklarını unutmayalım. Semt okullarında çalışan öğretmenlerin pek çoğu öğrencilere maddi yardımda bulunabilecek düzeyde bir maaş almıyorlar. Ancak asgari gereksinimlerini karşılayabilecek ücretin biraz üstünde maaş alabilen herkes öğrencilere nasıl yardımcı olabileceğini araştırıyor. Yüksek okullarda çalışanlar aldıkları o çok az maaşa karşın bu yardım işini öylesine doğal denilebilecek bir şekilde yapıyorlar ki, insan "âdetlerin yeni zorbalığına" boyun eğdiklerini düşünmeye başlıyor. Oysa "âdetlerin zorbalığı" özveride bulunma zevkini ve sıradışı olguların ortaya koyduğu tuhaf bir şekilde sürüp giden feodal idealizmi açıklayamıyor. Örneğin, kimi Üniversite Profesörlerinin uzun yıllar boyunca tüm masrafları kendi aralarında bölüşerek çok sayıda öğrenci okuttukları biliniyor. Bu öğrencilere kendi evlerini açıyorlar, onları besliyorlar, giydiriyorlar ve eğitiyorlar. Kitaplarını satın alıyor ve harçlarını ödüyorlar. Maaşlarının yalnızca hayatta kalmalarını sağlayacak çok küçük bir bölümünü kendilerine ayırıyorlar ve patatesten başka bir şey yemiyorlar. Başka bir ülkede birkaç yoksul genci okutmak amacıyla kendi arzusuyla ekmek ve suya razı olacak bir öğretmen tanıyor musunuz?

Ben aynı düşünce yapısına ve neredeyse aynı sıradışı özelliklere sahip iki kişi tanıyorum. Biri tüm zamanını, parasını ve bilgisini eski görev idealine hasreden yetmiş yaşında bir hayırsever. En uygun konumda olmadıkları ve kimi zaman gerçekten çok

sıkıntı çektikleri halde bulup buluşturup yardım eden insan sayısının kaç olduğunu asla öğrenemeyeceğiz. Ben konuya yalnızca değindiğim halde boşboğazlık ettiğimi düşünüyorum. Bununla birlikte hepsinin övgüye lâyık bir insan doğasına sahip olduklarını düşünüyorum.

Dolayısıyla yerli öğretmenlerin kendileri için yaptıkları fedakârlıklara alışkın Japon öğrencilerin, yabancı öğretmenlerin ilgi çekici ve sevimli yanlarıyla pek fazla ilgilenmemelerine şaşırmamak gerekiyor. Zira yabancı öğretmenler daha dolgun maaşlar almalarına karşın Japon meslektaşlarına öykünmelerini gerektirecek bir neden yok, ayrıca bu konuda pek de istekli değiller.

Kişisel fedakârlıklarla tüm güçlükleri aşıp ulusu eğitme hevesine kapılmak pek çok efsaneyi yıkmaya yetiyor. Son yıllarda bütün üniversite çevrelerinde karşılaşılan yolsuzluk olaylarıyla tüm skandal ve entrikalara karşın profesörler ve öğrenciler arasında kişisel özveride bulunma zihniyeti sürdüğü müddetçe tüm gerekli reformların gerçekleştirilebileceğini umabiliriz. Ben resmî skandal ve iflasların pek çoğunun, politikanın modern eğitim alanına müdahalesinin ya da Japon ırkının geçmişi ve düşünce yapısına tamamıyla ters düşen sıradan yabancı yöntemlere öykünmesinin bir sonucu olduğunu düşünüyorum. Japonya eski ahlâki ideallerine bağlı kaldığı sürece saygı duyulmaya değer çok başarılı işler yaptı. Ancak bu ideallerden gereksiz bir şekilde uzaklaşmak doğal olarak kötülük ve düzensizlikten başka bir sonuç vermedi.

Bununla birlikte modern eğitim tarihinden verilecek bazı örnekler eskinin yeni töreler içine gizlenerek yaşamayı sürdürdüğünü ve en gelişmiş beyinlerde bile ırksal özelliklerin hiç değişmediğini çok daha inandırıcı bir şekilde gösteriyor. Burada özellikle Almanya, İngiltere, Fransa ya da Amerika gibi yabancı ülkelerde yüksek öğrenim gören Japon öğrencilerden söz etmek istiyorum. Bu öğrencilerin büyük bir çoğunluğu başarılı olamamış. Zihinsel alışkanlıklar arasındaki mutlak fark ve çelişki göz önünde bulundurulduğunda Japon öğrencilerin yabancı üniversitelerde başarılı olabildiklerini (olabilenler için) görmek çok şaşırtıcı. İçine Çin biliminin işlediği Japon kültürü tarafından biçimlendirilmiş ve tüm ideografileri ezbere bilen bir düşünce yapısının bir

Avrupa ya da Amerika üniversitesinden diploma alması gerçek bir mucize. Yabancı ülkelerde öğrenim görmek amacıyla gönderilen öğrencilerin titizlikle seçilmesi ve bazı özel yeteneklere sahip olması gerekiyor. Örneğin, ortalama Batılı belleklerinden çok daha üstün ve farklı nitelikte bir belleğe sahip olmalı. Oysa bu genç öğrenciler Japonya'ya geri döndüklerinde, para kazanmak dışında, aniden fikir değiştirip yabancı ülkede üstünde uzmanlaştıkları bilim dalında çalışmaya devam etmek istemiyorlar. Japonlar Batılı yöntemlere uygun bağımsız kişisel bir iş yapamıyorlar. Bunun nedeni yaratıcı bir düşünceye sahip olamamaları mı? İnşa edici bir düşünce yapısından yoksun olmaları mı? Yoksa umursamamaları mı? Japon ırkının yüzyıllar boyunca boyun eğmek zorunda kaldığı o berbat ahlâki ve entelektüel disiplin anlayışının tarihi aslında Japon düşünce yapısının da kendi sınırları olduğunu kanıtlıyor. Bu sorulara doğru yanıtlar verilebilir mi? Yalnızca Japon umursamazlığının açıkça fark edildiği söylenebilir, çünkü bunu gizlemeye bile gerek duymuyorlar. Ancak bugüne kadar ülkede insanların hiç okumaya teşvik edilmediğini anımsamakta özellikle yarar var. Gerçekte genç Japon öğrenci yabancı üniversitelere yaşamını psikoloji, edebiyat ya da transandantal felsefeye adamak amacıyla değil üst düzey bir Devlet görevlisi olmaya hazırlanmak amacıyla gönderiliyor. Yabancı ülkede gördüğü öğrenim resmî bir kariyerin aşamalarından yalnızca biri. Bu bakış açısı doğrultusunda Batılıların nasıl eğitildiklerini, düşündüklerini ve hissettiklerini öğrenerek, ayrıca eğitim sistemindeki gelişmeleri gözlemleyerek belli görevlere hazırlanıyorlar. Bu öğrenciden, başarması olanaksız bir şey olan Batılılar gibi düşünmesi ya da hissetmesi istenmiyor. Uygulamalı bilim dalları dışında kalan ve bir yararı olmadığını düşündüğü alanlar konusunda asla kişisel bilgi sahibi olmadığı gibi olmaya da çalışmayacaktır. Onun amacı bütün bunları Japon bakış açısından anlayabilmektir yoksa Batılı bakış açısından değil. Kendisinden isteneni eksiksiz bir şekilde yaparak görevini yerine getirir ve nadiren de daha fazlasını yapar. Devletin gözündeki değeri yaşadığı bu deneyim sayesinde iki bazen de dört kat artar. Ülkeye geri döndükten sonra kendisinden öğretmenlik yapması ya da

ders vermesinin istendiği birkaç yıl dışında, yaşadığı deneyim törenlerde taşınan –resmî görev gerektirdiğinde bir üniforma gibi sırtına geçirdiği eski zihniyet örneği– bir ahlâki giysi görevi yapacaktır.

Zekâ ve belleğin yanısıra cerrahlık, hekimlik ya da özel askerî konular gibi el becerisi ve doğal teşhis koyma yeteneği gerektiren alanlarda bilimsel eğitim görmek amacıyla yabancı bir ülkeye gönderilen insanlar konusunda aynı şey söylenemez. Japon cerrahlardan daha ustaları var mıdır bilemiyorum. Ait olunan zihinsel evren ve sahip olunan ulusal karakter askerlik alanında eğitim yapmak isteyenlerde çok özel nitelikler arıyor. Yabancı ülkelerin üniversitelerinden yalnızca diploma almak isteyen ve resmî bir görev yapma konusunda kararlı olanlar ülke dışında edindikleri bilgileri sanki o kadar da çok önemsemiyorlar.

Kimi zaman kendi kendimize, Eski Yunanlar ya da Romalılar aniden bizimki gibi uygulamalı matematik alanlarına sahip, yalnızca bilim alanlarının isimlerinin bile bir sözlük doldurmaya yetecek kadar çok olduğu bir uygarlıkla karşılaşsalardı ne yaparlardı sorusunu sorduk. Sanırım modern Japonya tarihine bakarak atalar kültü üstüne oturan her bilge halkın neler yapabileceğini açık bir şekilde söyleyebiliriz. Böyle bir halk beklenmedik tehlikelere karşı koyabilmesi için ataerkil toplumu hızla yeniden örgütleyecek; işine yarayacak tüm bilimsel mekanizmayı inanılmaz bir kolaylıkla kendine uyarlayacak; müthiş bir ordu ve güçlü bir donanma oluşturacak; törelerini öğrenmeleri ve diplomatik görevler için hazırlanmaları amacıyla genç aristokratları yabancı ülkelere gönderecek; çocukları yeni bilgiler edinme konusunda zorlayabilmek amacıyla yeni bir eğitim sistemi oluşturacaktır. Buna karşın bu yabancı uygarlığın entelektüel ve duygusal yaşamıyla hiç ilgilenmeyecektir. Başka bir deyişle bu diğer uygarlık dünyanın en güzel edebiyatına, en zeki felsefi düşüncesine, en anlayışlı ve hoşgörülü dinine sahip olsa bile bizim sözünü ettiğimiz halkın toplumsal ve ahlâki yapısını derinlemesine etkileyemeyecektir.

SANAYİLEŞME DENİLEN TEHLİKE

İnsanlık dünyanın her yerinde aynı gelişme yasasına boyun eğen bir uygarlık yaratmıştır. İlkel Avrupa topluluklarının tarihi bizi Eski Japon töreleri konusunda aydınlattığı gibi, aynı tarihin günümüze yakın bölümleri de Yeni Japonya'nın geleceği hakkında öngörü de bulunmamızı sağlıyor. *Antik Site*'nin yazarı Yunan ve Latin topluluklarının tarihini dört devrimci döneme bölerek inceliyor.[1] Birinci dönemde gerçekleştirilen devrimle iktidar her yerde rahip-kralın elinden alınarak yalnızca dinî bir otoriteye sahip olmasına izin verildi. İkinci dönemde gerçekleştirilen devrimle *gens* ya da *genos* yapılanması çöktü, boyun eğdiği efendi-

[1] Bu arada Spartalıları da unutmuyor. Zira Sparta toplumu İyonya toplumlarından çok daha üst bir aşamaya ulaşmıştı. Dor usulü ataerkil kabile çok hızlı bir şekilde kaybolup giderken, Spartalı krallar yönetmeye devam ediyordu. Oysa medeni hukuk Senato tarafından düzenlenirken, ceza yasalarının kapsadığı suçlara aynı zamanda savaş ilân etme ve barış yapma yetkilerine de sahip olan yöneticiler bakıyordu. Birinci Sparta devriminden sonra Kralın medeni hukuk, ceza hukuku ve askerî konulardaki tüm yetkileri elinden alındı, buna karşın kral dinî âyinleri yürütme işlevini korudu (daha ayrıntılı bilgi için bkz. *Antik Site*, s. 285-287).

nin hizmeti ve koruması altında olan kişi özgürlüğüne kavuştu ve ailenin yasal yapısı derinlemesine değişti. Üçüncü devrim halka yurttaşlık hakkı tanıyarak askerî ve dinî aristokrasinin gözden düşmesine ve ortaya yoksul bir demokrasiyle çarpışan zengin bir demokrasinin çıkmasına yol açtı. Dördüncü devrim yoksullar ve zenginleri birbirine düşürerek anarşinin her yere egemen olmasına, yani yeni ve korkunç bir despotluk biçiminin –popüler zorba despotluğunun– oluşmasına yol açtı.

Eski Japonya, Fustel de Coulanges'ın yaptığı bölümlemeye uyan iki dönem yaşadı. Fujiwaraların sivil ve askerî otoriteyi zorla ele geçirdikleri dönem. Daha sonra günümüze kadar Japonya'nın dinî ve askerî bir aristokrasi tarafından yönetilmesi ve yetkilerin Tokugawaların elindeki Şogunlukta yoğunlaşmasının aslında ilk devrimci dönemle ilgili olduğu söylenebilir. Kapılarını Batılılara açtığı sırada Japonya Avrupa toplumlarının MÖ 7. ya da 8. yüzyılda bulunduğu durumdaydı.

İkinci devrim döneminin sözcüğün gerçek anlamında ancak 1871 yılında toplumun yeniden örgütlenmesiyle başladığını söyleyebiliriz. Oysa bir kuşaktan daha kısa bir süre sonra Japonya üçüncü devrim aşamasına geldi. Eski aristokrasinin gücü aniden ortaya çıkan yeni bir zenginler oligarşisi, hiç kuşkusuz politik bir güce dönüşecek olan sanayicilerin gücü tarafından büyük ölçüde etkisiz hale getirildi. Kabile denen kurum ortadan kaybolmak üzere. Ailenin yasal örgütlenmesi değişti, halk politik haklara sahip oldu. Şeylerin içinde bulunduğu duruma bakarak üçüncü devrim döneminin yakın bir gelecekte sona ereceğini söyleyebiliriz. Bu durumda Japonya dördüncü devrim dönemine –tehlikeli döneme– girecek demektir.

Toplumun yeniden örgütlendiği 1871 tarihinden ilk parlamentonun açıldığı 1891 tarihine kadar geçen süre içinde değişimlerin ne büyük bir hızla gerçekleştiğine bakalım. Ondokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar Japon ulusu iki bin altı yüzyıl önce Avrupa'da yaşamış ataerkil topluluklarınkine benzer bir aşamadaydı. Bu toplum ikinci bir bütünleşme dönemine girmekle birlikte yalnızca tek bir büyük devrim yaşamıştı. Sonra Japonya'da birdenbire Daimyoluğun sona ermesi, askerî sınıfın ortadan kal-

dırılması, halk ordusunun aristokratik ordunun yerini alması, halkın özgürleşmesi, yeni davranış biçimlerinin ortaya çıkması, yeni bir zenginler aristokrasisinin oluşmasıyla birlikte sanayide gelişme ve halkın yönetimde temsil edilmesi gibi iki toplumsal devrim daha yaşanmıştır. Eski Japonya asla zengin ve güçlü bir burjuvaziye sahip olmamıştır, başka bir deyişle eski Avrupa toplumlarında zenginler ve yoksullar arasında ilk politik mücadelelerin yaşanmasına yol açan ilk sanayileşme dönemine benzer bir süreçten geçmemiştir. Sahip olduğu toplumsal yapı ticaretle uğraşanların çevrelerini etkilemelerini engellemiştir. Bu iş en alt sınıflara, yani başka toplumlarda para sahiplerinin insafına terk edilenlerden de daha aşağı konumdakilere bırakılmıştır. Oysa bugün tüccarlar özgürleşmiş ve bazı önemli ayrıcalıklara sahip olmuştur. Bunlar yönetici sınıfın egemenliğine hızla ve geriye dönüşü olmayacak bir şekilde son verirken aynı zamanda hayati bir öneme sahip olmaktadırlar. Şeylere kazandırılan bu yeni düzen içinde ortaya daha önce bu ırkın tarihinde hiç yaşamadığı yeni sefalet biçimleri çıkmıştır. Bu sefalet konusunda bir fikir verebilmek amacıyla Tokyo'da her yıl 50.000 kişiden fazla yoksul insanın yılda 20 Sen (1904 yılı için yaklaşık 2.5 kuruş –ç.n.) gibi küçük bir miktarı ödeyemediğini söyleyelim. Zenginlik küçük bir azınlığın eline geçmeden önce hiçbir bölgede– doğal olarak bir savaş sonrasında geçici olarak yaşanma durumu hariç –böylesine bir sefalete tanık olunmamıştı.

İlkel Avrupa uygarlıkları da benzer dönemlerden geçtiler. Yunan ya da Latin sitelerinde *gens*'in tarihe karışmasından önce sözcüğün modern anlamında bir yoksulluktan söz edilemez. Belli istisnaların dışında kölelik hizmetkârlıktan ibaret bir şeydi. Ne ticari oligarşiler vardı ne de güçlü sanayiciler. İlk kralların sahip oldukları kamusal gücün sona ermesinden sonra siteler ve devletler aynı zamanda dinî görevlere sahip askerî aristokrasiler tarafından yönetildiler. Alışveriş diye bir şey yoktu, para ancak MÖ 7. yüzyılda kullanılmaya başlandı. Sefalet diye bir şey yoktu. Zira atalar kültü üstüne oturan ataerkil bir toplumda büyük felaket dönemleri dışında sefalet diye bir şey yoktur. Varsa da bu az çok herkes için geçerlidir. Olağan koşullarda herkes bir baş-

kasına hizmetle yükümlü olduğundan karşılığında yaşamasını sağlayacak kadarını alabilirdi. Kimsede yarın ne olacak endişesi yoktu. Üstelik kendi kendine yeten ataerkil bir topluluğun paraya ihtiyacı yoktu, alışveriş yerine değiş tokuş yapılırdı.

Bütün bu konularda Eski Japon töreleri Antik dönem ataerkil Avrupa toplumlarınınkilere benziyordu. Uji ya da kabileler var olduğu sürece küçük esnaf hariç kimse sefil bir durumda yaşamazdı. Kimse paraya gerek duymadığı gibi parasal sistem genel dolaşıma pek uygun değildi. Vergiler pirinç ya da başka mahsullerle ödeniyordu. Senyör vasallarını, Samuray hizmetkârlarını besler, çiftçi çalıştırdığı insanlara bakar, zanaatkâr çırak ve çalışanlarına sahip çıkar ve tüccarlar memurlarının gereksinimlerini karşılardı. Herkesin karnı doyar, doğal olarak olağan koşullarda kimse aç kalmazdı.

Kabileler ortadan kaldırılınca her şey değişti. Japon işçi ilk kez açlıktan ölme olasılığıyla karşı karşıya kaldı. Tıpkı Antikçağ Avrupası'ndaki özgürlüğünü kazanmış sınıflar, bir efendinin koruması ve hizmeti altında olan insanlar ve avam tabakanın (plebler) demokratik bir yapılanmaya yönelerek seçim ve diğer politik hakları talep etmesi gibi Japon halkı da kendini koruyabilmek amacıyla politik bir rol üstlendi.

Yunan ve Roma toplumlarında dinî gelenek ve askerî güç üstüne oturan aristokrasi zengin bir oligarşi karşısında fazla tutunamamıştır. Daha sonra da sözcüğün Yunanca anlamında demokratik bir yönetim biçimine geçilmiştir. Ardından halkın katıldığı seçimler bu yönetimin değişmesine yol açmış ve zenginlerle yoksullar arasında çok uzun süren vahşi bir mücadele başlamıştır. Romalılar tarafından fethedilip işler bir düzene sokuluncaya kadar Yunanistan'da insan ya da toprak güvenliği diye bir şey kalmamıştır.

Kısa bir süre sonra Japonya'da Eski Yunan'dakine benzer bir anarşi dönemine girilebilir. Yoksulluk ve nüfus artışına koşut bir şekilde servetin sanayicilerin elinde toplanmasına tanık oluyoruz, tehlike giderek yaklaşıyor. Bugüne kadar Japonlar tüm değişikliklere sabırla katlandılar, zira geçmiş deneyimlerine ve yönetimdeki şeflerine çok güveniyorlardı. Sefalet, kendi kendile-

rine ciddi bir şekilde açlıktan ölmemek için ne yapmalıyım diyen, milyonlarca insanı egemenliği altına alınca sonunda Japon halkının sabrı taştı ve güveni sarsıldı. Burada Huxley'den yararlanarak, İlkel İnsan belki de, Modern İnsanın kendisini ölüme gönderdiğini anlayarak isyan edecek ve yönetime el koyarak yaşama hakkı elde edebilmek amacıyla şiddetle savaşacaktır diyebiliriz. Halk içgüdüsel bir şekilde kendini bu sefil yaşama mahkûm eden en önemli nedenin Batı'dan ithal edilen sınai yöntemler olduğunu anlayacak kadar zekidir. Böyle bir ayaklanma düşüncesi oldukça üzücüdür. Ancak bugüne kadar sayıları yarım milyonu aşan sefil işçiler sınıfının yaşamını iyileştirme konusunda henüz somut bir adım atılmadı.

Fustel de Coulanges, Yunan toplumlarının gerçek parçalanma ve yok olup gitme nedeninin bireysel özgürlükten yoksunluk olduğunu söylüyor.[2] Roma'nın egemenliğini Yunanistan'dan daha uzun bir süre devam ettirerek ayakta kalmasının nedeni, koyduğu sınırlar çerçevesinde birey haklarını tanımasıdır.

Oysa bugün Japonya'da bireysel haklardan yoksunluk ulusal bir tehlikeye dönüşmüştür. Mutlak itaat ve bağlılık, otoriteye saygı duyma gibi alışkanlıklar feodal düzenin varlığını sürdürmesini sağlarken, gerçek bir demokratik düzenin kurulmasını olanaksızlaştırıp anarşiye neden olabilir. Yalnızca uzun bir süre boyunca kişisel özgürlüğe sahip olmuş, ülke yönetimi dışında kalan ahlâki sorunlar konusunda –doğru ve yanlış, adalet ve adaletsizliğin politik otoriteden bağımsız olduklarını– düşünme özgürlüğüne sahip ırklar bugün Japonya'yı tehdit eden tehlikeyi bir felakete yol açmadan engelleyebilirler. Zira Japonya'daki toplumsal parçalanma eski Avrupa toplumlarındakine benzer bir süreç izlediğinden, herhangi bir yasal düzenlemeyle engellenmediği ve dördüncü bir toplumsal devrimle sonuçlandığı takdirde bu ülke mahvolacaktır. Antikçağ Avrupası'nda ataerkil sistemin ortadan kalkması yüzyıllar aldı. Bu olay dış güçlerin kışkırtması ve müdahalesiyle değil kendi mecrasında yavaşça olgunlaşarak olağan bir şekilde gerçekleşti. Oysa Japonya'da aynı olay tam tersine

[2] Bkz. *Antik Site*, s. 400-401

buhar ve elektriğin hızına sahip kararlı bir dış güç tarafından gerçekleştiriliyor. Yunan toplumlarında bu gelişme üç yüz yıl almıştı. Japonya'daysa ataerkil sistemin yasal bir şekilde yıkılıp yerini sanayi sistemine bırakması otuz yılı bulmadı. Oysa anarşi tehlikesi hızla büyüyor ve on milyondan fazla artan nüfus sanayileşme koşullarının yol açtığı her türlü sefalet biçimiyle tanışıyor.

Mevcut düzenin en büyük özgürlük tanıdığı alanın ülkenin başına en büyük belayı açma olasılığı da çok yüksek. Hükümet denetimi altındaki sanayileşme alanına fazla bir rekabet özgürlüğü tanımamakla birlikte ülke genelinde sanayileşmeyi haddinden fazla destekledi. Cömertçe borç verdi, maddi yardımda bulundu, yaşanan panik anları ve iflaslara karşın elde edilen sonuçlar şaşırtıcıydı. Otuz yılda ihraç edilmek üzere üretilen malların değeri yarım milyondan beş yüz milyon Yene çıktı. Bu muazzam atılım karşılığında korkunç bir toplumsal bedel ödendi. Eski aile işletmesi, uzun bir süreden bu yana Japonya'nın göğsünü kabartan en güzel ürünler ve sanat eserleri bundan böyle yok olmaya mahkûm edildiler. İşveren ve işçi arasındaki sıcak ve dostane ilişkiler korkunç fabrika yaşantısıyla sona erdi. Bugün işçiyi koruyan yasal bir düzenleme bile yok. Değişik sermaye oyunları feodaliteden çok daha beter bir kölelik düzeninin oluşmasına yol açtı. Çalıştırılan kadınlar ve çocukların sefaleti toplumsal skandal boyutlarına ulaştı ve bir zamanlar hayvanlara karşı bile son derece iyi davranmasıyla tanınan bir halkın tuhaf zalimlik biçimleri üretmesine yol açtı.

İnsanca reformlar yapılması isteniyor ve bu reformlar yapılıyor. İşçi sınıfını koruyacak yasalara sahip olabilmek için çok daha ciddi bir çaba harcanması gerekiyor. Ancak şu âna kadar sendikalar ve şirketler buna karşı şiddetle direndi. Hükümetin fabrikalara yönelik müdahalesinin tüm şirketlere büyük ölçüde zarar vereceği ve yabancı sanayi şirketleriyle rekabet edilmesini engelleyeceğini söylüyorlar. Yaklaşık yirmi yıl önce İngiltere'de sanayi sektöründe çalışan işçilerin daha iyi koşullara sahip olma düşüncesine de aynı kanıtlara dayanılarak karşı çıkılmıştı. Huxley bu direnişe, tüm Japon yasa koyucuların okumasında yarar gördüğüm, soylu bir yanıtla meydan okumuştu.

1888 yılında girişilen reformlar konusunda konuşan Huxley:

"Bu projelerin gerçekleştirilmesi durumunda öncelikle, üretim maliyetinin artacağı ve üreticinin rekabet yarışına katılmasını engelleyeceğini söyleyenlere katılmadığımı belirtmek istiyorum. Eğer böyle bir şey varsa bunun nedeni sanayileşmiş toplumun her biri onu yok edebilecek boyuta sahip birçok açmazla karşı karşıya kalmasındandır.

Bir kez yaptığı işe yeterli ücret ödenen bir nüfus fiziksel ve manevi açıdan sağlıklı ve toplumsal açıdan dengeli bir yaşam sürdürmekle birlikte sanayileşmiş toplumlar arasındaki rekabet sürecinde üretim maliyetinin yüksekliği nedeniyle başarısız olabilir. Öte yandan emeğine hak ettiği değer biçilmeyen bir nüfus hem fiziksel hem de manevi açıdan sağlıksız, toplumsal açıdan da dengesiz olacaktır. Üretim maliyetinin düşüklüğü nedeniyle belli bir süre boyunca rekabet gücüne sahip olsa bile bu nüfusun eninde sonunda sefalet ve berbat bir gerileme sürecine boyun eğerek çökmesi kaçınılmazdır.

Hem kendimiz hem de çocuklarımız için bu iki olası çözümden birincisini seçelim ve bu konuda gerekirse gerçek insanlar gibi ölmesini bilelim. Ancak dengeli, sağlıklı, güçlü, eğitimli ve özgür bireylere sahip bir toplumun sonunun böyle olma olasılığı oldukça düşüktür. Bu toplumu oluşturan insanlar aynı kişilik özelliklerine sahip pek fazla rakip bulamayacaklardır, bulsalar bile onlara kafa tutmanın bir yolunu bulacaklardır."[3]

Japonya'nın geleceği ordusuna, deniz kuvvetlerine ya da onur ve görev aşkıyla ölmeye hazır halkının cesaretine bağlı olsaydı, işlerin güncel gidişatında telaşlanmayı gerektirecek bir durumdan söz edilemezdi. Japonya'nın geleceği ne yazık ki cesaret ve fedakârlıktan başka becerilere sahip olmayı gerektiriyor. Bundan böyle toplumsal gelenekler, giriştiği mücadelede çok geriye düşmesinden başka bir şeye yol açmayacak. Sanayi alanındaki

[3] "The Struggle for Existence in Human Society", *Collected Essays*, Col. IX, s. 113-219.

rekabet etme becerisi kadınlar ve çocukların sefalet içinde yaşamasını değil bireye akılcı bir özgürlüğün tanınmasını zorunlu kılıyor. Bu özgürlüğü yok eden ya da yok edilmesine izin veren bir toplum bireysel özgürlüğe kesinlikle saygı duyulan toplumlarla mücadele etme konusunda esnek davranamayacaktır. Japonlar –bunlar gruplaşmış sanayi şirketleri şeklinde bile olsa– gruplar halinde düşünme ve davranmayı sürdürdükçe yapabileceklerinin en iyisini kesinlikle yapamayacaklardır. Geleceğin uluslararası rekabet ortamında eski toplumsal sistemi sürdürmenin ona bir yararı olmayacak ve bu daha çok sırtta taşınan anlamsız bir yüke benzeyecektir. Bu sayısız kuşak tarafından yaşatıldıktan sonra ortadan kaybolmuş görünmez bir doğaüstü yük olacaktır. Japonya barındırdığı muazzam sınıfsal eşitsizliklere karşın kendisinden çok daha esnek ve güçlü toplumlara karşı mücadele etmekten çok bir hayalete dönüşen güçlü geçmişiyle mücadele etmek zorunda kalacaktır.

Bununla birlikte Atalar Dininin bundan böyle Japonya'nın işine yaramayacağı da söylenemez. Zira yakın bir geçmişte elde ettiği tüm başarılarda onun önemli bir payı varken, geleneksel ahlâk kurallarına uymamak başarısızlıklara yol açtı. Japonya, basit bir *emirle* halkını Batı uygarlığına uyum sağlamaya zorlayabildiyse bunun nedeni bu halkın yüzyıllardan bu yana bir boyun eğme, bağlılık ve özveride bulunma kültürüne sahip olmasıdır. Hiç kuşkusuz artık daha özgür olması gerekiyor, ancak bu özgürlüğün bilgece belirlenmiş bir ölçüsü olmalı, insanlar özgürce düşünebilmeli, hem kendileri hem de başkaları için bir şeyler isteyip yapabilmeli. Ancak bu zayıflar üstünde baskı kurma ya da kafası az çalışan insanları sömürme özgürlüğü şekline dönüşmemeli. Bu halkın yaşamında alt konumdaki insandan mutlak bir itaat bekleyen ve efendiye iyi insan olma zorunluluğu getiren o eski inanca özgü geleneklerde sanayileşmenin yol açtığı zalimliklere rastlayamazsınız. Halkının bu iyilik yolundan ayrılmasına izin veren bir Japonya Ataların Yolundan uzaklaşmış demektir.

Ülkenin üstünde kara bulutlar dolaşıyor. Japonya'yı sevenler sık sık aynı korkunç düşü, yani halkın umarsızlık içinde kahramanca çabalayarak gerçekleştirdiği sonuçların, aslında ticaret

alanında kendisinden çok daha deneyimli halkların gelip yararlanmaları için hazırlandığını görüyor; inşa edilen demiryolları, telgraf hatları, madenler ve demircilik işletmeleri, cephanelikler ve fabrikalar, liman işletmeleri ve ticaret donanmalarının yalnızca yabancı sermayeye hizmet amacıyla yeniden örgütlendiğini düşünüyorlar. Sahip olduğu müthiş ordu ve kahraman donanmanın açgözlü ülkelerin oluşturacağı güçler karşısında vereceği umutsuzca bir mücadele sonucunda canlarını feda edip yok olmalarından, hükümetin öngöremeyeceği ve engelleyemeyeceği olayların ağırlığı altında ezilip gitmelerinden korkuyorlar...

Oysa pek çok fırtınadan kurtulmayı bilmiş Japon politikasının, şu anda ülkeyi tehdit eden tehlikeye karşı da direneceğinden eminiz.

JAPONYA İLE İLGİLİ ÇEŞİTLİ DÜŞÜNCELER

Önceki bölümlerde Japonya tarihine genel bir bakışın yanısıra ülkede yaşayan insanların karakterlerini biçimlendiren ve belirleyen güçlerin doğası hakkında genel bir düşünce sunmaya çalıştım. Hiç kuşkusuz bu çalışma çok yetersiz. Bu konuda doyurucu bir yapıt üretebilmek için daha uzun zaman beklemek gerekiyor. Ancak Japonya'yı anlamanın yolunun onun toplumsal ve dinî gelişmesini anlamaktan geçtiğini yeterince açıklayabildiğimi düşünüyorum. Bu çalışma Batılı bir toplumun dış görünümüne sahip, Batı'ya ait uygulamalı bilimlerden yararlanmayı tartışmasız bir şekilde başarmış, yüzlerce yılda gerçekleştirilebilecek bir başarıya inanılmaz bir çaba harcayarak otuz yılda imza atmakla birlikte aslında Avrupa'nın MÖ'ye ait yüzyıllardaki görünümüne sahip olmayı sürdüren şaşırtıcı bir Doğu toplumunun görüntüsünü sunuyor.

Oysa kökenler ve nedenler konusundaki çalışmalar bu tuhaf ve psikolojik açıdan bizden çok uzaklarda bulunan dünyanın sunduğu manzaradan aldığımız keyfi bozmamalı. Eski Japonya'nın büyüleyiciliği ve güzelliği onları neye borçlu olduğunu öğrendiğimizde de niteliğinden bir şey yitirmiyor. Geleneksel iyilik anlayışı ve davranışlardaki zarafet bizi büyülemeyi sürdürecek,

çünkü bin yıl boyunca kılıç tehdidiyle gelişip olgunlaştıklarını öğreneceğiz. Kuşaklar boyunca en ufak bir sürtüşmenin bile sert bir şekilde cezalandırıldığı ve böylesine bir baskıyı zorunlu kılan kan davası gütme âdetinin herkesi ağzından çıkan sözlere ve yaptığı hareketlere çok dikkat etmeye zorladığını öğrensek bile herkesin nazik olduğu ve hiçbir tartışmaya tanık olmadığımız bu dünyadan hoşlanacağız. Eskiden en büyük acılar içinde kıvranırken bile gülümsemekten kaçınmanın insanın ölmesine yol açtığı bir kölelik döneminden geçildiğini öğrensek bile bütün insanların gülümsediğini görmek bizi gene de büyüleyecek. Neredeyse tamamıyla ortadan kaybolmuş bir dünyaya özgü üstün bir ahlâk anlayışını temsil eden ve hangi acılara katlanarak şu andaki görünümüne sahip olduğunu öngörebileceğimiz eski aile terbiyesinin biçimlendirdiği Japon kadınına hayranlık duymayı sürdüreceğiz.

Bu eski uygarlıktan geriye kalan her şey tarifi olanaksız bir şekilde insanı büyülüyor. Bu büyülü evrende yaşayan biri hiç kuşkusuz onun yavaş yavaş ortadan kaybolmasına üzülecektir. Bir sanatçı ya da bir şair eskiden bu periler dünyasını yönlendiren sayısız zorbalık biçimine tahammül etme konusunda ne kadar zorlanırsa zorlansın insan ruhunun bunlar tarafından biçimlendirildiğini kabul etmekle kalmayıp, kendisini, elde edilen şu Antikçağ'a özgü basit âdetler, davranışların sevecenliği, geleneklerin zarafeti yani, başkalarını mutlu etme sanatının inceliği, dışarıda her türlü koşulda yalnızca sahip olunan en iyi yanları ve karakterin en neşeli taraflarını göstermenin sahip olduğu o tuhaf güce hayranlık duymak ve sevmekten alıkoyamayacaktır. Her akşam ölmüşlerinin ruhları önünde yakılan küçük lamba, sunulan minicik yemek ve içecek kapları, yaşayan yakınlarını ziyarete gelen hayaletleri yönlendirmek amacıyla yakılan hoş geldin ateşleri ve kendilerini yeniden dinlendikleri yere geri götürecek olan küçük gemiler pek inançlı olmayanları bile çok duygulandıran eski aile dinine özgü şiirsel bir görünüm oluşturuyor. Görev, minnettarlık ve özveri konusunda en soylu ve en korkunç işleri buyuran bu binlerce yıllık aile dini doktrini bizim sahip olduğumuz gelişmemiş dinî içgüdülere yöneltilen tuhaf bir çağrıya

benziyor. Bu doktrini ortaya çıkaran güzel insanların tanrısal özelliklere sahip olduklarını düşünmeye başlıyorsunuz. Yerel tapınaklarda düzenlenen şenliklerde tanrıların önünde sergilenen neşe ve dindarlık karışımı bir mutluluğa tanık olmak kadar tuhaf ve düşsel bir şey olamaz. Çocuk oyuncaklarından prenslere kalan ata yadigârına kadar tüm el ürünlerinde izini sürebileceğiniz Budist sanata özgü heykeller ve yol kenarlarındaki Sutra ayetlerinin oyulduğu taşlar çok romantik bir dünya oluşturuyor. Bu Budist atmosferin yarattığı o tatlı büyüleyiciliği unutabilmek mümkün değil: Büyük çanların oluşturduğu müzik, çağırdığınızda uçarak yanınıza gelen güvercinler ve kendilerine atılan ekmek parçasını kapmak için bataklık suyundan yarı beline kadar yükselen balıklar gibi korku nedir bilmeyen varlıkların dolandığı huzurlu yeşil alanlar.

Bu iyice yaşlanmış Doğu'nun iç dünyasına sızabilmekten aciz olduğumuzu hissediyoruz. Zaman adlı nehirde geriye doğru giderek Yunan sitesine özgü bir yaşam sürdürebilmek ne kadar olanaksızsa Eski Japonya'nın düşünceleri ve duygularını paylaşabilmek de o kadar olanaksız. Bununla birlikte halk masallarında yanlışlıkla Cüceler ülkesine dalan şu gezginler gibi hayal meyal tanık olduğumuz bu görüntü tarafından sonsuza dek büyülendik.

Bunun sonsuza dek sürüp gidebilecek bir yanılsama olduğunu bilmekle birlikte görünür bir gerçeklikten çok anlamsal bir gerçekliğin yansıması olduğunu biliyoruz. Ancak gene de bu yanılsamanın neden bir Cennet düşüncesi kadar çekici olduğu sorusunu yanıtlayamıyoruz. Düşünsel açıdan bize Ramses'in Mısırı kadar uzak olan bir uygarlığın ahlâki bir çekiciliğe sahip olabileceği düşüncesini neden kabul etmek durumunda kalıyoruz. Büyüsüne kapıldığımız şey gerçekten de bireyin varlığını kabul etmeyen kolektif bir disiplin anlayışının ürünü olan bir uygarlık mıdır; yoksa kişiliği yok etmek isteyen bir din mi?

Hayır değil! Bizi büyüleyen şey: hayal meyal tanığı olduğumuz bu geçmiş görüntüsünün bizim için geçmiş ya da bugünden çok daha fazlasını temsil etmesidir. Bu görüntü bize gelecekte daha iyi yetiştirilmiş insanların yaşayacağı Kusursuz bir sevgi

dünyasının yaratılabileceğini gösteriyor. Binlerce yıl sonra ortaya belki de herhangi bir yanılsamaya boyun eğmeyen bir insanlık çıkarak Eski Japonya ideallerinin daha önce sunduğu erdemlere, başka bir deyişle neredeyse doğal denilebilecek bir şekilde çıkar düşüncesinin yer almadığı bir ortam, başkalarını mutlu etmekten kaynaklanan genelleşmiş bir yaşam sevincini paylaşma arzusu ve güzel bir evrensel ahlâk anlayışına sahip olacaktır. İnsanlar yüreklerinin kendilerine öğrettiklerinden başka bir şeye kulak vermemeyi öğrendiklerinde, işte o zaman eski Şinto idealinin olabilecek en kusursuz şekilde yaşama geçirildiği söylenebilecek.

Ürettiği meyvelerin cazibesine kapıldığımız uygarlığın aslında harika bir seraptan daha fazlasını sunduğunu anımsamak gerekir. Bu uygarlık, değiştirilmesi olanaksız çok çekici yalın karakterler oluşturmuştur. Eski Japonya, kendisine oranla çok gelişmiş olarak nitelendirilen bizim toplumlarımızın ancak yüzyıllar boyunca çalışarak gerçekleştirebileceği en kusursuz ahlâki ideale çok yaklaşmıştır. Askerî iktidarın başa geçmesini izleyen o bin yıl olmasaydı Japonya belki de toplumsal disiplin anlayışına uygun en kusursuz ahlâk düzenini oluşturabilecekti. Şimdiye kadar insan doğasının kötü ve haşin yanları en iyi niteliklerinin aleyhine olacak bir şekilde gelişmeseydi bu, Japon ulusu açısından bir felakete yol açabilirdi. Çünkü başkalarını düşünme duygusu, zafer kazanma ve kurnazlık becerilerini ortadan kaldıracak derecede gelişmiş bir halk, mevcut dünya koşullarında uzun süre rekabet ve savaş disipliniyle yoğrulmuş ırklara karşı koyamaz. Bundan sonra Japonya'nın evrensel mücadele alanında başarılı olabilmesi sahip olduğu en sevimsiz niteliklere güvenmesi ve onları güçlendirmesine bağlıdır.

***

Halen Rusya ile giriştiği savaş en azından belli bir açıdan Japonya'nın sahip olduğu nitelikleri inanılmaz bir şekilde geliştirdiğini gösteriyor. Fethetme gücünün altında yatan sağlam ahlâki duruşu uzun geçmişte edindiği disipline borçludur. Japonya'yı yüzeysel bir şekilde inceleyen bir gözlemci bu kırk milyonluk kitlenin bünyesindeki boyun eğmiş görünen, değişmeye razı sessiz güç-

ler ve onu ayakta tutan bilinçaltındaki kahramanlık duygularını algılayamayacaktır. Bu, İmparatorun dilemesiyle birlikte her an patlamaya hazır birikmiş yapıcı ya da yıkıcı bir güçtür. Böyle bir politik ve askerî geçmişe sahip bir ulusta liderlerin diplomasi ve savaşın gerektirdiği tüm hünerlere sahip olduklarını göstermeleri beklenirdi. Ancak kitleler belli bir karaktere sahip değillerse bu hünerler pek bir işe yaramıyor. Komut verildiğinde hareket eden malzemenin niteliği rüzgâr ve gelgitlerin gücüne sahip olmalıdır. Japonya'nın sahip olduğu gerçek güç, halkının –çiftçilerinin, balıkçılarının, zanaatkârları ve ırgatlarının, çeltik tarlalarında sabırla çalışan, küçük kent sokaklarında en sıradan meslekleri icra eden insanlarının– sahip olduğu doğal ahlâk anlayışında gizlidir. Irkın sahip olduğu tüm kahramanca güç ve keza büyük cesaret bu insanların bilinçaltına gizlenmiştir. Bu cesaret kesinlikle yaşama karşı duyarsız olmak değil, yaşamını ölüler adına konuşan İmparator Efendinin vereceği emirle feda etmeyi arzulamak anlamına geliyor. Savaşa giden binlerce gencin hiçbiri eve onurlu ve şerefli bir şekilde dönme arzusundan söz etmiyor. Hepsi yalnızca Şokonşa, yani "İmparator ve vatan için ölenlerin ruhlarının toplandığı, Ruhları anma Tapınağında" hatırlanmayı hak etmeyi diliyor. Eski inanç sistemi bu mücadele anlarında daha önce hiç sahip olmadığı bir güce kavuşuyor. Rus orduları Lebel tüfekleri ve Whitehead torpillerinden çok bu güçten[1] korkmalılar. Vatansaverlik dini olan Şintoizm, dürüstçe oynamasına

[1] Japon donanma komutanı amiral Togo'nun Port-Arthur Limanından çıkışların ikinci kez engellenmesine yönelik girişiminden sonra İmparatordan gelen kutlama mesajına verdiği yanıt çok tipik Şinto inancı özellikleri taşıyor:

> "Siz Sayın Yüce İmparatorumuzdan gelen Port-Arthur'dan çıkışları ikinci kez engellemeye yönelik girişimimizle ilgili içten mesaj, bizleri, size olan minnettarlığımızı ifade edemeyecek bir duruma düşürmekle kalmayıp, aynı zamanda ölmüş kahramanların vatansever ruhlarının uzun süre savaş meydanı üstünde uçarak İmparatorluk güçlerini görünmeden korumalarını da sağlayacaktır."

Yiğit ölüleri ifade etmek amacıyla kullanılan bu türden sözler ancak Salamin Savaşı sonrasında bir Yunan amirali tarafından söylenebilirdi. Yunanların istilacı Pers ordusunu geri püskürtmelerini sağlayan inanç

izin verildiği takdirde, yalnızca tüm Uzak Doğu ülkelerinin değil aynı zamanda uygarlığın geleceğini tek başına belirleyecek bir güç haline gelebilir. Japonların din konusunu umursamadıklarını söylemek kadar mantıksız bir şey olamaz. Her zaman olduğu gibi Japonya'da din demek halkın yaşamının ta kendisi, yani tüm eylemlerin nedeni ve onları yönlendiren güç demektir. Bu, eylem ve acı çekme üstüne oturan bir dindir. Bu, riyakârlık ve ikiyüzlülüğün ne olduğunu bilmeyen bir dindir. Rusya'yı şaşkınlığa uğratan da bu dinin sahip olduğu erdemlerdir. Bu erdemler Rusya'yı şaşırtmaya devam edecektir. Rusya çekingen ve aciz çocuksu güçlerle karşılaşacağını sanırken karşısına tedirgin edici bir güç ve kahramanca savaşan bir ordu çıkmıştır.[2]

Bu sonu nasıl biteceği bilinmeyen korkunç savaştan büyük bir pişmanlık duyulması gerekir. Bu pişmanlığın birçok nedeni olmalıdır, özellikle de sanayi ile ilgili nedenlerden söz etmek gerekir. Bu savaş, Japonların, herhangi bir modern ulusun varlığına izin vermeden zenginleşip, gelişemeyeceği bir kurtarıcıya benzeyen bireyselliğin her türlüsünden geçici bir süreliğine zorunlu olarak vazgeçmesine yol açacaktır. Girişimcilik ruhu köşesine çekilmiş, pazarlar iş yapamaz hale gelmiş, fabrikalar durmuştur. Bununla birlikte bu olağanüstü halk açısından savaş kısmen olumlu sonuçlar verebilir. Savaş ilân edilmeden önce yüzlerce yıllık deneyime sahip kurumları düşünmeden yerle bir etme gibi güçlü bir eğilim vardı. Oysa bu eğilim bir ahlâk bozukluğuna yol açabilirdi. İleride büyük değişiklikler yapılması şart, çünkü ırkın geleceği yapılacak bu değişikliklere bağlı. Ulusun

---

ve cesaret, bugün Japonların Rusya'ya kafa tutmasını sağlayan dini inançla aynı niteliklere sahipti.

[2] Örneğin, 26 Nisan'da Ruslar tarafından batırılan *Kinşu Maru*'nun mürettebatına mensup Japon subaylar saldırganların konu hakkında düşünmelerini sağlayabilirdi. Bu gemi mürettebatına teslim olmaları için bir saatlik bir süre tanınmasına karşın askerler teslim olmayı reddedip Rus zırhlılarına ateş açar. Bir torpil *Kinşu Maru*'yu batırmadan önce pek çok Japon subay ve er hara-kiri yapar. Vahşi feodal zihniyete özgü inatçılığın çarpıcı bir kanıtı olan bu davranış Ruslara başarının bedelinin ne kadar ağır olacağını da gösteriyor.

ahlâki yapısını çarçabuk ve tehlikeli bir şekilde bozmaması için bu değişikliklerin yavaş yavaş gerçekleştirilmesi gerekiyor. Bağımsızlık için verilen bir mücadele, ırkı kesin bir başarı elde etmek amacıyla her şeyi göze almaya iten bir savaşın toplumsal bağların güçlenmesine, eski bağlılık ve görev duygularının yeniden canlanmasına ve muhafazakârlığın yeniden canlandırılmasına yol açması kaçınılmaz. Kimi açılardan bu bir tür geriye dönüş olarak nitelendirilebileceği gibi, başka açılardan da bir ilerleme olarak görülebilir. Rus tehditi karşısında Yamato ruhu yeniden canlandı. Bu savaştan sonra Japonya moralman daha güçlü ve kendine daha çok güvenen bir ülke olacak, dolayısıyla ortaya yeni bir bağımsızlık düşüncesi çıkarak dış politika ve yabancıların baskısına karşı ulusal bir direnişe yol açabilir.

Böyle bir durum Japonya'nın kendine aşırı güven duyması gibi tehlikeli bir sonuca yol açabilir. Denizde ve karada Rusya'yı mağlup eden bir halk yabancı sermayeye kendi toprakları üstünde kafa tutabileceğini düşünebilir. Hiç kuşkusuz birileri hükümeti yabancıların Japonya'da toprak sahibi olmalarıyla ilgili dönüşü olmayacak önlemler almaya itmek isteyebilir. Yıllardır bu yönde inatla ve sistemli girişimlerde bulunulduğu gibi bu çabaların kimi Japon politikacılar tarafından desteklendiği de söylenebilir. Ancak bu politikacılar tek ve ayrıcalıklı bir ticari yabancı sermaye birliğinin Japonya gibi bir ülkede ne türden zorbalıklar yapabileceğini anlayabilecek düzeyde insanlar değil. Japonya'daki ortalama yaşam koşullarını bilen biri yabancı sermayenin ülkede toprak sahibi olması durumunda yasa koyucu ve hükümet üzerinde hızla hâkimiyet kurmaya çalışacağı da söyleyebilir. Bu durumda imparatorluk yabancıların çıkarlarına boyun eğmek zorunda kalacaktır. Yabancı sanayicilerin toprak sahibi olmasına izin verdiği gün Japonya bir daha geriye dönüşü olmayacak bir yola girecektir. Hükümetin Rus zırhlıları ve süngülerinden çok, İngiliz ve Amerikan sermayesinden korkması gerekir. Japonya bin yıllık bir askerî deneyime sahip olabilir, ancak ticaret ve sanayi alanlarında sahip olduğu gücü elli yıllık bir deneyime borçludur. Bununla birlikte Japonya'nın yol gösteren birileri olmadığı için kendi kendini mahvedeceği söylenemez, zira dünya-

nın en bilge adamı (Herbert Spencer) ülkeye bu konuda neler yapabileceğini anlattı.

Buraya kadar yazılanlardan yola çıkan okuyucu, yeni toplumsal örgütlenmenin güçlü ve zayıf yanları, askerî açıdan sahip olduğu büyük saldırı ve savunma yetenekleri, başka açılardan bakıldığında tespit edilen görece güçsüzlüğü tümüyle kavrayabilir. Sonuç olarak Japonya'nın her şeye rağmen böylesine direnmesinin harika bir şey olduğu söylenebilir. Yepyeni ve tehlikeli yollarda attığı çekingen adımlar hiç kuşkusuz belli bir bilgelik düzeyine sahip olmayı gerektirir. Çok eskilere dayanan dinî ve toplumsal deneyimi temelde değişmeden, değişime uyum sağlamasına izin verdi. Yeni yönetim biçimleri ve yeni toplumsal etkinlik koşullarına karşın eski toplumsal disiplinini büyük ölçüde koruyabildiği için güçlü bir ülke olarak kaldı. Böyle olduğu halde, ancak politik kararlılık ve becerisi sayesinde bir felaketten kurtulup, hiçbir yabancı ülkenin baskısına boyun eğmedi. Hiç kuşkusuz büyük reformlar yapılması gerekiyordu, ancak bunlar toplumun temelleri sarsılmadan yapılmalıydı. Acil gereksinimler belirlenirken yol açacağı tehlikelerin de göz önünde bulundurulması gerekir. Daha önceki hükümetlerin hiçbiri belki de böylesine devasa, karmaşık ve hayati sorunlar çözmek zorunda kalmamıştı. En çetin sorunun yanıtı ise hâlâ bulunamadı. Bugüne kadar Japonya başarılarını hâlâ görev ve itaat denilen eski Şinto idealinin esinlettiği kolektif ve öncelikle başkalarını düşünmeye yönelik eylemlere borçlu oldu. Oysa gelecek yıllarda gerçekleştireceği sanayileşme çok farklı bir bireysel ve bencilce davranışa bağlı.

Bu durumda eski ahlâk anlayışı ve eski dinî kültün durumu ne olacak? Bu halk şu anda anormal savaş koşulları altında yaşıyor. Oysa bir kez olağan yaşam koşullarına yeniden sahip olunduğunda aile bağlarında giderek bir gevşeme görülecek ve toplumsal parçalanma yönünde bir adım atılacak. Bizzat Japonlar mevcut savaş öncesinde orta ve en üst sınıflara mensup aile bağlarında hızlı bir gevşeme görüldüğünden söz ediyorlar. Ziraat yapılan bölgeler ve hattâ köylerde eski ahlâk düzeninde bir değişme olmadı. Oysa toplumsal gereksinimlerin yol açtığı yasal değişikliklerden başka şeyler de toplumsal parçalanma üstünde

etkili olabiliyor. Bilimsel düşüncenin yaygınlaşması inançlarda büyük bir sarsılmaya yol açtı. Bugün iki bin yedi yüz ilkokulda yeni kuşaklara temel bilimsel bilgiler veriliyor ve modern bir evren anlayışından söz ediliyor. Maru dağının düşsel görüntülerine sahip Budist kozmoloji bir masala dönüştü. Doğayla ilgili Çin felsefesi ancak cahilleri ya da feodal çağ yaşantısını sürdürenleri kandırabiliyor. Bütün ilkokul öğrencileri artık takımyıldızlarının tanrı veya Buda olmayıp, uzak güneş grupları olduğunu biliyor. Popüler düşgücü Samanyolunu artık bir Cennet Irmağına benzetmiyor. Bakire Dokumacı efsanesi, bu efsanedeki sabırlı aşık ve Kuşlar Köprüsü yalnızca çok küçük çocuklara anlatılıyor. Ataları gibi yıldızların altında kürek çeken balıkçı artık gökyüzünün kuzeyinde Mioken Bosatsu'yu göremiyor.

Bununla birlikte, inançlardaki bu zayıflama ve toplumsal reformlara yönelik bu ilgi kolayca yanlış yorumlanabilir. Her din bütünsel yapısını yavaş yavaş yitirir, en eski temellerin yıkılması en sona kalır. Japonya'daki atalar kültü henüz ciddi bir dış tehlikeye maruz kalmadı. Bu kült yalnızca kutsanmış bir âdet olduğu için yaşatılmıyor, büyük bir çoğunluk ona hâlâ inanıyor. Özellikle bir ölüler dinî, tarih boyunca eşlik ettiği bir ırkın sevgisini, ilgisini bir anda yitirmez. Yakın bir geçmişte ortaya çıkan kuşkuculuk pek çok konuya yüzeysel bir şekilde yaklaşıyor ve şeylerin içine derinlemesine nüfuz edemiyor. Hiç kuşkusuz belli bir gençlik kategorisi için kuşkuculuk bir tür moda. Bunlar arasında geçmişi küçümseyenler var. Oysa onlar bile ev dini hakkında tek bir saygısızca söz etmiyorlar. Atalar dininin dayattığı eski zorunluluklar ya da ezici aile baskısını kimi zaman protesto ediyorlar. Ancak aile kültüyle hiçbir şekilde dalga geçmiyorlar. Ortak ve kamusal Şinto kültünün nasıl direndiğini sayıları giderek artan tapınaklar yeterince açıklıyor. 1897 yılında 191.962 Şinto tapınağı varken 1901 yılında bu sayı 195.256'ya yükseldi.

Yakın bir gelecekte dinî değişimlerden çok toplumsal değişimlere tanık olacağız. Bunların aile dini ya da atalar kültünün ciddi bir şekilde zayıflamasına yol açacağına inanmamızı sağlayacak geçerli bir neden yok. Güçlüklerin artması ve hayat pahalılığı yüzünden daha da artan aile otoritesi bireysel anlamda zamanla

hafifleyebilir, oysa ölüye karşı hissedilen yükümlülük duygusuna son verebilecek bir yasal düzenleme olamaz. Bu duygu ortadan kalktığı gün Japonya'nın da kalbi duracak demektir. Eski tanrılara olan inanç yavaş yavaş tarihe karışabilir, oysa bir vatan ve kahramanlar dini olan Şintoizm yaşamayı sürdürecektir. Yakın bir gelecekte görülecek bu gelişmeyi, anma amacıyla inşa edilen pek çok yeni tapınak tanıklık etmektedir.

Percival Lowell'ın *Soul of Far East* (Uzak Doğu'nun Ruhu) başlıklı yapıtı çok etkileyici oldu ve ardından Japonya'nın bireyleşmeyi sağlayacak bir İncil'e ihtiyacı olduğu tekrar tekrar dile getirildi. İnsanların pek çoğu ülkenin Hıristiyanlığa geçmesi durumunda bireyleşmenin kendiliğinden gerçekleşeceğine inanıyor. Bu varsayım yüzyıllar boyunca yavaş yavaş biçimlendirilen inançlar, töreler ve ulusal hassasiyetlerin din değiştirerek aniden dönüştürülebileceği gibi yanlış bir düşünce üstüne oturuyor. Gerçekteyse daha büyük bir toplumsal ve bireysel enerjinin harcanmasına uygun yeni bir düzene ancak, girişimcilik ruhunun uyanmasını sağlayacak gereksinimlerin baskısına maruz kalan sanayileşmenin etkisi ve rekabetin öğrenileceği ticaretin yaygınlaşmasıyla geçilecektir. Bu sağlıklı dönüşüm ancak kalıcı uzun bir barışla mümkün olabilir. Bu durumda bağımsız bir Japonya gelişebilir ve politik yararlılıkları doğrultusunda dinî reformlar öngörebilir. Japon devlet adamları öğrenim görmek ve gözlem yapmak amacıyla gittikleri yabancı ülkelerden Michelet'nin şu yarı gerçeği ifade eden: "paranın bir dini var" ve "kapital protestandır" sözlerini belki de boşu boşuna ülkelerine taşıdılar. Bu adamlar dünyada yalnızca Roma boyunduruğuna bir son veren ve Ortaçağ inançlarından kurtulan ırkların egemenlik kurup, refah içinde yaşayabileceğini ve entelektüel bir enerjiye sahip olabileceğini düşünüyorlar. Japon bir Devlet adamı geçenlerde "yurttaşlarının Hıristiyanlaşarak hızla yoldan çıktıklarını"[3] söy-

[3] Hükümetin Japonya'daki dinî oluşumlara karşı takındığı tavırdan sağlıklı sonuçlar çıkartılamaz. Son yıllarda Batılı dinlerin en az hoşgörülü olanlarını teşvik eden bir politika güdülüyor. Bu tavra ters düşen bir yaklaşım varsa o da Özgür Masonluğa izin verilmemesidir. Kesin bir ifadeyle Japonya, Özgür Masonluğun ülkeye yasal olarak

ledi. İngiliz-Japon ittifakı imzalandığı günden bu yana hükümetin eskiden Batı dinine karşı izlediği ihtiyatla yaklaşma politikasında büyük bir gevşeme oldu. Japon ulusunun yabancı bir inancı benimsemesi mümkün müdür? Hükümet halkı böyle bir şeye teşvik eder mi? Şu an için böyle bir girişimde bulunmak kargaşa ve tepkiye yol açacaktır. Bu, binlerce yıldan bu yana ülkenin başındaki hanedanlığın yok olmaya mahkûm edilmesi demektir. Japonya'nın ihtiyatlı davranma politikasından hemen vazgeçebileceğini sanmıyorum.

Japonya üzerine yazdığım bu denemeyi Uzak Doğu dini ve Batı saldırganlığı arasındaki ilişkiler üstüne yaptığım birkaç gözlemle bitireceğim. Japon toplumu gibi tüm Uzak Doğu toplumları atalar kültü üstüne kurulmuştur. Hıristiyanlığın karşısına her yerde ciddi engeller çıkmasına yol açan şey de bu ortak manevi temeldir. Yaşamlarını yönlendirdiği herkes bu dinî tehdit eden her şeyi, yapılabilecek en büyük hakaret ve en bağışlanmaz suç olarak görmektedir. Ait oldukları topluluğun emir vermesi durumunda müminler ölmeleri gerektiğini düşünürler. İnançları uğruna hiç duraksamadan savaşırlar. Dinlerine yapılan saldırıya karşı ne kadar sabırlı olacakları, sahip oldukları zekâ ve eğitim düzeyine bağlıdır. Uzak Doğu'da yaşayan tüm ırklar Japonlar kadar zeki olmadıkları gibi, onları koşullara uymaya zorlayan bir askerî disipline boyun eğmeye de alışkın değildirler. Özellikle Çin köylüsü dinine saldırılmasına tahammül edemez. Dini, sahip olduğu en değerli varlık ve toplumsal yaşamda ona neyin doğru neyin yanlış olduğunu gösteren tek kutsal rehberdir.

Uzak Doğu, toplumun temellerini sarsmayacak tüm dinlere karşı hoşgörülü olmuştur. Hıristiyan misyonerler bu temellere saygı duyma bilgeliğini gösterebilseler, yani atalar kültüne Budizmin yaklaştığı şekilde yaklaşsalar ve başka açılardan benzer

---

yerleşmesini istemiyor. Bununla birlikte diplomatik dokunulmazlığa son verildiği günden bu yana açık limanlarda, belli koşullarda, yabancı locaların varlığına (daha doğrusu acı çekmelerine) izin veriliyor. Bir Japon Avrupa ya da Amerika'da bir Mason olma özgürlüğüne sahip, oysa tüm topluluk faaliyetlerinin resmî gözetim altında bulundurulduğu Japonya'da Mason olamaz.

bir hoşgörü sergileselerdi Hıristiyanlığın çok daha geniş çapta yaygınlaşmasını sağlayabilirlerdi. Bu Hıristiyanlık hiç kuşkusuz Batı Hıristiyanlığından çok farklı özelliklere sahip olacaktı. Buna karşın Hıristiyanlık doktrininin temel bölümleri hiç karşı konulmadan, hattâ ırka yönelik bir kin duyulmadan benimsenecekti. Uzak Doğu toplumlarının yapısı ani değişiklikleri kaldırmıyor. Bugün, hoşgörüden yoksun verimsiz bir çalışmanın yol açtığı kötü sonuçları telafi edebilmek çok zor. Çin ve diğer komşu ülkelerde atalar kültüne karşı girişilen amansız savaş, Batı dinine karşı köklü bir nefret duygusunun oluşmasına yol açtı. Bir Çinli ya da bir Annamlı'dan atalara ait tabletleri yok etmesini istemek bir Fransız ya da İngiliz'den annesinin mezar taşını kırmasını istemek kadar insanlık dışı bir davranıştır. Üstelik Avrupalı mezar taşını, Doğulu'nun üstünde yakınlarının isimlerinin yazılı olduğu basit tabletler kadar önemsemez. Bu sakin ve uysal toplulukları ata inancı konusunda bugüne kadar yaptıkları gibi rahatsız etmeye devam ederlerse, bu halklar da mücadele edecek güce sahip oldukları sürece katliamlar kaçınılmaz hale gelecek. Yerel halkın, dinini, yabancı din saldırısına karşı silaha sarılarak savunduğunu ve bunun üzerine Hıristiyan askerlerinin öldürülen yabancıların öcünü on misliyle ve büyük yağmalar yaparak geri aldığını anımsatmanın bir yararı yok. Son yıllarda hoşgörüden yoksun misyonerlerin yol açtığı isyanları bastırmak amacıyla yalnızca atalar kültüne bağlı halklar öldürülüp, yağmalanmadı, bu intikam eylemleri aynı zamanda doğrudan Batı ticaretinin işine yarıyor. Batı'daki kamuoyu bu kışkırtma ya da misilleme hakkı konusunda taviz vermekten yana değil. Hoşgörüden en yoksun tarikatlar haklarının tartışılmasını kabul etmedikleri gibi, sahip oldukları fanatik düşünce yapısı nedeniyle konu hakkında eleştiri yapmaya kalkışan tarafsız gözlemciye öfkeyle saldırıp onu sanki tüm insanlığın azılı düşmanıymış gibi göstermeye çalışıyorlar.

Toplumbilimsel açıdan tarikat ve inançlara saygı duymayan misyonerlik sistemi Batı uygarlığının eski uygarlıklara, başka bir deyişle en güçlü ve gelişmiş toplumların en güçsüz ve daha az gelişmiş toplumlara karşı sürdürdüğü saldırının öncüsüdür. Askerler, vaiz ve öğretmenlerin başlattıkları mücadeleyi bilinçli bir

şekilde tamamlamakta, ancak bu işi yaparken yıkıp yok eden bir güce sahip olduklarını fark edememektedirler. Askerlerin bu güçsüz ırkların boyun eğmesini ne ölçüde kolaylaştırdığını tahmin bile edemezsiniz. Buna karşın Hıristiyanlık üstünde konuşmaya değer bir iş yapamadı. Evet, misyonerler ölüyor ve canlarını askerlerin yaptığından çok daha cesur bir şekilde feda ediyorlar, ancak sandıkları gibi bunu Doğu'nun kesinlikle yadsıyacağı bir doktrin uğruna değil, sanayi kuruluşları ve Batı egemenliğine katkıda bulunmak amacıyla yapıyorlar. Misyonların asıl ve bariz amacı toplumsal gerçeklere ısrarla sırt çevirmeleri yüzünden başarısızlığa uğradı, zira Hıristiyan uluslar bütün bu şehitler ve fedakârlıklardan Hıristiyanlığın özüne ters düşecek bir şekilde yararlanıyorlar.

Bu ırklar arası savaşlar güçlü olan kazanır adlı evrensel kurala boyun eğiyor. Gelişmemiş ırklar ya gelişmiş ırklara boyun eğecekler ya da yok olup gidecekler. Birinci tip uygarlıklar gelişmelere uyum sağlayacak nitelikte esnek bir düşünce yapısına sahip olmadıklarından daha aktif ve karmaşık bir yapıya sahip uygarlıklara boyun eğmek durumundalar.

Ne var ki, cesur bir düşünür bu acımasız kuralın yalınlığını gözlemlemekle yetinmez. Gelişmek isteyen insanlık her zaman güçlü olana karşı mücadele ederek güçlülerin dünyasında yaşayan zayıfların ezilmesine, "savunmasız insanların" yağmalanmasına karşı çıkmıştır. Bunlar maddi dünyayı şeylerin düzenine uygun bir şekilde yönlendiren kurallardır. Gerçekten de uygarlaşmayı sağlayan tüm erdemler doğa yasasına rağmen gelişmiştir. Dünyayı yöneten ırklar en büyük güce iyilik yaparak sahip olunacağını, özgürlüğün güçsüzlere sahip çıkılarak korunabileceğini ve haksızlığa kesinlikle taviz verilmemesi gerektiğini bilen ırklardır. Bugüne kadar sahip olduğumuz ahlâki geçmişi yadsımadığımız; içeriği iyilikten ibaret kutsal bir kitabın insana değil de, özel bir uygarlığa olan inançtan söz ettiğini kabul etmediğimiz sürece yabancı uluslara karşı Hıristiyanlık ve uygarlık adına gerçekleştirilen bu kadar çok saldırı girişimini ahlâki açıdan haklı göstermemiz de olanaksızdır. Bu saldırılar Çin'e ne Hıristiyanlığı sokabildiler ne de uygarlığı. Ayaklanmalar, katliamlar,

iğrenç zalimlikler, yok edilmiş kentler, harap edilmiş bölgeler, binlerce insanın ölmesi ve yüz milyonlarcasına zorbaca davranılmasından başka bir şeye yol açmadılar. Bütün bunlar iyi şeylerse o zaman güçlü olan haklı demektir. Bizim, sözüm ona insanlık ve adalet üstüne oturan dinimizin de en az ilkel bir kült kadar katı olduğu söylenebilir.

Oysa konuya gelişme bağlamında yaklaşan biri şeylere çok başka bir açıdan yaklaşabilir. Toplumbilim en gelişmiş ırkların bile en güçsüz ırklarla kurdukları ilişkiler nedeniyle ahlâken yıpranabileceklerini unutmamaları gerektiğini açıkça söylüyor. Aynı zamanda Batı uygarlığının gerçekleştirdiği saldırıların bedelini er ya da geç ödemek zorunda kalacağını da gösteriyor. Kendi ülkelerinde dinî baskıya boyun eğmeyi reddeden ulusların yabancı uluslar üzerinde ısrarla dinî baskı kurmaya çalışmaları onca vahşi mücadeleyle elde ettikleri entelektüel özgürlük haklarını yitirmelerine neden olacaktır. Cezalandırılma vakti sanıldığı kadar uzak olmayabilir. Bir yandan da askerî anlamda örgütlenen tüm Avrupa ülkeleri, aynı zamanda insan özgürlüğü açısından yadsınılmaz bir tehlike arz eden kilise düzeninde muazzam bir yenileşmeye tanık oldu. Ortaçağ zihniyeti bizi geri dönmekle tehdit ediyor ve bundan böyle Yahudi düşmanlığı üç büyük Avrupa devletinin politik gündem maddelerinden biri olma özelliğini taşıyor. Haklı olarak dinî bir inanca karşı koymadan hiç kimse onun nasıl bir güce sahip olduğunu anlayamaz dendi. Büyük bir olasılıkla gene hiç kimse kötülük toplarını kendisine yöneltmedikçe misyonlara egemen olan geleneklerin ardında hangi şeytanlıkların gizlendiğini bilemeyecektir. Misyonerlik politikası sorunu ne kalleşçe bir iftira ne de uluorta hakaretlerle çözülemez. Bu konu bugün dünya barışı, ticaretin geleceği ve uygarlığın çıkarlarıyla ilgili bir sorun haline geldi. Çin'in bağımsızlığı ve Rus-Japon savaşının bu konuyla ilişkisi var.

Pek çok kusuruna karşın bu kitap belki de aklı başında birkaç kişiyi Uzak Doğu'daki toplumsal örgütlenmenin, bugüne kadar denendiği şekliyle Batı dinî propagandası karşısına aşılması olanaksız engeller çıkarttığı konusunda ikna edebilir. Bugün bu engellere hiç olmadığı kadar büyük bir titizlik ve olabilecek en

insani duygularla yaklaşmak gerekiyor. Bunun yerine ona karşı inatla bugüne kadar davranıldığı şekilde davranarak alt etmeye çalışmak boşuna çabalamak demektir. Binlerce yıldan bu yana atalar dini nasıl bir şeye benzerse benzesin bugün bütün Uzak Doğu ülkelerinde aile sevgisi ve görev dinî olarak yaşamayı sürdürüyor. Onu acımasızca reddeden Batılı bağnazlar yeni Boxer ayaklanmalarına yol açmaktan başka bir şey yapamayacaklar. Hoşgörüsüzlük vaazları çekebilmek amacıyla dinî hoşgörü talep edenlerin Çin'in dünya için bir tehlike arz ettiğini öfkeyle haykırmalarını (Rusya bu tahrik etme şansını yitirdi) yasaklamak gerekiyor. Dininden yeni dönmüş insanlar aile, topluluk ve hükümete karşı olan görevlerini yadsımaya, hattâ daha da ileri gidilerek yeni dönenin yabancı dine olan inancının samimiyetini kanıtlaması için atalarının tabletlerini kırmaya ve kendini doğuran insanların anısına hakaret etmeye zorlandığı sürece Doğu asla Hıristiyanlaştırılamaz.

HERBERT SPENCER'IN JAPONLARA YAZDIĞI MEKTUP

Yaklaşık beş yıl önce Tokyo'da yaşayan Amerikalı bir Profesör, Herbert Spencer'ın ölümünden sonra düşünürün bir Japon Devlet adamına yazdığı mektubun yayınlanacağını söylemişti. Bu mektupta Japon İmparatorluğu'nun bağımsızlığını koruyabilmesi için izlemesi gereken en doğru politika hakkında öğütler vardı. O günlerde konuyla ilgili daha fazla bilgi edinememiştim. Oysa o sırada *First Principles*'taki "Japonya'nın toplumsal parçalanmasıyla" ilgili bir paragrafı anımsamış ve bunların çok muhafazakâr eğilimli öğütler olacağını tahmin etmiştim. Oysa bu öğütler sandığımdan çok daha muhafazakârdılar.

Ben bu kitabı yayıma hazırladığım sırada Herbert Spencer 8 Aralık 1903 sabahı öldü. Baron Kaneka Kentaro'ya yazdığı ve herkesin hakkında daha önceden bilgi sahibi olduğu mektup, 18 Aralık 1903 tarihinde *London Times* gazetesinde yayınlandı. İşte mektup:

Fairfield, Pewsey, Wilts 26 Ağustos 1892

Sayın Bayım,

Benim gönderdiğim iki mektubun çevirisini yeni Başbakan Kont İto'ya iletme fikrinizi çok beğendim ve seve seve kabul ediyorum. Bana yönelttiğiniz diğer sorulara gelince, öncelikle Japon politikasının Amerikalı ve Avrupalılardan olabildiğince uzak durması gerektiğini söyleyeceğim. Sizden çok daha güçlü ırklar karşısında durumunuz sürekli tehlike arz ediyor. Bu yüzden yabancıların sizi olabildiğince az etkilemesi için tüm önlemleri almanız gerekir.

Yabancılarla, sizin açınızdan yararlı olabilecek ticari mal değiş tokuşu, maddi ve düşünsel ürünlerin ihracat ve ithalatına yönelik yalnızca zorunlu ticari ilişkiler kurmalısınız. Başka ırklardan olan halklara başka ayrıcalıklar tanımamalısınız, özellikle de en güçlü ırklara. Görünüşe göre Avrupalı ve Amerikalı güçlerle yaptığınız antlaşmayı gözden geçirerek "İmparatorluğun tüm kapılarını yabancılara ve özellikle de kapitalizme açmak" niyetindesiniz. Çok üzgünüm ama bu politika sizin sonunuzu getirebilir. Daha sonra başınıza neler geleceğini anlamak istiyorsanız Hindistan tarihini inceleyin. En güçlü ırklardan birine destek olmak kaçınılmaz olarak zaman içinde Japonlarla çatışmalara yol açacak bir fetih politikasının gelişmesini sağlayacaktır. Bu çatışmalar Japonlar tarafından gerçekleştirilmiş ve yeri geldiğinde intikamı alınması gereken saldırılar olarak yorumlanacaktır. Topraklarınızın küçük bir parçası ele geçirilecek ve bu parçanın yabancı bir ticaret acentesine verilmesi istenecektir. Bu başlangıç noktasından hareketle de tüm Japon İmparatorluğu ele geçirilecektir. Nasıl davranırsanız davranın bu sondan kaçmanız çok zor, ancak yabancılara size sözünü ettiğim ayrıcalıklardan başkalarını tanırsanız bu sonun gelmesini hızlandırırsınız.

Size verdiğim bu öğüdü gidebileceği en uç noktaya kadar götürebilmek amacıyla ilk sorunuzu, Japonya'da yalnızca tüm yabancıların toprak edinmesini yasaklamakla kalmayıp, kefil olmalarını da yasaklamanız ve onların yalnızca yıllık kira sözleşmesi yaparak yaşamalarına izin vermeniz gerekir şeklinde yanıtlayacağım.

İkinci sorunuza, Devletin sahip olduğu ya da işlettiği madenlerin yabancılar tarafından işletilmesini kesinlikle yasaklamalısınız

yanıtını vereceğim. Sahip olduğunuz madenleri işletme konusunda Avrupalı ve Amerikalılarla Japon hükümeti arasında doğal olarak tartışmalar çıkabilir. Görüş ayrılıkları Avrupalı, Amerikalı ya da başka Güçlere ait hükümetlere çağrıda bulunulmasına ve Avrupalı işletmecilerin tüm taleplerinin yerine getirilmesini sağlamak amacıyla silahlı kuvvetler göndermelerine yol açabilir. Zira *uygar halklar başka yabancı ülkelerde olduğu gibi burada da temsilci ya da tüccarlarına inanma gibi bir alışkanlığa sahipler.*

Üçüncüye gelince önerdiğim politikayı izleyerek kıyı ticaretini kendinize saklamalı ve yabancılara kesinlikle yasaklamalısınız diyeceğim. Bu kabotaj politikası doğal olarak ürünlerin ihracat ve ithalatını kolaylaştırmayı hedefleyen ilişki türlerinden biri değildir. Başka ülkelerin Japonya'ya getirdiği malların dağıtımı bizzat Japonlar tarafından yapılmalıdır. Bir kez daha yabancıların dağıtım işine karışmalarının yasaklanması gerektiğini söyleme nedenimiz kurulacak değişik ticari ilişkilerin çıkmasına yol açabilecekleri çeşitli kavgalar ve saldırılardır.

"Aydınlarımız ve politikacılarımız üstünde uzun uzadıya tartıştılar" dediğiniz Japonların yabancılarla evlenmesi konusunda sorduğunuz son soruya gelince, akılcı bir bakış açısından yola çıkarak bu evliliklerin kesinlikle yasaklanması gerektiği yanıtını vereceğim. Bu sorunun toplumsal felsefeyle bir ilgisi yok, daha çok biyolojiyle ilgili bir soru. Bu soruya tıpkı hayvanlar arasında olduğu insan ırkları arasında da pek çok evlilik örneği olduğu yanıtı verilebilir. Oysa hayvanlar arasındaki bu evlilikler türlerin büyük ölçüde birbirlerinden koparak uzaklaşmalarına yol açtığından sonucun kesinlikle olumsuz olduğu söylenebilir. Uzun yıllardan bu yana bu konuyla bizzat ilgilendiğimden konu hakkında bulduğum tüm tanıklıkları not ettim. Pek çok farklı kaynaktan elde ettiğim olgulara dayanarak bu kadar kesin konuşabiliyorum. Şu anda çok ünlü ve çiftlik hayvanları arasındaki evlilikler konusunda çok deneyimli bir dostumun kır evinde tatil yapıyorum ve yarım saatten bu yana doğru şeyler söyleyip söylemediğimi kontrol etmekle meşgulüm. Kendisine bu soruyu yönelttiğimde benimle tamamen aynı fikirde olduğunu söyledi ve örneğin koyunlar arası evliliklerde özellikle ikinci kuşaktan sonra kötü sonuçlar elde edildiğinden söz etti. Böyle bir evliliğin

inanılmaz sayıda özelliği biraraya getirerek karman çorman olarak nitelendirilebilecek bir sonuca yol açtığını belirtti.

İnsanlar arası evliliklerde de aynı sonuçlara ulaşılıyor. Hindistan'daki Avrasyalılar ve Amerikalı melezler arasındaki birleşmeler bunu kanıtlıyor. Bu sonucun fizyolojik temeline inildiğinde kuşaklar boyunca her türlü canlının kendi yaşam biçimine özgü belli bir yapısal uyum sürecine boyun eğmek durumunda kaldığı ve tüm diğer türlerin de aynı şekilde özel bir uyum sürecine boyun eğdikleri görülüyor. Birbirine hiç benzemeyen ve çok farklı yaşam biçimlerine sahipki ayrı türü biraraya getirdiğinizde sonuç olarak ortaya hiçbir yaşam biçimine uymayan ve iyi çalışmayan bir canlı varlık çıkıyor, çünkü bu canlı hiçbir koşula uyum sağlayamıyor. Dolayısıyla Japonların yabancılarla evlenmesini yasaklayın.

Amerika'ya gelen Çinli göçmen sayısını sınırlandıran yönetmelikleri yukarıda sıraladığım nedenlere dayanarak onayladım. Elimde olsaydı daha da engellemeye çalışırdım. Neden engellemeye çalışacağım sorusuna ise şu iki şeyden birinden kaçmanız olanaksız yanıtını vereceğim. Çok sayıda Çinli'nin Amerika'ya yerleşmelerine izin verilmesi ve yerli halka karışmamaları durumunda köle gibi boyun eğmiş bir ırk, en azından köle konumuna yakın bir sınıf oluşturacaklardır. Yerli halka karışmaları durumunda bu kez de kötü bir melez ırk oluşturacaklardır. Göçmen sayısının yüksek olduğunu varsaydığımızda her iki durumda da ciddi toplumsal karışıklıklar çıkacak ve muhtemelen toplumsal bir parçalanmaya yol açacaktır. Çok sayıda Avrupalı ve Amerikalının Japon ırkına karışması da aynı sonucu verecektir.

Nereden bakarsanız bakın muhafazakârlık boyutu tartışılmayacak bir yanıt verdim. Sözlerimi bu mektubun başında yazdığım gibi diğer ırklardan olabildiğince uzak durun diyerek bitireceğim.

Bu görüşümün bir sır olarak kalmasını ve en azından yaşadığım sürece kamuoyuyla paylaşılmamasını arzuluyorum, zira yurttaşlarımın bana karşı düşmanlık beslemelerini istemiyorum.

En içten duygularımla,

Herbert SPENCER

Not - Bu görüşüm bir sır olarak kalmalı derken doğal olarak Kont İto'ya da iletmeyin demiyorum. Tam tersine kendisinin bu konu hakkında düşünmesini arzuluyorum.

Times gazetesinde yayınlanan yorumlar Herbert Spencer'ın kendi yurttaşlarının önyargıları konusunda ne kadar haklı olduğunu gösteriyor. Kısa vadeli çıkarlara ters düşen ve kendilerini küçük düşüren yeni bir düşünceye, geleneksel İngiliz zihniyetine uygun, haddini aşan hakaretlerde bulunarak rahatlamaya çalışıyorlar. Oysa olgular konusunda doğru bilgi sahibi olmak *Times* gazetesi yöneticilerini bile şu sıralarda Japonya'nın genel anlamda bir uygarlık ve özel olarak da İngiltere'nin çıkarlarını savunma konusunda mücadele etmeyi göze alma nedeninin: daha bilge bir kuşağa ait Japon devlet adamlarının bu mektupta belirtildiği gibi –açıkça haksız yere bir "devasa bencillik" kanıtı olarak nitelendirilen– daha muhafazakâr bir politika izlemeleri olduğuna ikna edebilirdi.

Herbert Spencer'ın görüşlerinin Japon dış politikasını doğrudan etkileyip etkilemediğini bilmemekle birlikte, mektup, tarihin de gösterdiği gibi ulusun kendini koruma içgüdüsüyle davranması gerektiği görüşünü paylaşıyordu. Bu gerçek, diplomatik dokunulmazlıkların kaldırılması gerektiği görüşünü savunanların karşılaştığı vahşi direniş sürecinde yaşananlar ve Herbert Spencer'ın mektubunda sözünü ettiği konulara yönelik önlem niteliğindeki yasal düzenlemeler tarafından ortaya konulmuştur. Her ne kadar diplomatik dokunulmazlık zorla denilebilecek bir şekilde kaldırılsa da, yabancı sermayeye ülkenin kaynaklarını işletme izni verilmedi ve yabancılar Japonya'da toprak sahibi olamıyor. Japon kadınların yabancılarla evlenmesi hiçbir zaman yasaklanmamakla[1] birlikte hiçbir zaman desteklenmedi ve evlenme izni ancak özel yasal sınırlar çerçevesinde veriliyor. Yabancılar evlilik yoluyla Japonya'da emlak sahibi olma hakkına sahip olabilselerdi ülke topraklarının büyük bir bölümü kısa süre içinde yabancıların eline geçerdi. Bu konuda bilgece davranan yasakoyucular yabancıyla evlenen Japon kadınının da bir yaban-

[1] Tokyo'da bu tür evliliklerin sayısının yüzü biraz aştığı söyleniyor.

cıya dönüştüğüne karar verince bu evlilikten doğan çocuklar da yabancı olarak kabul edildiler. Öte yandan evlilik sırasında eşinin ailesi tarafından evlat edinilen yabancı Japon olarak kabul ediliyor, dolayısıyla çocuklar da Japon olarak kalıyor. Japon olarak kalmakla birlikte bazı konulardaki haklarını yitiriyorlar. Örneğin, üst düzey devlet memuru olamıyorlar, kara ya da deniz subayı olabilmeleri için özel izin verilmesi gerekiyor. Son olarak Japonlar kıyı ticareti tekelini ellerinde tutuyorlar.

Özetle Japon politikası Herbert Spencer'ın önerdiği yolu yakından izledi. Ben naçizane İngiliz filozofun önerilerinin daha da çok önemsenmemesinin üzüntü verici bir şey olduğunu düşünüyorum. Japonların son zamanlarda kazandığı zaferler hakkında bilgi sahibi olabilseydi, örneğin kendisine güçlü Rus donanmasının tek bir Japon gemisi yitirilmeden mağlup edildiği ve Yalu'da otuz bin Rus'un bozguna uğratıldığı söylenseydi önerilerinde sanırım hiçbir değişiklik yapmazdı. Sahip olduğu insanlık bilincinin kendisine izin verdiği ölçüde belki de Japonların yeni savaş biliminin kusursuzluğunu metheder, sahip oldukları olağanüstü cesaret ve eski disiplin anlayışının zaferini öve öve bitiremezdi. Güçlü bir devletin koruması altına girmek ya da Rusya'yla savaşmak zorunda kalan ülke olmak arasında seçim yapma konusunda Japonlarla aynı düşünceyi paylaşırdı. Kesin kazanılmış bir zafer sonrasında gelecekte izlenecek politika konusunda yeniden sorgulansaydı, soruyu yönelten kişiye askerî gücün sanayi gücünden çok farklı bir şey olduğunu anımsatır ve daha önceki görüşünü daha da açık bir şekilde dile getirirdi. Japon toplumunun örgütlenme biçimini ve tarihini anlamakla birlikte yabancı ülkelerle ilişkiye geçmesinin yol açacağı tehlikeleri ve hiç kuşkusuz Japon sanayinin zayıf noktalarından nasıl yararlanılacağını açıkça görebiliyordu. Bir kuşak sonra Japonya eskisi kadar muhafazakâr olmaktan vazgeçebilir, ancak şimdilik onu kurtaracak şey bu muhafazakârlıktır.

KAYNAKÇA

Bu çalışmanın hazırlık aşamasında *Transactions of the Asiatic Society of Japan* ve özellikle de aşağıdaki metinlere olan içten minnettarlığımı ifade etmek isterim.

Şinto Konusunda

The Revival of Pure Shinto, Sir Ernest Satow, –Appendix to Vol. III.
The Shinto Temples of Ise, Satow, –Vol. II.
Ancient Japanese Rituals, Satow, –Vols. VII and IX.
Japanese Funeral Rites, A. H. Lay, –Vol. XIX.

Yasa ve Gelenekler Konusunda

Notes on Land Tenure and Local Institutions in Old Japan, Dr. D. B. Simmons. Ed. Prof. J. H. Wigmore, –Vol. XIX.
Materials for the Study of Private Law in Old Japan, Prof. J. H. Wigmore, –Vol. XX, Supplements 1, 2, 3, 5.

16. ve 17. Yüzyıllardaki Hıristiyanlaşma Dönemi Konusunda

The Church at Yamaguchi from 1550 to 1586, Satow, –Vol. VII.
Review of the Introduction of Christianity into China and Japan, J. H. Gubbins, –Vol. VI.

Historical Notes on Nagasaki, W. A. Wooley, --Vol. IX.
The Arima Rebellion, Dr. Geertz, --Vol. IX

Japon Tarihi ve Toplumbilimi Konusunda

Early Japanese History, W. G. Aston, --Vol. XVI.
The Feudal System of Japan under the Tokugawa Shoguns, J. H. Gubbins, --Vol. XV.
The Legacy of İyeyasu'dan yapılan alıntılar J.F. Lowder'ın çevirdiği metine aittir.

Japonya üstüne böyle bir çalışma yaptığım sırada James Murdoch ve İsoh Yamagata tarafından yazılan ve geçen kış Kobe'de yayımlanan "History of Japan during the Century of Early Foreign Intercourse (1542-1651)" başlıklı olağanüstü kitaptan yararlanamadığım için çok üzgünüm. Bu önemli çalışma daha önce yayımlanmamış belgeler sunuyor ve o dönemin din tarihine yeni bir pencereden bakıyor. Yazarlar çok sayıda din değiştiren insan olduğunu düşünmekle birlikte, Japonya'daki Hıristiyan sayısının hiçbir zaman 300.000'i geçmediğini düşünüyorlar. İleri sürdükleri bu sayı konusunda kesin konuşmamakla birlikte oldukça inandırıcı açıklamalar yapıyorlar. Kitapta yer alan belki de en ilginç bölümler Hideyoşi'nin yabancı din ve din adamlarına yönelik Makyavelist tavrını gösteren politikasıyla ilgili olmakla birlikte kitapta sıkıcı birkaç sayfa bulunduğu söylenebilir. O dönem tarihinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak büyük tımarların dağılımını ve Tokugawa Şogunlarının başa geçmesinden önce ve sonraki politik bölünmeyi gösteren ayrıntılı haritalar var. Kitabı değerli kılan bir diğer önemli özelliği ise kesinlikle hiçbir dinî önyargı taşımamasıdır.

Bu çalışma Batılı bir toplumun dış görünümüne sahip, Batıya ait uygulamalı bilimlerden yararlanmayı tartışmasız bir şekilde başarmış, yüzlerce yılda gerçekleştirilebilecek bir başarıya inanılmaz bir çaba harcayarak otuz yılda imza atmakla birlikte aslında Avrupa'nın MÖ ait yüzyıllardaki görünümüne sahip olmayı sürdüren şaşırtıcı bir Doğu toplumunun görüntüsünü sunuyor.

Oysa kökenler ve nedenler konusundaki çalışmalar bu tuhaf ve psikolojik açıdan bizden çok uzaklarda bulunan dünyanın sunduğu manzaradan aldığımız keyfi bozmamalı. Eski Japonya'nın görkemi ve güzelliğini neye borçlu olduğunu öğrendiğimizde niteliğinden bir şey yitirmiyor. Geleneksel iyilik anlayışı ve davranışlardaki zarafet bizi büyülemeyi sürdürecek, çünkü bin yıl boyunca kılıç tehdidiyle gelişip, olgunlaştıklarını öğreneceğiz. Kuşaklar boyunca en ufak bir sürtüşmenin bile sert bir şekilde cezalandırıldığı ve böylesine bir baskıyı zorunlu kılan kan davası gütme âdetinin herkesi ağzından çıkan sözlere ve yaptığı hareketlere çok dikkat etmeye zorladığını öğrensek bile bu toplumun nazik olduğu ve hiçbir tartışmaya tanık olmadığımız bu dünyadan hoşlanacağız. Eskiden en büyük acılar içinde kıvranırken bile gülümsemekten kaçınmanın insanın ölmesine yol açtığı bir kölelik döneminden geçildiğini öğrensek bile bütün insanların gülümsediğini görmek bizi büyüleyecek. Neredeyse tamamıyla ortadan kaybolmuş bir dünyaya özgü üstün bir ahlâk anlayışını temsil eden ve hangi acılara katlanarak şu andaki görünümüne sahip olduğunu öngörebileceğimiz eski aile terbiyesinin biçimlendirdiği Japon kadınına hayranlık duymayı sürdüreceğiz.

ISBN: 978-605-9328-18-0

THG
2016
FCS

9 786059 328180
TARİH